



Національний університет “Острозька академія”
Люблінський католицький університет ім. Яна Павла II (Польща)
Університет Бейра Інтеріор (Португалія)
Академія прикладних наук імені Юзефа Голуховського (Польща)
Державна наукова установа “Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України”
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Міжрегіональна академія управління персоналом
Воєнна академія імені Євгена Березняка
Відділення “Національна безпека” Академії наук вищої школи України
Департамент кадрової політики Міністерства оборони України
Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України
Центральне управління цивільно-військового співробітництва Генерального
штабу Збройних Сил України

VII МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ “ОСВІТА І НАУКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ”

16 травня 2025 р.

м. Острог

Рекомендувала до друку вчена рада Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та національної безпеки Національного університету “Острозька академія” (протокол № 3 від 24 жовтня 2025 р.)

Редколегія випуску:

Балашов Е. М., ректор Національного університету “Острозька академія”, доктор психологічних наук, професор;

Романов М. С., завідувач кафедри національної безпеки та політології Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та національної безпеки Національного університету “Острозька академія”, доктор юридичних наук, професор;

Мартинюк Р. С., доцент кафедри національної безпеки та політології Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та національної безпеки Національного університету “Острозька академія”, кандидат політичних наук, доцент;

Андрусяк М. В., директор Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України, полковник;

Золотов А. В., т. в. о. начальника Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України, полковник;

Кутков О. О., начальник Центрального управління Цивільно-військового співробітництва Генштабу Збройних Сил України, полковник;

Красота І. В., старший науковий співробітник Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України, кандидат історичних наук, полковник.

Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог, 16 травня 2025 р.) / за ред. проф. Е. М. Балашова, проф. М. С. Романова, доц. Р. С. Мартинюка. Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2025. 431 с.

У збірнику вміщено матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції “Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку” (м. Острог, 16 травня 2025 р.). Тези доповідей присвячено актуальним питанням національної безпеки України в умовах збройної агресії Російської Федерації та інтеграції Української держави до Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору.

Для широкого кола фахівців, експертів і вчених у сфері національної безпеки.

Автори тез доповідей особисто відповідають за добір, точність і достовірність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

© Автори статей, 2025

© Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2025

ЗМІСТ

Романов Микола Степанович ЩОДО РЕЗЕРВУ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОФІЦЕРАМИ ЗБРОЙНИХ СИЛ	18
Андрусак Марк Володимирович РОЛЬ ОСВІТИ І НАУКИ В ЗМІЦНЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ Й КАДРОВІ ПРІОРИТЕТИ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ	21
Андрусак Марк Володимирович, Русецький Руслан Юрійович, Золотов Андрій Валерійович РОЗВИТОК ОСВІТИ І НАУКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ Й СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ	23
Золотов Андрій Валерійович ВІЙСЬКОВЕ ЛІДЕРСТВО ЯК ПРІОРИТЕТ ОСВІТИ І НАУКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	26
Кутков Олександр Олександрович ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	29
Акімов Олександр Олексійович, Ілющенко Юлія Михайлівна, Бардаш Ольга Сергіївна ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ Й ОСВІТНІ ПРІОРИТЕТИ	32
Акімова Людмила Миколаївна ПРОФЕСІЙНІ СТАНДАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ КАДРІВ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ...	35

Доронін Іван Михайлович АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЛАНУВАННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДСІЧІ АГРЕСІЇ	41
Шилін Микола Олександрович ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ В ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ	46
Богущий Павло Петрович НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ВОЄННА БЕЗПЕКА: УРОКИ ІСТОРІЇ І СУЧАСНІСТЬ	50
Ященко Володимир Арсентійович ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ Й ОБ’ЄКТ ВИВЧЕННЯ	57
Омельчук Василь Андрійович ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ”: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ РАКУРС	62
Омельчук Василь Андрійович ЦІННІСТЬ ЛЮДИНИ В ПАРАДИГМІ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДНИК ПРОБЛЕМАТИКИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ”	67
Діміч Антоніна Валеріївна, Бичківський Сергій Миколайович, Кириченко Олексій Олександрович ДЕЯКІ ПИТАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ІНЖЕНЕРНОГО СУПРОВОДУ СУБ’ЄКТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	71

Дем’янчук Ольга Іванівна ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК НЕВІД’ЄМНИЙ СКЛАДНИК ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	74
Трофимович Володимир Васильович, Трофимович Лілія Володимирівна ПРОБЛЕМА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ Й ПОКАРАННЯ ЗА НЬОГО В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	80
Ведєнєєв Дмитро Валерійович ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ (2022–2024 РР.)	85
Чеховська Марія Миколаївна, Дука Сергій Олександрович БЕЗПЕКА ЗНАНЬ У ВИЩІЙ ОСВІТІ Й НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	92
Борисенко Мирослав Володимирович, Федорович Володимир Володимирович ДОКТРИНА “ТОТАЛЬНОГО ЗАХИСТУ” Й ДОСВІД ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗБРОЙНИХ СИЛ ФІНЛЯНДІЇ	94
Дзвінчук Дмитро Іванович ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ЗАГРОЗ	99
Остап’як Василь Іванович ЦИФРОВА БЕЗПЕКА ОСВІТИ: РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	103

Дмитренко Емілія Станіславівна, Дмитренко Юрій Павлович ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ	106
Алексєєнко Ірина Вікторівна ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ МІГРАНТІВ У РФ	110
Малахова Тетяна В'ячеславівна ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВИКЛИКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ	113
Рябовол Лілія Тарасівна ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ “ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ” НА ОСВІТНІЙ ПРОГРАМІ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ З ПОЛІТОЛОГІЇ У ВВНЗ: МЕТА, ЗАВДАННЯ, ЗМІСТ	119
Руденко Юлія Юріївна СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ Й МАРКЕРИ КОНСОЛІДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	125
Красота Ігор Васильович, Тракалюк Олег Леонідович ОСНОВНІ КРОКИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ (ВІЙСЬКОВОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ) В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ Й СИЛАХ ОБОРОНИ УКРАЇНИ	128
Martyniuk Roman, Datsiuk Oleksii THE PRESIDENT OF UKRAINE AS THE GUARANTOR OF STATE SOVEREIGNTY AND TERRITORIAL INTEGRITY OF UKRAINE: PROBLEMOMOUS MOMENTS IN THE IMPLEMENTATION OF THE CONSTITUTIONAL STATUS	

.....	134
Дацюк Олексій Олексійович МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	141
Ірха Юрій Богданович КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ УКРАЇНИ	145
Фурашев Володимир Миколайович РОЛЬ І МІСЦЕ ОСВІТИ І НАУКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	150
Величко Микола Васильович ПРО СИСТЕМУ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ Й БІОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ	153
Дмитренко Юрій Степанович ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В СИСТЕМІ КАДРОВОГО ДОБОРУ ДЛЯ СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ОСВІТНІ Й НАУКОВІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ	158
Ханькевич Андрій Миколайович ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ТРИРІВНЕВОЇ МОДЕЛІ АНАЛІТИЧНОЇ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СЛУЖБІ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	162
Шамара Олександр Володимирович, Комашко Володимир Володимирович ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО ЦЕНТРУ ПРИ СЛУЖБІ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	168
Правдивець Олександр Миколайович	

ОБґРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ІНСПЕКТОРІВ З ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ	174
---	------------

Федорчук Анатолій Вікторович, Торічний Вадим Олександрович	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ Й ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	180

Вербовенко Олександр Павлович, Гречко Денис Сергійович	
РОЛЬ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	184

Ткачов Іван Валентинович	
СКЛАДНИКИ МЕХАНІЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАВИЛ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ	188

Кузьменко Максим Дмитрович	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА	193

Ронська Ольга Григорівна	
ВЗАЄМОЗВ’ЯЗОК МІЖНАРОДНОЇ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ ХХІ СТОЛІТТЯ	198

Демченко Володимир Миколайович	
НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	202

Когут Юрій Іванович	
ЗАХОДИ З ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ВІЙНАМ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	207

Шикула Ростислав Ростиславович, Честковський Андрій Олександрович ВІЙСЬКОВИЙ ЕТОС СЕРЖАНТСЬКОГО Й СТАРШИНСЬКОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	213
---	-----

Лісовська Олена Леонідівна ПОСИЛЕННЯ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	216
---	-----

Будник Людмила Андріївна ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	220
--	-----

Половінкін Ігор Михайлович, Даценко Олексій Петрович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗРОБКИ КОДЕКСУ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ	224
---	-----

Карапетян Ольга Михайлівна, Рудий Роман Васильович ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛУ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ УКРАЇНИ ЗІ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	229
---	-----

Лісов Олександр Сергійович, Андрусишин Юлія Іванівна СТАЖУВАННЯ В ОСІНТ-ПІДРОЗДІЛАХ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ КОМПЛЕКСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗА ПРОФІЛЕМ	233
---	-----

Мойсіяха Андрій Валентинович СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У КОНТЕКСТІ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ Й ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	238
--	-----

Давиденко Микола Олександрович ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ У РЕЛІГІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
--	--

Мирончук Андрій Петрович, Сівков Сергій Віталійович МЕТОДОЛОГІЯ І ПРОБЛЕМАТИКА ОЦІНКИ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ УНАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	249
---	-----

Гуцало Марія Григорівна ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	255
--	-----

Лемешко Ольга Василівна ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ В ОНЛАЙН-РЕЖИМІ	259
---	-----

Муравська Юлія Євгенівна, Бойко Василь Сергійович РОЗВІДКА З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	263
--	-----

Пашов Ростислав Іванович БЮРОКРАТИЧНА ІНЕРЦІЯ ЯК БАР'ЄР НА ШЛЯХУ ДО БЕЗПЕЧНОЇ І ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ	271
---	-----

Закусило Олександр Петрович, Гетманець Віктор Олександрович, Кухта Вячеслав Володимирович ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ТИЛОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: КЛЮЧОВИЙ СКЛАДНИК СТІЙКОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	271
--	-----

Войтенков Роман Миколайович МІЖНАРОДНЕ ОБ'ЄДНАННЯ “РАМШТАЙН” У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА Й КОРОТКИЙ АНАЛІЗ	275
--	-----

Нікулін Михайло Олександрович

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОЇ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	279
--	-----

Магась Геннадій Анатолійович, Ткачук Дмитро Валерійович ЧИННИКИ Й УМОВИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ	281
---	-----

Паливода Володимир Олександрович ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ АГЕНТСТВА РОЗВІДКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	285
--	-----

Ігнат'єв Борис Миколайович ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ З ОРГАНІЗАЦІЇ ОПЕРАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В ІНТЕРЕСАХ ОСІНТ-ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ РОЗВІДУВАЛЬНОГО СПІВТОВАРИСТВА УКРАЇНИ	291
---	-----

Mitkina Yevheniia ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LEARNING AND TEACHING A A FOREIGN LANGUAGE	298
---	-----

Маняков Іван Валерійович ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ШТАБІВ (ПІДРОЗДІЛІВ) СИЛ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СИСТЕМИ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ JCATS	301
--	-----

Судома Дмитро Олександрович УПРАВЛІННЯ ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС	305
--	-----

Вольвак Олександр Миколайович, Чайка Віктор Геннадійович	
---	--

КОНЦЕПТ ДЕЦИЗИОНІЗМУ К. ШМІТТА Й САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	308
--	-----

Кардаш Сергій Юрійович КРИЗА БРОНЕТЕХНІКИ: РОСІЙСЬКА АРМІЯ НА МЕЖІ МОЖЛИВОСТЕЙ?	312
--	-----

Хомич Тетяна Миколаївна ДО ПИТАННЯ ПРО МЕЖІ СВОБОДИ СЛОВА В КОНТЕКСТІ ЗАКЛИКІВ ДО ЗМІНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ Й МЕЖ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	317
--	-----

Рощенков Тарас Олександрович ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЛІДЕРСТВА У ВІЙСЬКОВУ ОСВІТУ: ПРОБЛЕМИ Й ВИКЛИКИ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШОГО ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ	321
--	-----

Gusovsky Sergiy CONSTITUTIONAL CONFLICTS IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY GOVERNANCE	325
--	-----

Паламарчук Сергій Павлович АДАПТАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ДО СТАНДАРТІВ НАТО: ПРОБЛЕМИ Й ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ	332
--	-----

Лісова Наталя Вікторівна СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ ЯК СКЛАДНИК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ”	335
---	-----

Мельник Геннадій Геннадійович

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ І РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА Й МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ	339
---	-----

Мокляк Микола Миколайович

МЕРЕЖЕВІ ВІЙНИ ЯК СПОСІБ АГРЕСІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ	344
--	-----

Беган Микита Павлович

ЗМІЦНЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	349
---	-----

Соловей Дмитро Валерійович

ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	356
---	-----

Белецький Андрій Вячеславович

ПІДГОТОВКА СПЕЦІАЛІСТІВ У СФЕРІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ – ОДИН ЗІ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ	361
--	-----

Федорчук Микола Васильович

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАСТУПАЛЬНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДПСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	366
--	-----

Сисолятін Денис Ігорович

ДЕКОМПОЗИЦІЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ СУЧАСНОСТІ	371
---	-----

Хоменко Дмитро Володимирович ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	375
---	-----

Горбачевський Сергій Станіславович ПРИКОРДОННИЙ КОНТРОЛЬ У ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ ЯК СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ	379
---	-----

Кольцов Руслан Віталійович ОСВІТНЬО-НАУКОВІ ОРІЄНТИРИ СТАБІЛІЗАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ	382
---	-----

Базиченко Вікторія Вікторівна ПРИНЦИПИ Й ПІДХОДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	386
---	-----

Павлюк Володимир Миколайович МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	390
--	-----

Русенко Наталія Віталіївна АЛГОРИТМ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕОРІЇ ІГОР	397
--	-----

Горбач Олександр Олексійович АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАУКОВИХ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	404
--	-----

Пархомчук Ольга Ігорівна МІГРАЦІНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ	408
Панько Володимир Миколайович КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОДИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ІТАЛІЙСЬКОЇ РУСПУБЛІКИ	411
Полякова Поліна Павлівна РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ	414
Матяш Михайло Миколайович, Шкаровецька Анастасія Дмитрівна ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ Й СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВТОМЛЮВАНOSTІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У БОЙОВИХ УМОВАХ	417
Матяш Михайло Миколайович, Колотило Марія Олександрівна КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ПОРУШЕНЬ СЛУ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ З ПТСР	424

Романов Микола Степанович,

*академік академії наук Вищої школи України, завідувач
кафедри національної безпеки та політології Національного
університету “Острозька академія”, доктор юридичних наук,
професор*

e-mail: mykola.romanov@oa.edu.ua

ЩОДО РЕЗЕРВУ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОФІЦЕРАМИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

З огляду на обставини, пов’язані з війною, зараз та в наступних роках виникнуть значні проблеми із кадровим забезпеченням Збройних Сил України (далі – ЗСУ). Особливо це стосується якості самих кадрів, тому актуальним є питання їхнього пошуку та підготовки натеper і на майбутнє. Одним із джерел такого наповнення є робота з цивільними закладами вищої освіти (далі – ЗВО), що готують потрібних фахівців.

Можливі такі способи отримання хороших випускників для кадрового наповнення ЗСУ:

Спосіб перший. Через вирішення питання про державне замовлення на підготовку фахівців ЗСУ в конкретному ЗВО та через державні фінансові інституції в межах загального фінансування ЗСУ.

Алгоритм дій: установа здійснює замовлення щодо кількості студентів у ЗВО. На навчання скеровують тих студентів, які пройшли відповідну медичну комісію (як для курсантів військових ЗВО). Після зарахування вони навчаються за визначеними військовими спеціальностями (національна безпека, правоохоронна діяльність, право, психологія, економічні спеціальності, новітні технології тощо). Під час навчання готують наукові дослідження (есе, курсові, магістерські) за темами військової сфери, проходять практики (4) у військових частинах закладів, що визначає установа.

Окрім того, за рекомендацією роботодавця, Міністерства оборони України, вони вивчають у межах вибіркового і сертифікатних програм додаткові дисципліни.

Оскільки студенти спеціальності “Національна безпека” з першого курсу вивчають військову справу, а з другого навчаються на одній із військових кафедр (НА СБ, НА ДПС, РДУВГПР), то Міністерство оборони України може запропонувати для цих студентів “свою”, тобто в іншому військовому ЗВО, військову кафедру.

2. Спосіб другий. Після першого курсу співробітники кадрового забезпечення структур ЗСУ вивчають особові справи студентів ЗВО. Вибирають тих, хто не має перешкод до зарахування для проходження військової служби та досягли хороших показників в опануванні дисциплін за перший курс.

З цими студентами проводять відповідну бесіду. За її результатами укладають тристоронню угоду: Міністерство оборони України – студент – НаУОА – де вказано обов’язки кожної зі сторін. При цьому там визначають умови: високий рівень підготовки (висока успішність, рівень фізичної підготовки тощо), зразкова поведінка, участь у громадському житті й у науковій діяльності. Суть цієї угоди визначена також тим, що студента після завершення навчання й отримання диплому зараховують до ЗСУ. Після чого Міністерство оборони України компенсує вартість навчання цій особі відповідно до отриманої довідки від ЗВО.

Упродовж навчання ці студенти виконують наукові дослідження (есе, курсові, магістерські) за темами ГУР, проходять чотири практики у військових підрозділах ЗСУ.

Група студентів, як для першого, так і для другого варіантів, може проходити додаткову підготовку в період канікул.

До того ж за рекомендацією роботодавця (Міністерства оборони України) у межах вибіркових і сертифікатних програм здобувачі освіти вивчають додаткові дисципліни, в яких зацікавлене Міністерство оборони України. Ці дисципліни можуть проводити онлайн викладачі Академії Збройних Сил України чи викладачі НаУОА.

Зазначений спосіб зарахування більш надійний для Міністерства оборони України:

1. Зникає ризик витрат коштів на студента, який, наприклад, на четвертому курсі мав привід до поліції чи був причетний до

певних правопорушень, що унеможливило присвоєння йому першого військового звання.

2. Стимулює студента, якого обрали для можливого зарахування, добре навчатись і бути активним у громадській роботі для отримання позитивних характеристик від ЗВО.

3. Надає можливість регулювати час зарахування – не обов’язково після випуску.

4. Створює ще один надійний резерв кадрового наповнення ЗСУ.

Андрусяк Марк Володимирович,

*директор департаменту кадрової політики Міністерства
оборони України, полковник*

e-mail: MARKDKP@ukr.net

РОЛЬ ОСВІТИ І НАУКИ В ЗМІЦНЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ Й КАДРОВІ ПРІОРИТЕТИ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах збройної агресії Російської Федерації проти України питання національної безпеки набуває критичної важливості. Основою ефективної системи безпеки є не лише технічна чи кількісна перевага, а і якісний людський капітал, здатний оперативно реагувати на виклики, ухвалювати стратегічні рішення та реалізовувати державну політику в оборонній сфері. У цьому контексті освіта й наука є стратегічними інструментами формування, розвитку та підтримки потенціалу сил оборони.

Міністерство оборони України, дотримуючись положень “Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року”, визначає освіту та наукову діяльність у галузі національної безпеки як основні напрями державної політики. Освіта військовослужбовців і працівників оборонного сектору повинна відповідати актуальним потребам воєнного часу, передбачати міждисциплінарний підхід, адаптивні навчальні програми, широке застосування цифрових технологій і системного аналізу бойового досвіду.

Однією з головних проблем є застарілі освітні формати, які не відповідають динаміці сучасних гібридних загроз. Потрібне переосмислення цілей, змісту та методів професійної підготовки офіцерського складу. Від сучасного військового лідера вимагають не лише здатність до управління військами, а й стратегічного мислення, спроможність аналізувати, розуміння психології особового складу та вміння діяти в умовах невизначеності.

У цьому напрямі вагомого значення набуває наука у сфері національної безпеки. Військова наука повинна бути орієнтована не лише на суто технічні чи тактичні аспекти, а й на розробку

моделей управління ризиками, прогнозування сценаріїв розвитку конфліктів, аналізу впливу демографічних, економічних і соціальних чинників на обороноздатність. Залучення наукового потенціалу цивільного сектору, зокрема університетів, науково-дослідних установ і міжнародних експертів, дозволяє розширити аналітичні горизонти та забезпечити якісне обґрунтування управлінських рішень у галузі національної безпеки.

Серед пріоритетів на найближче майбутнє: оновлення системи підготовки кадрів, упровадження компетентнісного підходу, підтримка інновацій у військовій освіті, формування гнучкої системи післядипломної освіти, підвищення мовної підготовки та розвиток академічної мобільності для обміну досвідом із партнерами з НАТО. У межах реалізації Стратегії до 2027 р. заплановано підвищити ефективність кадрової політики через оптимізацію освітніх траєкторій, упровадження індивідуальних планів розвитку кар’єри та систем мотивації.

Також важливим є забезпечення тісної інтеграції науки, освіти та практики. Платформи для комунікації між закладами вищої освіти, дослідними центрами, органами військового управління мають стати регулярними та системними. Проведення науково-практичних конференцій, публікація досліджень у царині безпеки, створення міжвідомчих наукових проєктів мають бути постійною частиною освітнього середовища.

Потрібно зауважити і про важливість гендерної рівності, інклюзивності та підтримки адаптації військовослужбовців після участі в бойових діях. Освіта повинна посідати провідне місце у формуванні безпечного середовища та поверненні особового складу до активного професійного та суспільного життя.

У такий спосіб розвиток освіти й науки у сфері національної безпеки – це не лише завдання системи оборони, а виклик для всієї держави. Без оновлення кадрової політики, залучення інтелектуального ресурсу, стратегії розвитку людського капіталу неможливо досягти реальної безпеки, а поготів – перемоги.

Ми впевнено рухаємося до зміцнення професійної спроможності нашого війська, і в цьому процесі освіта та наука мають бути рушіями трансформації, стабільності й перемоги.

Андрусяк Марк Володимирович,

*директор департаменту кадрової політики Міністерства
оборони України, полковник*

e-mail: MARKDKP@ukr.net

Русецький Руслан Юрійович,

*заступник директора Департаменту кадрової політики
Міністерства оборони України*

e-mail: ruslandkp@ukr.net

Золотов Андрій Валерійович,

*тимчасовий виконувач обов'язків начальника Науково-
методичного центру кадрової політики Міністерства оборони
України*

e-mail: andreu_30@ukr.net

РОЗВИТОК ОСВІТИ І НАУКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ Й СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ

Сучасна система національної безпеки України перебуває в умовах глибокої трансформації, що зумовлена викликами повномасштабної війни, гібридної агресії та швидкими змінами у глобальному безпековому середовищі. Відповідно освіта та наука у сфері національної безпеки мають реагувати на теперішні реалії, формуючи якісно нову модель підготовки кадрів, здатних ефективно діяти в умовах високої невизначеності, ризиків і загроз. Розвиток цієї галузі є пріоритетним напрямом державної політики, адже саме вона формує інтелектуальне підґрунтя для результативного управління силами безпеки й оборони.

Актуальні проблеми. Однією з провідних проблем є фрагментарність нормативно-правового забезпечення освітнього процесу в царині національної безпеки. Наявні стандарти, освітні програми та методики часто не враховують специфіки сучасного воєнного конфлікту, кіберзагроз, інформаційних атак і потреби міжвідомчої взаємодії. Крім того, існує дисбаланс між

теоретичною підготовкою та практичними навичками, які потрібні в реальних умовах бойових дій або кризового управління.

Ще однією серйозною проблемою є недостатнє фінансування наукових досліджень у сфері безпеки й оборони. Через обмежені ресурси ускладнено оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів, скорочено кількість прикладних досліджень, що могли б мати практичне значення для сектору оборони. Також спостерігаємо відтік кваліфікованих науковців і викладачів, зокрема через нестабільні умови праці та невисокий рівень оплати.

Окрім того, система освіти для сектору безпеки часто залишається закритою для зовнішніх впливів, що ускладнює запровадження міжнародного досвіду й інновацій. Відсутність системної інтеграції з провідними світовими освітніми та дослідницькими інституціями гальмує оновлення змісту освіти та стандартизацію підготовки відповідно до стандартів НАТО та ЄС.

Пріоритети розвитку. В цьому контексті пріоритетним завданням є створення єдиної державної системи військової та безпекової освіти, яка б інтегрувала найкращі вітчизняні та міжнародні практики. Така система має забезпечити підготовку фахівців різного рівня – від тактичного до стратегічного – зважаючи на актуальні потреби сектору оборони. Важливо впровадити міждисциплінарні підходи, які об’єднують знання з військової справи, права, управління, психології, кібербезпеки й інформаційних технологій.

Важливим напрямом є цифровізація освітнього процесу. В умовах війни актуальними є дистанційні форми навчання, використання платформ змішаного навчання, віртуальної та доповненої реальності, що дозволяє готувати військових і цивільних фахівців у безпечних умовах. Також потрібно розширювати практичний складник освіти, створюючи симуляційні центри, польові тренування, навчання у форматі командно-штабних ігор.

Ще одним пріоритетом є розвиток наукових, особливо прикладних, досліджень. Важливо стимулювати проєкти, які можуть бути імплементовані у практику роботи сил безпеки й оборони: дослідження штучного інтелекту у військовій галузі,

кіберзахисту, стресостійкості особового складу, управління ризиками в умовах криз. Для цього потрібна тісна співпраця між освітніми установами, науковими центрами, Збройними Силами України (далі – ЗСУ), органами державної влади та приватним сектором.

Інституційні механізми. Важливо забезпечити реалізацію Стратегії залучення, розвитку й утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 р., де одним із основних напрямів визначено оновлення освітніх програм, професійних стандартів і розвиток кадрового потенціалу. Стратегія передбачає розбудову прозорої системи професійного зростання, підвищення престижу викладацької діяльності у військових навчальних закладах, запровадження інституційної автономії й академічної доброчесності.

Також актуальним є впровадження Доктрини військового лідерства у ЗСУ, що окреслює орієнтири підготовки лідерів нового покоління – відповідальних, ініціативних, спроможних ухвалювати нестандартні рішення у кризових ситуаціях. Це вимагає зміни парадигми підготовки кадрів – від вертикально-ієрархічного до лідерсько-орієнтованого, компетентнісного підходу.

Враховуючи викладене, можемо зробити висновки, що освіта та наука у сфері національної безпеки – це стратегічний ресурс України, що потребує системного оновлення та сталого розвитку. В умовах збройного конфлікту і загроз нової генерації критично важливо інвестувати в людський капітал, створювати потужне освітньо-наукове середовище, яке здатне формувати еліту сектору безпеки. Сьогоднішні інвестиції в освіту й науку – це запорука сильної, безпечної та незалежної держави завтра.

Золотов Андрій Валерійович,

тимчасовий виконавач обов’язків начальника Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України, полковник

e-mail: andreu_30@ukr.net

ВІЙСЬКОВЕ ЛІДЕРСТВО ЯК ПРІОРИТЕТ ОСВІТИ І НАУКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах збройної боротьби за незалежність і територіальну цілісність України одним із головних чинників стійкості сил оборони є наявність професійних, морально стійких і вмотивованих військових лідерів. У цьому контексті освіта й наука у сфері військового управління повинні бути зорієнтовані на формування лідерських спроможностей, що відповідають викликам ХХІ століття.

Доктрина військового лідерства у Збройних Силах України (2024) наголошує на стратегічній важливості формування професійної та ціннісної ідентичності українського військового лідера як центрального елементу бойового успіху та національної безпеки загалом.

Освіта в царині лідерства: філософія, модель і завдання. Доктрина визначає військове лідерство як процес впливу на підлеглих, що ґрунтується на моральному авторитеті, обізнаності й особистому прикладі.

Освіта має формувати ціннісно-компетентнісний розвиток військових лідерів оснований на: ідеалах; фахових та особистісних компетентностях та на набутому досвіді, імплементованого в програми підготовки військовослужбовців.

Особливої уваги заслуговує залучення в навчальні програми таких компонентів, як історія українського війська, військовий етос, національно-патріотичне виховання, що дозволяє з’єднати лідерство з ідентичністю та спадщиною.

Наукові пріоритети розвитку військового лідерства. Сучасні дослідження підтверджують, що ефективні командири демонструють високий рівень соціального інтелекту, комунікації,

стратегічного мислення. Військове лідерство виходить за межі звичного управління – воно формує культуру довіри, взаємної відповідальності та єдності.

Наукові пріоритети мають містити в собі:

- вивчення стилів керівництва та їхньої ефективності в бойових умовах;
- дослідження морально-психологічного стану лідерів;
- моделювання систем розвитку лідерських спроможностей на всіх рівнях військового управління;
- аналіз досвіду НАТО у підготовці командирів.

Такі підходи відповідають принципу “наука служить безпеці”, закладеному в нормативних актах щодо оборонної освіти.

Лідерство і національна безпека. Доктрина акцентує, що довіра до лідера – головний фактор продуктивного виконання завдань в умовах нестабільності. Лідерство забезпечує не лише командну ефективність, але й психологічну готовність до дій у складних обставинах.

У структурі сектору безпеки військове лідерство виконує функцію стабілізатора та рушійної сили інновацій. Це особливо актуально в контексті гібридної війни, де важлива не тільки тактична перевага, а й гнучкість, здатність до змін і натхнення.

Практичні напрями реалізації Доктрини в системі освіти. Для імплементації положень Доктрини до системи освіти потрібно:

- інтегрувати лідерські модулі до навчальних планів в усіх ВВНЗ;
- ввести тренінги з морального лідерства, кризового управління;
- розвивати наукові дослідження з питань військового лідерства;
- створити центри симуляційного моделювання командної взаємодії;
- забезпечити гендерну інклюзивність підготовки.

Такі заходи мають бути закладені в програмах середньострокового та довгострокового планування відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня.

Зважаючи на викладене, можемо зробити висновки, що військове лідерство є центральним компонентом національної безпеки, що вимагає цілеспрямованого наукового супроводу й освітньої підтримки. Доктрина військового лідерства у Збройних Силах України (2024) формує сучасну парадигму підготовки командирів нового покоління, здатних не лише керувати, але й надихати, змінювати та вести до перемоги.

Кутков Олександр Олександрович,

Начальник Центрального управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України, полковник

e-mail: Kutkov-2912@ukr.net

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Національна безпека України згідно з чинним законодавством – це “захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу й інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз”. До комплексу практичних заходів із забезпечення національної безпеки нашої держави, спрямованого на захист України через максимальне залучення її громадян, належить максимально ефективна система національного спротиву.

Цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України (далі – ЦВС ЗСУ) є дієвим елементом досягнення мети національного спротиву, забезпечуючи результативну взаємодію між військовими структурами, органами влади та цивільним населенням.

Складниками національного спротиву є:

- рух опору;
- територіальна оборона;
- підготовка громадян України до національного спротиву.

Представники ЦВС ЗСУ мають досвід виконання завдань як частини руху опору. Наприкінці лютого – на початку березня 2022 р. було отримано актуальні дані про можливості організації руху опору в м. Ірпені та Бучі, налагоджено взаємодію між загонами самооборони м. Києва та в головних пунктах на Житомирському напрямку, організовано успішне блокування злітно-посадкових смуг цивільних аеропортів.

Завдання ЦВС ЗСУ в системі територіальної оборони:

- комунікація між військовими формуваннями та суб’єктами

цивільного середовища;

- проведення спільних навчань військових і цивільних представників;

- постійний контакт із органами місцевого самоврядування для реалізації та планування ефективної взаємодії;

- гуманітарна підтримка цивільного населення. Організація мобільних гуманітарних груп, до яких належать військові та волонтери, забезпечення логістичних коридорів для постачання гуманітарної допомоги;

- співпраця з міжнародними організаціями для залучення та доставки потрібних ресурсів цивільному населенню;

- заходи з підготовки цивільного населення до умов життєдіяльності в зонах ведення бойових дій;

- допомога місцевому населенню в умовах військових конфліктів або надзвичайних ситуацій і координація дій із благодійними організаціями для забезпечення доступу до потрібних ресурсів;

- виявлення та прогнозування потенційних інформаційних загроз, що призводять до погіршення іміджу ЗСУ;

- участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника).

Роль ЦВС у підготовці громадян України до національного спротиву:

- навчання громадян основ виживання в умовах ведення бойових дій у взаємодії з Центрами підготовки населення до національного спротиву різного рівня;

- робота з місцевими громадами для підвищення довіри до ЗСУ та формування їхнього позитивного іміджу;

- організація публічних заходів, присвячених досягненням ЗСУ;

- проведення тренінгів для лідерів громад із протидії дезінформації;

- проведення тематичних уроків (тактична медицина, мінна безпека тощо) у дитячих садках, школах і ЗВО;

- залучення ветеранів, військовослужбовців і курсантів до

заходів, спрямованих на посилення обороноздатності України на всіх етапах національно-патріотичного виховання (наприклад, участь у щорічних всеукраїнських фестивалях “Армія – дітям”);

– участь в організації спортивних заходів, вишколів у взаємодії з державними та громадськими організаціями (наприклад, Джура (військово-патріотична гра для учнів 11-17 років), вишколи “Пласт” тощо).

Так, ЦВС ЗСУ є ефективним “медіатором” між Збройними Силами України та цивільними структурами, забезпечуючи скоординованість, підтримку і залучення всіх ресурсів держави й суспільства до забезпечення суверенітету України та є важливим елементом досягнення потрібного рівня обороноздатності держави, ефективності територіальної оборони та реалізації основних завдань руху опору.

Акімов Олександр Олексійович,

Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, заслужений економіст України, доктор наук з державного управління, професор

e-mail: 1970aaa@ukr.net

Ілющенко Юлія Михайлівна,

Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України

e-mail: i.yuliya2503@gmail.com

Бардаш Ольга Сергіївна,

Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України

e-mail: o.bardash78@gmail.com

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ Й ОСВІТНІ ПРІОРИТЕТИ

У сучасних умовах забезпечення національної безпеки України важливе значення мають інноваційні методи оцінки достовірності інформації, серед яких особливе місце посідають психофізіологічні дослідження із застосуванням поліграфа. Ці дослідження, що ґрунтуються на реєстрації фізіологічних реакцій організму у відповідь на психологічні стимули, використовують для виявлення прихованої інформації, оцінки благонадійності кандидатів на посади в органах безпеки й оборони, а також у процесі службових розслідувань.

Правове регулювання використання поліграфа в Україні. На сьогодні в Україні відсутній єдиний закон, що регламентує використання поліграфа на загальнодержавному рівні. Проте існує низка підзаконних актів і відомчих інструкцій, які визначають порядок проведення психофізіологічних досліджень у конкретних органах. Наприклад, в Управлінні державної охорони України

затверджено Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, який визначає основні принципи, напрями, умови й організацію проведення таких досліджень.

У Національній поліції України діє Інструкція про порядок використання поліграфів, яка встановлює основні принципи, завдання, загальні умови й організацію проведення опитування осіб із використанням поліграфа. Згідно з цією Інструкцією, опитування проводять лише за добровільною згодою особи та без шкоди її життю чи здоров'ю.

Застосування поліграфа в системі національної безпеки. Поліграф активно використовують у процесі кадрового відбору та службових розслідувань у різних органах сектору безпеки й оборони України. Зокрема, відповідно до Закону України “Про Державне бюро розслідувань”, працівники цього органу проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа не рідше одного разу на рік.

У сфері розвідувальної діяльності також передбачено використання поліграфа. Згідно зі статтею 31 Закону України “Про розвідку”, перед призначенням на посаду в розвідувальному органі особа проходить психофізіологічне дослідження із застосуванням технічних засобів фіксації реакцій людини.

Освітні аспекти підготовки фахівців із поліграфології. Чимраз більший інтерес у кваліфікованих фахівцях із поліграфології зумовив потребу впровадження відповідних освітніх програм. Національна академія внутрішніх справ активно розвиває напрям підготовки поліграфологів, упроваджуючи спеціалізовані курси та тренінги для працівників правоохоронних органів.

Окрім того, у Житомирській політехніці на факультеті національної безпеки, права та міжнародних відносин проводять просвітницькі лекції на тему психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, що сприяють формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців у цій галузі.

Проблеми та перспективи розвитку поліграфології в Україні. Незважаючи на активне використання поліграфа в практиці органів безпеки й оборони, існують певні проблеми, пов'язані з

відсутністю єдиного законодавчого акту, що регламентує поліграфологічну діяльність. Це створює правову невизначеність щодо статусу результатів досліджень та порядку їхнього використання.

Водночас розвиток поліграфології як наукової дисципліни та запровадження сучасних методик дослідження сприяють підвищенню ефективності кадрового відбору та службових розслідувань. У цьому контексті важливим є ухвалення Закону України “Про застосування поліграфа та захист прав осіб, які проходять дослідження”, що дозволить врегулювати правові аспекти використання поліграфа та забезпечити захист прав громадян.

Беручи до уваги сказане, можемо підсумувати, що психофізіологічні дослідження із застосуванням поліграфа є важливим інструментом у системі національної безпеки України. Вони сприяють підвищенню дієвості кадрового відбору, виявленню прихованої інформації та забезпеченню внутрішньої безпеки органів сектору безпеки й оборони. Проте для повноцінного використання потенціалу поліграфа варто врегулювати правові аспекти його застосування та забезпечити підготовку кваліфікованих фахівців у цій галузі.

Акімова Людмила Миколаївна,

*Національне агентство кваліфікацій, заслужений працівник
освіти України, доктор наук з державного управління, професор
e-mail: l_akimova@ukr.net*

ПРОФЕСІЙНІ СТАНДАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ КАДРІВ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека є фундаментом стабільності, розвитку та суверенітету держави. В умовах сучасних викликів – збройної агресії Російської Федерації проти України, кіберзлочинності й інформаційної війни – постає нагальна потреба в підготовці фахівців, які володіють належною обізнаністю для ефективного захисту державних інтересів. Важливе місце в цьому процесі посідає розроблення професійних стандартів у секторі національної безпеки. Професійні стандарти визначають єдині вимоги до знань, умінь і навичок працівників відповідних секторів економіки, слугують основою для розроблення освітніх програм, містять інформацію, потрібну для міжнародного зіставлення кваліфікацій.

Зауважмо, що 17 червня 2022 р. набув чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування національної системи кваліфікацій” від 01 квітня 2022 р. № 2179-IX (далі – Закон № 2179), згідно з яким визначено пріоритетність професійного стандарту щодо кваліфікаційної характеристики у ст. 42, 96 Кодексу законів про працю України та ст. 6 Закону України “Про оплату праці”, зокрема: вимоги до компетентностей, обов’язків і кваліфікацій працівників визначені професійними стандартами. За їхньої відсутності такі вимоги можуть визначати кваліфікаційними характеристиками.

Одним із перших розробників професійних стандартів у сфері безпеки інформації та кіберзахисту є Державна служба спеціального зв’язку та захисту інформації України (далі – Держспецзв’язку). На початку 2021 р. в Національному класифікаторі України ДК 003:2010 “Класифікатор професій”

(далі – Класифікатор професій) у галузі кібербезпеки були наявні лише дві професії – професіонал із організації інформаційної безпеки і фахівець у сфері захисту інформації. Зазначені професії не відображали реалій сьогодення та не враховували потреби ринку праці. За ініціативи Держспецзв’язку наказом Міністерства економіки України було внесено до Класифікатора професій близько 20-и нових професій у галузі безпеки інформації та кіберзахисту.

Напередодні повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну на початку лютого 2022 р. у Реєстрі кваліфікацій було зареєстровано шість заявок на розроблення проєктів професійних стандартів на нові професії, а саме: “Розробник систем захисту інформації”, “Адміністратор мереж і систем”, “Фахівець сфери захисту інформації”, “Аналітик з безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем”, “Фахівець із питань безпеки (інформаційно-комунікаційні технології)” та “Інструктор-методист з інформаційної безпеки та кібербезпеки” розробник – Адміністрація Держспецзв’язку. Зазначені професійні стандарти було затверджено та в грудні 2022 р. внесено до Реєстру кваліфікацій. Згідно з Порядком розроблення, початку дії та перегляду професійних стандартів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 373, професійний стандарт набуває чинності з моменту внесення його до Реєстру кваліфікацій.

Упродовж 2023 р. Держспецзв’язок надалі виконує роботу над посиленням кадрового потенціалу в галузі інформаційної безпеки та кібербезпеки. До Національного агентства кваліфікацій (далі – Агентство) подано 15 заявок щодо розроблення проєктів професійних стандартів на нові професії Адміністрацією Держспецзв’язку. В січні 2024 р. розробник затверджує проєкти професійних стандартів і направляє Агентству для реєстрації. 30 січня 2024 р. Агентство вносить до Реєстру кваліфікацій професійні стандарти:

- “Аналітик загроз безпеки”;
- “Аналітик з оцінки вразливостей”;
- “Аудитор інформаційних технологій (з кібербезпеки)”;

- “Керівник структурного підрозділу з питань безпеки інформації та кіберзахисту”;
- “Кібероператор”;
- “Конструктор систем кібербезпеки”;
- “Уповноважений з авторизації безпеки інформації”;
- “Фахівець з кібердосліджень і розробок систем безпеки”;
- “Фахівець з криптографічного захисту інформації”;
- “Фахівець з оцінки заходів захисту інформації (кібербезпеки)”;
- “Фахівець з підтримки інфраструктури кіберзахисту”;
- “Фахівець з планування політики та стратегії кібербезпеки”;
- “Фахівець з реагування на інциденти кібербезпеки”;
- “Фахівець з технічного захисту інформації”;
- “Фахівець з тестування систем захисту інформації”.

Зазначені професійні стандарти містять 36 професійних кваліфікацій, які відповідають 5-8 рівням Національної рамки кваліфікацій. Станом на 01.05.2025 р. в Реєстрі кваліфікацій наявні три заявки на розроблення проєктів професійних стандартів, а саме: “Аналітик з оцінки ризиків, загроз і стану захищеності об’єктів критичної інфраструктури”, “Експерт із захисту об’єктів критичної інфраструктури” та “Фахівець із захисту та стійкості критичної інфраструктури”. Держспецзв’язок передбачає їх розробити впродовж 2025–2026 р.

Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ) є суб’єктом забезпечення національної безпеки. В системі ДПСУ існують стратегічні, оперативні, тактичні рівні управління, і відповідно реалізацію функцій на зазначених рівнях управління ДПСУ має здійснювати офіцерський склад із належним рівнем саме фахової підготовки. Згідно підкритерію 1.2, критерію 1 Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 15 травня 2024 № 686: зміст освітньої програми враховує вимоги відповідних професійних стандартів (за наявності); освітні програми, що передбачають присвоєння професійних кваліфікацій, мають забезпечувати виконання вимог відповідних професійних

стандартів. Постає потреба розроблення професійних стандартів для зазначеної категорії офіцерського складу.

Отже, Адміністрація ДПСУ у серпні 2024 р. подала до Агентства заявки на розроблення проєктів професійних стандартів на професії “Офіцер стратегічного рівня ДПСУ”, “Офіцер оперативного рівня ДПСУ” й “Офіцер тактичного рівня ДПСУ”. В січні 2025 р. зазначені професійні стандарти затвердив розробник, й Агентство внесло їх до Реєстру кваліфікацій. Стандарти містять інформацію з обмеженим доступом, тому в Реєстрі кваліфікацій розміщено реквізити професійного стандарту (назва, дата затвердження, найменування розробника, документ, що затверджує професійний стандарт) із позначкою “Містить інформацію з обмеженим доступом”. Законом № 2179 уперше визначено окрему процедуру розроблення, затвердження, початку дії та перегляду професійних стандартів для проєктів професійних стандартів, які містять інформацію з обмеженим доступом.

Згідно Концепції трансформації системи військової освіти, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410 “Про трансформацію системи військової освіти” (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1490) основним завданням трансформації системи військової освіти є створення багаторівневої системи професійної військової освіти відповідно до стандартів НАТО, найкращих вітчизняних і закордонних практик. Відповідно підготовка офіцерів ДПСУ на тактичному, оперативному та стратегічних рівнях управління потребує спеціальних освітніх програм навчання у Вищому військовому навчальному закладі (далі – ВВНЗ) та в Національному університеті оборони України (далі – НУОУ), а саме: освітньої програми зі спеціальності К2 “Безпека державного кордону” другий (магістерський) рівень вищої освіти й освітньої програми зі спеціальності К3 “Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)” другий (магістерський) рівень вищої освіти. Освітні програми підготовки офіцерів стратегічного рівня у ВВНЗ та НУОУ розроблені з огляду на програми підготовки такої ж категорії офіцерів закладів вищої освіти

Європейського Союзу, а саме “Європейська спільна магістерська програма зі стратегічного управління кордонами” Академії оборони Нідерландів.

Варто зазначити, що в секторі безпеки й оборони розроблено 16 професійних стандартів, які містять інформацію з обмеженим доступом, розробниками є Командування Повітряних Сил Збройних Сил України, Адміністрація ДПСУ, Головне управління Національної гвардії України.

Українська асоціація операторів безпілотних апаратів розробила професійний стандарт за групою професій “Оператори безпілотних авіаційних систем: оператор наземних засобів керування безпілотним літальним апаратом; оператор дистанційно керованих безпілотних літальних апаратів; оператор дистанційно керованих безпілотних апаратів агропромислового виробництва”, який у лютому 2025 р. затверджено і внесено до Реєстру кваліфікацій. Професійний стандарт на групу професій охоплює організацію і проведення відеоспостереження, пошуку, ідентифікації та визначення координат об’єктів, аерофотозйомки та аеровідеозйомки, доставки вантажів за допомогою безпілотних авіаційних систем; керування корисними навантаженнями безпілотних авіаційних систем; навчання операторів безпілотних авіаційних систем, експлуатація, технічне обслуговування та ремонт безпілотних авіаційних систем. Отже, професійний стандарт охоплює діяльність у сфері відеоспостереження, розвідки та моніторингу, зокрема в інтересах безпеки держави.

Станом на 01 травня 2025 р. до Реєстру кваліфікацій внесено: 415 професійних стандартів, з них: 66 розроблені у сфері безпеки і оборони; 509 заявок на розроблення проєктів професійних стандартів, з яких – 42 за професіями в секторі безпеки й оборони.

Отже, розроблення професійних стандартів у секторі національної безпеки дозволяє:

- формувати сучасні освітні програми, які враховують вимоги відповідних професійних стандартів;
- гарантувати якість підготовки кадрів, які працюють у силових структурах, оборонно-промисловому комплексі, сфері кіберзахисту;

- створити чітку систему кваліфікаційних вимог, що дозволяє формувати єдиний підхід до оцінювання результатів навчання;
- сприяти професійному розвитку працівників, забезпечуючи можливість для підвищення кваліфікації та кар’єрного зростання;
- підвищити ефективність державного управління у секторі безпеки завдяки оптимізації добору кадрів.

Розроблення професійних стандартів для забезпечення національної безпеки є пріоритетним завданням держави. Системна робота у цьому напрямі сприятиме посиленню кадрового потенціалу та підвищенню рівня захищеності держави.

Доронін Іван Михайлович,

*керівник наукового центру інформації і права Державної
наукової установи “Інститут інформації, безпеки і права НАПрН
України”, доктор юридичних наук, доцент*

e-mail: inive7777@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЛАНУВАННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДСІЧІ АГРЕСІЇ

Планування у сфері забезпечення національної безпеки України відбувається на підставі та за порядком, що визначає чинне законодавство, зокрема як “функція державного управління з визначення пріоритетів, завдань і заходів із забезпечення національної безпеки України, збалансованого розвитку складників сектору безпеки і оборони на основі оцінки безпекової обстановки та з урахуванням фінансово-економічних можливостей держави” (п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про національну безпеку України”). Саме планування є комплексним і має у своєму складі підсистеми планування – оборонне планування, а також відповідне планування в інших складниках сектору безпеки й оборони. Досить докладна регламентація процесу планування містить певні незначні прогалини у визначенні стратегічного планування як відповідного для його рівня.

Так, загалом будь-яке стратегічне планування визначаємо як дострокове на основі проміжних цілей. Чинний Закон України “Про національну безпеку України” згадує низку документів, що містять у назві терміни “стратегія” та “стратегічний”, основним з яких є безпосередньо Стратегія національної безпеки України. Варто зазначити, що протягом 2022–2024 р. у текст Закону України “Про національну безпеку України” тричі вносили зміни та доповнення, які стосувались уточнення повноважень і функцій у сфері охорони державного кордону та мали техніко-термінологічний характер уточнень з огляду на ухвалення інших законодавчих актів. Але змін у порядок стратегічного планування

на відповідних рівнях не вносили.

Як показує аналіз тексту основного законодавчого акту, на сьогодні передбачено ухвалення низки взаємопов'язаних і взаємообумовлених документів стратегічного планування, зокрема це Стратегія національної безпеки України (як основа для планування державної політики), Стратегія воєнної безпеки, Стратегія кібербезпеки України, Стратегічний оборонний бюлетень (як документ оборонного планування за результатами оборонного огляду), Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу та Стратегія інтегрованого управління державним кордоном України.

Зрозуміло, що в умовах активних бойових дій з відбиття агресії проти нашої держави, вірогідно, що провадити мову про стратегічне планування є передчасним і дещо недоречним. Водночас в такому разі варто розглядати всю проблему стратегічного планування як правову, тобто йдеться про правову регламентацію розподілу завдань, функцій і повноважень державних органів із забезпечення національної безпеки. Визначена законодавча система на сьогодні переважно відповідає системі державних органів, що передбачає Конституція та спеціальні закони України, але надзвичайний характер заходів із відбиття агресії зумовлює швидке реагування на рівні управлінських рішень із подальшим законодавчим регулюванням. Прикладом для цього є деякі законодавчі новації в галузі забезпечення національної безпеки.

Так, Кабінет Міністрів України вніс на розгляд Верховної Ради України проєкт Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про національну безпеку України” щодо діяльності органів, які входять до складу сектору безпеки і оборони” (реєстр. № 13141 від 28.03.2025) щодо уточнення повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах цифрових інновацій і технологій, робототехніки та роботизації щодо забезпечення сектору безпеки й оборони сучасними зразками робототехніки, безпілотних систем та інших

інноваційних технологій. Беручи до уваги зазначене, пропонуємо зарахувати такий центральний орган виконавчої влади (нині фактично – Міністерство цифрової трансформації України) до складу сектору безпеки й оборони. Попри на ґрунтовну фахову критику законопроекту (наприклад, у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України), саме завдання та мета законопроекту зумовлені потребою швидкого й адекватного реагування на наявні загрози. До того ж розширення повноважень не зумовлено ані потребою в удосконаленні системи центральних органів виконавчої влади України, ані раніше ухваленими документами стратегічного планування в цій сфері. Так, у Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу, затвердженій Указом Президента України від 20.08.2021 р. № 372/20, проаналізовано актуальні тенденції розвитку озброєнь станом на час ухвалення. Зазначені тенденції концептуальних змін на стратегічному рівні не зазнали, незважаючи на відкриту військову агресію проти нашої держави. Серед тенденцій особливої уваги надавали потребам у вдосконаленні технологій у галузі штучного інтелекту, нових матеріалів, робототехніки й автономних безпілотних апаратів. Серед пріоритетів розвитку оборонно-промислового комплексу вирізнялись напрями автоматизованих систем управління, створення безекіпажних платформ та ударної робототехніки. Поряд із цим серед напрямів і завдань не передбачено можливості до реформування чи реорганізації системи державного управління й удосконалення повноважень відповідних центральних органів виконавчої влади. Тому пропозиції, що наявні в законопроекті № 13141 викликають сумніви в належній аргументації для ухвалення таких рішень.

Іншим прикладом варто визначити проєкт Закону про Кіберсили Збройних Сил України, що внесли народні депутати України (реєстр. № 12349 від 19.12.2024 р.). Його мета полягає у створенні “військової та технічної організаційної структури у складі Збройних Сил України за стандартами НАТО, яка відповідатиме за кібероборону України, захист її суверенітету та територіальної цілісності в кіберпросторі”. Ми не будемо

акцентувати уваги на недоліках законопроекту з погляду організаційної побудови цих Сил, їхнього місця в системі Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та своєрідності командування, управління, підпорядкування та правового статусу їхніх військовослужбовців. Концептуальною є відповідність стратегічному плануванню у сфері воєнної безпеки. Стратегія воєнної безпеки, затверджена Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021 не оминає питання протидії та війни в кіберпросторі. Протидія в кіберпросторі розглянута як складник всеохопної оборони України, а розвиток спроможностей щодо забезпечення кібербезпеки, кіберзахисту та кібероборони під час підготовки та ведення комплексної оборони України як пріоритети та завдання державної політики у воєнній галузі. Ці пріоритети визначені основним завданням для Військ зв’язку та кібербезпеки ЗСУ (окремого роду військ), що знайшло відображення у їхній Доктрині ВКП 6-00(01).01. У такий спосіб на рівні стратегічного планування не виникало потреб у виокремленні Кіберсил у будь-якому іншому вигляді у структурі ЗСУ. Ніяких змін щодо цього в документи планування або доктрини з часу початку широкомасштабного вторгнення не вносили, а тенденції не фіксувались. За таких умов законопроект не має підґрунтя у стратегічному плануванні.

Це стосується й інших законодавчих пропозицій, зокрема щодо введення Сил спеціальних операцій до системи розвідувальних органів (законопроект 11333 від 11.06.2024) і деяких інших.

Варто також зауважити, що актуальність положень Стратегії національної безпеки України можемо розглядати як дещо сумнівну, зважаючи на низку політичних факторів і динаміки розвитку бойових дій. Разом із тим актуальність визначених загроз, цілі, завдання та механізми захисту національних інтересів у цілому не змінюється, хоча пріоритетність можна розглядати по-різному.

Поза сумнівом, можливо констатувати наявність потреб у належному плануванні в галузі національної безпеки та внесення відповідних змін до цих планів. З початку широкомасштабного

вторгнення відповідне планування на рівні держави відбувається, втім за таких умов складно забезпечити відповідну системність. Наприклад, відповідні плани, що були показані під час звернень і виступів на рівні держави, не вносили на рівні документів стратегічного планування, а лише схвалювали їхні основні положення. Так, самі напрями державної політики не завжди конкретизували та втілювали у відповідних функціях і завданнях для державних органів.

Отже, підсумовуючи викладене, варто акцентувати увагу на наступних головних моментах. По-перше, процес планування у сфері національної безпеки й оборони потрібно повернути в русло, визначене законодавством, зокрема Законом України “Про національну безпеку України”. По-друге, зазначений процес має відбуватись через корекцію положень основних визначених законодавчих документів стратегічного планування. По-третє, законодавчі пропозиції мають відповідати основним напрямам, визначеним у документах стратегічного планування. За таких умов основною галуззю для правової регламентації залишатиметься уточнення обсягу завдань, функцій і повноважень відповідних державних органів.

Шилін Микола Олександрович,

*головний науковий співробітник НОЦ Національної академії
Служби безпеки України, заслужений юрист України, доктор
юридичних наук, професор*

e-mail: mykolashilin@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ В ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Ефективність забезпечення державної безпеки України, як і будь-якої країни, безпосередньо залежить від відповідного визначення і запровадження якісної державної політики, зокрема її напрямів, сил і засобів.

На сьогодні державна політика України із забезпечення державної безпеки викладена у Стратегії забезпечення державної безпеки України, яка була затверджена Указом Президента України від 16 лютого 2022 р. № 56/2022.

Відповідно до п. 23 розділу III “Цілі, напрями та завдання державної політики у сфері забезпечення державної безпеки” зазначеного нормативно-правового акту як напрями державної політики у сфері державної безпеки визначені:

- формування й упровадження проактивного підходу на основі управління ризиками;
- розмежування повноважень і завдань між суб’єктами сектору безпеки й оборони, вдосконалення взаємодії, зокрема інформаційного обміну, та координації між ними, а також іншими державними органами;
- покращення національного законодавства в галузі забезпечення державної безпеки та гармонізація із законодавством ЄС і документами НАТО;
- розвиток державно-приватного партнерства з огляду на пріоритетність інтересів держави в системі забезпечення державної безпеки;

- поліпшення підходів до забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації, зважаючи на стандарти безпеки НАТО і ЄС;

- приєднання до міжнародних програм співробітництва, врахування міжнародного досвіду щодо функціонування системи державного управління, впровадження нових гнучких підходів до забезпечення державної безпеки щодо охорони інформації з обмеженим доступом.

Уважаємо, що формування й упровадження проактивного підходу на основі управління ризиками; розмежування повноважень і завдань між суб'єктами сектору безпеки й оборони, вдосконалення взаємодії, зокрема інформаційного обміну, та координації між ними, а також іншими державними органами; покращення національного законодавства у сфері забезпечення державної безпеки та гармонізація із законодавством ЄС і документами НАТО; розвиток державно-приватного партнерства з огляду на пріоритетність інтересів держави в системі забезпечення державної безпеки є радше заходами з вирішення певних проблем визначення повноважень суб'єктів сектору безпеки й оборони, взаємодії та координації їхньої діяльності та нормативно-правового забезпечення, а такі напрями як: удосконалення підходів до забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації, зважаючи на стандарти безпеки НАТО і ЄС; приєднання до міжнародних програм співробітництва, врахування міжнародного досвіду щодо функціонування системи державного управління, впровадження нових гнучких підходів до забезпечення державної безпеки щодо охорони інформації з обмеженим доступом взагалі стосуються іншого складника національної безпеки, а саме – інформаційної безпеки. Крім того, в останніх пунктах є певне повторення, оскільки до інформації з обмеженим доступом належить як державна таємниця, так і службова інформація, до того ж вони є декларативними.

Загалом така позиція недостатньо обґрунтована, позаяк перераховане ймовірніше належить до окремих заходів з удосконалення функцій суб'єктів забезпечення державної безпеки України, а не до напрямів державної політики в цій сфері.

Державна політика забезпечення державної безпеки – це діяння визначених законодавством суб’єктів із вирішення нагальної проблеми гарантування безпечного існування держави як політико-територіального утворення, яке має відповідні сутнісні ознаки. Тому вважаємо, що визначення напрямів державної політики в галузі забезпечення державної безпеки повинно відбуватись спираючись на компоненти, які утворюють країну як державу і потребують захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз, тобто від об’єктів забезпечення державної безпеки. Країна – територія з визначеними кордонами і населенням, що є єдиним цілим з погляду історії, культури, нації та в політико-географічному плані може бути незалежною або залежною. Країна не завжди є державою.

А держава – особлива форма організації співжиття численних спільнот людей, яку характеризує наявність таких основних ознак: 1) система спеціальних органів та установ, що разом утворюють державний управлінський механізм (державний апарат); 2) право (обов’язкові правила поведінки, встановлені й санкціоновані державою), за допомогою якого держава як політична влада закріплює норми суспільних відносин, а також структуру й порядок діяльності державного апарату; 3) визначена територія, кордонами якої обмежена влада певної держави.

Враховуючи зазначене і зважаючи, що України є соборною, суверенною державою, об’єктами забезпечення її державної безпеки є: соборність, суверенітет, конституційний лад, територіальна цілісність, державний механізм управління. Відтак напрямками державної політики у сфері забезпечення державної безпеки варто визнати:

- забезпечення соборності – територіальної, національно-культурної, ідеологічної та духовної єдності (духовного єднання всіх територій, які історично належали українському народові, єдності та цілісності загальної території);

- забезпечення суверенітету – повноти влади держави, її самостійності, відсутності підлеглості, незалежності від інших держав у внутрішній і зовнішній політиці;

– забезпечення конституційного ладу, встановленого Основним Законом суспільно-політичного устрою, порядку організації та функціонування інститутів держави та суспільства, системи суспільних відносин;

– забезпечення територіальної цілісності, недоторканності держави від посягань з боку інших держав через застосування військової сили чи загрози сили, зазіханням на державний кордон, його непорушність;

– забезпечення безпеки діяльності державного управлінського механізму, гарантування ефективного та безпечного функціонування державного апарату.

Оскільки термін дії Стратегії державної безпеки забезпечення державної безпеки України, яка була затверджена Указом Президента України від 16 лютого 2022 р. № 56/2022 завершується в поточному році, на наш погляд, є нагальна потреба в переосмисленні основних її концептуальних положень для розробки нової редакції. Тому доцільно створити окрему робочу групу з провідних науковців сектору безпеки й оборони, а також провести міжвідомчий науково-практичний семінар чи круглий стіл, де обговорити проблемні питання з їхнього формулювання.

Богущий Павло Петрович,

завідувач наукової лабораторії військового та міжнародного гуманітарного права Державної наукової установи “Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України”, доктор юридичних наук, доцент

e-mail: boguckijpavlo@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ВОЄННА БЕЗПЕКА: УРОКИ ІСТОРІЇ І СУЧАСНІСТЬ

Практичне значення концепту національної безпеки найбільш відчутно виявлене в розумінні його змісту як воєнної безпеки – стану захищеності найважливіших національних інтересів, якими є не лише суверенітет, територіальна цілісність, недоторканність, конституційний лад держави, але й життя людини, що завжди має пріоритет, від воєнних загроз.

Значення національної безпеки як воєнної безпеки має історичний підтекст: перший законодавчий акт, що визначив нормативно-правове розуміння національної безпеки, як відомо, був Закон США про національну безпеку від 1947 р. (National Security Act of 1947).

Зауважмо існування реальних загроз національній безпеці США в актуальний для ухвалення законодавчого акту про національну безпеку період і погодьмося з тим, що рефлексія національної безпеки як воєнної безпеки в законодавчому регулюванні має своє логічне, раціональне пояснення.

Відсутність стану воєнної безпеки внеможливиює вирішення будь-яких інших завдань щодо забезпечення національної безпеки. Інші різновиди національної безпеки, що є безумовно важливими та потрібними, в разі незахищеності державної організації суспільства від воєнних загроз перестають бути актуальними для цієї державної організації суспільства.

Такий висновок посилюється в умовах існування реальних воєнних загроз, збройного конфлікту й агресії проти держави, що на сьогодні є вкрай актуальним для України.

Формування доктрини національної безпеки України,

законодавче вирішення цієї проблеми та державна політика забезпечення національної безпеки у зовнішніх відносинах і певною мірою у внутрішніх свідчать про низку стратегічного значення помилок, що разом не дозволили забезпечити захист національних інтересів від загроз, системний комплекс яких формувався з початку 90-их р. минулого ст. та знайшов свою реалізацію в останні п'ятнадцять років сучасної української державності.

З часу проголошення незалежності України відповідно до законодавчих змін чинної у той період Конституції 1978 р., а в подальшому в Конституційному договорі 1995 р. та в Конституції 1996 р. повноваження щодо забезпечення національної безпеки й обороноздатності закріплені, як виняткові повноваження президента держави. Водночас Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України, як вищі державні органи законодавчої та виконавчої влади, вирішують завдання щодо забезпечення національної безпеки в межах законодавчої діяльності та реалізації повноважень виконавчої влади.

Для контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони відповідно до ст. 107 Конституції України була утворена та діє Рада національної безпеки й оборони України, головою якої є Президент держави.

В “Основних напрямках зовнішньої політики України”, які Верховна Рада України затвердила в липні 1993 р., було визначено, що серед основних груп національних інтересів пріоритетними є стратегічні та геополітичні, пов'язані із забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності.

Вказавши на характер двосторонніх відносин із державами, які мають спільні з Україною кордони, Верховна Рада України визначила особливості таких відносин із Російською Федерацією: “У зв'язку з особливостями історичного розвитку і специфікою геополітичного і гео економічного положення України домінантою двосторонніх відносин з прикордонними державами є українсько-російські відносини. Для України вони є відносинами особливого партнерства, оскільки від їх характеру значною мірою буде

залежати доля прогресивного демократичного розвитку як України, так і Російської Федерації, стабільність в Європі та в усьому світі. Протидіючи будь-яким територіальним претензіям чи спробам втручання у свої внутрішні справи, Україна вживатиме всіх заходів для переведення стосунків з Росією в русло справжнього добросусідства, взаємоповаги і партнерства. Україна спрямовуватиме свої зовнішньополітичні зусилля на те, щоб стати надійним мостом між Росією і країнами Центрально-Східної Європи. В цьому контексті надзвичайно важливе завдання полягає в активізації діяльності, спрямованої на усвідомлення обома сторонами безперспективності і згубності курсу на конфронтацію в українсько-російських відносинах”.

Як виявилось, усвідомлення безперспективності та згубності конфронтації в українсько-російських відносинах стосувалося тільки української сторони, а не російської, метою зовнішньої політики якої була та залишається колонізація України.

Основні напрями зовнішньої політики України не зазнавали змін до 2010 р. та втратили чинність з ухваленням Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України”, до положень якого змушені будемо повернутися у контексті законодавчого вирішення питання щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України.

В січні 1997 р. Верховна Рада України затвердила Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України та рекомендувала Президенту України, Кабінету Міністрів України прискорити розробку і подання на розгляд Верховної Ради України проєктів, законів про національну безпеку України, Раду національної безпеки й оборони України, зовнішню розвідку, а також загальнодержавних програм у цій сфері й інших законодавчих актів, що впливають з положень Концепції (основ державної політики) національної безпеки України.

Положення Концепції (основ державної політики) національної безпеки України реалізовувалися занадто повільно. Лише у червні 2003 р. було ухвалено Закон України “Про основи національної безпеки України” у третій редакції законопроекту “Про внесення змін до Концепції (основ державної політики)

національної безпеки України”, який подав Президент держави до Верховної Ради України.

Потрібно зосередити увагу на положеннях ст. 8 ухваленого закону, де серед основних напрямів державної політики забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері вказано: “забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській і регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у ЄС та НАТО при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу”.

Визначення основним напрямом державної політики забезпечення національної безпеки набуття членства в ЄС та НАТО з одночасним збереженням добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією не відповідало реаліям двосторонніх українсько-російських відносин. Російська Федерація відкрито демонструвала з початку ХХІ ст. у своїй зовнішній політиці імперські амбіції, які посилювались з реальними кроками України щодо наближення до євроатлантичної інтеграції. Зрештою після того, як Верховна Рада України ухвалила 2010 р. як Закон України президентський законопроект “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України”, положення щодо набуття Україною членства в НАТО були вилучені із Закону України “Про основи національної безпеки України”.

Задекларовані пріоритети державної політики щодо забезпечення національної безпеки та безпосередньо забезпечення воєнної безпеки, розвитку Збройних Сил України, вітчизняного оборонно-промислового комплексу впродовж усього періоду часу з 1991 р. не знаходили свого підтвердження в оборонній політиці, формування та реалізація якої здійснювались за відсутності потрібного ресурсного та фінансового забезпечення. Державний оборонний бюджет рік у рік передбачав фактично утримання Збройних Сил України (далі – ЗСУ), фінансування потреб грошового, речового забезпечення військовослужбовців на досить низькому рівні. Розвиток сучасного озброєння перебував у стані

створення певних проєктів, які не знаходили потрібної реалізації. Проголошена модернізація ЗСУ полягала в невинному скороченні їхньої чисельності, ліквідації військових частин, серед яких було чимало бойових. Оборонно-промисловий

комплекс держави поступово здавав свої позиції, маючи значний технічний і науковий потенціал.

За цих обставин декларативність проголошених у законодавчих актах, у документах стратегічного планування – Воєнній доктрині 2004 р., Стратегії національної безпеки України 2007 р. – положень щодо формування мобільних, сучасних ЗСУ, здатних виконати завдання щодо оборони України, насправді була більш ніж очевидною.

Бачимо, що такий стан формування та реалізації воєнної політики України, забезпечення воєнної безпеки став наслідком не лише нерозуміння й інституційного несприйняття проблеми з боку керівництва держави, але й активних дій Російської Федерації під час ведення неоголошеної, проте ретельно підготовленої, гібридної війни проти України відповідно до доктрини війни нового покоління, що розробив Генеральний штаб Збройних Сил Російської Федерації, за активної участі російських спецслужб.

Проте за умов суттєвого послаблення обороноздатності України на початку агресії Російської Федерації в лютому 2014 р. ворогу не вдалося досягти очікуваного результату внаслідок протидії, яку організувало керівництво ЗСУ за підтримки більшості українського суспільства.

2014 р. та в подальші чотири роки відбулися докорінні зміни щодо державної політики забезпечення національної безпеки України, визначення та реалізації потрібних заходів щодо посилення обороноздатності України, забезпечення воєнної безпеки.

Внесені зміни до законодавчих актів “Про основи національної безпеки України”, “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України” визначили реальні загрози національній безпеці України, що виходили від Росії, встановили європейський та євроатлантичний напрямки розвитку української держави. У травні 2015 р. затверджена Стратегія національної

безпеки України, а у вересні того ж року – нова редакція Воєнної доктрини України. Документи стратегічного планування визначили конкретні заходи щодо забезпечення воєнної безпеки України, як основи національної безпеки.

У червні 2018 р. Верховна Рада України ухвалила закон “Про національну безпеку України”, де питання воєнної безпеки набули пріоритетності.

Однак конкретні заходи щодо подолання реальних воєнних загроз, які були сформовані й існували через агресію Російської Федерації проти України, не набули належної системності та незворотності, а зі зміною президентської влади, депутатського корпусу Верховної Ради України та з відповідними змінами вищого органу виконавчої влади, заходи щодо забезпечення воєнної безпеки впродовж 2019–2021 рр. фактично втратили свою пріоритетність.

Визначивши у Стратегії національної безпеки України у вересні 2020 р. засади національної безпеки – стримування, стійкість та взаємодію – реальні дії щодо наповнення цих положень конкретними заходами не були вжиті.

Невідповідність реальної державної політики забезпечення національної безпеки, воєнної безпеки декларативним положенням, ухваленої в березні 2021 р. Стратегії воєнної безпеки як стратегії всеохопної оборони, реальним воєнним загрозам повною мірою виявилися під час подальших дій Російської Федерації щодо знищення суверенітету України, порушення територіальної цілісності, зміни демократичного конституційного ладу в Україні.

Україна, як і в попередні етапи розвитку в умовах незалежності, зазнала згубного впливу політики щодо умиротворення агресора. Натомість Росія цілеспрямовано готувалася до докорінного вирішення питання щодо знищення незалежної української державності та здійснила широкомасштабне вторгнення в Україну, розв’язала збройний конфлікт, який триває і дотепер.

Внаслідок агресії Російської Федерації близько 20 % території України окуповано, десятки тисяч захисників України та мирного

населення загинули, мільйони біженців залишили свої помешкання, сотні населених пунктів зруйновані та знищені. Власне сучасна конвенційна війна, яку Росія веде з порушенням усіх положень міжнародного гуманітарного права, здійснюючи геноцид та численні злочини проти людяності, не може мати інших наслідків для жертви агресії, ніж ті, що на сьогодні має Україна від дій агресора.

Як підсумок – відхід від формування та послідовної реалізації державної політики забезпечення національної безпеки як воєнної не забезпечує захищеності для найважливіших національних інтересів від загроз воєнного характеру в сучасних умовах кризи світового правопорядку, що актуалізує системні та послідовні наукові розробки проблем забезпечення воєнної безпеки, серед яких проблема механізму правового забезпечення воєнної безпеки, оборони України на нормативному, інституційному рівнях посідає провідне місце.

Ященко Володимир Арсентійович,

*головний науковий співробітник державної установи
Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України, доктор
юридичних наук, професор*

e-mail: vay_@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ Й ОБ’ЄКТ ВИВЧЕННЯ

Інформаційне суспільство породжує нові соціальні взаємини, регулювання яких потребує подальшого розвитку інформаційного права. Водночас варто визнати, що цей розвиток відбувається багато в чому стихійно, ситуативно. Інформаційно-правова наука фіксує зміни, що відбуваються в інформаційному просторі, здійснює аналіз ефективності правового регулювання штучного інтелекту, безпекових аспектів інформації, кіберзахисту тощо, однак цілісної концепції подальшого вдосконалення інформаційного права ще не сформовано.

Очевидно, причини цього приховано в тому, що правова наука оцінює інформаційне право з традиційних засад формування права, які не завжди враховують природу інформації, особливості її функціонування. По-перше: потреба врахування в інформаційному праві не лише суто правових, а й психологічних аспектів формування інформаційної свідомості; по-друге: стрімкий розвиток ІТ, що значно ускладнює процес становлення інформаційно-правових норм.

Так, незважаючи на те, що саме поняття інформації зафіксовано в нормативних актах і є досить широко поширеним, воно залишається дискусійним, а його зміст, як і сама природа інформації, трактують неоднозначно. Як стверджує В. Павлов: “Ці розбіжності проявляються в сприйнятті самої інформації, у визначенні форм її прояву у матеріальному світі, її місця у певних системах світогляду, її ролі у функціонуванні індивідів, суспільних груп, держави та суспільства в цілому”.

Розбіжності в розумінні поняття інформації, а відтак і в її регулюванні, викликані досить складною і ще нерозв’язаною

проблемою природи інформації, тобто специфіки її походження. Вирішення цього питання дасть можливість з'ясувати закономірності функціонування інформації, отримати обґрунтоване уявлення про специфіку інформаційних відносин і їхній розвиток.

Найбільш аргументованими, на нашу думку, є два основних підходи до визначення природи інформації: атрибутивний та функційний. “Згідно з атрибутивною концепцією, інформація – це об’єктивна внутрішня властивість всіх матеріальних об’єктів, вона міститься у всіх без винятку елементах та системах матеріального світу. З цим підходом пов’язане визначення інформації, як відображення різноманітності”. За функційним підходом інформація властива тільки суспільству, живим системам і кібернетичним пристроям, пов’язаним із процесами зв’язку й керування.

Вважаємо атрибутивну концепцію фактично зведеною до процесу відображення, що свідчить на користь ідеї, що інформація радше є засобом відображення, а різноманітність є свідченням категорії простору. Однак у такому разі природа інформації залишається нез’ясованою. Функційний підхід спрямований на трактування вже наявної інформації, що є наслідком її походження.

Можливо, доцільно розглядати природу інформації як специфічну форму опредметнення відображення. Відображення – це властивість всієї матерії до універсальної взаємодії предметів і явищ, де способом взаємодії є саме інформація. Тобто інформація уособлює в собі зв’язок між явищами та процесами. Відтак природа інформації може полягати в її комунікативній функції. Звідси ключовою характеристикою інформаційного права має бути саме його комунікативний складник.

Важливим для удосконалення структури та змісту інформаційного права є визначення методології його вивчення та діяльності. Складність полягає в тому, що предмет інформаційного права – інформаційні відносини – передбачає різноманітні аспекти регулювання інформаційної діяльності, що зумовлює потребу застосування багатоцільових завдань і методів. На нашу думку, в нинішніх умовах інформаційного суспільства

поряд з іншими орієнтирами найбільш відповідним методологічним підходом у потребі функціонування інформаційного права може стати світогляд екзистенціалізму, гуманістичний зміст якого є ефективним засобом для осмислення таких сучасних правових проблем, як свобода і відповідальність, злочин і кара, совість і вина, індивідуальне і соціальне та ін. Як відомо, екзистенціалізм впливає з унікальності, неповторності людини, її особистісної сутності. Очевидно, що екзистенційна методологія, орієнтована на самість, створює можливість більш об’єктивного поєднання в інформаційному праві індивідуального та колективного.

При цьому сучасне тлумачення екзистенціалізму передбачає, що людина відповідає не лише за себе, а й має певний ступінь відповідальності за іншого, що дає можливість наповнити правові відносини розумінням наслідків свого вибору. В нинішніх умовах широкомасштабної війни Російської Федерації проти України, що супроводжені знищенням мирного населення, підвищення напруженості низки міждержавних відносин, з’яви нових кризових ситуацій у світі, як ніколи, гостро постає питання відповідальності за ухвалені рішення, майбутнє цивілізації, що робить актуальним практичне втілення в життя екзистенційних підходів.

Навряд чи варто погоджуватися також із твердженням, що методами інформаційного права є комплексне застосування методів інших галузей права, що певною мірою розмиває межі власне інформаційного. Оскільки інформаційні відносини мають власний соціальний зміст, відмінний від інших, звідси і методи інформаційного права мають відповідати цьому змісту і відображати специфіку цих відносин.

З огляду на специфіку інформації та потреби регулювання інформаційних відносин можливе застосування відомого ще з часів римського права “інтенційного методу”, який в інформаційному праві практично ще не застосований. Слово “інтенція” (від лат. “прагнення”) означає спрямованість свідомості на певний об’єкт, що надає йому предметності та змістовної визначеності. Іntenцію використовують як метод в багатьох

галузях знання, зокрема як і правовий метод, особливо в інформаційному праві, де інформація корелює зі свідомістю. Вважаємо, що інтенційний метод дає можливість розглянути інформаційну свідомість в її взаємозалежності з інформаційним об'єктом, який виявляє свою предметність в інформаційних відносинах і співвіднесений з ними як суб'єкт інформаційного права.

Суть цього методу полягає в тому, що пізнання має орієнтуватися не лише на розумове мислення, а повинно враховувати і феноменологічні, екзистенційні підходи. Вхідна інформація у свідомості суб'єкта пізнання проходить поетапний аналіз як процес пізнання її змісту, в результаті чого формується уявлення про можливий об'єкт її використання. Цей процес передбачає такі етапи пізнання, які дозволяють отримувати, аналізувати, змінювати і переробляти інформацію. В цьому разі суб'єктивна оцінка інформації, сформована на розсуд суб'єкта правопізнання, в результаті зіставлення цього уявлення з об'єктивним значенням інформації конкретизує її смисл і дає можливість спрямувати мислення на певну мету її реалізації. Також можливо застосувати цей підхід для аналізу об'єктів віртуальної реальності, які виникають та існують завдяки актам свідомості.

Інтенційний метод нині активно використовують у функційній доктрині тлумачення права, яка враховує не лише сам зміст правової норми, а й умови, в яких ця норма функціонує. Недоліками вживання цього методу можна вважати ймовірні елементи суб'єктивізму, а також старіння умов, у яких правова норма формувалась. Метод інтенції підвищує свою результативність у взаємодії з герменевтикою, цільовим, історичним методом тощо.

Треба визнати, що інформаційно-правова система в Україні не становить єдиного цілого, а є фрагментованою, роздібною на окремі відносно самостійні сфери. Існують законодавчі акти, концепції, стратегії, але вони не утворюють єдиної логічної системи. Загалом вважаємо нагальним перехід від фрагментарного розгляду тих чи тих аспектів інформаційного права до його концептуального бачення, що виявить цю сферу в якісно новому

розумінні з притаманними їй закономірностями як нової сфери життєдіяльності суспільства. Можливо, розпочати із системної інкорпорації чи консолідації інформаційно-правових норм.

Висловлені пропозиції, звичайно, не є істиною в останній інстанції, а спробою звернути увагу науковців і практиків на важливість пошуку інноваційних шляхів і напрямів удосконалення інформаційного права.

Омельчук Василь Андрійович,

*професор кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
ЗУНУ, доктор юридичних наук, професор*

e-mail: v.a.omel@ukr.net

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ”: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ РАКУРС

Нині, коли наша держава і суспільство вже не один рік перебувають у стані війни, Національна безпека України як суспільно-правова категорія набуває все більшої значущості і привертає увагу, як з огляду своєї визначеності, так і необхідності відповідної успішної реалізації. Чи не тому увага науковців до цієї теми не перестає бути актуальною, свідченням чого є успішне проведення цієї конференції. Очевидно, що причиною підвищеної предметної уваги до цього є не тільки суспільно-політичний стан держави в умовах війни, а й інші пов’язані з цим питанням проблеми, що за своїм змістом варті уваги власне і в межах вивчення окремих тем навчальної дисципліни “Національна безпека України”.

Для визначення змісту цієї навчальної дисципліни передусім необхідно розглянути предмет Національної безпеки України. Тому звернемо увагу на те, що підходів до розуміння такого предмету є щонайменше три. Першим є визначення сутності Національної безпеки, що становить її загальні якості. У другому підході до розуміння предмету “Національної безпеки України” увагу акцентують на загальних закономірностях, тенденціях її функціонування і розвитку. Третім підходом до розуміння предмету “Національної безпеки України” є система тих понять та категорій, що цілісно визначають її основу та процеси в динаміці. До того ж варто зазначити, що серед науковців є чимало суперечностей щодо визначення об’єкту та предмету Національної безпеки, її поняття в різних теоретико-філософських ракурсах.

В освітньому просторі Національна безпека України є, як відомо, навчальною дисципліною чи освітньою компонентою в

різних змістовних наповненнях. Залежно від освітнього рівня передвищої і вищої освіти застосовують такі навчальні дисципліни: “Основи національної безпеки України”, власне “Національна безпека України”, “Актуальні проблеми національної безпеки України”. Можна натрапити й на інші інтерпретації цієї навчальної дисципліни. На думку автора, сама назва не є ключовою, хоча цілком логічним було б враховувати, що на рівні фахової передвищої освіти, підготовки фахового молодшого бакалавра, було б доцільно застосовувати визначення “Основи національної безпеки України”. Хоча певний вплив у вирішення цього питання вносить і фах загальної професійної спрямованості закладу, що особливо помітно під час підготування спеціалістів в освітніх закладах правоохоронних органів.

“Національна безпека України” як навчальна дисципліна характерна для підготовки фахівців на таких рівнях вищої освіти: п’ятому, початковому рівні (короткий цикл) вищої освіти (молодший бакалавр) і шостому (бакалаврському) рівні вищої освіти. Хоча, залежно від кількості кредитів цієї дисципліни, на п’ятому рівні можлива і назва предмету “Основи національної безпеки України”, якщо їх недостатньо для широкого висвітлення матеріалу.

На рівні підготовки магістрів (сьомий рівень) застосовують визначення освітньої компоненти “Актуальні проблеми національної безпеки України”. Хоча знову ж таки, залежно від освітньої спрямованості навчального закладу, цілком можливе застосування і на цьому рівні визначення “Національна безпека України”.

На думку автора, саме на цих рівнях (шостому і сьомому) з підготовки бакалаврів і магістрів доречно вживання визначення “освітня компонента” як освітня програма, що містить у собі такі освітні компоненти: когнітивний (система наукових знань), практичний (система практичних умінь, навичок, способів діяльності), творчий (досвід творчої діяльності), комунікативний (система відносин). На думку автора, застосування таких компонентів на освітніх рівнях “молодший фаховий бакалавр” і “молодший бакалавр”, їх впровадження і реалізація щодо

предмету “Національна безпека України” – буде передчасним.

Варто зазначити, що існує й восьмий науково-освітній рівень вищої освіти, за яким проходить підготовка докторів філософії чи у іншому напрямку – докторів мистецтва. Очевидно, що на такому освітньому рівні вивчення чи й дослідження національної безпеки має передбачати фундаментальний підхід. Хоча знову ж таки, якщо йдеться про освітні компоненти циклу професійної і практичної підготовки, то очевидно, що може йтися про “Актуальні проблеми національної безпеки України”. Якщо йдеться про вибіркові компоненти освітньої програми восьмого рівня такої освіти, може бути й навчальна дисципліна “Національна безпека України”.

Отже, вище ми розглянули більше складник навчальної дисципліни чи освітньої компоненти “Національна безпека України”, що стосується форми закріплення. Далі варто й звернути увагу більше на її змістовний аспект. Якщо врахувати розуміння предмету “Національної безпеки України” і ширше сприйняття національної безпеки безвідносно конкретної держави, то у науковому середовищі поширена практика дослідження феномену “Національна безпека” з різних аспектів, передусім історичних особливостей.

Поширеним прикладом є і теоретико-методологічний підхід до вивчення національної безпеки. Так, відомі приклади розгляду такої категорії, як “Онтологія безпеки”. Якщо мати на увазі, що онтологію розглядають, як частину філософського вчення, що розглядає фундаментальні принципи буття, першооснову певного явища, його сутності, витоки його становлення. Щодо безпеки як загальної категорії, а не Національної безпеки України безпосередньо, то деталізованим змістом такого розгляду безпеки є дослідження агресивності і насильства, як передумов розуміння безпеки. Співвідношення таких явищ як виклик, ризик, загроза, небезпека і власне безпека. Дослідження стійкості, лабільності певного соціального утворення та інших загально-філософських явищ, як чинників визначення поняття безпеки. Наскільки важливими є ці питання в сфері вивчення навчальної дисципліни “Національна безпека України”. На думку автора, вони є досить

важливими, але для підготовленої категорії студентів, слухачів. Тобто це скоріше тема із освітньої компоненти “Актуальні проблеми національної безпеки України” на шостому чи сьомому освітньому рівні з підготовки магістрантів чи майбутніх докторів філософії.

Аналогічно важливою є тема “Аксіології національної безпеки”, як філософського вчення по цінності, їх природу, взаємодію між собою, зв'язок із соціальними та культурними чинниками, а також особистістю людини саме в межах національної безпеки. Тут тематика проблем також досить різноманітна: трансформація ціннісних орієнтирів у безпековій сфері, цінності і антицінності та їх значимість. Зазначені проблеми справді є важливими, але, знову ж таки, для підготовленої аудиторії.

Інший змістовний підхід до конкретного визначення переліку тем навчальних дисциплін, що розглядають, на думку автора, є закладений і конкретизований у чинному Законі України “Про національну безпеку України” і “Стратегії національної безпеки України: (БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ)”. Орієнтовними темами такого бачення є по суті розділи, підрозділи і навіть окремі статті цих нормативних актів залежно від їх значущості для усвідомлення студентів певного матеріалу. Так, наприклад, ст. 1 Визначення термінів Закону України “Про національну безпеку України”, на думку автора, потребує підвищеної уваги, особливо на початковому рівні вивчення навчальної дисципліни. Іншими темами за такого підходу можуть бути такі: “Загальні положення законодавчого регулювання національної безпеки України”, “Правова основа державної політики у сферах національної безпеки і оборони України”, “Система демократичного цивільного контролю національної безпеки України”, “Склад сектору безпеки і оборони в спектрі національної безпеки України”, “Керівництво у сферах національної безпеки і оборони України”, “Координація у сферах національної безпеки і оборони України”, “Планування у сферах національної безпеки і оборони України”, “Стратегія національної безпеки України” та інші стратегії в механізмі довгострокового

планування національної безпеки й оборони України”.

Щодо інших стратегій у сфері національної безпеки, то їх зміст може стати предметом додаткового вивчення для підготовки фахівців вузької спеціалізації саме в межах розгляду актуальних проблем національної безпеки України. Ба більше, якщо звернути увагу на певні доповнення до Закону України “Про національну безпеку України”, то очевидними є актуальність врегулювання, наприклад, питань, що закладені у “Стратегії кібербезпеки України” та “Стратегії інтегрованого управління державним кордоном України”.

За таким баченням визначення змісту навчальної дисципліни “Національна безпека України”, його спрямованість дає можливість забезпечити саме прикладний ракурс, що в умовах сьогодення, за необхідності підготовки фахівців, які регулюють безпеку держави та суспільства є досить актуальним та знаковим. Більше того, такий підхід до сприйняття навчальної дисципліни й освітньої компоненті “Національна безпека України” надає можливість розглядати її як системно утворювальну категорію і для інших навчальних дисциплін у цій сфері, що стосуються правоохоронної діяльності, військових напрямів підготовки і т. і.

Омельчук Василь Андрійович,

*завідувач кафедри права Київського кооперативного
інституту бізнесу і права, доктор юридичних наук, професор
e-mail: v.a.omel@ukr.net*

ЦІННІСТЬ ЛЮДИНИ В ПАРАДИГМІ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДИК ПРОБЛЕМАТИКИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ”

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю. Так зазначено у ч. 1, ст. 3 Конституції України – Основному Законі нашої держави. Більше того, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. І вона (держава) відповідає перед людиною за свою діяльність. А утвердження і забезпечення прав людини є головним обов'язком держави. Це закарбовано в зазначеній ч. 2 ст. 3 Конституції України, яка, як відомо, належить до розділу I Основного Закону України, який містить загальні засади, тобто основоположні принципи становлення і розвитку української державності. Ці питання є наскрізними і базовими для вивчення в межах навчальної дисципліни “Національна безпека України”, оскільки засадничі положення Основного Закону України є основою для формування національної безпеки України

Відомі українські правники П.М. Рабінович і С.П. Рабінович, коли розглядаючи ст. 3 в Науково-практичному коментарі Конституції України підкреслювали, що в ній закладено філософію прав людини, визначено характер усіх наступних конституційних приписів, котрі відображають реальне або ж бажане становище людини в українському суспільстві, регулюють її відносини з державою і спрямовують державну політику.

Якщо провести певне порівняння зі статтями конституцій демократичних держав, зокрема ЄС, то варто наголосити, що такого високого рівня значущості людини, важливості її прав і свобод, як у Конституції України, на думку автора, не зафіксовано.

Так, наприклад, у чинній конституції Франції, яка прийнята у 1958 р., щодо цього зазначено про прибічність правам людини і принципам національного суверенітету (преамбула), та про рівність перед законом усіх громадян незалежно від їх походження, раси або релігії, а також про створення рівного доступу чоловіків та жінок до представницьких мандатів і виборних посад, а також для їх участі на рівних засадах у діяльності в професійній і соціальній сферах ... (ст. 1).

У конституції нашого близького сусіда Польщі щодо людини та її прав і свобод констатовано: “... пам’ятаючи про гіркий досвід часів, коли основні свободи і права людини були в нашій Вітчизні зневажені; прагнучи назавжди гарантувати громадянські права, а в діяльності публічних інститутів забезпечити добросовісність і справність...” (вступ), а також у ст. 5: “Польська Республіка стоїть на сторожі незалежності і недоторканості своєї території, забезпечує свободи і права людини і громадянина, безпеку громадян, стоїть на сторожі національної спадщини, а також забезпечує охорону довкілля, керуючись принципом збалансованого розвитку”.

Разом з тим Україна зараз переживає нелегкі часи. Війна стала важким випробуванням як для держави так і для кожного окремого громадянина. Безпекі питання для нас набули однозначної пріоритетності.

Коментуючи ст. 3 Основного Закону, автори іншого, попереднього науково-практичного коментаря Конституції України, цілком слушно зазначають, що визнання людини найвищою соціальною цінністю в практичній площині формує відповідну ціннісну орієнтацію: “жодне інше явище не може поціновуватись суспільством вище, аніж людина, не може, так би мовити, перевершити її цінність. Усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини”.

В той же час, з огляду на реалії сьогодення, питання співвідношення поняття безпеки людини та безпеки держави є, на наш погляд, дискусійним. Адже, людина, як військовослужбовець, котрий виконує бойове завдання, ризикує життям, будучи виконавцем оборонних заходів держави. Тобто, в сучасних умовах

забезпечення державної безпеки не можливе бути реалізованим без відступу від загальновизнаних стандартів прав людини, зокрема і вищезазначених ціннісних орієнтирів. Інакше держава може припинити своє існування, а відповідно і втратити всі цінності, які були гарантовані нею. Така, на погляд автора, очевидна логіка сьогоденних реалій українського суспільства і держави. Тому чи не варто науковцям-правникам звернути увагу, дослідити і аргументувати таку державницьку позицію, яка б відображала як державні так і суспільні інтереси.

Відмінність нинішньої суспільної та історичної свідомості щодо минулого нашої української держави на відміну від авторитарно-тоталітарного ворога, який визначає заслуги у війні кількістю загиблих у ній своїх і наших співвітчизників, рахуючи мільйонами чи то 50, чи 30, чи 20 мільйонів жертв – очевидна. У тому цивілізаційному просторі, де людина реально є найвищою цінністю – соціальною, релігійною, політико-правовою, – рішення щодо реалізації такої цінності може бути незрозумілим та нелогічним для прибічників інших поглядів. Чи не здається нам дивним і неправильним фактичне здавання без спротиву гітлерівській Німеччині цілої низки державних утворень Західної Європи? Проблема тільки у недолугості тогочасних політиків і військових, чи тут є інші глибинні суспільні причини? А нині у цьому зв'язку захист власних безпекових інтересів способом надання зброї Україні в стані війни з урахуванням певних власних інтересів (отримання нових видів озброєння замість застарілих і т.і.), а не залучення до протистояння живої сили власних збройних сил. Чи не є такі приклади проявом реальної реалізації принципу людини в особі військового своїх збройних сил вищою цінністю?

В іншому, варто привернути увагу до ціннісних визначень щодо людини як громадянина держави, де такий принцип є визначальний і закріплений у конституції самої держави. Чи це стосується будь-якої людини незалежно від політико-юридичного зв'язку у формі визнання громадянства чи підданства, чи навіть апатрида, чи навіть людини іншої держави, але, яка мешкає (проживає) на підставі узаконеного права на території іншої держави? Таке проживання може бути пов'язане родинними

зв'язками, виконанням певних робіт, подорожуванням і з іншими причинами. Така людина за Конституцією України також є найвищою соціальною цінністю? А якщо виникає питання вимушеного вибору значимості щодо цінності однієї людини й іншої, особливо коли такі особи належать до різних згадуваних категорій?

Отже, це тільки вибірковий перелік проблем, які, на думку автора, постають як складники навчальної дисципліни “Національна безпека України” у сфері усвідомлення і реалізації конституційної засади: людина – найвища соціальна цінність саме у спектрі безпекових інтересів. Їх вирішення – це проблема сьогодення і майбутнього.

Діміч Антоніна Валеріївна,

*Національна академія Служби безпеки України, доктор
юридичних наук, доцент*

Бичківський Сергій Миколайович,

Служба безпеки України

Кириченко Олексій Олександрович,

Служба безпеки України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ІНЖЕНЕРНОГО СУПРОВОДУ СУБ'ЄКТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Успішне виконання бойових завдань частинами і підрозділами суб'єктами НБУ під час повномасштабної війни РФ в Україні неможливе без всебічного забезпечення, зокрема без такого виду оперативного (бойового) забезпечення, як інженерне, яке організовують з метою своєчасного та прихованого розгортання військ (сил), проведення ними маневру, створення необхідних умов для успішного виконання поставлених завдань, підвищення рівня захисту військ (сил) та об'єктів від засобів ураження противника, зокрема технічний захист інформації, завдання противнику втрат та ускладнення його дій.

В усіх видах сучасного бою, війська повинні власними силами й засобами в найкоротші строки виконувати такі дії:

а) прикривати інженерними загородженнями, ретельно маскувати табельними і підручними засобами свої позиції та райони розташування;

б) влаштовувати укриття для особового складу, техніки і запасів матеріальних засобів, споруди для ведення вогню і спостереження;

в) прокладати колонні шляхи для свого руху;

г) долати природні перешкоди й інженерні загородження;

г) форсувати водні перешкоди;

д) добувати та очищувати воду.

Основними завданнями інженерного забезпечення бою є:

а) інженерна розвідка;

б) улаштування і утримання інженерних загороджень, здійснення руйнувань;

в) фортифікаційне обладнання районів (позицій) військ (сил);

г) подолання загороджень і руйнувань, влаштування переходів через перешкоди;

г) підготовка і утримання шляхів руху військ (сил);

д) експлуатація і технічне прикриття військових автомобільних доріг;

е) улаштування і утримання переправ;

є) розмінування місцевості й об’єктів;

ж) маскування військ (сил) й об’єктів;

з) технічний супровід виконання інженерних завдань;

и) електропостачання військ (сил) та об’єктів;

і) постійне супроводження кіберзахисту завдань, пов’язаних з інженерним супроводом;

ї) добування й очищення води, обладнання пунктів водопостачання.

Останніми роками зазнають змін наявні погляди на загальну тактику під впливом війни в Іраку, Сирії та вторгнення РФ на територію України. З урахуванням цих факторів, інженерне забезпечення загальновійськового бою, потребує подальшого розвитку, а в деяких питаннях – радикальних змін.

Наразі продовжується розвиток Сухопутних військ та оснащення їх новітніми зразками озброєння і військової техніки. З огляду на це, зростають обсяги інженерного забезпечення бою та змінюється специфіка його виконання. Так, наприклад, оснащення підрозділів новітніми зразками озброєння значно ускладнюють проведення робіт із фортифікаційного влаштування. Крім того, заходи щодо інженерного забезпечення підрозділів у сучасному бою будуть відбуватись на більшому просторі, їх обсяги істотно зростуть, а терміни виконання різко скоротяться. Одним із важливих завдань інженерного забезпечення бою є підготування й утримання шляхів руху військ (сил), яке виконують в усіх видах

бойових дій, на марші та розташуванні військ на місці.

Варто констатувати, що під час підготування й утримання шляхів руху, безпосереднього забезпечення пересування військ особливого значення набуває завдання створення проходів на загороджених та зруйнованих ділянках. У багатьох випадках це можна розглядати як одне із самостійних завдань інженерного забезпечення висування військ у місце бойових дій. Обумовлено це тим, що в сучасних умовах противник прагне всіма силами й засобами перешкоджати пересуванню військ.

Водночас основні завдання інженерного забезпечення бойових дій вирішують за допомогою інженерної техніки. До інженерної техніки належать машини інженерного озброєння, інженерне обладнання, інженерне устаткування.

Так, інженерне обладнання – навісне чи причіпне робоче обладнання для бойових машин, призначене для виконання інженерних завдань, яке не має у своїй конструкції двигуна. Інженерне устаткування – механізми та пристрої, конструктивно поєднані з двигуном і призначені для механізації виконання інженерних завдань.

Отже, на основі аналізу понятійного апарату в зазначеній сфері, а також, якщо врахувати реалії сьогодення та виклики сучасного трансформаційного світу, пропонуємо під матеріально-технічним забезпеченням підрозділів інженерного супроводу суб’єктів національної безпеки України розуміти, що це безперервний комплекс заходів щодо ефективного та систематичного забезпечення усіма необхідними видами військового майна, з метою реалізації своєчасних інженерних завдань, які виконують військовослужбовці для досягнення успіху в службовій діяльності та під час бойових завдань.

Дем’янчук Ольга Іванівна,

директор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та національної безпеки Національного університету “Острозька академія”, доктор економічних наук, професор
e-mail: olha.demianchuk@oa.edu.ua

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК НЕВІД’ЄМНИЙ СКЛАДНИК ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах війни, коли держава стикається із викликами не лише на воєнному фронті, але й в економічному просторі, важливо ретельно вивчати й аналізувати енергетичну безпеку країни, яка є основою функціонування всіх секторів економіки. Енергетична безпека країни – це впевненість у наявності, доступності та можливості стабільно отримувати паливо та енергію належної якості, як щодня за звичайних умов, так і у випадку за надзвичайних обставин. Іншими словами, енергетична безпека – це захищеність держави, її громадян та економіки від дефіциту енергії. Енергетична безпека України є одним з найважливіших елементів національної безпеки і невід’ємним складником енергетичної безпеки Європи.

Реформи у секторі енергетики, які здійснювала Україна впродовж 2011-2021 р., мали на меті дати енергетичному комплексу поштовх до розвитку та інтеграції з європейськими комплексами, привести його у відповідність до норм та стандартів ЄС, сформувати повноцінно функціонуючі конкурентні ринки природного газу й електроенергії з прозорим ціноутворенням та належним захистом споживачів.

У 2011 р. Україна приєдналася до Європейського Енергетичного Співтовариства, що підтвердило її наміри стати частиною європейського енергетичного ринку та побудувати конкурентний ринок із міцними взаємозв’язками з європейськими сусідами. Відповідно до звіту Секретаріату Європейського Енергетичного Співтовариства щодо виконання законодавства ЄС в сфері енергетики, Україна у 2021 р. вже другий рік поспіль посідала друге місце у загальному рейтингу. Показово, що

найбільший прогрес за 2021 р. +25 % у виконанні законодавства ЄС українська енергетика здійснила за напрямком кібербезпеки.

Імплементация Україною європейського законодавства та впровадження європейських стандартів, сприяють прискоренню позитивних перетворень в енергетичному секторі, зміцненню енергетичної незалежності та підвищенню якості послуг для побутових споживачів. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зазначає, що обидві сторони віддані посиленню енергетичної безпеки, сприянню розвитку належної інфраструктури та посиленню ринкової інтеграції та регуляторної адаптації до ключових елементів *acquis* ЄС, сприянню енергетичній ефективності та використанню поновлюваних джерел енергії тощо.

Зважаючи на те, що Угодою передбачено законодавче відокремлення конкурентних видів діяльності (таких як видобуток електроенергії, виробництво енергоносіїв або торгівля ними) від монопольних (транспортування та розподілення електроенергії та газу мережами), Україна здійснила відповідне відокремлення на ринках газу та електроенергії (анбандлінг). Це частина реформ у енергетиці, спрямованих на демонополізацію енергетичних ринків, збільшення конкуренції, забезпечення прозорого постачання енергоресурсів та зміцнення енергетичної безпеки України.

Аналізуючи доступні генеруючі потужності енергетичної системи України з боку електростанцій до 2022 р. та станом на 18 листопада 2024 р. (за оцінками DIXI Group), варто вказати на те, що до 2022 р., основними виробниками електроенергії в Україні були ТЕС + великі ТЕЦ, загальною потужністю 17,1 ГВт. Другу позицію займали АЕС – 13,8 ГВт, третє місце – ВДЕ (без врахування домашніх СЕС) – 9,6 ГВт та на четвертому місці ГЕС та ГАЕС з генеруючими потужностями 6,6 ГВт. За звітом ПРООН, втрати кожного виробника електроенергії у квітні 2023 р. складали вдвічі більше, а в ТЕС та великих ТЕЦ відбулося скорочення до 6 ГВт. Якщо загальні генеруючі потужності всіх виробників електроенергії до 2022 р. в Україні склали 47,1 ГВт, то в кінці листопада 2024 р. лише 21,6 ГВт. Отже, доступні генеруючі

системи відображали скорочення в умовах повномасштабного вторгнення більше, ніж удвічі. На сьогодні найбільшими виробниками є АЕС та ВДЕ (без врахування домашніх СЕС). Внаслідок цієї ситуації юридичні особи починають активно використовувати альтернативні джерела виробництва електроенергії, а саме сонячні генеруючі системи, які забезпечують безперервний процес виробництва та функціонування в умовах блекаутів.

Внаслідок бойових дій страждають не лише юридичні особи, а й домогосподарства. Кількість знеструмлених споживачів через постійні обстріли з початку 2024 р. зросли з 9700 одиниць до 6828923 одиниць. Найскладніша ситуація залишається у прифронтових територіях, де постійні обстріли країни-агресора призводять до виводу з ладу мережевого обладнання та знеструмлюють споживачів.

Ця ситуація також впливає на значне скорочення споживання електроенергії, як промисловими об'єктами так і населенням. Так, за даними DIXI Group споживання промисловістю у 2020 р. складало понад 49000 млн кВт-год, у 2021 р., після Ковіду, сягнуло понад 53000 млн кВт-год, а у 2024 р. споживання промисловими об'єктами скоротилось до 30000 кВт-год. Щодо споживання населенням електричної енергії, яке у 2020 р. становило 37000 млн кВт-год, то у 2024 р. воно скоротилось лише на 3000 млн кВт-год та складало 34000 млн кВт-год.

Реальну оцінку енергетичної безпеки в умовах воєнного стану в Україні досить складно здійснювати. Це підтверджує і показник – Індекс прозорості енергетики.

Індекс прозорості енергетики розроблено з метою оцінювання реального стану доступності та якості інформації в енергетичному секторі України, здійснення багатовимірного аналізу прозорості, діагностики прогалин та відстеження прогресу.

Індекс-2022 охоплював 228 індикаторів, об'єднаних у 8 категорій і базованих на конкретних нормативних вимогах і кращих світових практик щодо розкриття інформації.

Остаточний бал України за оцінюванням, проведеним у 2022 р., становив 39 із 100 можливих, що стало найнижчою

оцінкою за останні п'ять років. Війна з РФ та запровадження режиму військового стану в Україні спричинили стрімке падіння інформаційної відкритості сектору – показник упав на 24 пункти (або -38,1 %) порівняно з результатом оцінювання 2021 р. і за шкалою Індексу спустився до зони “неприйнятної” прозорості. У цей час, кількість “чорних скриньок” у секторі зросла більш ніж удвічі – із 16 % до 34 %. Отже, більш ніж за третину індикаторів інформація є закритою або повністю відсутня.

За результатами аналізу виокремлені три ключові фактори втрати прозорості:

- 1) директивна заборона оприлюднювати дані;
- 2) ініціативне рішення розпорядників даних чи суб'єктів звітування обмежити обсяг публічних даних, або припинити їх публікацію під час ВС;

3) “туман” війни.

під час воєнного стану:

- НКРЕКП – відновити оприлюднення щоквартальних моніторингів ринків газу та електроенергії. У випадку, якщо неможливість підготовки моніторингів зумовлена неподанням звітності ліцензіатами, – розробити спрощені форми звітності, які б дозволили збирати базову інформацію про ринки, без накладення на ліцензіатів надмірного адміністративного навантаження;

- Державній службі статистики – забезпечити оновлення щопіврічної інформації про величини та структуру цін газу та електроенергії (за групами споживачів). У випадку, якщо неможливість оновлення даних зумовлена неподанням звітності респондентами, – розробити спрощені форми звітності, які б дозволили збирати інформацію, без накладення на ліцензіатів надмірного адміністративного навантаження;

після припинення або скасування воєнного стану:

- НКРЕКП – відновити оновлення та публікацію Ліцензійного реєстру;

- ДПС – відновити публікацію державного реєстру суб'єктів господарювання, які отримали ліцензії на право виробництва, зберігання, оптової та роздрібною торгівлі паливом;

- Міністерству енергетики – забезпечити складання і

оприлюднення повноцінного реєстру учасників ринку енергетичного вугілля.

Як зміцнити енергетичну безпеку України?

Енергоефективність вдома і на роботі:

Найбільші споживачі – це домогосподарства і бізнеси. Використання енергоефективних технологій, утеплення будівель, встановлення сучасних систем опалення та кондиціонування повітря може допомогти зменшити споживання енергії і знизити навантаження на енергетичну інфраструктуру країни.

Використання альтернативних джерел енергії: встановлення сонячних панелей на дахах будинків, використання вітрових турбін і сприяння розвитку малих гідроелектростанцій можуть збільшити виробництво енергії з альтернативних джерел та зменшити залежність від імпорту вугілля та газу.

Потужність СЕС в Україні до 2030 р. здатна зрости в 1,5 рази. Такі прогнози містить дослідження “Зелене відновлення України”, виданого Top Lead за підтримки профільних компаній і асоціацій. Сукупна потужність промислових і побутових СЕС на кінець 2025 р. прогнозується на рівні 8 ГВт, на кінець 2030 р. – на рівні 11,8 ГВт.

Це дасть збільшення робочих місць з 6,5 тис. до 13,3 тис.

Площа земель, економічно вигідних і придатних для будівництва СЕС – 203,4 тис. кв. км.

Фонд декарбонізації уклав 111 договорів на проекти СЕС.

Гібридні СЕС матимуть потужність від 1,67 до 487,89 кВт і будуть розташовані в різних регіонах України, йдеться в повідомленнях на Prozorro.

Перелік робіт у межах договорів включає розробку проектної документації (на капітальний ремонт внутрішніх силових систем електропостачання з встановленням гібридних СЕС з установками зберігання енергії), проходження її експертизи та отримання експертних висновків.

Загальна вартість всіх договорів – понад 21 млн грн. Більшість договорів укладено на суму 180 тис грн кожен. Кілька договорів (на СЕС більшої потужності) на суму 234 тис. грн. І проекти найбільших станцій коштуватимуть по 360 тис. грн кожен.

Свідоме споживання: обізнаність щодо раціонального використання енергії та підтримка програм з енергозбереження можуть покращити культуру споживання енергії серед населення. Важливо розуміти, що кожна кіловат-година енергії, яку ми збережемо, сприяє енергозбереженню та зменшенню навантаження на енергетичну систему.

Трофимович Володимир Васильович,

*професор кафедри історії імені проф. М. П. Ковальського
Національного університету “Острозька академія”, доктор
історичних наук,*

e-mail: trofymovych@hotmail.com

Трофимович Лілія Володимирівна,

*професор кафедри гуманітарних наук Національної академії
сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, кандидат
історичних наук, доцент*

e-mail: l.trofymovych@hotmail.com

ПРОБЛЕМА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ Й ПОКАРАННЯ ЗА НЬОГО В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Проблема колабораціонізму та покарання за нього в умовах збройної агресії РФ проти України залишається злободенною, оскільки вона містить вагомі соціальні, політичні та інші наслідки для української спільноти. Її дослідження дає змогу з'ясувати передумови, причини та наслідки колабораційної діяльності, виробити механізми покарання останньої та окреслити стратегію недопущення таких явищ у майбутньому.

Насамперед потрібно зауважити, що колабораціонізм – неоднозначне, суперечливе явище, яке можна кваліфікувати по-різному: провина та зрада, вимушений вчинок, умова виживання на окупованих територіях.

Після початку повномасштабного вторгнення ЗС РФ в Україну, на тимчасово окупованих територіях були сформовані військово-цивільні адміністрації, у створенні яких брали участь і деякі вітчизняні політики, депутати, чиновники, правоохоронці, судді, підприємці, журналісти, церковнослужителі тощо, які перейшли на бік окупантів. Вони ставали керівниками або співробітниками окупаційних органів управління, були організаторами псевдореферендумів. Так, у місті Мелітополі Запорізької області під орудою колишнього народного депутата

Євгена Балицького і депутатів міської ради було сформовано адміністрацію, котра практично керувала цим містом під контролем окупаційних військ. Подібні випадки мали місце і на інших територіях, де колаборанти на догоду окупантам сформували внутрішній фронт як гібридний складник широкомасштабної війни.

Крім того, деякі жителі за певну винагороду передавали агресорам різноманітну інформацію про позиції та стан ЗСУ, розкидали “маячки” для ворожих ракет і диверсантів, підпалювали військові авто тощо. Географія їхньої діяльності охоплює всю територію України.

Доречно зазначити, що ці колаборанти породжені не самою російсько-українською війною. Вона лише їх виокремила та зафіксувала, ставши екзаменом на ідейно-політичну зрілість, психологічну і нервову витримку, жорстоким випробуванням для українських громадян на стійкість і відданість своїй батьківщині.

Після початку повномасштабного вторгнення ВРУ ухвалила два законопроекти, що стосувалися колабораціонізму – № 5143 і № 5144. Перший запровадив зміни до Кримінального Кодексу України, вмістивши нову ст. 111-1 “Колабораційна діяльність”. Вона, зокрема, встановлювала відповідальність за спроби організації виборів або влади на тимчасово окупованих територіях: “Добровільне зайняття громадянином України посади, пов’язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території – караються позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої”.

Другий законопроект містив зміни до Кримінального та

Кримінально-процесуального кодексів. Він запроваджував поняття “колабораціонізм” і передбачав покарання за публічне заперечення збройної агресії проти України, підтримку рішень Кремля, розповсюдження ворожої пропаганди та передавання матеріальних цінностей. Серед іншого в ньому зазначено таке: “Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України – караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років”.

Ухвалені Верховною Радою закони “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність” і “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність” стали чинними з 15 березня 2022 р.

Зауважимо, що поява статті 111-1 у ККУ лише на дев’ятому році російсько-української війни демонструвала нерозуміння в Україні тих небезпек, які створювала для останньої путінська Росія від 2014 р.

До кінця 2024 р. було відкрито близько дев’яти тисяч кримінальних проваджень, що здебільшого стосуються тих осіб, які перебували на тимчасово окупованих територіях, з яких згодом агресора вигнали.

У здійсненні українського контрнаступу у серпні-листопаді 2022 р, наслідком якого було звільнення низки районів, в останніх проводилися деякі “фільтраційні” процедури. Співробітники Служби Безпеки України та правоохоронних органів здійснювали перевірку їх жителів на предмет співпраці з агресором з метою

з’ясування, чи підпадають вони під визначення “колаборант” чи ні. У разі встановлення факту колаборації використовувалася вищезгадана стаття 111-1 як каральний інструмент за співпрацю з РЗУ та незаконно утвореними адміністративними органами.

Нині продовжується збір інформації стосовно подій на територіях, які ще є окупованими. Зокрема, з’ясовується, хто здійснює там агітаційно-пропагандистську діяльність, хто причетний до проведення псевдовиборів, переслідування патріотично налаштованих громадян тощо. Після звільнення тих населених пунктів з’явиться можливість притягнути цих осіб до відповідальності, у випадку визнання їхніх дій злочинними. Разом із тим, як слушно підкреслив виконавчий директор УГС з прав людини Олександр Павліченко, досить серйозна проблема є на рівні українського законодавства. “Які категорії суб’єктів підпадають під визначення “колаборант”, а які дії – під “колабораціонізм”? Визначення в статті 111-1 є досить широкими й розмитими. Крім того, є ще й кореляція з іншими статтями Кримінального кодексу – одна й та сама дія особи може кваліфікуватись або як “колабораційна діяльність”, або як “виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників” (ст. 436-2). Відтак, схожі дії особи можна кваліфікувати за різними статтями з різними санкціями. Ключовий момент – на якому рівні починається відповідальність і якою вона має бути?”.

Важливо підкреслити, що особи, котрі перебували на захоплених територіях, одержали там паспорти та інші документи, сплачували податки в бюджети окупаційних органів, після звільнення і відновлення там української влади не будуть переслідуватись або обмежуватись у правах.

Серед української спільноти існує значний запит на покарання за колабораційну діяльність і водночас певне незадоволення, начебто недостатньо жорсткими вироками суддів у цих справах. Потрібно брати до уваги також наявні труднощі в розслідуванні випадків колабораціонізму. Вони полягають у наступному: абсолютна більшість підозрюваних осіб перебуває на окупованих теренах, визначення міри добровільності громадян, котрі пішли на

співпрацю з агресором, встановлення меж колабораційної діяльності.

Звідси існує небезпека того, що з огляду на доволі розлоге трактування колабораційної діяльності, виникне ситуація, в якій будь-яка особа, котра контактувала з окупантами, може бути притягнута до відповідальності. Безперечно, ця проблема істотно ускладнить процес реінтеграції звільнених територій. Тому правоохоронні органи та фахівці повинні цілеспрямовано здійснювати роз’яснювальну роботу, підготувати чіткі визначення пріоритетних понять, розмежувати найбільш небезпечні і менш небезпечні види колабораційної діяльності, взяти на озброєння зрозуміле правило – якість важливіша за кількість.

Веденєєв Дмитро Валерійович,

доктор історичних наук, професор, полковник запасу

e-mail: zastava67@i.ua

ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ (2022–2024 РР.)

Особливістю становлення джерельної бази вивчення Повномасштабної російсько-української війни є поступове формування архівного фонду документів постійного зберігання Галузевих державних архівів МО України, МВС України, СБ України, ДПС України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Центрального архівного відділу НГ України та інші архівосховища України. Фондоутворювачами документів виступають органи військового управління, окремі установи, військові частини, навчально-наукові установи тощо. Низка об'єктивних причин (включаючи поточність надходження, вимоги обмеження доступу до державної таємниці, необхідність формування належного науково-довідкового апарату тощо) ускладнює використання цього документального масиву та археографічну роботу з ними.

Між тим, вживалися заходи із унормування й налагодження інформаційного обміну та отримання актуальної інформації військового часу між силовими структурами та органами управління медіасферою, прикладом яких може слугувати “Меморандум про реалізацію міжвідомчої співпраці та обмін інформацією щодо протидії в інформаційній війні з державою-агресором між Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення та Міністерством внутрішніх справ України” від 19 січня 2024 р.

Зазначимо, що перспективі роботи дослідників із закритими джерелами та літературою (у т. ч. щодо перебігу війни та комплексу пов'язаних з нею проблем), сприятиме активізація міжвідомчої науково-дослідної та науково-педагогічної діяльності, а також створення репозитарію для наукових робіт

сектору безпеки та оборони України, які містять інформацію з обмеженим доступом. 12 вересня 2024 р. у Національній академії СБУ відбулася презентація Концепції створення подібного репозитарію. У ній взяли участь представники МОН України, Служби безпеки України, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти України, Департаменту військової освіти і науки МО України, військових вищих навчальних закладів та ЗВО зі специфічними умовами навчання. Серед останніх – Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Українська військово-медична академія, Воєнно-дипломатична академія імені Євгенія Березняка, Військовий інститут КНУ імені Тараса Шевченка, Національна академія ДПС України імені Богдана Хмельницького, Київський інститут НГ України, Пенітенціарна академія України, Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації КПП імені Ігоря Сікорського, Національний університет цивільного захисту України, заклади Міністерства внутрішніх справ, Інститут СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого тощо.

Відбувається розгортання спеціальних джерелознавчих досліджень формування емпіричної баз дослідження російсько-української війни. Однією із перших праць стала стаття А. Харука (НА СВ імені гетьмана Петра Сагайдачного) та В. Зеленого (Київський інститут НГ України) щодо офіційних серійних аналітико-хронікальних видань 2022–2023 р. Як доводять автори, на початок повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. офіційні інституції оперативно відреагували в когнітивній площині, й розгорнулася робота зі створення офіційних описів і хронік подій – серійного джерела вивчення перебігу війни. Найбільш ґрунтовним із тодішніх джерел вони вважають “Воєнно-історичний опис російсько-української війни”. Матеріали його випусків надають емпіричний матеріал для відтворенні загальної обстановки і послідовності подій під час вивчення тієї чи тієї операції. “Хроніка війни” (серійне видання Національного університету оборони України), на їх думку, характеризується значною деталізацією, її матеріали допоможуть дослідникам у

відтворенні окремих епізодів бойових дій.

Зберігається інформаційно-джерельне значення хронікально-аналітичного видання “Воєнно-історичний опис російсько-української війни”, в якому міститься впорядкований опис перебігу протистояння, аналіз воєнно-політичної, воєнно-економічної, воєнно-стратегічної обстановки та ходу бойових дій по місяцях року. Видання готувалося солідним авторським колективом воєначальників, співробітників органів управління та фахових військових істориків (МО України, Генеральний штаб ЗС України, Апарат Головнокомандувача ЗС України, Центр досліджень воєнної історії ЗС України, реорганізований у 2024 р.) і на той час де-факто виконувало роль офіційного й інформативного джерела щодо комплексного опису війни. Воєнно-стратегічна обстановка у цьому інформаційно-аналітичному виданні оцінювалася у міжнародних вимірах навколо України, в цілому у державі, та за зонами відповідальності оперативно-стратегічних угруповань (ОСУВ) військ “Хортиця”, “Таврія”, “Одеса”, “Північ” із відповідними узагальненнями щодо її динаміки.

Власне хід бойових дій висвітлювався у розрізі згаданих ОСУВ, при цьому давалася загальна характеристика оперативної обстановки, спрямувань і завдань сторін, складу угруповань військ сторін, опис військових дій на операційних напрямках та їх результати, підводилися підсумки (узагальнення). Окремо подавався опис дій ВМС ЗС України у Чорноморській та Азовській операційних зонах, дій авіації та Протиповітряної оборони. Чимало корисних для дослідників документів, інформаційних та статистичних матеріалів містилося у додатках до кожного щомісячного воєнно-історичного опису.

Джерела із узагальненням досвіду застосування військ (сил) ЗС України. Позитивним зрушенням у справі узагальнення набутого бойового досвіду та акумулювання джерельного матеріалу для подальших досліджень стало упорядкування відповідними аналітичними підрозділами інформаційних видань із аналізу організаційно-тактичних доробків військових частин, які безпосередньо брали участь у бойових діях. Зокрема, Групою

відновлення боєздатності та підготовки резервів запасного пункту управління ГШ ЗС України готувався (поквартально) інформаційний бюлетень вивчення різнопланового бойового досвіду застосування військ. Крім того, вийшло чимало навчальних видань, підготовлених за досвідом бойових дій 2022–2024 р., які містили оригінальні документи, що становлять суттєве джерелознавче значення.

Джерела із вивчення досвіду застосування певних родів військ (сил). Корисною для підготовки командних кадрів та акумулювання фактичного матеріалу для узагальнення досвіду та дослідницької роботи стала підготовка інформаційно-документальних видань із описом характерних епізодів бойових дій. Упорядниками подібних видань, у першу чергу, ставали підрозділи із вивчення та впровадження досвіду у складі органів військового управління родів (видів) ЗС України. Так, група вивчення та впровадження досвіду відділу планування та оперативної підготовки Управління підготовки Командування Десантно-штурмових військ ЗС України готувала серійне (щомісячне) інформаційне видання з описом епізодів ведення бойових дій десантно-штурмовими частинами. Серійно готувалися інформаційно-аналітичні матеріали (по періодах) щодо особливостей застосування, організаційного й технічного забезпечення безпілотних авіаційних комплексів (БпАК). Вони містили інформаційно-аналітичні й статистичні дані щодо розвитку організаційно-штатного облаштування підрозділів БпАК, статистику втрат противника від застосування безпілотної зброї та аналіз структури уражених цілей, втрат самих БпАК та їх причин, технічний аналіз стану апаратів та недоліків у їх застосуванні, рекомендації щодо удосконалення застосування безпілотних систем тощо.

Досвід застосування військ зв'язку та кібербезпеки. Інформативні серійні джерела для вивчення досвіду бойового застосування військ зв'язку та кібербезпеки підготовлені Головним Командуванням Військ зв'язку та кібербезпеки ЗС України та Головного управління зв'язку та кібербезпеки ГШ ЗС України, причому у 2023 р. почалося упорядкування

інформаційних видань із охопленням та аналізом емпіричного матеріалу від лютого 2022 р. Аналітична робота із підготовки подібних видань зосереджувалася у Групі узагальнення досвіду управління підготовки штабу Командування військ зв'язку та кібербезпеки ЗС України.

Науково-пізнавальні можливості видань обумовлювалися включенням до них документальних матеріалів або їх оглядів щодо бойових дій та особливостей застосування цього роду військ у 2022–2023 рр., специфіки використання у фронтових умовах спеціальної техніки. Документальні матеріали надходили, зокрема, від Головного Командування Військ зв'язку та кібербезпеки ЗС України, Управління кібербезпеки ГУ зв'язку та кібербезпеки ГШ ЗС України, окремих органів управління та військових частин, цивільних структур зв'язку тощо. Окрім ЗС України, відповідні матеріали надавалися Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України. Подавалися рекомендації щодо організації захисту інформації та кіберзахисту в інформаційно-комунікаційних системах органів управління ЗС України.

Інститут інформаційно-комунікаційних технологій та кібероборони Національного університету оборони України (НУОУ) присвятив серію збірників інформаційно-аналітичних матеріалів щодо бойового досвіду кібероборони як чинника повномасштабних бойових дій. Цей саме підрозділ підготував низку збірників інформаційно-аналітичних матеріалів щодо актуального досвіду забезпечення інформаційної безпеки у воєнний час. Зокрема, подавалася хронологія застосування фейків зі сторони РФ як методу деструктивного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗС України та населення. При цьому пропонувалася класифікація подібних інформаційних операцій на три рівні, залежно від масштабів та ролі у забезпеченні власне військових дій – стратегічний, оперативний (надання когнітивної підтримки військовим операціям) та тактичний (у межах плану заходів в інтересах виконання конкретних бойових завдань).

Різносторонній досвід здійснення морально-психологічного

забезпечення ведення бойових дій (по певних періодах) містився в інформаційно-аналітичних виданнях Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України. Так, у збірнику матеріалів (24 лютого 2022 – 8 липня 2023 р.) подавався узагальнений досвід роботи установ і підрозділів Головного управління морально-психологічного забезпечення (МПЗ) ЗС України, опис проведення заходів з МПЗ у ході стратегічної оборонної операції (січень-травень 2023 р.). Розкривалася сутність форм і методів роботи із організації та планування МПЗ, виховання мотивації у вояків діючої армії, психолого-педагогічного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей тощо.

Кафедрою суспільних наук Гуманітарного інституту НУОУ було започатковано серійний збірник довідково-інформаційних матеріалів щодо досвіду організації психологічного забезпечення бойових дій (проблем забезпечення психологічної стійкості у бойових умовах, виявлення й подолання психологічних травм у військовослужбовців, підтримання стресостійкості та психологічної бойової мотивації особистості, психологічного стану особи після повернення із полону).

Джерела з вивчення противника. Група відновлення боєздатності та підготовки резервів запасного пункту управління ГШ ЗС України формувала інформаційний бюлетень щодо стану бойової підготовки російських загальновійськових підрозділів до ведення різних форм бою. Метою підготовки подібних матеріалів визначався системний аналіз способів застосування загальновійськових підрозділів противника з метою критичного оцінювання способів їх застосування та порівняльного аналізу тактики дій власних військ. Як приклад можна навести бюлетень щодо тактики дій загальновійськових підрозділів противника у наступальному бою. У виданні розглядався досвід наступальних дій російських сухопутних військ на Полозко-Орехівському напрямку (Запорізька обл.) у січні 2023 р. на прикладі 177-ї бригади морської піхоти (Червонопрапорна Каспійська флотилія) та 136-ї окремої мотострілецької бригади (58-ї армії Південного ВО ЗС РФ). Тривало і поширення матеріалів про ПВК “Вагнер”, яка активно брала участь у боях за м. Бахмут у 2023 р. Увагу

фахівців ГУ доктрин та підготовки ГШ ЗС України привернули особливості управління боєм та тактики застосування підрозділів приватної військової кампанії “Вагнер”, на основі вивчення яких подавалися рекомендації з протидії на основі отриманого досвіду.

Центральним управлінням космічної підтримки ГШ ЗС України було запроваджено серію інформаційно-аналітичних видань щодо застосування противником авіації та авіаційних засобів ураження. Вийшла друком низка довідкових видань, що містить значний обсяг фактичного матеріалу, корисного для підготовки дослідницької та науково-педагогічної продукції. Передовсім, доцільно назвати довідкові видання щодо озброєння та військової техніки протиборчих сторін.

Чеховська Марія Миколаївна,

*завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки
Національної академії Служби безпеки України, доктор
економічних наук, професор*

e-mail: chemary@ukr.net

Дука Сергій Олександрович,

*професор кафедри фінансово-економічної безпеки
Національної академії Служби безпеки України*

e-mail: chemary@ukr.net

БЕЗПЕКА ЗНАНЬ У ВИЩІЙ ОСВІТІ Й НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Безпека знань – це передусім запобігання небажаного передавання конфіденційних знань і технологій. Передавання є небажаним, якщо воно загрожує національній безпеці країни. Безпека знань також передбачає прихований вплив інших держав на освіту та дослідження. Таке втручання також загрожує академічній свободі та соціальній безпеці. Нарешті, безпека знань містить етичні питання, які можуть з’явитися у співпраці з країнами, які не поважають прав людини, громадянина, держави.

Зазначимо, що на думку фахівців держав-членів НАТО безпека знань полягає у “зниженні ризику шпіонажу, небажаної передачі знань, крадіжки інтелектуальної власності, витоку даних і зловживання технологіями подвійного призначення”.

Метою організації заходів із забезпечення безпеки знань у вищій освіті та наукових (прикладних) дослідженнях зазвичай є гарантування безпечного міжнародного співробітництва із урахуванням відповідних ризиків та небезпек.

До основних заходів із забезпечення безпеки знань та наукових досліджень належать оцінка загроз, аналіз ризиків та керування ними, дієва нормативно-правова база, кодекси поведінки тощо.

Так, під час здійснення оцінки загроз варто враховувати, що державні суб’єкти використовують різноманітні методи для

отримання знань і технологій, які можна застосовувати і з військовою метою. Може йтися про конкурси та олімпіади, тиск на співвітчизників або на емігрантські кола, цифрове шпигунство.

Під час аналізу ризиків важлива точна ідентифікація чутливих областей знань. Під час міжнародного співробітництва необхідно дослідити інформацію, зокрема в мережі Інтернет, про іноземного партнера, поміркувати над його мотивами та конкретними результатами спільних досліджень.

Здійснюючи аналіз ризиків, доцільно стандартизувати цей процес та вживати заходів фізичного та цифрового захисту інформації.

Важливо чітко дотримуватися національного та міжнародного законодавства, зокрема – щодо експорту технологій та товарів подвійного призначення, а також щодо санкційного режиму проти країн, організацій та осіб.

Доцільною є розроблення та впровадження кодексів поведінки щодо безпеки знань.

Зазначимо, що безпека знань є доволі новою сферою в системі регулювання національної безпеки України. Для ознайомлення вітчизняних науковців та технічного персоналу із передовими напрямками організації заходів із регулювання безпеки знань, іноземні фахівці проводять відповідні тренінги. Так, розглядають “Теми критичних досліджень з кібербезпеки та безпеки в контексті викликів, з якими стикаються під час побудови нової співпраці та фінансування роботи в незнайомих обставинах, а також тенденції та рішення в галузі кібербезпеки, принципи наукової етики під час досліджень на тваринах і людях, захист інтелектуальної власності та комерціалізації технологій під час трансферу; перевірку досліджень, щоб визначити законні можливості для фінансування, співпраці чи працевлаштування”.

Борисенко Мирослав Володимирович,

*науковий співробітник науково-дослідного відділу
концептуальних основ військової служби Науково-методичного
центру кадрової політики Міністерства оборони України, доктор
історичних наук*

e-mail: BorysenkoMyroslav@gmail.com

Федорович Володимир Володимирович,

*начальник науково-дослідного відділу концептуальних основ
військової служби Науково-методичного центру кадрової
політики Міністерства оборони України*

e-mail: wvf027491@gmail.com

**ДОКТРИНА “ТОТАЛЬНОГО ЗАХИСТУ” Й ДОСВІД
ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗБРОЙНИХ
СИЛ ФІНЛЯНДІЇ**

На третьому році протистояння Збройних Сил України збройній агресії Російської Федерації критичним для збереження державності є реформування системи військової служби та запровадження нових підходів у комплектуванні військ, адже внаслідок втрат на полі бою Сили оборони України відчувають значну кадрову нестачу. Отже, важливим завданням для сучасної військової науки є проаналізувати успішний досвід інших держав у системі забезпечення кадрового резерву збройних сил.

Після завершення Холодної війни держави-учасниці НАТО суттєво переглянули принципи комплектування власних збройних сил. Не зважаючи на критику окремих військових теоретиків, країни Європи скорочували витрати на оборону, одночасно зменшуючи чисельність власних військ. З початком збройної агресії Росії проти України, а також на тлі зростання кількості суперечностей всередині країн НАТО, європейцям довелося переглянути ефективність концепції “малої професійної армії”, оскільки з’явилася нагальна потреба у суттєвому збільшенні сухопутної частини оборони. Виклики сьогодення примушують лідерів багатьох держав розглядати можливість повернення до

обов’язкового призову молоді на військову службу. Тому досвід військового будівництва Фінляндії справді є унікальним, адже в країні нараховується 870 тисяч резервістів, що становить третину від загальної чисельності резервістів держав-учасниць НАТО в Європі. Це вражаючий показник, особливо з урахуванням того факту, що населення Фінляндії становить трохи більше 1% від усього населення Європи. Також вражає готовність фінів до збройного спротиву агресору. Опитування свідчать про те, що від 65% громадян Фінляндії готові зі зброєю в руках захищати свою батьківщину.

Високий рівень обороноздатності країни ґрунтується на основі історичної безперервності оборонної політики, яка сформувалася в повоєнний період. Незважаючи на “Договір про дружбу, співпрацю і взаємодопомогу між СРСР та Республікою Фінляндія”, який був підписаний у квітні 1948 р. та формальний нейтральний статус Фінляндії, політичні сили країни об’єднувалися навколо пріоритетів захисту власного населення від військової агресії. Уряд Фінляндії активно розвивав торговельні відносини з СРСР, одночасно зміцнюючи свою оборону, з урахуванням можливої експансії з боку свого східного сусіда. Декларований нейтралітет Фінляндії, який був нав’язаний фінам після завершення Другої світової війни і суттєво підривав оборонні можливості країни, примусив політичні еліти країни шукати нові форми зміцнення обороноздатності власної держави. Зміцнення політичних та економічних зв’язків з СРСР в середині ХХ ст. не змінило підходів уряду Фінляндії до формування власної оборонної політики. Чітке розуміння джерела небезпеки об’єднувало різні політичні сили в країні, що означало збереження концепції “тотальної оборони”. У середині 1960-х р. Фінляндія стала найбільшим торговельним партнером СРСР в Західній Європі, але ні політичні, ні економічні, ні культурні трансформації у світі не вплинули на розуміння джерела небезпеки для невеликої країни, що пережила акт неспровокованої агресії Росії.

У 1968 р. було прийнято нову доктрину оборони Фінляндії, яка передбачала зміцнення обороноздатності країни в умовах повномасштабного вторгнення з боку СРСР. Основною перевагою

фінської моделі стала концепція “тотальної оборони”, яка передбачала мобілізацію всього суспільства для захисту Батьківщини на випадок потенційної війни. Забезпечення цієї стратегії залишалося пріоритетним, незважаючи на зміни геополітичної ситуації в Європі та політичного курсу уряду. Саме відданість єдиній оборонній стратегії, всупереч змінам політичного курсу, що є цілком звичним для розвинутих демократичних суспільств, стало головним гарантом збереження військової потуги Фінляндії на тлі занепаду європейських армій.

Фіни продовжували працювати над зміцненням власної обороноздатності й після падіння “залізної завіси” та завершення Холодної війни. Уряд соціал-демократів прагнув подальшої інтеграції до загальноєвропейських структур та продовжив співпрацю з міжнародними організаціями, зокрема НАТО.

В період політичної стабільності, після завершення Холодної війни, у владних кабінетах країн Європи панувало досить широке трактування потенційних загроз, яке ґрунтувалося на міжнародній співпраці з протидії міжнародному тероризму. Часто широке трактування загрози призводило до розмивання оборонної стратегії, що означало ігнорування потреб розбудови військової машини і, як наслідок, глибоку кризу в оборонному плануванні. Натомість теорія тотального опору передбачала залучення всього суспільства до відсічі агресору. Згідно з доктриною “тотального захисту” громадяни країни не перекладають відповідальність за власну безпеку на спеціальні державні інституції, а готові ділити відповідальність за мир та стабільність в країні з органами державної влади, вони усвідомлюють, що безпека країни ґрунтується на здатності протидіяти не тільки військовою силою, але також здатністю протидіяти ворогу у сферах економіки, освіти, культури, інформації тощо. На практиці це означає, що всі державні структури та органи місцевої влади мають свої стратегічні цілі та програми, які будуються на основі концепції тотального опору. Власне ідея збройного захисту суверенітету своєї держави стала потужним об’єднуювальним чинником для громадянського суспільства та держави.

Наприклад, фінське суспільство виявило високу стійкість до інформаційних атак з боку Росії протягом останніх років. Високий рівень інформаційної резистентності будується, насамперед, на високому рівні освіти, що також є стратегічною ціллю оборони. Інтегративний характер фінського суспільства, на основі високих стандартів соціальної держави, також сприяв консолідації населення навколо ідеї тотального спротиву. Таким способом, спроби Росії “розхитати” внутрішню ситуацію у Фінляндії розбивалися об високий рівень консолідації та освіти фінського соціуму, що є також частиною стратегії тотального опору.

Загалом, в основі воєнної доктрини фінів є комплексні загальнонаціональні зусилля усіх громадян, які передбачають тісну співпрацю цивільних та військових. Залученість цивільних до військової служби та активна присутність ветеранів у цивільному житті, посилює стійкість військово-оборонної сфери, яка побудована на ідеї всебічної безпеки громадян Фінляндії. Громадяни країни зацікавлені в збереженні високої боєздатності та ефективності власної невеликої армії, оскільки з військом пов’язана особиста історія майже кожної родини. Щорічно 65% юнаків, які досягли віку 18 років, відбувають на службу до Збройних сил, що означає “видимість” та “присутність” військових та війська загалом, в повсякденному житті фінів. Після завершення служби молоді люди переходять в резерв або можуть продовжити службу у військах територіальної оборони, паралельно розвиваючи свою цивільну кар’єру. Одночасно, армія та держава також зацікавлена у високій “якості” резервістів – їх мотивації, фізичному та психічному здоров’ї, рівні освіти та володінні новітніми технологіями. Так доктрина “тотальної оборони” вже давно вийшла за рамки виключно військово-стратегічного планування та стала частиною національної ідеї Фінляндії.

На основі доктрини “тотальної оборони” вибудовувалася багаторівнева стратегія оборонного будівництва Фінляндії, що складається з трьох взаємопов’язаних компонентів. Перший рівень військової потуги країни складають оперативно-тактичні з’єднання на основі професійних та високомобільних підрозділів,

що готові виконувати завдання по всій країні. На другому, регіональному рівні, відбувається формування підрозділів, які забезпечують активну оборону території з урахуванням специфічного ландшафту країни, що має максимально виснажити противника. Третій рівень складається з підрозділів територіальної оборони, які мають завдання захистити критичну інфраструктуру та не допустити її захоплення противником у разі вторгнення.

Таким способом, стратегія тотальної опору може бути досить ефективною тільки за умови політичного компромісу всередині суспільства, яке консолідується навколо ідеї спільної участі у захисті власної батьківщини. Саме консолідація суспільства є головною запорукою незмінності та безперервності стратегічного військового будівництва, оскільки стратегія “тотальної оборони” потребує тривалого періоду підготовки до якої буде залучено не одне покоління громадян. Військова доктрина Фінляндії перетворилась у загальнонаціональну ідеологію, що забезпечує співпрацю цивільного та військового сектору та гарантує формування багаточисельного та якісного потенціалу Збройних сил держави.

Дзвінчук Дмитро Іванович,

*професор кафедри публічного управління та адміністрування
Інституту гуманітарної підготовки та державного управління
Івано-Франківського національного технічного університету
нафти і газу, доктор філософських наук*

e-mail: dzvin56@ukr.net

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ЗАГРОЗ

Сучасний етап розвитку України можна схарактеризувати безпрецедентними військовими викликами, що суттєво трансформують усі сфери суспільного життя, зокрема освіту в галузі публічного управління. В умовах війни та її наслідків освітня система повинна відповідати новим вимогам щодо підготовки кадрів, здатних ефективно діяти в умовах криз та загроз, забезпечувати стабільність суспільного управління і гарантувати національну безпеку. Українській державі у сфері освіти потрібно визначити низку пріоритетів для розвитку в контексті формування нової парадигми публічного управління, орієнтованого на посилення обороноздатності держави, соціальної стійкості та ефективності управлінських рішень в екстремальних умовах. Саме тому варто врахувати:

– по-перше, важливим напрямом є інтеграція дисциплін із питань національної безпеки, кризового управління та оборонного планування до навчальних програм за спеціальністю “Публічне управління та адміністрування”. Сучасні виклики вимагають від майбутніх управлінців не тільки знань у сфері менеджменту чи економіки, а й розуміння основ національної безпеки, стратегічного планування, роботи з інформацією в умовах воєнних загроз та гібридних атак;

– по-друге, акцент варто зробити на розвитку психологічної стійкості та готовності майбутніх державних службовців працювати в стресових умовах. Через постійні загрози значно зростає роль психологічної готовності фахівців публічного

управління до ухвалення швидких, але виважених рішень. Такий підхід передбачає спеціальну підготовку, включаючи тренінги з психологічної стійкості, управління стресом і кризового менеджменту;

– по-третє, пріоритетним напрямком є цифровізація освіти, що дозволяє забезпечити безперервність навчання навіть у складних умовах. Дистанційні освітні технології, онлайн-платформи та цифрові ресурси повинні бути інтегровані в процес підготовки фахівців у сфері публічного управління як постійний і необхідний компонент освітньої діяльності. Водночас особлива увага має бути приділена питанням кібербезпеки та захисту освітнього процесу від втручання з боку ворожих інформаційних впливів.

Наступним важливим завданням є формування компетентностей з управління процесами відновлення інфраструктури та реінтеграції деокупованих територій. Майбутні управлінці мають чітко розуміти механізми повоєнного відновлення, економічної стабілізації звільнених територій, соціальної адаптації громадян, що постраждали від війни. Пріоритетним завданням є посилення практичної орієнтації освітніх програм через активну взаємодію із представниками військово-цивільних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, правоохоронних структур і збройних сил. Такі кроки забезпечать майбутніх управлінців не лише теоретичними знаннями, а й необхідними практичними навичками реагування на різноманітні загрози безпеки.

Подальшим перспективним напрямом є міжнародна співпраця та імплементація кращих зарубіжних практик у підготовці фахівців із публічного управління. В умовах військових загроз важливо інтегрувати в освітній процес досвід країн-членів НАТО та ЄС щодо кризового управління, інформаційного захисту та стратегічного адміністрування. Активізація міжнародної академічної мобільності, організація спільних навчальних курсів, семінарів та конференцій сприятиме обміну досвідом, розширенню світогляду і підвищенню кваліфікації українських управлінців відповідно до світових стандартів безпеки та державного управління.

Необхідною умовою ефективної реалізації зазначених пріоритетів є постійний моніторинг та аналіз освітніх потреб, пов'язаних зі змінами в безпековому середовищі держави. Така умова передбачає формування відповідних дослідницьких груп при університетах, аналітичних центрах та регулярне проведення наукових досліджень у сфері публічного управління й національної безпеки. На основі актуальних наукових даних можна ефективно адаптувати освітні програми до реальних потреб країни.

Отже, система освіти у сфері публічного управління в умовах військових загроз потребує комплексного підходу, що передбачає суттєве оновлення змісту освітніх програм, посилення практичної орієнтованості, психологічної підготовки майбутніх управлінців, впровадження сучасних технологій та міжнародного досвіду. Таким способом сучасна модель освіти у сфері публічного управління повинна стати важливим компонентом формування ефективної системи врядування національної безпеки, здатною до швидкого реагування на військові виклики та загрози. Саме такі підходи можуть забезпечити формування висококваліфікованих кадрів, готових гарантувати стабільність, безпеку та сталий розвиток України в умовах складних та мінливих викликів сучасності.

Особливе значення в реалізації зазначених пріоритетів має належна методична підтримка освітнього процесу. Професорсько-викладацькому складу необхідно розробляти та впроваджувати актуалізовані методичні матеріали, підручники та посібники, що ґрунтуються на реальних ситуаціях та прикладах управлінських рішень в умовах воєнного конфлікту. Таким способом ми можемо не лише краще засвоїти теоретичні знання, а й сформувати у студентів навички практичного застосування управлінських технологій у кризових умовах. Крім того, важливим складником є розширення участі студентів у волонтерських і громадських ініціативах, що дає змогу формувати високий рівень громадянської відповідальності, лідерські якості та навички командної роботи. Це особливо актуально в умовах війни, коли

значно зростає роль громадянського суспільства як важливого суб'єкта підтримки стабільності та соціальної згуртованості.

Також варто наголосити на важливості постійного підвищення кваліфікації викладачів та експертів у сфері публічного управління. Це передбачає регулярну участь у семінарах, тренінгах, курсах з кризового управління, національної безпеки, стратегічних комунікацій, психологічної підтримки, що дозволить викладачам своєчасно реагувати на виклики і оновлювати освітні програми відповідно до сучасних умов.

Сучасні військові загрози ставлять перед системою освіти у сфері публічного управління низку нових викликів, подолання яких можливе лише за умови комплексного реформування освіти, методів викладання, формування необхідних компетентностей, практичної спрямованості навчання, а також посилення міжнародної співпраці. За таких умов освіта у сфері публічного управління може ефективно сприяти підготовці управлінських кадрів, здатних професійно реагувати на сучасні виклики, забезпечувати національну безпеку держави та сталий розвиток суспільства в умовах військових загроз.

Остап'як Василь Іванович,

*професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і
газу, доктор політичних наук*

e-mail: vasilii.ostapiak@gmail.com

ЦИФРОВА БЕЗПЕКА ОСВІТИ: РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується стрімкою цифровізацією, яка проникає у всі сфери життя, формуючи нові вимоги до систем безпеки, зокрема у сфері освіти. Впровадження штучного інтелекту (ШІ) в освітній процес є одним із перспективних напрямів забезпечення якості, ефективності та безпеки освіти. Досвід останніх років показує, що використання технологій ШІ дозволяє вирішувати низку складних завдань управління та протидії сучасним загрозам у сфері освіти, створюючи умови для безпечного освітнього середовища. Впровадження систем штучного інтелекту в освітній процес дозволяє реалізувати декілька пріоритетних завдань щодо посилення безпеки освітніх установ, ефективного адміністрування та підвищення якості освітніх послуг.

Першочерговим завданням є використання штучного інтелекту для захисту інформаційних ресурсів та баз даних закладів освіти. Штучний інтелект здатен оперативно виявляти кібератаки, вразливості систем та потенційні інформаційні загрози, попереджуючи втрати конфіденційної інформації та забезпечуючи безперервність освітнього процесу. Впровадження ШІ-технологій у системах кібербезпеки значно посилює стійкість інформаційного середовища до зовнішніх втручань.

Наступним пріоритетом є використання штучного інтелекту для забезпечення фізичної безпеки освітнього середовища. Інтеграція систем інтелектуального відеоспостереження, аналізу поведінки та виявлення потенційно небезпечних ситуацій

дозволяє своєчасно реагувати на загрози безпеці учасників освітнього процесу. Подібні технології можна використовувати для раннього виявлення надзвичайних ситуацій, запобігання несанкціонованому проникненню на територію закладів освіти та контролю за станом безпеки у режимі реального часу. Крім того, імплементація ІІІ у сфері освітнього адміністрування дає змогу суттєво підвищити ефективність управлінських процесів. Використання систем інтелектуального аналізу даних, прогнозової аналітики, автоматизованих систем управління дозволяє керівникам освітніх установ ухвалювати оперативні й стратегічні рішення на основі глибокого аналізу даних, уникати помилок та підвищувати загальну керованість освітньою діяльністю.

Особливу увагу слід приділити потенціалу штучного інтелекту у сфері персоналізації навчання. ІІІ-технології здатні адаптувати освітні матеріали та методики під індивідуальні потреби учнів та студентів, враховуючи рівень їхньої підготовки, інтереси й можливості. Такий підхід дозволяє створити комфортніші, а відповідно й безпечніші умови для психологічного та інтелектуального розвитку учасників освітнього процесу. Водночас, впровадження штучного інтелекту висуває нові вимоги до кадрового забезпечення освітніх установ. Потрібне створення спеціальних навчальних програм та курсів підвищення кваліфікації для адміністративного й викладацького складу з питань роботи із ІІІ-технологіями, а також з питань етики використання штучного інтелекту в освітній сфері.

Таким способом, забезпечення системи безпеки через імплементацію систем штучного інтелекту в освітній процес є нагальною необхідністю та перспективним напрямом розвитку сучасних освітніх установ. Використання ІІІ дозволяє суттєво посилити інформаційну, фізичну та психологічну безпеку, підвищити якість управлінських рішень, створити комфортне та адаптивне освітнє середовище. Проте успішна реалізація зазначених завдань вимагає системної роботи з підготовки відповідних кадрів, розроблення нормативної бази та ретельного науково-методичного супроводу процесу імплементації штучного інтелекту в освітню сферу. Саме комплексний підхід до інтеграції

III в освітній процес дозволить створити безпечне, прогресивне та конкурентоспроможне освітнє середовище. Крім того, ключовим аспектом є забезпечення прозорості роботи систем штучного інтелекту та можливості контролю з боку адміністрації навчальних закладів, освітянської спільноти і суспільства загалом. Важливо створити чіткі механізми моніторингу, контролю та аудиту роботи III-систем, які дозволять оперативно виявляти та усувати можливі помилки чи упередженості в алгоритмах. Регулярні звіти, публічні презентації результатів роботи штучного інтелекту та проведення відкритих громадських обговорень сприятимуть формуванню довіри до цих технологій. У цьому контексті також необхідним є розвиток наукових досліджень у сфері впровадження III цв освіту, що передбачає створення спеціалізованих аналітичних центрів, науково-дослідних лабораторій та інститутів при закладах вищої освіти. Завдяки такій науково-аналітичній підтримці можна буде оперативно адаптувати освітні програми до технологічних змін, прогнозувати ризики і своєчасно реагувати на виклики, пов'язані з розвитком технологій.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що інтеграція технологій штучного інтелекту в систему освіти є важливою умовою не лише забезпечення безпеки освітнього процесу, а й розвитку сучасної, високотехнологічної, конкурентоспроможної освітньої системи України. Такий розвиток має бути системним, базуватися на чітких правових засадах, супроводжуватися широким науково-методичним забезпеченням і підтримкою всіх учасників освітнього процесу. Тільки за таких умов технології штучного інтелекту зможуть стати дієвим інструментом зміцнення безпеки, підвищення якості освіти та формування освітнього простору, що відповідає сучасним глобальним викликам та вимогам часу.

Дмитренко Емілія Станіславівна,

*професор кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету імені Вадима
Гетьмана, доктор юридичних наук, професор*

e-mail: emiliadmitrenko@gmail.com

Дмитренко Юрій Павлович,

*професор кафедри управління та інформаційно-аналітичного
забезпечення Національної академії Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук, професор*

e-mail: dyp606@gmail.com

ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Забезпечення національної безпеки є важливим напрямом діяльності держави. Відповідно до ст. 1 та 3 Закону України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII сутністю національної безпеки є захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших фундаментальних національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. На нашу думку, національна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Пріоритети національних інтересів України та завдання, які необхідно вирішити для їх забезпечення, містить Стратегія національної безпеки України “Безпека людини – безпека країни”, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. Зокрема, відповідно до п. 1 розділу I Стратегії головною ціллю державної політики національної безпеки визначено реалізацію норми ст. 3 Конституції України про те, що людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні.

Із урахуванням цього важливою частиною механізму

забезпечення національної безпеки є діяльність із надання фінансово-правового захисту військовослужбовців. Однак за сучасних умов така діяльність має певні особливості, враховуючи запроваджений в Україні воєнний стан. Оскільки ці питання не стали предметом численних наукових досліджень, то їх висвітлення є актуальним.

Названа вище норма ст. 3 Конституції України визначає спрямованість як державної політики національної безпеки, так і соціальної політики, адже їх змістом є забезпечення, реалізація та захист прав і свобод людини, зокрема й права на соціальний захист. Сутність цього права визначено у ст. 46 Основного Закону держави як забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

В умовах воєнного стану особливого соціального захисту потребують військовослужбовці – громадяни України, які перебувають на службі у Збройних силах України та в інших військових формуваннях, правоохоронних та розвідувальних органах, а також члени їхніх сімей. Потреба такого захисту ґрунтується на участі військовослужбовців у обороні суверенітету й територіальної цілісності України, забезпеченні її економічної, інформаційної, фінансової та інших видів національної безпеки.

Із урахуванням особливостей статусу військовослужбовців та їх службової діяльності та з метою реалізації конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб держава встановлює для цієї категорії громадян систему правових і соціальних гарантій. Вони закріплені у Конституції України, Законі України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ (далі – Закон № 2011-ХІІ), інших законах і передбачають, що військовослужбовці користуються всіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод із урахуванням особливостей, встановлених законодавством. Відповідно до ст. 1 Закону № 2011-ХІІ соціальний захист військовослужбовців передбачає реалізацію

права на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

За сучасних умов особливої гостроти набуває питання фінансового забезпечення реалізації військовослужбовцями права на соціальний захист, яке здійснюють через видатки із публічних фондів коштів (Державного бюджету України, місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю та інших). Однак в умовах дії режиму воєнного стану, обсяги такого фінансування через обмежені фінансові можливості держави, органів місцевого самоврядування є недостатніми для цього.

Окрім того, продовжується негативна практика скасування (звуження) змісту й обсягу прав і свобод військовослужбовців під час прийняття нових (внесенні змін до чинних) законів, зокрема щорічними законами про Державний бюджет України. Варто зазначити, що ця проблема матиме місце і у 2025 р. у зв'язку із зупиненням п. 3 Прикінцевих положень Закону України “Про Державний бюджет України на 2025 рік” від 19 листопада 2024 р. № 4059-IX дії окремих норм щодо безоплатного забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування для деяких категорій військовослужбовців.

Існують також проблеми і щодо грошового, пенсійного, житлового та інших видів матеріального забезпечення військовослужбовців. Мовиться, наприклад, про невідповідність норм законодавства України про розмір їх грошового та пенсійного забезпечення, інших виплат і пільг соціальним стандартам країн-членів Європейського Союзу, про недостатній рівень забезпечення житлом, проблеми із перерахунком пенсій військовослужбовцям тощо.

Саме тому Закон № 2011-ХІІ, інше законодавство потребує вдосконалення у контексті прийняття окремих норм з метою:

— уточнення та деталізації джерел фінансування соціального захисту військовослужбовців в умовах особливих періодів,

зокрема воєнного стану;

— розширення напрямів соціального захисту окремих категорій військовослужбовців;

— недопущення скасування (звуження) змісту і обсягу прав і свобод

військовослужбовців під час прийняття нових (внесенні змін до чинних) законів; — належного матеріального (грошового, пенсійного, житлового) забезпечення військовослужбовців тощо.

Отже, механізму фінансово-правового захисту військовослужбовців належить особлива роль у системі національної безпеки; метою зазначеного механізму в умовах сьогодення є реалізація військовослужбовцями конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб через систему правових і соціальних гарантій та фінансування відповідних видатків. Для забезпечення національної безпеки важливо надати належний фінансово-правовий захист для військовослужбовців. А для цього доцільно вчасно здійснити низку ефективних заходів із удосконалення правового, фінансового та соціального захисту як для військовослужбовців, так і для членів їхніх сімей, що сприятиме забезпеченню суверенітету і територіальної цілісності України.

Алексєєнко Ірина Вікторівна,

*професор кафедри № 21 Воєнної академії імені Євгенія
Березняка, доктор політичних наук*

e-mail: Irina_alekseenko@yahoo.com

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ МІГРАНТІВ У РФ

Сучасна міграційна політика Російської Федерації (далі – РФ) характеризується проявами міграційного екстремізму і тероризму, що спричинило її трансформацію у бік посилення міграційного та міжвідомчого контролю за мігрантами, які перебувають на території держави. Особливо це питання актуалізувалося в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну, що стало тригером для нової хвилі міграції та імміграції як на глобальному, так і на національному рівнях. На нашу думку доречним буде аналіз системи детермінант злочинності, скоєної нелегальними мігрантами на території РФ, як країни-реципієнта. Міграція впливає на трансформацію економічного стану регіонів Росії, що змінює картину зайнятості на ринку праці в цілому. Проте, на думку закордонних дослідників, зокрема Д. Гріна, причини “злочинів ненависті (расової, національної, релігійної та іншої) досить рідко носять економічний характер”.

На нашу думку, доречним буде аналіз системи детермінант злочинності, скоєної нелегальними мігрантами на території РФ, як країни-реципієнта. Міграція впливає на трансформацію економічного стану регіонів Росії, що змінює картину зайнятості на ринку праці в цілому. Проте, на думку закордонних дослідників, зокрема Д. Гріна, причини і реакція на соціально-політичні зміни в суспільстві: у таких випадках нелегальних мігрантів зазвичай звинувачують у замаху на місцеві традиції та звичаї.

Ми вважаємо, що головною причиною соціально-політичних детермінант злочинів, скоєних нелегальними мігрантами, є їх відособленість від політичного життя суспільства країни перебування. Якщо вона досягає крайньої форми у спільноті країни перебування – це слугує формуванню національних

анклавів, як це відбулося в країнах Європейського Союзу (арабські квартали в Парижі, етнічні квартали в Лондоні та Брюсселі). На думку ряду дослідників, у РФ відмічено прояви процесу анклавізації суспільства.

Для РФ характерні замкнуті діаспори, які формуються за мережним принципом і мають складну структуру. Дослідження спільнот в м. Москва, які створені за етнічним чи іншим принципом, підтверджують, що вони мають свою інфраструктуру в сфері послуг, харчування та розваг, що й дає змогу мігрантам інтегруватися в замкнутий простір діаспори, а не російське суспільство.

Така замкнутість може призводити до антиросійських настроїв, особливо в середовищі молоді, і навіть до відкритих конфліктів між різними діаспорами.

Формування місць компактного проживання громадян за національною та релігійною ознаками сприяє загостренню міжнаціональних відносин. Причиною протистояння стає небажання громадян, що прибули, поважати культуру та звичаї місцевого населення.

У цьому контексті доречно згадати акцію протесту з боку росіян й адигів проти курдів, яка відбулася у Республіці Адигея. Причиною стали непорозуміння щодо вирішення питання про розселення та адаптацію осіб курдської національності в республіці.

Ми проаналізували анкетування щодо мігрантофобських настроїв серед корінного населення РФ, який провів "Левада – Центр" у 2024 р. На запитання "Чим, на Вашу думку, може бути викликана неприязнь корінного населення того чи того територіального центру Росії щодо мігрантів?" корінні жителі м. Москви зазначили провокаційну поведінку мігрантів, що становило 87,7 %.

Про "Низький рівень та складні умови життя населення" наголосили 17,3 % корінного населення. "Усвідомлення своєї національної приналежності та протиставлення себе мігрантам за етнічною ознакою" відзначили лише 6,2 % населення.

На запитання "Як Ви оцінюєте поведінку мігрантів на побутовому рівні?" було отримано такі відповіді:

1. Поведінка мігрантів перебуває "За межами усталених норм загальноприйнятої поведінки" – відповіло 61,7 % респондентів із Москви, ПФО – 38,4 %; ПФО – 53,2 %; СКФО – 55,3 %.

2. "Не замислювалися над цим" – вказали 24,7 % респондентів із Москви, ПФО – 41,8 %, ПФО – 36,2 %, СКФО – 19,1 %.

3. "Як коректну і шанобливу поведінку на побутовому рівні" – (чи треба тут тире?) оцінило 4,9 % респондентів Москви, ПФО – 8,4 %, ПФО – 2,1 %, СКФО – 19,1 %.

Мали місце й такі відповіді: "Зухвала поведінка через безкарність і наявність корупційних зв'язків між представниками владних структур і правоохоронних органів з етнічними діаспорами та кланами"; "Зухвала і провокаційна поведінка при формуванні діаспоральних об'єднань".

Такий спектр відповідей зумовлений регіональними відмінностями в економічному рівні життя, національною самосвідомістю, політичною соціалізацією та іншими особливостями.

Отже, проблема соціально-політичних детермінант поведінки мігрантів у суспільстві країни перебування об'єктивно існує і може стати серйозною причиною суспільного невдоволення, розростання міжетнічних конфліктів і трансформуватися у крайні форми прояву – міграційний екстремізм і тероризм.

Малахова Тетяна В’ячеславівна,

*професор кафедри публічного управління та адміністрування
Державного університету інформаційно-комунікаційних
технологій, доктор наук з державного управління*

e-mail: tanya_elf@ukr.net

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВИКЛИКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ

Повномасштабна російсько-українська війна 24 лютого 2022 р. докорінно змінила роль держави і громадян у забезпеченні національної безпеки. Україна перейшла до моделі тотального опору, де підрозділи Збройних сил України, служб безпеки, місцевих органів влади та всі громадяни спільно мобілізують ресурси для захисту держави. У цьому контексті органи публічної влади (Парламент, Президент, Кабінет Міністрів, Рада національної безпеки і оборони України тощо) виконують стратегічні функції – ухвалюють рішення щодо оборони, розвідки, економічної й енергетичної безпеки, координують зовнішню політику й контргубідні заходи. Уряд та силові відомства (Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ, Рада національної безпеки і оборони України, Державні спеціальні служби, Державна служба України з надзвичайних ситуацій та ін.) модернізують збройні сили, проводять оперативну оборону кордонів, підтримують громадський порядок і забезпечують гуманітарну допомогу. На законодавчому рівні прийнято низку критично важливих документів (Воєнну доктрину і Закони “Про національну безпеку”, “Про оборону”, “Про основи національного спротиву” та ін.), що формалізують нову роль суспільства в системі безпеки. Зокрема, вже у 2015 р. законодавство України зміцнило взаємодію держави і добровольчих сил: ухвалено Закон “Про національну безпеку” та зміни до Закону “Про волонтерську діяльність”, які “стабілізували правові відносини волонтерів з державою” і закріпили внесок волонтерського руху у зміцнення обороноздатності країни. У

такий спосіб органи публічної влади забезпечують центральне планування, координують воєнно-промисловий комплекс, інформаційну безпеку і витрати на оборону, водночас делегуючи значну частину оперативних та логістичних завдань громадянським ініціативам.

Взаємодія держави та громадянського суспільства.

Громадянське суспільство в сучасних умовах – це не лише сформовані неурядові організації, благодійні фонди та ініціативні групи, а й численні волонтерські мережі й ініціативи, що виникли внаслідок війни. Держава формує простір для участі активістів у процесах прийняття рішень: створено консультативні ради і робочі групи при силових і гуманітарних відомствах, а також на рівні Президента та уряду. Зокрема, при Міністерстві оборони та Раді національної безпеки і оборони діють комісії з питань співпраці з волонтерськими організаціями. Окрім того, встановлюють електронні платформи для збору інформації про потреби фронту і бази даних добровольців. Такі механізми дозволяють у реальному часі узгоджувати державні закупівлі з приватною допомогою, скорочувати дублювання зусиль і підвищувати оперативність реагування на виклики. Важливо, що держава офіційно визнає волонтерство складником національної безпеки і намагається інтегрувати його у свої програми. Проте експерти зауважують, що питання подальшого формалізованого впровадження волонтерського руху у систему безпеки та удосконалення механізмів його підтримки потребують ґрунтовного опрацювання. Зокрема, складним залишається питання чітких правил залучення добровольців до певних видів діяльності (наприклад, пожежний чи військовий патруль), розширення їх соціальних гарантій та податкового стимулювання благодійності.

Ефективні форми співпраці в обороні, гуманітарній політиці й інформаційному просторі.

Найпомітнішим аспектом взаємодії держави і волонтерів є спільна діяльність в оборонному секторі. З моменту вторгнення 2022 р. добровольці масово збирають і передають передовим підрозділам збройних сил амуніцію, бронежилети, аптечки,

безпілотні комплекси, автомобілі та іншу техніку. Зв'язок між державою та такими ініціативами відбувається через спеціальні координатори та штаби: волонтери з громадських об'єднань (наприклад, фонди “Повернись живим”, “Народний тил”, “Допоможемо армії!” та ін.) працюють безпосередньо з військовими частинами, а у критичних ситуаціях державні структури дають офіційні запити на дефіцитні ресурси. За підтримки Міністерства оборони і Генерального штабу сформовано централізовану мережу складів і перевезень допомоги, що оптимізує логістику від волонтерських центрів у тилу до позицій на лінії фронту.

Гуманітарний складник співпраці охоплює організацію евакуації цивільних, забезпечення лікарень, прихистків та переселенців. Волонтерські фонди, за координацією Міністерства соціальної політики і Державної служби України з надзвичайних ситуацій, формують набори первинної необхідності (продукти, ліки, засоби гігієни, одяг) для постраждалого населення. Держава надає такі ініціативи будівлями для складського зберігання допомоги, транспортом та безпекою конвоїв, а також офіційно поширює інформацію про перевірені волонтерські програми. Так, наприклад, у 2022 – 2024 рр. місцеві адміністрації спільно з Благодійними фондами організовують пункти прийому та видачі продуктів для внутрішньо переміщених осіб, де держава забезпечує розподіл і реєстрацію, а волонтери – оперативний збір і доставку гуманітарних вантажів.

Важливою є й співпраця у сфері інформаційної безпеки. З початком широкомасштабного вторгнення влада формально і неформально залучила волонтерів до інформаційно-психологічних операцій. Із дозволу офіційних структур в інтернеті діють так звані “волонтерські армії”: телеграм-канали, онлайн-групи “BRAMA” (колишній “StopRussiaChannel Mriya”) та “Інтернет Військо України” координуються з державним апаратом для протидії російській дезінформації. За результатами досліджень, ці платформи реалізують дві доповнювальні стратегії: боротьба з фейками та ворожим контентом, а також інформаційні кампанії проти підтримки агресора за кордоном. До того ж

держава сприяє таким волонтерським діям власними інформаційними ресурсами та надає їм широку аудиторію, у такий спосіб створюючи синергію в підвищенні громадянської стійкості і доведенні до світу правдивих фактів війни.

Стратегічне значення співпраці в протидії гібридним загрозам.

Український досвід показує, що співпраця влади та суспільства є ключовим елементом побудови національної стійкості перед гібридними атаками. Гібридна війна РФ поєднує не лише звичайні військові дії, а й кіберзагрози, інформаційні операції та економічний тиск. Саме на рівні суспільства формується соціальний “імунітет” до пропаганди, паніки чи підривної діяльності – тому державні структури активно залучають волонтерів до контрзаходів. За висновками дослідників, співпраця волонтерських ініціатив і державних органів допомагає ефективно протидіяти російській агресії та побудувати суспільну стійкість. Саме завдяки поєднаній роботі урядових і громадських ресурсів в Україні вдалося зламати масові кібератаки на критичну інфраструктуру, швидко залучити волонтерів до кіберзахисту урядових порталів навіть поодинокими патчами і сповіщеннями, а також організувати громадські процеси інформаційної гігієни серед населення. У такий спосіб стратегічний ефект від державного-комплексного підходу виявляється у високому рівні суспільної згуртованості, готовності населення долати паніку і в низькому ступені впливу ворожої пропаганди. Дослідження демонструють, що навіть у сучасній гібридній війні українська влада досягає кращої стійкості саме завдяки активній участі волонтерів у захисті інформаційного простору.

Виклики, проблеми та потенціал розвитку співпраці.

Незважаючи на досягнення, співпраця між державою та громадянським суспільством стикається з низкою проблем. Серед основних викликів – недостатня координація та прозорість. Волонтерські організації скаржаться на перешкоди в регуляції своєї діяльності, непоінформованість про державні потреби та нестачу офіційних каналів комунікації з військовими чи адміністраціями. Часто постачання йде не через державні закупівлі, а паралельно, що призводить до дублювання ресурсів чи

навантаження на логістичні коридори. Іншим негативним чинником є ризик юридичних помилок: волонтери бояться порушити складні фіскальні чи митні правила у разі передачі речей армії.

Ще одна велика проблема – виснаження людського капіталу: волонтерів обтяжують постійні фінансові збірки, часті обшуки з боку податкових і правоохоронних органів, а також психологічне вигорання через тривалу роботу в екстремальних умовах. Крім того, існують випадки проникнення у волонтерську сферу шахраїв чи агентів спецслужб противника, що вимагає кращого контролю з боку держави. Деякі експерти також зауважують обмежену інтеграцію волонтерів у державні програми безпеки: відсутні стандартні механізми для передачі державних дозволів чи навчання, регламент надання статусу резервістів тощо.

Попри це, значний потенціал співпраці залишається невичерпаним. Серед можливих напрямів розвитку – офіційне залучення громадських експертів у процес планування оборонного бюджету і програм, розробка публічних процедур зворотного зв'язку щодо використання допомоги, а також системні освітні програми для волонтерів з гуманітарного і логістичного менеджменту. Розширення цифрових платформ (наприклад, оновлення “Волонтерської платформи” чи електронного реєстру) та застосування нових технологій (дрони, аналітика Big Data тощо) можуть значно посилити ефективність координації. З погляду стратегії безпеки, варто закріпити інститути цільового державного фінансування волонтерських ініціатив (через гранти чи податкові пільги), і зміцнити законодавство щодо підтримки добровольців (наприклад, на зразок військових пенсій чи медичного страхування).

Взаємодія органів публічної влади з громадянським суспільством є невід’ємним складником національної безпеки України, особливо в умовах гібридної повномасштабної війни. Держава виконує ключові функції захисту кордонів, підтримки обороноздатності і забезпечення порядку, однак без активної участі волонтерів та громадських організацій вона не змогла б оперативно задовольнити всі вимоги фронту й тилу. Приклади

спільних дій – від доукомплектування армії бронезилами до координації інформаційної кампанії в інтернеті – свідчать про синергію державних і громадських ініціатив. Таке партнерство дає стратегічні переваги: воно підвищує стійкість суспільства до пропагандистських і кібератак агресора та сприяє посиленню довіри між владою і населенням. Водночас необхідна подальша дерегуляція та оптимізація спільних процедур, розв’язання проблем правового захисту волонтерів і розбудова інституційних гарантій такої співпраці. Лише комплексний підхід, що врахує як військово-технічні, так і соціальні та інформаційні аспекти безпеки, дозволить максимально реалізувати потенціал “усієї нації” в обороні держави.

Рябовол Лілія Тарасівна,

*професор Воєнної Академії імені Євгенія Березняка, доктор
педагогічних наук*

e-mail: lryabovol8@gmail.com

ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ “ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ” НА ОСВІТНІЙ ПРОГРАМІ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ З ПОЛІТОЛОГІЇ У ВВНЗ: МЕТА, ЗАВДАННЯ, ЗМІСТ

Мета вивчення “Педагогіка вищої школи та інноваційні освітні технології” – формування в ад’юнктів системи знань про організацію освітнього процесу в ЗВО, зокрема ВВНЗ, та вмінь застосовувати інноваційні методики і технології навчання та викладання політичних дисциплін. Основні завдання цієї навчальної дисципліни полягають у тому, щоб ад’юнкти усвідомили нормативно-правові, теоретичні та методичні засади організації освітньої діяльності в ЗВО, зокрема ВВНЗ; розуміння сутності та значення студентоцентрованого підходу; формування вмінь організовувати навчання та викладання на основі діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного підходів, зокрема, вмінь проводити навчання в різних формах та із застосуванням різноманітних, передусім інноваційних методик і технологій.

Навчальна дисципліна відіграє важливу роль у формуванні інтегральної компетентності майбутніх докторів філософії як здатності продукувати нові ідеї, розв’язувати комплексні проблеми професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності у сфері політології, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого матимуть наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Ця дисципліна безпосередньо забезпечує спеціальну (фахову) компетентність – здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій освіті, а також відповідний програмний результати навчання – організовувати і здійснювати освітній процес у галузі політичних наук, формувати його наукове, навчально-методичне та

нормативне забезпечення, розробляти і викладати спеціальні навчальні дисципліни у закладах вищої освіти.

Зміст дисципліни структуровано у два змістові модулі.

Перший модуль “Педагогіка вищої школи” охоплює такі теми:

1) Педагогіка вищої школи як наука, зміст якої: Основні системні показники “Педагогіки вищої школи” як науки: поняття, об’єкт, предмет, мета, завдання, функції, методологія, категоріально-понятійний апарат. Мета, закономірності та принципи сучасної вищої освіти. “Педагогіка вищої школи” як навчальна дисципліна;

2) Нормативно-правові основи організації освітнього процесу у ЗВО. Зміст: Європейські стандарти/стандарти ЄПВО. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG 2015). Система національного законодавства про організацію освітнього процесу у ЗВО, зокрема ВВНЗ. Закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про наукову та науково-технічну діяльність”, “Про запобігання корупції”, “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” тощо. Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Національної рамки кваліфікацій”, “Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності” тощо. Ліцензійні умови та Стандарти вищої освіти. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності. Освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова) програма. Вимоги до змісту ОП. Стандарт вищої освіти як сукупність вимог до ОП вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності. Професійні стандарти. Накази МОН України “Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти”, “Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти” тощо. Акти Міністерства оборони України про особливості організації освітнього процесу у ВВНЗ;

3) Освітній процес у ЗВО та основні підходи до його організації. Зміст: Освітній процес у ЗВО: поняття та сутність.

Система навчання та викладання політичних дисциплін як сукупність таких компонентів, як от: мета і завдання, зміст, форми, методи і технології, контроль і результати навчання. Компетентнісний, діяльнісний та аксіологічний підходи;

4) Здобувачі вищої освіти та НПП як основні учасники освітнього процесу у ЗВО. Зміст: Здобувачі вищої освіти як особи, які навчаються у ЗВО, їх права та обов’язки. Студентоцентроване навчання як підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб’єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу. Шляхи та способи реалізації студентоцентризму в освітньому процесі ЗВО. НПП як особи, які за основним місцем роботи у ЗВО провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну) та організаційну діяльність, їх права та обов’язки. Професійний стандарт “Викладач ЗВО” як документ, що визначає сукупність загальних і професійних компетентностей. Трудові функції викладача ЗВО;

5) Забезпечення якості вищої освіти. Зміст: СЗЯВО в Україні. СВЗЯ – система забезпечення ЗВО якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. СЗЯ освітньої діяльності ЗВО та якості вищої освіти. Система забезпечення якості діяльності НАЗЯВО і незалежних установ оцінювання та ЗЯВО. Система забезпечення ЗВО якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (СВЗЯ): поняття, сутність, призначення, процедури і заходи;

6) Академічна свобода та академічна доброчесність. Академічна свобода як основоположний принцип освітнього процесу, що означає самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що передбачає свободу слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільне оприлюднення і використання результатів

наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом. Академічна доброчесність як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової діяльності з метою забезпечити довіру до результатів навчання та/або наукових досягнень. Що передбачає дотримання академічної доброчесності? Порушення академічної доброчесності в роботах здобувачів вищої освіти й науково-педагогічної освіти: академічний плагіат; самоплагіат; фабрикація; фальсифікація; списування; обман; хабарництво; необ’єктивне оцінювання; надання здобувачам освіти під час проходження, оцінювання результатів навчання, допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання; вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснити необ’єктивне оцінювання результатів навчання. Види академічної відповідальності науково-педагогічних, педагогічних працівників за порушення академічної доброчесності: відмова у присудженні ступеня освітньо-наукового рівня чи присвоєнні вченого звання; позбавлення присудженого ступеня освітньо-наукового рівня чи присвоєного вченого звання; відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади. Види академічної відповідальності здобувачів освіти за порушення академічної доброчесності: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік, тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрядження із закладу освіти; позбавлення академічної стипендії; позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання. Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності. Права особи, стосовно якої розглядають питання про порушення нею академічної доброчесності.

Другий змістовий модуль “Форми, методи і технології навчання та викладання” охоплює такі теми:

1) Форми організації навчання та викладання. Зміст: Поняття та види форм навчання та викладання у ЗВО. Лекція: поняття, класифікація, структура, методично-дидактичні умови й особливості організації та проведення лекцій залежно від виду. Переваги й недоліки лекції як форми навчання. Підготовка викладача до лекції. Етапи підготовки викладача до лекції. Текст (план-конспект, структурно-логічна схема (СЛС)) лекції: вимоги до складання (розробки). Методика аналізу (самоаналізу) лекції. Семінарське заняття як форма навчання і викладання у ЗВО: поняття, місце і роль, функції, види. Обумовленість виду семінарського заняття метою, змістом навчального матеріалу та рівнем підготовки студентів. Методично-дидактичні умови й особливості його організації та проведення. Методика аналізу (самоаналізу) семінарського заняття. Практичне заняття. Самостійна робота як форма навчання у вищій школі: поняття, значення, види. Специфіка організації самостійної роботи з різними джерелами навчальної (наукової) інформації. Консультація як спеціальна форма навчання у ЗВО: поняття, види. Форми навчальної роботи здобувачів освіти: види (індивідуальна, колективна, парна, групова) та методично-дидактичні умови організації;

2) Поняття і класифікація методів навчання та викладання. Зміст: Поняття та види освітніх/ педагогічних технологій. Словесні методи викладання політичних дисциплін: поняття, види (пояснення, бесіда), методично-дидактичні умови використання. Робота з джерелами інформації. Наочність у викладанні політичних дисциплін: поняття і види (безпосередня та опосередкована; споглядальна та дієва; натуральна, зображувальна (образно-опосередкована), схематична (умовно-графічна)). Спостереження як вид наочності. Проблемне навчання політичних дисциплін: поняття та організація. Методика кейсів. Ігрові (імітаційні) технології навчання: дидактична гра (рольова, ділова); ігрова ситуація; ігровий прийом. Інтерактивні технології навчання та викладання. Дискусія: поняття, методика організації

та проведення, види, переваги й недоліки. Інформаційно-комунікативні технології навчання політичних дисциплін. Технологія проектного навчання: поняття, види студентських проектів;

3) Наукова робота здобувачів вищої освіти. Наукова (науково-дослідницька) робота здобувачів вищої освіти як невід'ємний складник процесу навчання політичних дисциплін: поняття та значення. Місце науково-дослідницької діяльності студентів у структурі їх самостійної роботи. Методично-дидактичний супровід наукової діяльності здобувачів освіти. Студентська наукова конференція: поняття, види, значення в системі навчання юридичних дисциплін у вищій школі;

4) Контроль навчальних досягнень здобувачів вищої освіти. Зміст: Контроль навчальних досягнень здобувачів вищої освіти: поняття, сутність, значення. Перевірка, оцінювання та результати (оцінка й облік) як складники контролю. Принципи контролю: об'єктивність, систематичність, тематичність, індивідуальність та диференційованість, дієвість. Завдання, функції, мета, суб'єкти, об'єкти контролю, рівні та критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти. Класифікація контролю. Види контролю залежно від місця (етапу) у процесі навчання: попередній, поточний, періодичний (модульний), підсумковий, заключний/ атестація. Методично-дидактичні умови організації та проведення різних видів контролю. Види контролю за способом: індивідуальний, фронтальний, парний, груповий. Види контролю за суб'єктом: зовнішній, взаємоконтроль, самоконтроль. Види контролю за способом передачі, відтворення інформації: усний, письмовий. Усне опитування: поняття, види (індивідуальне, фронтальне). Письмова форма контролю: поняття, види. Термінологічний диктант. Контрольні (тематичні) роботи. Тестування як технологія контролю навчальних досягнень здобувачів освіти: переваги й недоліки, методично-дидактичні умови організації та проведення. Колоквіум як форма контролю;

5) Зарубіжний досвід навчання та викладання політичних дисциплін.

Руденко Юлія Юріївна,

*провідний науковий співробітник науково-організаційного
центру Національної академії СБ України, доктор політичних
наук, доцент*

e-mail: uliarudenko507@gmail.com

СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ Й МАРКЕРИ КОНСОЛІДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Сучасні реалії в Україні “викликали до життя” необхідність розробки стратегії національної стійкості. “На відміну від національної безпеки, яка більше концентрується на військовій складовій, національна стійкість є ширшим поняттям і охоплює протидію загрозам у всіх сферах – політичній, економічній, військово-політичній, інформаційній, етнокультурній, соціальній, екологічній. Також її головний акцент не стільки на реагуванні на гібридні виклики та деструктивні впливи, скільки на застосуванні стратегії випередження їх появи, формуванні у державі та суспільстві стійкого імунітету до них за допомогою створення несприятливого середовища для реалізації гібридних загроз і викликів”.

Науковці розглядають національну стійкість не просто як стихійну здатність політичної системи реагувати на загрози і виклики, а як стратегію, яку разом розробляють держава та громадянське суспільство. Отже, “національна стійкість країни – це така стратегія її існування, коли вона зберігає збалансованість розвитку та успішно відповідає на зовнішні і внутрішні виклики, протистоїть загрозам і кризам, більш того, зусиллями політичної та інтелектуальної еліти вчасно передбачає та ефективно реагує на них заради гідної самореалізації та гуманістичного розвитку людини, які забезпечує держава в балансі з громадянським суспільством. Таке розуміння національної стійкості робить її реальним потенціалом національної безпеки країни”.

Національна стійкість органічно корелює зі ступенем консолідації суспільства. Але консолідація є складним поняттям.

Вона має свої особливості в тоталітарному, авторитарному та демократичному суспільстві.

Консолідаційні процеси в демократичному суспільстві зумовлені ціннісним плюралізмом і спільністю мети, яка не передбачає антагоністичного ставлення до опонента. Це робить таку консолідацію найменш штучною, адже вона стає доволі динамічною та розгорнутою, відповідає структурі суспільства і рівневі його розвитку, а процеси субординації та координації в ній збалансовані, відображають взаємодію держави та громадянського суспільства.

Разом з тим, консолідація може бути ситуативним феноменом різного походження, спрямування й тривалості. Крім загальнонаціонального, об'єднання суспільства може бути і ситуативним. Громадяни можуть консолідуватися довкола спільних труднощів життя, а можуть і довкола захисту національних інтересів... Очевидно, що зовнішня воєнна агресія Російської Федерації глибино вплинула на ситуативну консолідацію українського суспільства, але останню можна назвати швидше “солідаризацією”. А системне зміцнення ще чекає на нас в контексті післявоєнного відновлення. “Адже конструктивна консолідація потребує значних організаційних, інтелектуальних і фінансових ресурсів усього суспільства”.

До об'єктивних чинників консолідації належать історико-політична та соціально-економічна архітектоніки конкретного соціуму, наявні проблеми його розвитку, стан масової свідомості тощо. До суб'єктивних – наявність національної еліти, компетентної державної влади й авторитетного національного лідера.

“Але для набуття консолідації громадянське суспільство має бути ініціатором діалогу з найбільш гострих і принципових питань”.

Разом з цим варто усвідомлювати, що консолідація країни – це консолідація не лише людей, а й інститутів та спільнот, серед яких найважливішими є держава та громадянське суспільство. “Їх консолідація в Україні як демократичній країні потребує органічного поєднання субординацій, що є основним принципом

взаємодії в державі, та координації – як відповідного принципу громадянського суспільства... Ми вже наголошували..., що така консолідація в кризових умовах соціуму – вимога часу. Значною мірою саме консолідація держави і громадянського суспільства здатна зробити кризове українське суспільство конкурентоспроможним”.

І тут надзвичайно значущою є роль гуманітарної інтелігенції в усвідомленні й актуалізації спільних цінностей та спільної мети українського суспільства. Зрозуміло, “що інтелігенція в демократичній країні не може й не мусить просто навіювати громадянам ті чи інші цінності та образ мети, адже це призводитиме до рецидивів утопічної свідомості”. Її роль – у вільному творенні ідей, концепцій, образів та модерації дискусій щодо їх продуктивності та втілення, в організації світоглядного діалогу в суспільстві.

Така роль і діяльність гуманітарної інтелігенції – важливий фактор конструктивної консолідації країни, зокрема – у вимірі національної безпеки. “Не можна забувати, що налагодження світоглядного діалогу, насамперед між регіональними політичними елітами, діалогу, який ініціюють і організують представники інтелектуальної еліти, слід вважати фундаментальною умовою національної безпеки і сьогодні, і у майбутньому”.

Красота Ігор Васильович,

*старший науковий співробітник Науково-методичного
центру кадрової політики Міністерства оборони України,
кандидат історичних наук, полковник*

e-mail: krasota@ukr.net

Тракалюк Олег Леонідович,

*заступник начальника управління – начальник відділу
Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України,
кандидат педагогічних наук*

e-mail: trakaliuk@ukr.net

ОСНОВНІ КРОКИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ (ВІЙСЬКОВОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ) В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ Й СИЛАХ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Початок євроатлантичної трансформації воєнного складника нашої держави збігся із офіційним проголошенням Україною свого політичного курсу на інтеграцію до Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО).

Завдання щодо трансформації системи кадрового менеджменту Міністерства оборони України відповідно до принципів та підходів НАТО були зазначені в основних концептуальних документах, таких як Воєнна доктрина України, яка була прийнята Указом Президента України № 648/2004 15 червня 2004 р. та у Стратегічному оборонному бюлетені України на період до 2015 р., схваленому рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 2004 р., затвердженим Указом Президента України від 22 червня 2004 р. № 670/2004 та інших нормативно-правових документах.

2007 р. було прийнято нову Концепцію кадрової політики у ЗСУ, яка затверджена наказом Міністра оборони України № 659 від 27 листопада 2007 р. та розроблена за підтримки радників держав – членів НАТО.

Наступним кроком став наказ Міністерства оборони України № 843 від

4 грудня 2013 р. “Про затвердження Концепції кадрової політики у ЗСУ на період до 2017 року”, яким продовжено євроатлантичну трансформацію військової кадрової політики у ЗСУ.

Продовження процесу євроатлантичної трансформації стало можливим під час реалізації Концепції військової кадрової політики у ЗСУ на період до 2020 р., яку було затверджено наказом Міністерства оборони України № 342 від 26.06.2017, де було визначено комплекс практичних заходів щодо реалізації основних завдань, виконання яких надало змогу створити на основі принципів, прийнятих в державах-членах НАТО, комплексну, ефективну, економічно доцільну та обґрунтовану систему забезпечення військ (сил) висококваліфікованим персоналом з високими морально- діловими якостями.

Для вдосконалення системи кадрового менеджменту було заплановано виконати такі завдання:

- опрацювати нормативно-правові, програмні та інші керівні документи щодо планування забезпеченням кадровими ресурсами;

- зменшити частку офіцерського складу до загальноприйнятих показників збройних сил держав-членів НАТО та відповідно збільшити частку військовослужбовців рядового, сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом;

- забезпечити нормативне встановлення термінів перебування на посадах офіцерського складу у Міністерстві оборони України, Генеральному штабі Збройних сил України та інших органах військового управління;

- уточнити перелік посад військовослужбовців, які можуть бути замінені на посади цивільного персоналу;

- уточнити перелік офіцерських посад тактичного рівня, які можуть бути замінені посадами сержантського складу;

- запровадити обов’язкове проходження військової служби для офіцерів запасу, які пройшли навчання на кафедрах військової підготовки;

- забезпечити виконання заходів щодо реалізації Концепції розвитку професійного сержантського і старшинського складу ЗСУ.

Щоб забезпечити продовження євроатлантичної трансформації військової кадрової політики, 2021 р. видано Концепцію військової кадрової політики Міністерства оборони України на період до 2025 р. (наказ Міністерства оборони України від 14.09.2021 № 280). У ній викладено стратегічне бачення розвитку військової кадрової політики Міністерства оборони України, яку зорієнтовано на виконання оперативних цілей і завдань, визначених стратегічними та програмними документами оборонного планування, спрямовано на створення умов для комплектування ЗСУ мотивованим та професійним персоналом на всіх рівнях військового управління, готового проходити військову службу за євроатлантичними принципами та спроможним виконувати завдання за призначенням.

У Концепції було передбачено:

- впровадження у військовій кадровій політиці принципів та підходів, прийнятих у збройних силах держав-членів НАТО;

- переведення ЗСУ на комплектування військової служби за контрактом завдяки поступовому зменшенню обсягів призову громадян України на строкову військову службу та створенню необхідного військового резерву;

- створення ефективної, побудованої за принципами НАТО, систему управління кар’єрою військовослужбовців за військовим званням;

- запровадження військового лідерства;

- забезпечення прозорого і добросовісного відбору, присвоєння чергових військових звань, просування по службі та призначення на посади військовослужбовців;

- уточнення повноваження командирів (керівників) щодо прийняття кадрових рішень та виконання основних завдань і функцій служб персоналу Міністерства оборони України та ЗСУ;

- забезпечення розвитку людського капіталу ЗСУ, зокрема через модернізацію систем охорони здоров'я, соціального та правового захисту, забезпечення гендерної рівності;

- розвиток професійного сержантського (старшинського) складу ЗСУ;

- створення ефективної та прозорої системи грошового забезпечення військовослужбовців, що ґрунтується на ієрархії військових звань;

- розвиток системи військової освіти та підготовки персоналу на основі принципів і стандартів НАТО, підготовки за євроатлантичними стандартами офіцерського, сержантського та старшинського складу ЗСУ.

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну пріоритетним завданням стало гарантоване задоволення потреб ЗСУ в людських ресурсах.

Водночас з метою забезпечити реалізацію стратегічних цілей та завдань реформування сектору безпеки і оборони, спрямованість стратегічного курсу України на інтеграцію в європейський та євроатлантичний безпековий простір, досягнення взаємосумісності ЗСУ зі збройними силами держав-членів НАТО, а також формування Міністерством оборони України стратегічного бачення щодо подальшого розвитку військової кадрової політики була прийнята нова Концепція військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 р. (наказ Міністерства оборони України від 27.10.2023 № 637).

Основними напрямками (складниками) військової кадрової політики є:

- залучення до військової служби;
- управління персоналом;
- освіта та підготовка кадрів;
- гуманітарне забезпечення персоналу;
- соціальне забезпечення персоналу.

Виконання поставлених завдань було заплановано здійснити у три етапи: під час воєнного стану; доукомплектування та поповнення втрат особового складу військових частин після

скасування дії правового режиму воєнного стану та проведення звільнення (демобілізації) та у мирний час.

Варто зауважити, що Концепція передбачає створення цілісної системи формування, підготовки, ефективного використання персоналу саме для потреб ЗСУ, не враховуючи інші складові сил оборони, тому Міноборони 2024 р. ініціювало відповідні зміни в законодавство, тому в першій половині 2024 р. набрали чинності зміни в Законі України “Про військовий обов’язок і військову службу”, якими встановлено, що Міноборони визначає Стратегію залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України.

У грудні 2024 р. в Міністерстві оборони України було затверджено Стратегію залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 р. (наказ Міністерства оборони України від 29.12.2024 № 862).

Стратегія має змінити філософію та підходи до роботи з людьми, дозволити побудувати такі сили оборони, де головну роль відіграватиме саме їх персонал, а в центрі системи буде людина. Вона націлена розширити військову кадрову політику, поступово замінивши її політикою залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони, цільовою аудиторією якої будуть не тільки ЗСУ, а й усі складові сил оборони, органи державної влади, місцеві органи виконавчої влади та іноземні партнери, тому в подальшому ми пропонуємо вживати термін “політика залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони” або “політика людського капіталу”.

Стратегія людського капіталу визначає візію, мету, цілі та основні завдання, що стоять перед державою та сектором безпеки України у сфері формування людського капіталу на період до 2027 р. як пряме забезпечення національної безпеки, індикатори їх досягнення, що дозволить проводити моніторинг, ефективне планування, належне оцінювання інвестицій у людський капітал сил оборони України та гнучко реагувати на всі можливі виклики.

Ключові принципи та положення Стратегії поширюються на складові сил оборони України, посади в яких комплектують військовослужбовці, а саме: Міністерство оборони України,

Збройні сили України, Державну спеціальну службу транспорту, Національну гвардію України, Державну прикордонну службу України, Службу безпеки України, Службу зовнішньої розвідки України, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, Управління державної охорони України.

Важливим аспектом цієї Стратегії є поглиблення співпраці з НАТО, впровадження євроатлантичних стандартів у систему підготовки й управління кар'єрою військовослужбовців, підвищення готовності підрозділів до спільних операцій та загалом трансформація усіх складників політики людського капіталу.

Отже, починаючи з 2007 р. до цього часу постійно відбувалися процеси євроатлантичної трансформації військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України. Незважаючи на російсько-українську війну, продовжується подальше реформування військової кадрової політики Міністерства оборони України в політику управління людського капіталу в силах оборони України.

Martyniuk, Roman

Associate Professor of the Department of National Security and Political Science of the Educational and Scientific Institute of International Relations and National Security of the National University “Ostroh Academy”, Associate Professor, Candidate of Political Sciences

e-mail: roman.s.martyniuk@ukr.net

Datsiuk, Oleksii

Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law of the National University “Ostroh Academy”, Associate Professor, Candidate of Philological Sciences

e-mail: 909.stv@ukr.net

**THE PRESIDENT OF UKRAINE AS THE GUARANTOR OF
STATE SOVEREIGNTY AND TERRITORIAL INTEGRITY OF
UKRAINE: PROBLEMOMOUS MOMENTS IN THE
IMPLEMENTATION OF THE CONSTITUTIONAL STATUS**

Ukraine has adopted a mixed republican form of government, one of the distinctive features of which is the constitutional definition of the President as the guarantor of certain spheres of public life or constitutional values. This feature of a mixed republic is reflected, in particular, in the provisions of Article 102 of the Constitution of Ukraine saying that the President of Ukraine is the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. The status of the President of Ukraine as a guarantor corresponds, in particular, to the provisions of Clause 1 of Part 1 of Article 106 of the Constitution of Ukraine determining that the President of Ukraine ensures state independence and Clause 17 of Part 1 of Article 106 of the Constitution of Ukraine stating that the President of Ukraine is the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine and exercises leadership in the sphere of national security and defense of the state.

According to Article 102 of the Constitution of Ukraine, the President of Ukraine is the head of state, and Clause 18 of Part 1 of

Article 106 of the Constitution of Ukraine establishes that the President of Ukraine “heads the National Security and Defense Council of Ukraine” – a coordinating body on national security and defense issues. Thus, the Fundamental Law of Ukraine combines in the person of the President of Ukraine the statuses of the head of state, the guarantor of constitutional values, the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine and the head of the National Security and Defense Council of Ukraine. The combination in the person of the President of Ukraine of the aforementioned statuses indicates their integral and functional connection, as well as the fact that the powers of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine are derived from the powers of the President of Ukraine as the head of state.

The status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine determines his right to exercise supreme strategic leadership over the Armed Forces of Ukraine and other military formations provided for by law. It is by means of direct supreme strategic leadership of the defense forces and political leadership of the bodies directly ensuring the defense capability of Ukraine that the President of Ukraine guarantees the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. Taking the oath and assuming the powers of the guarantor and the Supreme Commander-in-Chief, the President of Ukraine promises “to defend the sovereignty and independence of Ukraine with all his actions” (Article 104 of the Constitution of Ukraine). These provisions of the oath of the President of Ukraine reflect his decisive role in the mechanism of guaranteeing the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine in view of the Head of State’s supreme strategic leadership of the defense forces and political leadership of the bodies that directly ensure the defense capability of Ukraine. The significance of the supreme strategic leadership of the Armed Forces of Ukraine as a means of guaranteeing the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine by the President of Ukraine is also reflected in the provisions of Part 2 of Article 17 of the Constitution of Ukraine and Part 1 of Article 1 of the Law of Ukraine “On the Armed Forces of Ukraine” dated March 25, 1992, stating that the Armed Forces of Ukraine are entrusted with the defense

of Ukraine, the protection of its sovereignty, territorial integrity and inviolability.

A significant problem in the implementation of the constitutional status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine is the insufficient provision of the constitutional functions of the President of Ukraine by his constitutional powers. In the Constitution of Ukraine, which was adopted in 1996, the powers of the President of Ukraine in the field of national security and defense were enshrined in a generalized, fragmentary and unsystematic manner, which resulted in the absence in the Fundamental Law of Ukraine of an effective mechanism for implementing the status of the President as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. The Russian full-scale military invasion demonstrated the obvious need to solve that problem.

It is quite obvious that the powers of the President of Ukraine in the field of national security and defense of Ukraine are regulatory instruments for the implementation of his strategic constitutional function of guaranteeing state sovereignty and territorial integrity of Ukraine and are determined by his dominant (leading) role in the field of national security and defense of Ukraine. Therefore, it is important that they are comprehensively and systematically enshrined directly in the Fundamental Law of Ukraine. A clear constitutionally defined algorithm of actions of senior officials of the security and defense sector regarding decision-making on issues of the use of defense forces, in particular, the algorithm for exercising the powers of the Supreme Commander-in-Chief in the conditions of Russian military aggression, is of utmost importance.

Among other things, the inadequate provision of the status of the President of Ukraine as a guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine by his constitutional powers opens up a wide field for the President of Ukraine for discretionary actions and the application of his so-called hidden powers in the sphere of national security and defense. The implementation of these powers may take the President of Ukraine beyond his constitutionally defined functional limits. Thus, the situation in which the implementation by the President of Ukraine of his strategic constitutional function of guaranteeing the

state sovereignty and territorial integrity of Ukraine is not ensured by a sufficient volume of his constitutional powers threatens the President of Ukraine to exceed the limits of his constitutionally established competence. It is also noteworthy that the conditionality of part of the powers of the President of Ukraine, enshrined in Article 13 of the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine” dated June 21, 2018, by his constitutional powers in the field of national security and defense of Ukraine is not very obvious. Based on this it can be noticed that it is necessary to regulate the powers of the President of Ukraine at the constitutional level in a holistic and sufficiently detailed manner as the regulatory instruments for the implementation of his function of guaranteeing the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. The importance of a deeper constitutional regulation of the competence of the President of Ukraine in the field of national security and defense of Ukraine is also evidenced by the provisions of Article 6 of the Law of Ukraine “On the Defense of Ukraine” of December 6, 1991 stating that “the President of Ukraine exercises powers in the field of defense in accordance with the Constitution of Ukraine” and that “the powers of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine are determined by law”.

The creation at the constitutional level of a comprehensive mechanism for the implementation of the function of guaranteeing the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine by the President of Ukraine minimizes the possibility of discretionary actions of the Head of State in the sphere of national security and defense of Ukraine, as well as the possibility of unconstitutional legislative expansion of his constitutional competence.

Another important problem related to the implementation of the constitutional status of the President of Ukraine as the guarantor of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine is the lack of an effective constitutional mechanism for interaction between the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine in the sphere of national security and defense of Ukraine. In Ukraine that is a state with a mixed republican form of government and its inherent dualistic organization of executive power, the President of Ukraine guarantees the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine and

ensures the independence of Ukraine through the Cabinet of Ministers of Ukraine and the system of relevant executive bodies subordinate to the Government. These bodies and their officials significantly mediate the implementation of the constitutional status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. The role of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the system of executive bodies headed by it in the implementation of the functions and powers of the President of Ukraine in the field of national security and defense is evidenced, in particular, by the provisions of Part 3 of Article 113 of the Constitution of Ukraine that “the Cabinet of Ministers of Ukraine in its activities is guided by ... decrees of the President of Ukraine” and Part 1 of Article 116 of the Fundamental Law that the Government “ensures ... the implementation of ... acts of the President of Ukraine”.

The problem is that as a result of the constitutional reform carried out on December 8, 2004, the President of Ukraine lost fundamentally important instruments of direct influence on the Cabinet of Ministers of Ukraine: the right to appoint members of the Government, the right to dismiss them from office, the right to terminate the powers of the Cabinet of Ministers of Ukraine in general, the right to cancel government acts. The independence of the Cabinet of Ministers of Ukraine from the President of Ukraine has reached a level that allows the Government to pursue a political course that is actually opposed to the political course of the President of Ukraine. At the same time, the President of Ukraine, who has been deprived of sufficient constitutional means of influencing the Cabinet of Ministers of Ukraine, remains close functionally connected with the system of executive bodies headed by the Government and dependent on them.

For now, the only effective instrument of influence of the President of Ukraine on the activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the sphere of national security and defense is the chairmanship of the President of Ukraine in the National Security and Defense Council of Ukraine, whose members are ex officio the Prime Minister of Ukraine, the Minister of Defense of Ukraine, the Minister of Internal Affairs of Ukraine, the Minister of Foreign Affairs of Ukraine, and the Head of the Security Service of Ukraine. And although, according to the

Constitution of Ukraine, the direct subordination of these members of the Cabinet of Ministers of Ukraine to the President of Ukraine without the participation of the Government is impossible, their inclusion in the National Security and Defense Council of Ukraine creates opportunities for the President of Ukraine to directly influence them. Such influence, however, is insufficient for the effective implementation of the status of the President of Ukraine as a guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, which raises the issue of finding more effective instruments of influence of the President of Ukraine on the activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the sphere of national security and defense. Obviously, these instruments should not lead to the functional replacement of the Cabinet of Ministers of Ukraine by the President of Ukraine and the transformation of the latter into a body administratively subordinate to the Head of State. At the same time, the instruments of influence of the President of Ukraine on the organization and activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine should guarantee the effective interaction of these subjects in the sphere of national security and defense.

Since the Cabinet of Ministers of Ukraine to a decisive extent mediates the activities of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense of Ukraine and in the foreign policy sphere, it is necessary to create an effective constitutional mechanism for interaction between the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine in the aforementioned spheres. Without such a mechanism, the implementation of the constitutional status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, the leader of Ukraine's foreign policy activities under the conditions of different party affiliations of the President of Ukraine and the Prime Minister of Ukraine will inevitably experience complications. These complications against the background of a full-scale war can cause serious harm to the national security and defense capability of Ukraine.

In the conditions of the constitutionally established division of joint competence of the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine, a constructive means of coordinating their activities in the field of national security and defense and in the foreign policy sphere

may be the constitutional requirement of adopting at sittings of the Cabinet of Ministers of Ukraine under the chairmanship of the President of Ukraine some acts that ensure the implementation of the status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine and the leader of Ukraine's foreign policy activities. The convening and determination of the agenda of such sittings of the Government should be the prerogative of the President of Ukraine. The acts adopted at these sittings should enter into force provided that they are signed by the President of Ukraine.

Дацюк Олексій Олексійович,

доцент кафедри державно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського Національного університету “Острозька академія”, доцент, кандидат філологічних наук

e-mail: 909.stv@ukr.net

МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Боротьба за збереження і розвиток української мови на четвертому році повномасштабного російського вторгнення є актуальним складником гарантування національної безпеки. Питання захисту української мови має екзистенційну природу і відрізняється за своїми завданнями в територіальному вимірі. По-перше, йдеться про становище української мови на вільних теренах, які контролює українська влада. По-друге, маємо аналізувати мовну політику російських окупантів на тимчасово окупованих територіях України. Нарешті, особливу увагу потрібно звертати на функціонування рідної мови в інших країнах, де живуть її носії. Державна політика підтримки української мови, очевидно, повинна враховувати наявну ситуацію та відрізнятися в різних сегментах лінгвістичної мапи. Разом з тим, сутнісною метою залишається забезпечення суспільного вжитку рідної мови як “генетичного коду” української нації. Таке розуміння тісно пов’язане з питанням національної безпеки.

Державну мовну політику в Україні формують і реалізують відповідні органи влади, зокрема ті, що належать до найвищого рівня (Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Конституційний і Верховний суди). Практичне втілення мовної політики здійснюють спеціалізовані державні інституції, зокрема офіси Уповноваженого із захисту державної мови та Освітнього омбудсмена України, а на місцевому рівні відповідні комісії обласних і районних рад, структурні підрозділи обласних і районних адміністрацій, а також об’єднаних територіальних громад. Вони зобов’язані керуватися у своїй діяльності з питань

мовної політики Конституцією України (ст. 10 про державний статус української мови), Законом України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” від 25 квітня 2019 р. (з наступними змінами), а також Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” від 14 липня 2021 р. Зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України зазначено: “Загроза українській мові рівнозначна загрозі національній безпеці України, існуванню української нації та її держави, оскільки мова це своєрідний код нації, а не лише засіб спілкування ... Українська мова доконечна умова (*conditio sine qua non*) державності України та її соборності. Україна це єдиний у світі ареал, де може бути гарантовано збереження, існування й усебічний розвиток української мови і, відповідно, української нації як державотворчої, тому будь-які зазіхання на юридичний статус української мови як державної на території України неприпустимі, оскільки порушують конституційний лад держави, загрожують національній безпеці та самому існуванню державності України”.

Конституційно-правові підстави використання державної мови в Україні передбачають відповідні механізми та інституції. Зокрема, 16 липня 2019 р. було засновано посаду Уповноваженого із захисту державної мови, який призначає Кабінет Міністрів України. Ця посада стала провідною у питаннях практичного втілення мовної політики української влади. Перша мовна омбудсменка Т. Монахова не відзначилася активною діяльністю, і вже 8 липня 2020 р. цю посаду зайняв Т. Кремень. Він запровадив практику надання щорічних звітів про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», включно за три роки повномасштабного вторгнення. Російська агресія завадила вчасному прийняттю Державної програми сприяння вивченню державної мови, концепцію якої було схвалено ще у травні 2021 р., але саму програму було ухвалено тільки у березні 2024 р. Водночас злочинне вторгнення

зміцнило усвідомлення громадян України себе як єдиної нації, а української мови як державної. На підтвердження цієї тези у звіті Уповноваженого за 2022 р. згадано про те, що “мережею університетських мовних омбудсменів з числа викладачів та студентів, яка визріла в мовному середовищі, спочатку було охоплено заклади вищої освіти півдня та сходу, але така практика, масштабована мільйонами популярних профілів і масових груп у соцмережах, динамічно вирушила і в бік інших сфер і куточків держави”. Мовні активісти продовжують збирати тисячі книжок для зруйнованих війною бібліотек і шкіл на прифронтових теренах, організовувати мовні курси для військовиків та освітні фестивалі, надавати консультаційну підтримку переміщеним ЗВО та будинкам культури, виступати співорганізаторами мовних конкурсів і предметних олімпіад, відкривати прифронтові книгарні. Офіс Уповноваженого із захисту державної мови посутньо долучився до розробки і прийняття Закону України “Про застосування англійської мови в Україні” від 4 червня 2024 р., який “визначає англійську мову однією з мов міжнародного спілкування на всій території України у виокремлених ним сферах суспільного життя”. Цей закон, “створюючи сприятливі умови для опанування громадянами України англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні, не звужує застосування української як державної у сферах суспільного життя та не призводить до обмеження гарантованих Конституцією та чинним законодавством прав громадян на отримання інформації та послуг державною мовою”. Тобто було законодавчо врегульовано питання використання української мови як державної та англійської як мови міжнародного спілкування на території України.

Стан української мови на тимчасово окупованих територіях, а також у самій Росії, де проживає численна українська діаспора, можна визначити як катастрофічний. Влада країни-агресорки свідомо проводить політику примусової русифікації українців на підконтрольних їй територіях. В одному з недавніх указів В. Путіна “Про затвердження основ державної мовної політики Російської Федерації” серед “загроз” мовній політиці його влади

названо використання іноземних слів під час офіційного спілкування та спроби інших країн обмежити поширення російської мови. Тобто йдеться про важливість збереження статусу-кво російської як однієї з безпекових опор диктаторського режиму. Для протидії цим експансіоністським планам Україна має активізувати свій інформаційний вплив у світі, зокрема через онлайн-медіа, використовуючи як державну, так і інші мови для збереження національної ідентичності наших земляків.

Отже, російські загарбники проводять політику лінгвоциду на окупованих територіях і в самій Росії, але вони не здатні зупинити процес мовного самоусвідомлення українців в Україні та світі.

Ірха Юрій Богданович,

заслужений юрист України, в. о. завідувача наукової лабораторії права національної та міжнародної безпеки Державної наукової установи “Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України”, кандидат юридичних наук, доцент

e-mail: yura_irkha@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ УКРАЇНИ

Розбудова України як сучасної демократичної та безпечної держави неможлива без належної системи правоохоронних органів, відповідальних за охорону й захист прав і свобод людини від адміністративних та кримінальних правопорушень, протидію злочинності, забезпечення публічної безпеки та порядку. Від спроможності цих органів надійно виконувати поставлені перед ними завдання залежить також економічна стабільність, соціально-політична злагода та відчуття захищеності кожної людини.

Ефективний розвиток вітчизняних правоохоронних органів потребує постійного моніторингу їх діяльності з метою виявити законодавчі, організаційні та інституційні труднощі, які перешкоджають якісному виконанню завдань та функцій держави, ускладнюють чи унеможливають реалізацію, охорону та захист прав і свобод людини. Цей процес має бути безперервним та комплексним й охоплювати як аналіз нормативних актів, так і правозастосовної практики, стану кадрового забезпечення, витрачених ресурсів, рівня довіри громадян.

На основі даних, які отримали Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, у межах компетенції повинні бути розроблені та впроваджені організаційно-правові заходи реагування на потреби, виклики та загрози у правоохоронній сфері, включно із внесенням змін до законодавства, вдосконаленням адміністративних процедур, посиленням інформаційного, кадрового, матеріально-технічного,

фінансового забезпечення, удосконаленням механізмів взаємодії, контролю та відповідальності тощо.

У Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 рр., схваленого указом Президента України від 11.05.2023 № 273, наголошено, що органи правопорядку в ході збройної агресії Російської Федерації проти України зіштовхнулись із безпрецедентними викликами у своїй діяльності, насамперед безпековими, на які довелося оперативно реагувати. Серед них – організаційні та інші проблеми, що вплинули на здатність органів правопорядку ефективно виконувати свої функції із забезпечення національної безпеки України в низці аспектів. Водночас у суспільства зберігся чіткий запит на рішучі та позитивні зміни в усіх сферах життя, включно з правоохоронною, після перемоги України.

У цьому плані наголошено, що зміни в системі органів правопорядку мають бути комплексними і стосуватися всіх аспектів їх функціонування. Демократично керована, підзвітна, компетентна, дієва та результативна система органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України слугуватиме передумовою для стабільного розвитку держави й суспільства шляхом підвищення рівня державної і громадської безпеки, допоможе забезпечити більшу підзвітність державних інституцій та ефективніше використання ресурсів, сприятиме зміцненню суспільної довіри, а також підвищуватиме інвестиційну привабливість України.

Серед пріоритетних складників указаної реформи Президент України виокремив завдання щодо уніфікації правових засад організації системи органів правопорядку зі встановленням критеріїв розмежування напрямів діяльності, яку здійснюють органи правопорядку та інші державні органи, на основі виключної функціональної спрямованості.

Кабінет Міністрів України розпорядженням від 23.08.2024 № 792 затвердив план заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки й оборони України на

2023–2027 рр., у якому визначив, що згадане завдання глави держави має бути реалізоване й розроблене для подання до Верховної Ради України законопроекту про органи правопорядку України, у якому:

— визначено систему органів правопорядку як частину сектору безпеки і оборони України з урахуванням мети поступової адаптації законодавства України у відповідній сфері до права (acquis) ЄС;

— передбачено уніфікацію (систематизацію) засади їх організації та функціонування;

— встановлено основні критерії розмежування компетенції та напрямів діяльності органів правопорядку з урахуванням подальшого розвитку їх аналітичних спроможностей (кримінальний аналіз; правоохоронна діяльність, керована аналітичною розвідкою; ILP-модель);

— закріплено основи інституційної незалежності, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, соціально-правового захисту працівників органів правопорядку, міжвідомчої взаємодії та взаємодії з іншими органами державної влади, гарантії забезпечення гендерної рівності та недискримінації.

З огляду на вищезазначені рішення Президента України та Уряду України та стратегічну важливість завдання щодо розробки нового системоутворювального законопроекту про органи правопорядку України, видається актуальним започаткувати широку фахову дискусію щодо його ключових концептуальних положень та оптимальної структури. Розуміючи необхідність формування консолідованої позиції наукової спільноти та практиків ще на етапі, що передує офіційному внесенню законопроекту, та прагнучи надати цій дискусії предметного характеру, пропонуємо до розгляду та обговорення власне бачення архітектоніки майбутнього закону, яка має такий вигляд:

1) ПРЕАМБУЛА;

2) Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ;

3) Розділ II. ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

4) Розділ ІІІ. СИСТЕМА ТА СТРУКТУРА ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

5) Розділ ІV. ЗАВДАННЯ, ФУНКЦІЇ ТА КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

6) Розділ V. КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

7) Розділ VI. ПІДГОТОВКА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

8) Розділ VII. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

9) Розділ VIII. ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

10) Розділ IX. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

11) Розділ X. ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

12) Розділ XI. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ЗАХОДІВ ПРЕВЕНТИВНОГО ТА ПРИМУСОВОГО ХАРАКТЕРУ;

13) Розділ XII. ВЗАЄМОДІЯ ТА КООРДИНАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

14) Розділ XIII. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ;

15) Розділ XIV. ФІНАНСОВЕ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ;

16) Розділ XV. СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ;

17) Розділ XVI. КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ;

18) Розділ XVII. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ЇХ ПРАЦІВНИКІВ;

19) Розділ XVIII. ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ.

Поряд із визначенням структури майбутнього закону, ключовим елементом, що забезпечить його системність та сприятиме досягненню цілей реформування, є формулювання

єдиних для всіх органів правопорядку України принципів діяльності. Законодавче закріплення таких принципів є фундаментальною основою та імперативним критерієм для подальшої правотворчості у цій сфері, а також необхідною передумовою для гармонізації правозастосовної практики, підвищення рівня правової визначеності та зміцнення легітимності всієї вітчизняної правоохоронної системи. У цьому контексті пропонуємо до наукової дискусії та подальшого опрацювання перелік таких керівних засад:

- 1) верховенства права;
- 2) законності;
- 3) дотримання прав і свобод людини;
- 4) гуманізму;
- 5) служіння українському народові;
- 6) безперервності;
- 7) професіоналізму;
- 8) політичної нейтральності;
- 9) забезпечення єдності державної політики;
- 10) відкритості та прозорості;
- 11) взаємодії з населенням на засадах партнерства;
- 12) відповідальності.

Представлені пропозиції щодо структури та основоположних принципів майбутнього Закону України “Про органи правопорядку України” є передусім запрошенням до широкої науково-практичної дискусії. Ці ініціативи варто розглядати не як догматичні чи вичерпні, а як концептуальну основу, що потребує всебічного фахового аналізу, критичного осмислення та збагачення з боку експертного середовища. Саме через відкритий обмін думками, конструктивну критику та спільний пошук оптимальних рішень можливо досягти консенсусу щодо ключових положень майбутнього нормативно-правового акту. Такий підхід дозволить врахувати різний досвід, уникнути потенційних прогалин у регулюванні та максимально наблизити закон до потреб практики та суспільних очікувань.

Фурашев Володимир Миколайович,

*старший науковий співробітник, перший заступник
директора Державної наукової установи “Інститут інформації,
безпеки і права Національної академії правових наук України”,
кандидат технічних наук, доцент*

e-mail: vfurashev@gmail.com

РОЛЬ І МІСЦЕ ОСВІТИ І НАУКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Можна з великої вірогідністю стверджувати, що в сучасному світі не існує нічого однобічного з погляду сприйняття – є лицева сторона, але є й зворотна, є позитив, але є й негатив та ін.

Неоголошене вторгнення Російської Федерації в Україну з подальшим розгортанням повномасштабної війни надовго увійде в історію людства, змусить зробити відповідні висновки, навіть неприємні, з метою не допустити повторення подібних ситуацій. Ця війна характерна декількома наступними рисами.

Воєнний напад здійснили на країну, яка була третьою європейською ядерною державою та мала добре оснащену національну армію, але яку змусили відмовитися від ядерної зброї в обмін на гарантії забезпечення суверенності та кордонів України країною-”гарантом”.

Україна, на жаль, разом з Російською Федерацією, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії і Сполученими Штатами Америки підписала 05.12.1994 р. Меморандум про гарантії безпеки у зв’язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, який не є обов’язковим міжнародним нормативно-правовим актом.

“Позитивним” у цьому понад чотирирічному процесі є чітке розуміння ставлення керівництва та громадян переважної більшості країни світу до цього процесу. Це розуміння дозволяє визначати тенденції подальшого розвитку світового суспільства.

Однією з особливостей цієї війни є засоби її ведення. Її можна означити як безперервну демонстрацію досягнень науки і техніки у воєнній сфері, постійне оновлення та вдосконалення засобів

ведення бойових дій, високий рівень інтелектуальної підготовки військовослужбовців. Це війна наукових та техніко-технологічних можливостей, рівня підготовки, зокрема й інтелектуальної, військовослужбовців.

“Негативним” у цьому процесі є:

- неоголошене вторгнення з метою ліквідувати Україну як суверенну державу;
- вбивство мирного населення, зокрема й дітей;
- депортація населення з тимчасово окупованих територій та розлучення дітей з батьками, родинами;
- поширення дезінформації про Україну;
- відверте злочинство тощо.

Необхідно чітко розуміти та не просто розуміти, але й діяти у напрямку реалізації приказок “Порядунок потопельників– справа самих потопельників та “Скупий платить двічі”. Зараз людство зіткнулося з принципово новими засобами та методами ведення військових дій, які у майбутньому будуть лише вдосконалюватися та нарощувати нові можливості, слугувати платформою новітніх розробок, але повернення вже не буде.

Виходячи з наведеного та розуміння того, що спеціалістами не народжуються, а стають, необхідно вже зараз задуматися про питання ролі та місця освіти і науки в системі складників національної безпеки. Також необхідно враховувати, що мова йде не тільки про спеціалізовану систему підготовки військових спеціалістів, а й про загальнодержавну систему підготовки “мирних” спеціалістів.

Як відомо, науки без освіти не буває. Саме тому вже зараз ми повинні подумати про підготовку й реалізацію основ досить ґрунтового розуміння процесів впливу на людину та його безпеки, реальними та потенційними наслідками цих дій. Це досить велика шкільна програма, основу якої складають питання інформації, інформаційної безпеки, кібербезпеки та їх взаємозв'язок, яка вкрай необхідна, тим паче, що так потрібні знання надають практично всій молоді. Крім того, необхідно враховувати наукові та експериментальні дослідження у сфері

штучного інтелекту та стрімке впровадження його окремих складників.

Як би важко не було, необхідно мати політичну волю освітянського та науково-технічного мотиваційного забезпечення національної безпеки України з урахуванням народного прислів'я “отрута народжує протиотруту, протиотрута народжує нову отруту”.

Величко Микола Васильович,

*старший науковий співробітник Державної установи
“Інститут еволюційної екології” НАН України, кандидат
біологічних наук*

e-mail: velychko54@ukr.net

ПРО СИСТЕМУ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ Й БІОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

В останні десятиліття відбулося суттєве погіршення санітарно-епідеміологічної, ветеринарної та фітосанітарної ситуації у світі. Зараз зазначена тенденція продовжує існувати. Крім цього, не винятком є можливість застосування біологічної зброї в умовах повномасштабної воєнної агресії Росії проти України. Тому біологічна безпека та біологічний захист є важливими складниками загальної системи національної безпеки держави, оскільки спрямовані на охорону життя та здоров'я населення, навколишнього природного середовища. Це чітко відповідає одному з головних положень Конституції України, а саме ст. 3, у якій наголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю. Для реалізації зазначеного в Стратегії біобезпеки та біологічного захисту, затвердженої Указом Президента України від 17 грудня 2021 р. № 668/2021 (далі – Указ), визначені цілі, завдання та основні напрями державної соціально-економічної політики для забезпечення біобезпеки та біологічного захисту держави. В Указі поняття “біологічна безпека” та “біологічний захист” вказані вже як окремі складники національної безпеки України, де першочерговими є необхідна підготовка та прийняття ключового елементу системи, яку наразі необхідно створити, – Закону України “Про біологічну безпеку та біологічний захист”.

На наш погляд, головною метою Закону України “Про біологічну безпеку та біологічний захист” необхідно передбачити вдосконалення забезпечення правовідносин у сфері протидії

загрозам та ризикам біологічного характеру національній безпеці України, об'єднавши та гармонізувавши відомчі нормативно-правові акти, що регулюють зазначені правовідносини відповідно до вимог законодавства ЄС. Окрім цього, узаконити систему та її структурні елементи, яка передбачала б міжвідомчу координацію та взаємодію за принципом “єдине здоров'я” із наступними елементами: уповноважений орган у сфері біобезпеки та біозахисту України; створення Міжвідомчої комісії з питань контролю за дотриманням вимог біобезпеки та біозахисту суб'єктів господарювання медико-біологічної сфери держави; створення Національного банку генетичних ресурсів України; визначення суб'єктів забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту держави; відновлення функціонування й оновлення складу та повноважень Комісії з біобезпеки та біозахисту України при РНБО України.

Для цього поруч із наявною Стратегією забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом “єдине здоров'я” на період до 2025 р. та затвердженим планом заходів щодо її реалізації необхідно запровадити наступні елементи:

- розробити та прийняти Закон України “Про біологічну безпеку та біологічний захист України”;
- створити спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері біобезпеки та біозахисту України;
- створити Національний банк генетичних ресурсів України з можливістю довготривалої консервації генетичного матеріалу представників тваринного та рослинного світу.

Також треба провести ревізію суб'єктів господарювання з метою виявити біологічно небезпечні об'єкти або діяльність та встановити контроль над ними. Водночас варто активізувати діяльність суб'єктів забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту держави, визначених у вказаній Стратегії. Враховуючи збройну агресію Росії проти України, необхідно максимально активізувати проведення моніторингових досліджень з метою виявити та запобігти поширення потенційно небезпечних загроз біологічного характеру.

У зв'язку зі зростанням викликів біологічного характеру національній безпеці України актуальною є підготовка кадрового складу фахівців, які будуть задіяні для превентивної протидії загрозам біологічного характеру або участі в ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій біологічного характеру.

Для розв'язання зазначених питань пропонуємо:

1. Відкрити паспорт нової спеціальності у закладах вищої освіти країни відповідного профілю з підготовки фахівців з біобезпеки та біозахисту, яку внести до переліку наукових спеціальностей та паспортів спеціальностей в Україні, внівши зміни та доповнення до Постанови КМУ від 29 квітня 2015 р. № 266 “Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти”.

2. Професійну підготовку фахівців у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту здійснювати відповідно до законодавства України про освіту з урахуванням особливостей, визначених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

3. Держава має сприяти підготовці фахівців та наукових кадрів у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту.

4. Програми професійної перепідготовки кадрів у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту, які передбачають присвоєння професійних кваліфікацій, повинні розробляти заклади вищої освіти й профільні наукові установи, а погоджувати центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

5. Фахівці, які хочуть обіймати посаду уповноваженого з питань біологічної безпеки та біологічного захисту, повинні пройти професійну перепідготовку у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту й отримати документ державного зразка в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

6. Суб'єкти господарювання, які провадять діяльність з обігу біологічних агентів, зобов'язані забезпечити обов'язкове підвищення кваліфікації своїх працівників, які працюють з біологічними агентами 2-4 груп ризику, навчаючи їх на базі профільних установ Національної академії наук України та Національної академії медичних наук України, що мають право на

проведення освітньої діяльності, закладів вищої освіти, які мають відповідні профільні кафедри та матеріально-технічне оснащення, а також кваліфікований персонал відповідно до затвердженої програми професійної перепідготовки кадрів.

7. Кадрове забезпечення і формування замовлення на підготовку та перепідготовку фахівців у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту мають здійснювати уповноважені органи у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту.

8. Фахівці, які провадять діяльність з обігу біологічних агентів, повинні нести персональну відповідальність за дотримання вимог з біологічної безпеки та біологічного захисту і щодо захисту інформації відповідно до цього Закону та інших нормативно-правових актів.

9. Оплата праці фахівців, які провадять діяльність з обігу біологічних агентів, віднесених до 2–4 груп ризику, має здійснюватись за підвищеними тарифами в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, відповідно до положень щодо оплати праці в особливо шкідливих умовах праці.

10. Фахівці, які провадять діяльність з обігу біологічних агентів 3–4 груп ризику, підлягають додатковим гарантіям соціального захисту, зокрема отриманню додаткової відпустки, призначенню дострокового виходу на пенсію за віком, відшкодуванню шкоди, спричиненої професійним захворюванням, страхуванню життя і здоров'я у зв'язку з підвищеним ризиком, пов'язаним з особливо шкідливими умовами праці, та ризиком отримання професійних захворювань, що також має бути передбачено цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

11. Відшкодування витрат на підвищення кваліфікації фахівців у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту повинно здійснюватись за кошти державного бюджету уповноваженими органами у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту в межах державних програм щодо запобігання біологічним загрозам, або за кошти суб'єкта господарювання, який провадить діяльність з обігу біологічних агентів, або з інших джерел, не заборонених законом.

Саме такий комплексний підхід дозволить створити дієву систему біологічної безпеки та біологічного захисту нашої країни.

Дмитренко Юрій Степанович,

*кандидат наук з державного управління, заступник
начальника науково-дослідного відділу психологічних досліджень
та оцінки лідерства Науково-методичного центру кадрової
політики Міністерства оборони України*

e-mail: dyus.0601@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В СИСТЕМІ КАДРОВОГО ДОБОРУ ДЛЯ СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ОСВІТНІ Й НАУКОВІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

У світлі актуальних викликів безпеки, зокрема збройного конфлікту, терористичних загроз та кібератак, Україна потребує якісно оновленої моделі формування персоналу у сфері національної безпеки. Для цього недостатньо лише базових формальних процедур відбору, необхідно залучати ефективні інструменти оцінки надійності кандидатів. Одним із таких механізмів є психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа, що дозволяє виявити потенційні ризики, пов'язані з недобросовістю чи прихованими намірами.

Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа у сфері безпеки має багатофункціональний характер. Воно дозволяє не тільки оцінити достовірність даних, наданих кандидатом, а й виявити приховані мотиви, схильність до ризикованої поведінки, нелояльність або зовнішній вплив. Техніку застосовують як під час первинного відбору, так і під час періодичних перевірок вже чинного персоналу. Особливо важливо це у випадках доступу до державної таємниці, роботи в спецслужбах або на стратегічних об'єктах. Завдяки аналізу психофізіологічних реакцій можна своєчасно ідентифікувати потенційні загрози, мінімізувати людський фактор у системі національної безпеки та створити більш надійне кадрове середовище.

Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа набуло особливої актуальності в контексті реформування сектору безпеки та оборони України. Нові стандарти управління людськими ресурсами передбачають інтеграцію інструментів

перевірки доброчесності та психологічної стійкості співробітників. Використання поліграфа сприяє прозорості процедур добору, зниженню корупційних ризиків і підвищенню довіри до безпекових органів. Важливо підкреслити, що така перевірка має бути здійснена відповідно до етичних норм: лише за добровільною згодою особи, з гарантією збереження персональних даних та захисту прав людини. Забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та правами громадян є ключовим принципом успішного впровадження цієї методики.

Підготовка фахівців із психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа є комплексним завданням, що вимагає інтеграції знань з нейропсихології, фізіології, права, криміналістики та практичного аналізу результатів. В Україні відсутня система стандартизованої вищої освіти за цією спеціальністю, що знижує якість підготовки кадрів. Наявні сертифікаційні курси варіюються за якістю, тривалістю та змістом програм.

До провідних організацій, що здійснюють підготовку поліграфологів, належать Центр спеціальної підготовки Національної академії Служби Безпеки України, Всеукраїнська асоціація поліграфологів, Академія поліграфології та Міжнародний центр психофізіологічних досліджень. Однак недостатність державного регулювання, відсутність єдиних освітніх стандартів та слабкий нагляд за практичною підготовкою залишають проблеми актуальними.

Досвід провідних країн світу демонструє високу ефективність застосування психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа у сфері державної безпеки та правоохоронної діяльності. У США поліграф є стандартною процедурою для добору кадрів у Федеральне бюро розслідувань, Центральне розвідувальне управління, Агентство національної безпеки та інші спеціальні служби. Навчання поліграфологів здійснюють у спеціалізованих закладах, зокрема Національний центр поліграфології Міністерства оборони США, в яких сертифікація та атестація є обов’язковими й потребують оновлення кожні кілька років.

У Великій Британії використання поліграфа запроваджено в роботу з особами, які вчинили сексуальні злочини, для контролю їх поведінки після звільнення, а також у межах перевірок служб безпеки MI5 і MI6. Тестування відбувається за суворими етичними нормами з обов’язковою письмовою згодою особи.

В Ізраїлі психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа широко застосовують у Загальній службі безпеки і у Зовнішній розвідувальній службі для добору персоналу та розслідування внутрішніх інцидентів. Там поліграф є інструментом оцінки ризиків під час розгляду кандидатур на ключові посади та під час службових розслідувань.

У Канаді поліграф використовують Королівською канадською кінною поліцією та службами внутрішньої безпеки. Існують сертифіковані навчальні програми, що відповідають стандартам Канадської асоціації поліграфологів.

Усі країни, де поліграфологія інтегрована у державну безпекову політику, мають спільні риси: суворі вимоги до кваліфікації спеціалістів, постійне професійне вдосконалення, дотримання етичних норм і розвинена система правового регулювання застосування поліграфа.

Підсумовуючи проведений аналіз, варто наголосити, що інтеграція психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у систему національної безпеки України є об’єктивною необхідністю в умовах сучасних безпекових викликів. Реалізація цього завдання потребує створення комплексної державної стратегії, яка має містити розробку та впровадження стандартизованих програм вищої освіти для поліграфологів, формування дієвої системи сертифікації фахівців, забезпечення контролю якості їх підготовки та професійної етики. Необхідним є також удосконалення нормативно-правового регулювання застосування психофізіологічних досліджень, забезпечення захисту прав людини під час проведення перевірок, запровадження прозорих процедур отримання інформованої згоди та незалежного нагляду за діяльністю поліграфологів. Крім того, важливо підтримувати безперервний професійний розвиток поліграфологів шляхом організації системи підвищення

кваліфікації, участі в міжнародних програмах обміну досвідом та науково-практичних конференціях. Тільки завдяки комплексному та системному підходу можна забезпечити ефективне функціонування психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа як інструменту підвищення прозорості, безпеки та надійності державного сектору України.

Ханькевич Андрій Миколайович,
*старший викладач кафедри досудового розслідування
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, професор*
e-mail: a.m.khankevych@nlu.edu.ua

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ТРИРІВНЕВОЇ МОДЕЛІ АНАЛІТИЧНОЇ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У сучасних безпекових умовах, коли захист державного суверенітету є ключовим елементом забезпечення національної безпеки, особливого значення набуває аналітичний складник діяльності Служби безпеки України (далі – СБУ). Постійна трансформація безпекового середовища, інтенсифікація гібридних загроз та стрімкий технологічний розвиток світу вимагають системного підходу до організації аналітичної розвідувальної роботи, щоб своєчасно виявити та ефективно реагувати на численні виклики національним інтересам України.

Досвід провідних спеціальних служб світу та практика протидії сучасним загрозам демонструють необхідність багаторівневого підходу до організації аналітичної діяльності, що забезпечує всебічне охоплення інформаційного поля та комплексне опрацювання розвідувальної інформації. Завдяки такому підходу можна ефективно виявляти зв'язки між окремими фактами, формувати цілісну картину загроз та вживати проактивних заходів щодо їх нейтралізації.

Завдяки аналізу функційної структури СБУ та природи розвідувально-аналітичних процесів виокремлюють три ключові рівні роботи, які відповідають основним етапам аналітичного циклу: збір первинної інформації, її тактичний аналіз та стратегічне узагальнення. Тобто трирівнева структура є оптимальною, оскільки забезпечує збалансований розподіл функцій, уникає надмірної бюрократизації процесів та водночас гарантує необхідну глибину аналітичного опрацювання інформації. Концепція трирівневої системи аналітичної роботи

пропонує структурований підхід до організації діяльності в спеціальній службі та передбачає інтеграцію аналітичних функцій на всіх рівнях діяльності СБУ – від безпосередньої оперативної роботи до стратегічного планування.

Відповідно до запропонованої трирівневої моделі, перший рівень аналітичної роботи передбачає застосування аналітичного складника всіма оперативними співробітниками та слідчими під час планування та проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій. На цьому рівні виявляють та встановлюють первинні ознаки підготовлюваних, вчинених або вчинюваних правопорушень у сфері державної безпеки, здійснюють оперативний пошук та забезпечують своєчасне попередження або виявлення загроз.

Другий рівень аналітичної розвідувальної роботи спрямований на забезпечення роботи за конкретними напрямками діяльності оперативних співробітників, а також за кримінальними провадженнями на стадіях досудового розслідування, що передбачає залучення спеціалізованих підрозділів, уповноважених на здійснення аналітично-інформаційного супроводу оперативно-службової діяльності СБУ.

Третій рівень – це аналіз отриманої оперативно-значущої інформації для прийняття ефективних управлінських рішень у сфері забезпечення державної безпеки. Цей рівень реалізується через діяльність окремих підрозділів СБУ, які забезпечують формування стратегії протидії загрозам національній безпеці.

Ефективність трирівневої моделі може бути виконаною системною взаємодією між рівнями: інформація, зібрана на першому, підлягає більш глибокому аналізу на другому рівні, а результати цього аналізу є основою для стратегічних висновків на третьому. Водночас стратегічні оцінки та прогнози третього рівня визначають пріоритети для другого та першого рівнів, що забезпечує цілеспрямованість усієї системи.

Аналізуючи закономірності функціонування трирівневої моделі аналітичної діяльності СБУ, можна виокремити три ключові групи закономірностей, які безпосередньо відповідають кожному з рівнів. До першої групи належать закономірності, що стосуються

стадії оперативного пошуку – діяльності щодо виявлення, отримання, перевірки та фіксації оперативних даних і саме на цій стадії найчіткіше розкривається пізнавальна сутність аналітичної роботи першого рівня. Друга група охоплює закономірності, що стосуються діяльності оперативних підрозділів щодо використання оперативної інформації, охоплюючи аналіз та використання отриманих даних, їх введення в кримінальний процес із збереженням конфіденційності джерел і методів отримання як ключових аспектів функціонування другого рівня аналітичної роботи. Третя група містить закономірності, що стосуються організації аналітичної розвідувальної роботи – визначають особливості організаційно-штатної побудови підрозділів, функційні обов’язки співробітників, основи внутрішньовідомчої та міжвідомчої взаємодії, матеріально-технічне забезпечення аналітичних заходів. Ці закономірності найчіткіше розкриваються на третьому рівні аналітичної діяльності.

Отже, завдяки імплементації трирівневої моделі аналітичної роботи в діяльність СБУ можна суттєво підвищити ефективність ключових напрямів діяльності. В інформаційно-аналітичній сфері забезпечена системність в оцінці безпекового середовища завдяки інтеграції інформації з різних джерел. Підвищені прогностичні можливості аналітичної роботи через застосування спеціалізованих методик на кожному рівні. А оптимізовані ресурси через чіткий розподіл аналітичних завдань між рівнями.

Актуальність запровадження трирівневої моделі аналітичної роботи в діяльність СБУ засвідчена, зокрема, Стратегією розвитку СБУ на 2025-2030 роки. Серед пріоритетів розвитку аналітичного складника Стратегія визначає “постійну колаборацію аналітичних та оперативних складових діяльності...” задля посилення спроможностей зі “своєчасного виявлення і реагування на загрози”, а також “впровадження інноваційних методів аналітичної розвідки та OSINT-діяльності із застосуванням інструментів штучного інтелекту й машинного навчання”.

Законодавчі передумови імплементації трирівневої моделі аналітичної діяльності закладені в базових нормативно-правових

актах. Зокрема Стаття 24 Закону України “Про Службу безпеки України” визначає, що СБУ зобов’язана “здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного розвитку, науково-технічного прогресу, екології та інших питань, пов’язаних з національною безпекою України”.

Закон України “Про контррозвідувальну діяльність” у ст. 6 п. 2 визначає серед підстав для проведення контррозвідувальної діяльності “інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади (щодо загроз державній безпеці України) ”.

Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” у ст. 8 п. 21 надає право оперативним підрозділам “безпосередньо проводити або ініціювати проведення кримінального аналізу”, що є важливим елементом аналітичної діяльності на оперативному рівні.

В оперативній діяльності підрозділів СБУ імплементація трирівневої моделі аналітичної-розвідувальної діяльності забезпечує підвищення цілеспрямованості контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів на підставі якісної аналітичної підтримки. Покращення координації оперативних зусиль – завдяки системному розумінню загроз та їх взаємозв’язків, а оптимізацію розподілу оперативних ресурсів на підставі пріоритизації загроз. У службовій діяльності СБУ зростає доказова значущість зібраних матеріалів завдяки їх системному аналізу. Перспективи проваджень покращують через попередню аналітичну оцінку, а слідчі дії оптимізують на основі моделювання ситуацій.

Варто зазначити, що особливості аналітичної розвідувальної діяльності СБУ, зумовлені переважно негласним характером роботи, суттєво впливають на імплементацію трирівневої моделі. Ці особливості передбачають: використання конфіденційних джерел інформації; застосування спеціальних методик аналізу, орієнтованих на роботу з неповними та фрагментарними даними; необхідність забезпечення режиму секретності під час обробки;

зберігання та передачі аналітичних матеріалів, а також використання захищених інформаційних систем з обмеженим доступом.

Реалізація трирівневої моделі аналітичної розвідувальної діяльності в СБУ потребує вирішення низки теоретичних та практичних завдань: у сфері організаційно-структурного забезпечення необхідне формування відповідної організаційної структури аналітичних підрозділів, що забезпечить ефективну реалізацію трирівневої моделі та належну взаємодію між рівнями; методологічне забезпечення вимагає розробки та впровадження єдиних стандартів аналітичної роботи на кожному з трьох рівнів, визначення критеріїв оцінки ефективності аналітичної діяльності; технологічне забезпечення охоплює впровадження сучасних інформаційних систем та інструментів для ефективного аналізу даних, зокрема штучного інтелекту, машинного навчання та обробки значних масивів даних; інформаційне забезпечення спрямоване на формування єдиного інформаційного простору, що забезпечить інтеграцію інформаційних потоків між різними рівнями аналітичної діяльності; кадрове забезпечення вимагає підготовки аналітиків різних профілів, здатних ефективно працювати на відповідних рівнях аналітичної діяльності.

Вважаємо, що для підвищення ефективності імплементації трирівневої моделі аналітичної розвідувальної діяльності в СБУ доцільно запровадити такі практичні заходи, як розробка нормативно-правових документів, що регламентують функціонування трирівневої моделі; створення спеціалізованих навчальних програм для підготовки аналітиків різних профілів; впровадження сучасних інформаційних технологій для забезпечення ефективної взаємодії між рівнями; розробка методик оцінки ефективності аналітичної діяльності на кожному з рівнів.

Отже, імплементація трирівневої моделі аналітичної розвідувальної діяльності в СБУ є концептуально обґрунтованим кроком, який відповідає як нормативно-правовим засадам діяльності спецслужби, так і сучасним викликам безпековому середовищу. Трирівнева модель забезпечує системну інтеграцію аналітичних зусиль на всіх рівнях функціонування СБУ – від

оперативного до стратегічного, завдяки якій суттєво підвищується ефективність інформаційно-аналітичної, оперативно-службової діяльності у сфері забезпечення державної безпеки України.

Шамара Олександр Володимирович,

радник директора Державної наукової установи “Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України”, доктор філософії в галузі права, старший дослідник, доцент

e-mail: alexandr79shamara@gmail.com

Комашко Володимир Володимирович,

завідувач відділу правової та антикорупційної політики центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософії у галузі права, старший дослідник

e-mail: volodymyr.komashko@gmail.com

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО
ЦЕНТРУ ПРИ СЛУЖБІ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Законодавець визначає, що для організації і проведення антитерористичних операцій та координації діяльності суб’єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучені до антитерористичних операцій при Службі безпеки України (далі – СБУ) функціонує Антитерористичний центр. Положення про Антитерористичний центр при СБУ затверджує Президент України (Стаття 9 (система СБУ) Закону України “Про Службу безпеки України”). Водночас, положеннями ст. 4 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” визначено вичерпний перелік суб’єктів боротьби з тероризмом і те, що координацію діяльності суб’єктів, які залучені до боротьби з тероризмом, здійснює Антитерористичний центр при СБУ. Ст. 5 цього Закону визначено повноваження суб’єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом.

Положеннями абзаців 2-3 та 7-8 ч. 1 ст. 7 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” передбачено, що “на Антитерористичний центр при СБУ, зокрема вказано:

– розроблення концептуальних засад та програм боротьби з

тероризмом, рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності заходів щодо виявлення та усунення причин та умов, які сприяють вчиненню терористичних актів та інших кримінальних правопорушень, здійснюваних з терористичною метою;

- збирання в установленому порядку, узагальнення, аналіз та оцінка інформації про стан і тенденції поширення тероризму в Україні та за її межами;

- участь у підготовці проектів міжнародних договорів України, підготовка і подання в установленому порядку пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері боротьби з тероризмом, фінансування проведення суб’єктами, які ведуть боротьбу з тероризмом, антитерористичних операцій, здійснення заходів щодо запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності;

- національна координація виконання резолюцій Ради Безпеки ООН щодо протидії міжнародному тероризму”.

Антитерористичний центр при СБУ складається з Міжвідомчої координаційної комісії та Штабу, а також координаційних груп та їх штабів, які створені при регіональних органах СБУ. Поточну роботу з виконання завдань, покладених на Антитерористичний центр при СБУ, організовує його Штаб (ст. 7 Закону України “Про боротьбу з тероризмом”).

Також відповідно до Указу Президента України від 14 квітня 1999 року №379/99, яким затверджено Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах СБУ, п. 4 визначено, що Антитерористичний центр при СБУ відповідно до покладених на нього завдань розробляє пропозиції з удосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів у сфері боротьби з тероризмом.

Крім того, п. 14 цього Положення визначено, що “Штаб Антитерористичного центру при СБУ відповідно до покладених на нього завдань, зокрема:

- 1) розробляє концептуальні засади та програми боротьби з тероризмом, рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності заходів щодо виявлення та усунення причин та умов,

які сприяють вчиненню терористичних актів та інших злочинів, здійснюваних з терористичною метою;

2) збирає в установленому порядку, узагальнює, аналізує та оцінює інформацію про стан і тенденції поширення тероризму в Україні та за її межами;

3) готує і подає в установленому порядку керівникові Антитерористичного центру при СБУ пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері боротьби з тероризмом”.

Відповідно до Закону України “Про Службу безпеки України” СБУ – це державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України. СБУ підпорядкована Президенту України.

Положеннями ст. 2 Закону України “Про Службу безпеки України” визначено, що завданнями, які покладаються на СБУ у межах визначеної законодавством компетенції, є захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань СБУ також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

При СБУ функціонує Антитерористичний центр (ст. 1 Закону України “Про Службу безпеки”). Антитерористичний центр при СБУ очолює керівник, який призначений із числа заступників Голови СБУ та вільний від виконання обов’язків Президентом України (п. 8 Положення).

Систему СБУ складають Центральне управління СБУ, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, а також навчальні, науково-дослідні та інші заклади СБУ (ст. 9 Закону України “Про Службу безпеки”).

Серед обов’язків визначених ст. 24 Закону України “Про Службу безпеки України” визначено – “проведення наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт, впровадження їх результатів у практику діяльності СБУ”.

Зазначимо, що відповідно до п. 13 Положення визначено, що “Штаб Антитерористичного центру при СБУ відповідно до покладених завдань забезпечує наукове, організаційне, документальне, інформаційне, експертно-аналітичне, фінансове, матеріально-технічне та інше забезпечення діяльності Антитерористичного центру при СБУ”.

Для цього в системі СБУ функціює Національна академія Служби безпеки України (далі - НА СБУ). Метою діяльності Академії є створення умов, необхідних для здобуття вищої і післядипломної освіти, проведення наукової діяльності в інтересах зміцнення національної безпеки України та ефективного виконання завдань із забезпечення державної безпеки. НА СБУ, зокрема серед іншого, здійснює:

- навчально-методичне забезпечення спеціальної підготовки в підрозділах Центрального управління, регіональних органах, органах військової контррозвідки, навчальних, наукових, науково-дослідних та інших закладах, установах, організаціях і підприємствах СБУ, Штабі Антитерористичного центру при СБУ;

- післядипломну освіту (перепідготовку, спеціалізацію, підвищення кваліфікації) співробітників-військовослужбовців, працівників, які уклали трудовий договір із СБУ, співробітників інших органів державної влади, закладів, установ, підприємств та організацій незалежно від форми власності;

- підготовку та атестацію наукових і науково-педагогічних працівників для потреб із забезпечення національної безпеки України.

У структурі НА СБУ функціює науково-організаційний центр, який є основним структурним підрозділом НА СБУ. Він проводить наукову та науково-організаційну діяльність в інтересах ефективного виконання завдань СБУ щодо забезпечення державної безпеки. Зокрема проведення наукових досліджень із проблем оперативно-службової діяльності та забезпечення

державної безпеки України, а також організація, координація, аналіз, контроль наукової діяльності в НА СБУ, сприяння впровадженню результатів наукових досліджень у практичну діяльність органів СБУ.

Серед основних напрямів наукових досліджень в НА СБУ, через призму питання яке досліджуємо, варто виділити: удосконалення антитерористичної безпеки в Україні в умовах правового режиму воєнного стану; діяльність СБУ в особливий період; реформування та посилення спроможностей СБУ.

НА СБУ здійснює атестацію наукових і науково-педагогічних працівників для потреб із забезпечення національної безпеки України, зокрема у сфері забезпечення державної безпеки, за напрямками діяльності СБУ, у межах завдань, визначених ст. 2 Закону України “Про Службу безпеки України”, а саме попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України. У НА СБУ функціонує спеціалізована вчена рада СРД 26.706.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук із грифами обмеження доступу “цілком таємно”, “таємно” та “для службового користування” за спеціальностями: 21.07.01 – забезпечення державної безпеки України (юридичні науки) (251 Державна безпека); 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність (юридичні науки) (081 Право).

У складі НА СБУ функціонує Навчально-науковий інститут державної безпеки. Кафедри Інституту є базовими для підготовки та формування компетентностей оперативного співробітника української спеціальної служби за основними напрямками забезпечення державної безпеки України, серед яких слід зазначити – захист національної державності та боротьби з тероризмом. Завдяки плідній співпраці з міжнародними партнерами у сфері безпеки та оборони в освітній процес Академії впроваджено сучасний досвід іноземних спецслужб.

“НА СБУ є вищим військовим навчальним закладом, яка

входить до організаційної структури СБУ та належить до сфери її управління, яка є провідним науковим і методичним центром у галузі державної безпеки, має розвинуту інфраструктуру навчально-наукових, наукових (науково-організаційних) підрозділів забезпечення освітнього (наукового) процесу та службової діяльності, в якому поєднана наукова та науково-педагогічна складова, в якій не тільки досліджуються, розробляються, а і реалізуються фундаментальні науково-прикладні дослідження у сфері державної безпеки, зокрема і з протидії терористичній діяльності”.

Враховуючи наведене вище, НА СБУ здатна стати найефективнішим провідним науковим і методичним центром зі сприяння розробці концептуальних засад та програм боротьби з тероризмом, що необхідно визначити на рівні законів України “Про боротьбу з тероризмом” та “Про Службу безпеки України”.

Результати проведених фундаментальних та прикладних наукових досліджень у НА СБУ поза будь-яким сумнівом є основою розроблення концептуальних засад та програм боротьби з тероризмом, рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності заходів щодо виявлення та усунення причин і умов, які сприяють здійсненню терористичної діяльності, вчиненню терористичних актів та інших кримінальних правопорушень, вчинюваних з терористичною метою, а також дієвими пропозиціями щодо вдосконалення законодавства України у сфері боротьби з тероризмом (п. 15 ст. 24 Закону України “Про Службу безпеки України).

Правдивець Олександр Миколайович,

*доцент кафедри управління фінансово-економічної безпеки
Науково-навчального інституту менеджменту безпеки ВНЗ
Університету економіки та права “КРОК”, кандидат військових
наук*

e-mail: pravd72@ukr.net

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ ІНСПЕКТОРІВ З ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ

В умовах підвищеної уваги до безпеки та оборони держави, зокрема до формування резервів людських мобілізаційних ресурсів, роль військового обліку істотно зростає. Згідно з чинним законодавством на кожному підприємстві, в установі та організації України має бути обов’язкове ведення військового обліку. Для виконання цього завдання у державі передбачена професія “Інспектор з військового обліку”, яка у сьогодишніх реаліях має ключову роль у підтримці мобілізаційної готовності підприємств на належному рівні.

Поява у 2024 р. професійного стандарту “Інспектор з військового обліку” стала важливим кроком до визначення кваліфікаційних вимог до таких спеціалістів. Відтепер роботодавці, які планують призначити на роботу або перевести працівника на посаду інспектора з військового обліку, повинні керуватися зазначеним профстандартом. Стандарт окреслює мету діяльності за професією та основні завдання, визначає перелік (10) трудових функцій та відповідні компетенції, вміння та навички тощо. Отже, діяльність інспектора з військового обліку багатогранна і вимагає від нього різнопланових компетентностей – від знання законодавства та вміння працювати з документацією до комунікаційних навичок та цифрової грамотності.

Водночас на сьогодні науково-практичний інструментарій, а саме показники, критерії та методика оцінювання кваліфікації цих спеціалістів ще не визначенні, не існує єдиного підходу, який

урахував би всю специфіку діяльності інспекторів з військового обліку. Тому обґрунтування вибору показників і критеріїв оцінювання кваліфікації працівників на цій посаді є актуальним науковим завданням, яке потребує інтеграції міждисциплінарних знань – з менеджменту, трудового та спеціального права тощо.

Отже, перед нами постає проблема обґрунтування та вибору показників і критеріїв, що дозволять найбільш об’єктивно оцінювати рівень кваліфікації інспекторів з військового обліку комплексно, відповідно до всіх аспектів їх професійної діяльності. Зі свого боку традиційні підходи до оцінювання персоналу часто сфокусовані лише на окремих аспектах (наприклад, тільки на знаннях або тільки на результатах роботи), що може призвести до викривленої оцінки професіоналізму. Натомість сучасні дослідження з питань компетентності державних службовців наголошують на необхідності врахування повного спектра вимог до посади – спеціальних знань, умінь, навичок, особистісних компетенцій тощо. Крім того, заниження вимог до компетентності може призвести до нездатності працівника належним чином виконувати обов’язки, тоді як завищення – до труднощів у доборі кадрів, що їм відповідають.

Тому вибір показників та критеріїв оцінювання кваліфікації повинен бути науково обґрунтованим, спиратися на зміст професійного стандарту і враховувати всі ключові компоненти професійної компетентності.

Питання оцінювання професійної компетентності кадрів традиційно розглянуто в науковій літературі у контексті управління персоналом та державної служби. Під професійною компетентністю розуміють інтегральну характеристику працівника, що визначена сукупністю його знань, умінь, навичок тощо, необхідних для ефективного виконання посадових обов’язків. Для визначення рівня обізнаності застосовують відповідні критерії, які, згідно з методичними підходами, повинні охоплювати: освітньо-кваліфікаційний рівень, досвід роботи (загальні вимоги), а також спеціальні знання, вміння, навички та особистісні якості, необхідні для конкретної посади (спеціальні вимоги). Важливо підкреслити, що компетентність є

багатовимірною категорією, тому її оцінювання має бути комплексним.

У випадку інспектора з військового обліку таким документом є професійний стандарт, який детально описує трудові функції та необхідні знання.

Професійний стандарт “Інспектор з військового обліку” – перший документ національного рівня, що формалізує вимоги до цієї посади. У стандарті застосовано компетентнісний підхід: для кожної трудової функції визначено необхідні знання, уміння/навички, а також описано очікувані результати навчання, комунікацію, відповідальність та автономію інспектора під час виконання цієї функції. Така структура відповідає найкращим практикам профілів компетентності, коли кожна функція “перекладається” на набір чітких компетенцій і поведінкових індикаторів. Зокрема, стандартом передбачені трудові функції в галузі: ведення діловодства та обліку, використання нормативно-правових актів у сфері військового обліку, аналіз інформації та стану військового обліку, консультування та інформування працівників, взаємодія з органами влади, надання методичної допомоги та інші.

Для кожної з цих функцій задано перелік знань (наприклад, знання відповідних нормативно-правових актів, методів планування чи психологічних основ роботи), умінь і навичок (наприклад: вести документацію, аналізувати дані, навчати, вирішувати конфлікти), а також необхідних комунікативних умінь (спілкуватися усно і письмово, користуватися засобами зв’язку) та аспектів відповідальності (дотримання етики, самостійність в ухваленні рішень тощо).

Тому професійний стандарт надає вичерпний перелік компетентностей інспектора з військового обліку.

Водночас на основі аналізу нормативних документів та анкетування фахівців було сформульовано основні обов’язки інспектора з військового обліку:

- ведення та актуалізація військово-облікової документації;
- організація та координація мобілізаційної роботи в межах підпорядкованої території чи установи;

- контроль за дотриманням працівниками встановлених правил військового обліку;

- робота з громадянами (роз'яснення прав та обов'язків стосовно військового обліку, перевірка документів, оформлення необхідних довідок);

- взаємодія з органами військового управління (територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки), правоохоронними структурами, установами різного рівня;

- дотримання режимно-секретних вимог, забезпечення конфіденційності даних.

Отже, враховуючи особливості роботи інспекторів з військового обліку та положень професійного стандарту, пропонуємо сформувати модель основних компетентностей інспектора з військового обліку, де кожна трудова функція згрупована за тематикою, що відповідає певній області діяльності інспектора:

- ведення документації та діловодство (охоплює діловодство, ведення журналів, опрацювання звернень, складання звітності тощо), функція типу A1;

- організація військового обліку та правове забезпечення (містить застосування нормативно-правових актів, дотримання правил обліку, захист даних, планування заходів обліку), функції типу B1, B3 тощо;

- контроль і аналітика стану військового обліку (передбачає збір і аналіз інформації, моніторинг, оцінювання стану військового обліку в установі, виявлення проблем і ризиків, формування пропозицій щодо покращення), функції типу B2, B2, Ж3;

- консультування та інформування (охоплює надання роз'яснень працівникам і посадовим особам щодо законодавства з військового обов'язку, проведення навчань, консультацій різних категорій (зокрема ветеранів, демобілізованих), доведення змін у законодавстві, функції Г1, Г2;

- взаємодія з органами (налагодження комунікації та співпраці з територіальними центрами комплектування, центральними і

місцевими органами влади, військовими управліннями, вирішення конфліктних ситуацій, дотримання етики взаємодії), функція Д1;

- цифрова грамотність (здатність використовувати комп’ютерну техніку, спеціалізоване програмне забезпечення, електронні реєстри, бази даних, Інтернет для виконання службових завдань з військового обліку), ця компетентність є наскрізною та відображена у багатьох функціях, напр. A1.K1, B1.K2 та ін.

На підставі запропонованої моделі компетентностей пропонуємо систему індикаторів, яку можна структурувати за кожним блоком компетентностей.

1. Професійно-правові:

- знання нормативно-правової бази з військового обліку, мобілізації, секретного діловодства;
- вміння застосовувати ці знання у практичній діяльності.

2. Організаційно-управлінські:

- навички планування та координації дій із різними установами;
- уміння оперативно ухвалювати рішення у нестандартних або кризових ситуаціях;
- навички ділової комунікації, ведення переговорів, підготовки звітів і презентацій.

3. Особистісно-психологічні:

- дисциплінованість, відповідальність, доброчесність;
- стресостійкість і самоконтроль (адже інспектори працюють з конфіденційною та часто чутливою інформацією);
- мотивація до навчання і професійного розвитку.

Висновки. У дослідженні обґрунтовано підхід до вибору показників оцінювання кваліфікації інспекторів з військового обліку. Запропоновано модель основних компетентностей, де кожна трудова функція згрупована за тематикою, що відповідає певному аспекту їхньої діяльності, а також структурована система індикаторів.

Практична значущість результатів полягає в тому, що запропонована система може стати основою для створення типового інструментарію оцінювання інспекторів з військового

обліку на рівні організацій та держави. Її використання сприятиме підвищенню якості роботи цих фахівців через своєчасне виявлення потреб у навчанні та розвитку. Керівники отримають чіткий механізм атестації та відбору персоналу на посади інспекторів з військового обліку, що особливо актуально з огляду на масштабне впровадження цієї посади в усіх установах країни.

Перспективами подальших досліджень є:

- розробка методики оцінювання кваліфікації інспекторів з військового обліку;
- алгоритмізація процесів оцінювання, обліку та аналізу показників задля подальшої цифрової трансформації на основі сучасних інноваційних цифрових рішень;
- апробація розробленої системи в реальних умовах роботи органів, що здійснюють військовий облік, а також адаптація системи оцінювання під вимоги різних відомчих структур.

Федорчук Анатолій Вікторович,

*начальник кафедри управління Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького, кандидат військових наук*

e-mail: tatanafedorcuk@gmail.com

Торічний Вадим Олександрович,

*професор кафедри управління Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького, доктор наук з державного управління, доцент*

e-mail: thetorik@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ Й ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

З метою вдосконалення системи підготовки кадрів для Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) в контексті сучасних викликів та євроатлантичної інтеграції, проводять ряд реформ, спрямованих на налаштування військової освіти відповідно до стандартів Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО). Система військової освіти України має бути орієнтована на задоволення конкретних потреб функціональних сфер та постійне підвищення професійної підготовки військових фахівців усіх складових сил безпеки й оборони. Важливим є застосування нових підходів до формування змісту військової освіти, що забезпечуватиме високий рівень операційної сумісності, міжвідомчої взаємодії та координації під час планування й проведення спільних операцій за стандартами НАТО.

Концепція розвитку системи військової освіти ґрунтується на принципах професійного розвитку, інтеграції органів управління військовою освітою, мережі закладів військової освіти, стандартів вищої освіти, рівнів та ступенів кваліфікації, законодавчої та нормативно-правової бази в єдиний комплекс професійної підготовки військових фахівців. Професіоналізація військової

освіти є невід’ємною складовою системи воєнної освіти та потребує суттєвого вдосконалення з урахуванням змін в оперативному середовищі, тенденцій розвитку системи національної та міжнародної безпеки, принципів та методів ведення збройної боротьби, а також нових вимог до якості професійної підготовки військових фахівців відповідно до стандартів НАТО.

Правовою основою розроблення Концепції є Конституція України, закони України “Про національну безпеку України”, “Про освіту”, “Про вищу освіту” та інші законодавчі й нормативно-правові акти з питань безпеки та оборони України. Концепція спрямована на нарощування оперативних спроможностей Міністерства оборони України (далі – МОУ), Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших складових сил безпеки і оборони для ефективного виконання завдань оборонного планування, застосування ЗСУ, спільних дій в об’єднаних органах військового управління та забезпечення сумісності з силами оборони країн-членів НАТО.

Однією з головних цілей Концепції є визначення напрямів розвитку військової освіти для забезпечення безперервного професійного зростання військових фахівців протягом їхньої військової кар’єри. Для досягнення цієї мети передбачено створення багаторівневої системи професійної військової освіти, яка відповідатиме стандартам НАТО та враховуватиме кращі вітчизняні та закордонні практики. Також необхідно забезпечити набуття персоналом МОУ, ЗСУ та інших складових сил безпеки та оборони нових компетентностей та операційної сумісності на основі стандартів НАТО. Законодавство України з питань військової освіти потребує оновлення та налаштування відповідно до стандартів НАТО та сучасних вимог.

У структурі військової освіти виділяють структурні елементи (рівні, ступені, кваліфікації, освітні програми та стандарти), регуляторні механізми (ліцензійні умови та нормативно-правові акти) та суб’єкти освітньої діяльності (заклади військової освіти, учасники освітнього процесу та органи управління). Військова освіта є цілісною системою безперервного професійного розвитку,

що поєднує формальну (вищу) та неформальну (професійну) освіту.

Нова система військової освіти та підготовки офіцерів охоплює три основні компоненти: вищу, професійну військову освіту та підвищення кваліфікації. У підсистемі вищої освіти передбачено здобуття ступенів бакалавра, магістра, доктора філософії, а також наукового ступеня доктора наук. Рівні військової освіти (тактичний, оперативний і стратегічний) мають бути засвоєні в підсистемі професійної військової освіти, інтегрованих із вищою.

Значну увагу необхідно звернути на підготовку офіцерських кадрів для ДПСУ, яка є правоохоронним органом спеціального призначення. Підготовка офіцерських кадрів для потреб ДПСУ здійснюється, зокрема, за різними спеціальностями на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Проте, існує потреба у збільшенні обсягу та змісту підготовки бакалаврів з окремих спеціальностей з огляду на участь ДПСУ в обороні держави разом із ЗСУ та необхідність виконання завдань не лише як правоохоронця, а й як керівника військового підрозділу.

Незважаючи на зусилля з реформування, система освітньої підготовки персоналу ДПСУ стикається з низкою проблем, зокрема відсутність уніфікованої системи військової підготовки з урахуванням досвіду держав-членів НАТО, незбалансованість між складниками військової освіти та уніфікованими програмами підготовки прикордонників країн Європейського Союзу (далі – ЄС), складнощі з інтеграцією військової освіти в державну систему освіти.

Для Національної академії ДПСУ, зокрема, є необхідність адаптації змісту та обсягу L-курсів, оновлення освітніх програм з урахуванням досвіду ЄС та бойових дій, перегляду підходів до підготовки офіцерів різних спеціальностей, підготовки науково-педагогічного складу до використання сучасних імітаційних систем, підвищення кваліфікації НПС з тактичної медицини, мінно-вибухової підготовки та англійської мови, а також оптимізації курсів підвищення кваліфікації. Щодо матеріально-

технічної бази, існує потреба в облаштуванні навчальних лабораторій, забезпеченні необхідним обладнанням, розхідними матеріалами та сучасними технічними засобами.

Повномасштабна війна з Російською Федерацією виявила недосконалість бойової підготовки офіцерів ДПСУ, що була історично орієнтована на правоохоронні функції. Нині існує нагальна потреба в перегляді та модернізації навчальних програм, зосередженні на розвитку тактичних, оперативних і стратегічних навичок, впровадженні сучасних технологій та налагодженні обміну досвідом між фронтом і навчальними центрами.

Важливим аспектом реформування є впровадження системи патронажу з боку держав-членів НАТО для військових навчальних закладів МОУ. Основна мета цієї співпраці полягає у впровадженні натівських практик і стандартів в освітній процес та перебудові підготовки офіцерів і сержантського корпусу за моделлю західного військового лідерства. У межах системи патронажу держави-члени НАТО зосередять зусилля на освітньому складникові, підготовці особового складу та матеріально-технічній допомозі. Планується ініціювати спільні освітньо-наукові проекти, обмінюватися інформацією та досвідом, а також удосконалювати мовну підготовку й освітні програми відповідно до вимог НАТО.

Отже, реформування системи військової освіти та підготовки офіцерських кадрів ДПСУ є складним і багатогранним процесом, що вимагає узгоджених зусиль на законодавчому, організаційному, навчально-методичному та матеріально-технічному рівнях з метою забезпечення високого рівня професійної компетентності особового складу, його готовності до виконання завдань в умовах сучасних викликів та забезпечення оперативної сумісності зі збройними силами країн-членів НАТО.

Вербовенко Олександр Павлович,

*полковник, заступник начальника Центрального управління
цивільно-військового співробітництва Генерального штабу
Збройних Сил України, кандидат наук з державного управління*
e-mail: vor197007@gmail.com

Гречко Денис Сергійович,

*майор, офіцер відділу гуманітарної діяльності та захисту
цивільного населення Центрального управління цивільно-
військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил,
доктор історичних наук України*
e-mail: ukrspadshina@ukr.net

РОЛЬ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Культурна спадщина є основою ідентичності української нації та фізичним підтвердженням існування нашої історії, а відповідно і нас як унікальної європейської нації. Одним з основних завдань українців є захист цієї “доказової бази”.

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну прийшло чітке міжнародне усвідомлення важливості захисту культурної спадщини. Росія систематично та цілеспрямовано знищує українську культуру у всіх її формах, включно з її матеріальним відображенням. Зі свого боку країна-агресор активно використовує культурну сферу у якості “м’якої”, прихованої зброї у війні проти України та в цілому у своїй міжнародній політиці. Зокрема, можна відзначити активну роль російських музеїв у агресивній політиці країни. Російські міжнародні культурні проєкти контролюють спецслужби. Важливість цього напрямку підкреслена тим, що музейним сектором Росії керує директор зовнішньої розвідки С. Нарішкін. За підтримки Російського історичного фонду він створив “інтермузейну” групу, представники якої збирають культурні цінності на окупованих територіях України та прославляють так звану «Спеціальну військову операцію». Проведення виставок

награбованих предметів супроводжується поданням дезінформації, яка зображує Російську Федерацію у вигляді жертви “нацистів”. Заміна історії та культури українців і національних меншин на окупованих територіях на російську неприховано має на меті їх подальшу асиміляцію. Подібна культурна політика є частиною ідеологічної війни. Її роль полягає у легітимізації дій Росії, виправданні окупації та анексії нових територій. Для реалізації цього завдання організовують виставки, лекції, конференції та інші заходи.

Злочини Російської Федерації проти культурних цінностей не випадкові, а є частиною ретельно продуманого плану. Агресор хоче знищити як матеріальну, так і нематеріальну культурну спадщину України для ліквідації культурної ідентичності українців як унікальної європейської нації. Саме українська культура стоїть на заваді пропагандистських тверджень росіян про “один народ”. Ці дії містять склад воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Чітко помітним є геноцидний умисел Росії стосовно української нації та культури. Підхід та дії Російської федерації нічим не відрізняються від практики Ісламської держави Іраку й Леванту і Талібану, але, безсумнівно, набагато різноманітніші.

Відсутність дієвої міжнародної реакції на нищення культурної спадщини України у 2014–2021 рр. дозволило Росії відчувати себе безкарною і поширити терор проти нашої культури на всю територію України. Агресор постійно маніпулює міжнародним правом. На це потрібно постійно звертати увагу міжнародної спільноти, зокрема на наративи щодо “геноциду російськомовного населення”, “права на самозахист” тощо.

Безкарність призвела до того, що в останні роки росіяни завдали удари по історичному центру Одеси та по будівлі Державної промисловості в Харкові, пошкодивши пам’ятки (зокрема Палац Потоцького та Будинки Боффо), які перебувають під посиленням захистом Організації Об’єднаних Націй з питань освіти, науки, культури та Міжнародного гуманітарного права. Слідчими Служби Безпеки України за процесуального керівництва Офісу Генерального прокурора встановлено

злочинців та трьох російських воєначальників повідомлено про підозру у порушенні законів та звичаїв війни.

У реалізації ефективної протидії цій агресивній політиці Росії важливу роль мають юридичні механізми захисту культурної спадщини України та інформування світової спільноти про сутність російської імперської політики, спрямованої на знищення української політичної нації через неоколоніальний підхід. Важливо ретельно збирати докази знищення або пошкодження культурних цінностей для притягнення Російської Федерації до відповідальності. Важлива роль у цьому процесі в зоні бойових дій належить співпраці цивільних дослідників та представників Збройних Сил України (далі – ЗСУ).

Наприкінці 2024 року у структурі цивільно-військового співробітництва ЗСУ було створено підрозділ із захисту культурної спадщини, що засвідчило наміри України й надалі дотримуватися раніше взятих на себе зобов’язань, передбачених положеннями Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. та двох протоколів до неї в контексті захисту культурних цінностей під час війни.

Правильне документування злочинів є важливим для притягнення росіян до відповідальності. Цивільні й військові фахівці задля набуття та вдосконалення знань та умінь проходять спеціальні тренінги, зокрема представники цивільних установ та ЗСУ 7–11 квітня 2025 р. взяли участь у Міжнародному тренінгу “Збір та дослідження доказів злочинів проти культурної спадщини”. Особливу увагу було приділено обміну досвідом у сфері захисту культурної спадщини з представниками Офісу генерального прокурора під час роботи сесії “Роль військових у забезпеченні відповідальності за злочини”.

Відповідно до нещодавно схваленої Стратегії розвитку культури на період до 2030 р. одними з пріоритетних завдань є захист та збереження культурної спадщини та культурних цінностей в умовах збройного конфлікту, імплементації міжнародних зобов’язань (зокрема Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. та її протоколів) та інтеграція культури у сферу національної безпеки.

Збройна агресія Росії знищила останні сумніви в тому, що культура є критично важливим елементом національної безпеки та інструментом національного спротиву. Вона є значним чинником гуманітарної підтримки цивільного населення та запорукою емоційної стійкості українців.

Культура та культурна спадщина України, як і її матеріальне відображення, завжди були й залишаються серед найважливіших військових цілей Російської Федерації. Ми маємо створити механізм ефективної взаємодії цивільних та військових захисників культурної спадщини та зробити все можливе для збереження нашого культурного надбання, мінімізації його втрат та покарання військових злочинців.

Ткачов Іван Валентинович,

*старший науковий співробітник, начальник наукової
лабораторії науково-організаційного центру Національна
академія Служби безпеки України, кандидат юридичних наук
e-mail: tiv_75@ukr.net*

СКЛАДНИКИ МЕХАНІЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАВИЛ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У Концепції боротьби з тероризмом 2019 р. серед основних пріоритетів визначено підвищення ефективності систем і режимів охорони найбільш уразливих об’єктів потенційних терористичних посягань. Зокрема, йдеться про розроблення та впровадження уніфікованих стандартів, правил, технічних умов і вимог, а також про обов’язкове оформлення паспортів антитерористичної захищеності таких об’єктів (розділ 4, абзац 8).

Постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2024 р. № 1172 затверджено Правила антитерористичної безпеки. Вони встановлюють механізм віднесення одиниць нерухомості до об’єктів можливих терористичних посягань та загальні обов’язкові вимоги до них, спрямовані на забезпечення їх антитерористичної захищеності. Реалізація положень і вимог цих правил передбачає існування певного механізму, що містить необхідні заходи, які здійснюють суб’єкти боротьби з тероризмом, а також інші органи, установи, організації, незалежно від форм власності з метою досягнення цілі – надійної антитерористичної захищеності таких об’єктів від загроз. У такий спосіб, основним завданням цього механізму є комплексне забезпечення захисту об’єктів від потенційних терористичних загроз.

Організацію виконання завдань і функцій, доручених органам влади та суб’єктам господарювання, щодо забезпечення антитерористичної безпеки здійснюють спеціально визначені підрозділи відповідно до положень чинного законодавства України. Забезпечення антитерористичної безпеки на потенційно небезпечних територіях та навколо об’єктів, що становлять загрозу доручено органам влади відповідно до їх компетенцій.

Забезпечення антитерористичної безпеки на об'єкті довірено його керівнику.

З метою зниження ризику виникнення терористичних загроз на об'єктах можливих терористичних посягань створюють систему забезпечення антитерористичної захищеності. Вказана система має виконувати такі завдання:

1) в умовах повсякденного функціонування об'єкта: підтримувати необхідні умови комфортної життєдіяльності осіб, що перебувають на об'єкті; виявляти та усувати причини та умови, що сприяють вчиненню терористичних актів; завчасно виявляти терористичні загрози та терористичні посягання і передавати відповідну інформацію суб'єктам боротьби з тероризмом для виконання відповідних заходів; організовувати теоретичну та практичну підготовку, навчання і тренування щодо реагування на терористичні загрози для персоналу об'єкта, який виконує функції пов'язані з його діяльністю та навчання населення, яке може опинитися в зоні ураження;

2) в умовах загрози вчинення або вчинення терористичного акту на об'єкті: знижувати ризик заподіяння шкоди життю та здоров'ю людей, обладнанню, а також об'єкту в цілому; організовувати оповіщення та евакуацію осіб, що перебувають на об'єкті та прилеглий до нього території; мінімізувати та ліквідувати наслідки терористичного акту.

На об'єкті повинна бути розроблена, затверджена та доведена до відома персоналу інструкція щодо дій у разі отримання інформації про загрозу або факт вчинення терористичного акту.

Виконання зазначених завдань та реалізацію основних елементів системи забезпечення антитерористичної захищеності забезпечує керівництво протягом усього життєвого циклу об'єктів. Для цього створюють системи управління доступом та контролю за діяльністю виробничих та інших підрозділів, застосовують превентивні заходи, використовують технічні засоби, а також впроваджують заходи з технічного захисту інформації та кіберзахисту комунікаційних і технологічних систем відповідно до вимог законодавства про кібербезпеку, захист інформації та електронні довірчі послуги.

З метою встановлення диференційованих вимог щодо забезпечення антитерористичної захищеності конкретних об’єктів проводять їх ідентифікацію. Цей процес передбачає віднесення одиниці нерухомості до об’єкта можливих терористичних посягань та визначення його категорії з урахуванням масштабів і типів ймовірних втрат відповідно до прогнозованої загрози. Тоді як прогнозована загроза – це модель можливих максимально негативних наслідків терористичних посягань відповідно до наявних терористичних загроз щодо об’єкта.

Ідентифікацію об’єкта здійснюють за допомогою визначення загального рівня потенційних втрат від можливих терористичних посягань, беручи до уваги масштаби можливих наслідків (для цього використовують відповідні заздалегідь розроблені таблиці з показниками людських, економічних та екологічних втрат). За результатами ідентифікації комісія оформлює висновок, де зазначає прогнозовану загрозу та категорію об’єкта.

Затверджений державним органом або органом місцевого самоврядування висновок надсилають до відповідної координаційної групи Антитерористичного центру при регіональному органі Служби Безпеки України (далі – СБУ) або, за потреби, до штабу Антитерористичного центру при СБУ. На підставі затверджених ним висновків група формує регіональний перелік об’єктів. Координаційні групи Антитерористичного центру при регіональних органах СБУ подають регіональні переліки об’єктів до штабу Антитерористичного центру при СБУ, де за результатами їх аналізу формують загальнодержавний перелік об’єктів, які затверджує керівник центру.

Працівники Антитерористичного центру при СБУ інформують державні органи, органи місцевого самоврядування та громадськість про внесення об’єктів до загальнодержавного переліку із зазначенням їх категорій за результатами ідентифікації, розміщуючи відповідну інформацію на офіційному вебсайті СБУ.

Об’єкт, внесений до загальнодержавного переліку, підлягає антитерористичному захисту із безпосереднім залученням сил та засобів суб’єктів боротьби з тероризмом. Державні органи та органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких

належать такі об’єкти, відповідно до своєї компетенції відстежують обставини, що можуть вплинути на прогнозовану загрозу або результати ідентифікації, та у разі їх виникнення невідкладно подають Антитерористичному центру при СБУ відповідну інформацію.

Антитерористичний центр при СБУ аналізує та оцінює надану інформацію, за необхідності одержує від державних органів, органів місцевого самоврядування, а також з інших джерел додаткову інформацію щодо антитерористичного захисту об’єкта.

За впровадженням Правил і додержанням необхідних норм здійснюють контроль уповноважені посадові особи державних органів, тобто керівники або працівники, яким надано відповідні повноваження. Така діяльність спрямована на перевірку відповідності фактичного стану вимогам Правил, а також на нагляд за їх дотриманням у повсякденній роботі задля гарантування безпечного функціонування об’єктів та захисту інтересів суспільства та держави.

За результатами контролю складають акт з висновками та пропозиціями. В разі виявлення порушень вимог Правил відповідні керівники органу дають розпорядження щодо усунення виявлених недоліків; за необхідності порушують питання про притягнення винних осіб до відповідальності.

Отже, складниками механізму впровадження правил антитерористичної безпеки є:

- 1) формування прогнозованої загрози та ідентифікація об’єктів можливих терористичних посягань;
- 2) паспортизація цих об’єктів;
- 3) впровадження системи забезпечення антитерористичної захищеності конкретного об’єкта;
- 4) формування вимог до систем управління доступом, контролю за діями виробничих та інших підрозділів, застосування превентивних дій, використання технічних систем тощо;
- 5) формування переліку регіональних і загальнодержавних об’єктів можливих терористичних посягань та інформування громадськості про них;

6) залучення сил і засобів суб’єктів боротьби з тероризмом до забезпечення захищеності конкретного об’єкта;

7) здійснення контролю за дотриманням Правил та ефективного функціонування системи антитерористичної захищеності конкретного об’єкта.

Кузьменко Максим Дмитрович,

начальник науково-дослідного відділу психофізіологічних досліджень та кадрової безпеки Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, кандидат психологічних наук

e-mail: m.kuzmenko@post.mil.gov.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

Професійно-психологічний відбір (далі – ППВ) військовослужбовців у багатьох розвинених країнах світу є ключовим елементом у системі комплектування збройних сил якісним персоналом. Мета ППВ полягає в оцінці індивідуальних психологічних, психофізіологічних здібностей та характеристик кандидатів для визначення їхньої відповідності вимогам конкретних військових спеціальностей або придатності до проходження служби в цілому. ППВ забезпечує успішне опановування кандидатами програми початкової професійної підготовки, сприяє підвищенню ефективності та надійності виконання службових обов’язків, особливо в умовах підвищеної складності та впливу сучасних психотравмувальних факторів діяльності, зокрема інтенсивних бойових дій.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну призвело до збільшення потреби в комплектуванні особового складу. Конституційний обов’язок громадянина України захищати свою державу та сприяти наближенню перемоги. В Україні організовують заходи щодо вдосконалення нормативно-правових документів з питань проходження військової служби людей, які не є громадянами країни. Зокрема Закон України від 10.10.2024 № 4019-IX “Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку прийняття на військову службу та проходження військової служби за контрактом іноземцями та особами без громадянства у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України” унормував правові аспекти прийому та проходження ними військової служби.

Окрему увагу приділяють проведенню із кандидатами психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.

Основним профільним нормативно-правовим актом з питань професійно-психологічного відбору у Міністерстві оборони України є наказ Міноборони від 12.09.2022 р. № 272 “Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту”, який визначає організацію та проведення заходів ППВ у Збройні Сили України та Державну спеціальну службу транспорту. Зокрема йдеться про такі заходи: визначення та вивчення індивідуально-психологічних і професійно важливих якостей кандидатів; визначення професійно-психологічної придатності кандидатів до призначення за основною або спорідненою спеціальністю; надання за результатами відбору висновків і рекомендацій командирам (начальникам) щодо доцільності призову (прийняття) визначених осіб на військову службу.

У Міністерстві оборони України існує профільний нормативно-правовий акт стосовно ППВ, зараз опрацьовують зміни для поширення його дії на кандидатів, зокрема іноземців та осіб без громадянства. Проте не унормованим залишається питання обґрунтування та визначення психодіагностичного іструментарію для вирішення завдань ППВ. Для цього необхідно знати, які критерії має оцінювати (діагностувати) така методика.

Шкала прогресивних матриць Дж. Рейвена – це невербальний психометричний тест, розроблений для оцінювання загального інтелектуального рівня (g-фактору – загальної інтелектуальної здібності) незалежно від мовного чи культурного контексту. Тест містить графічні завдання у вигляді матриць, де потрібно знайти відсутній фрагмент серед кількох запропонованих варіантів.

Методика дослідження особливостей мислення складається з логічних, аналітичних, практичних завдань, які дозволяють охопити різні форми та стилі мислення. Вона спрямована на виявлення таких характеристик: аналітичність і гнучкість, узагальнювальні здібності, схильність до конкретного чи абстрактного підходу. Методика містить 20 завдань, які необхідно

виконати за 6 хвилин. За деякими даними середній бал для вибірки військовослужбовців становив 14,2.

Методика “S-тест” діагностує перцептивну швидкість, частково загальну працездатність та когнітивний темп. Характерна для осіб, посади яких пов’язані із діяльністю, де важлива концентрація, стійкість та увага.

Експрес-методика визначення професійної мотивації К. Замфіра складається з 12 тверджень, які оцінюють за 10-бальною шкалою. У результаті визначають три рівні: високий рівень мотивації до досягнення (мотивація успіху); внутрішня мотивація до праці (самореалізація); зовнішня (матеріальні, соціальні чинники).

Багаторівневий особистісний опитувальник (далі – ББО) “Адаптивність - 200” має такі основні шкали: поведінкова регуляція, комунікативний потенціал, моральна нормативність. Додатковими шкалами є військово-професійна спрямованість, схильність до девіантних форм поведінки, суїцидальний ризик. БОО “Адаптивність - 200” на 165 запитань має тільки основні шкали.

Опитувальник діагностики стану агресії Басса-Дарки містить такі шкали: фізична, вербальна і непрямая агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість, почуття провини. Опитувальник часто використовують як інструмент для оцінки рівня та форм агресивності особистості. Однак, важливо розуміти, що результати не є достатньою підставою для постановки клінічного діагнозу.

П’ятифакторний опитувальник особистості ТІРІ – це українська адаптація міжнародного тесту особистості NEO-PI-R (Revised NEO Personality Inventory), який побудований на моделі “Великої п’ятірки” (Big Five – Екстраверсія, Дружелюбність, Добросовісність, Емоційна стабільність, Відкритість новому досвіду. Адаптацію ТІРІ українською мовою здійснено на основі дослідження 405 осіб віком 18-21 років за стимульним матеріалом розробленого С. Гослінгом, П. Ренфру і В. Свонном. Додаткової інформації, окрім вікового показника вибірки, у статті не наведено.

Також емпіричні апробації для оцінки індивідуально-психологічних особливостей підлягали опитувальник БОО “Адаптивність - 200” та опитувальник “Великої п’ятірки” BFI-2 (за українським перекладом). За результатами кореляційного аналізу шкал методики БОО “Адаптивність - 200” та BFI-2 отримані статистично значущі зв’язки практично з усіма шкалами. Це дозволяє зробити припущення про перспективність застосування англійської версії методики BFI-2 для прогнозування значень шкал методики БОО “Адаптивність - 200” шляхом побудови регресійних рівнянь. У такий спосіб зникне необхідність перекладу методики БОО “Адаптивність - 200” англійською мовою. Надалі науковий пошук буде зосереджений, зокрема, на знаходженні валідних версій опитувальників BFI-2 для розширення сфери його застосування.

Більшість із наведених методик оцінює самозвіти респондентів, що може призвести до спотворення результатів через соціальну бажаність відповідей, недостатню саморефлексію або свідоме бажання симулювати негативні характеристики, які не існують.

За принципом аналогії, психодіагностичний інструментарій для ППВ на військову службу за контрактом з-поміж іноземців та осіб без громадянства має бути спрямований на діагностику тих самих характеристик, що і для україномовних кандидатів, з урахуванням сучасних міжнародних підходів.

Кандидати на військову службу проходять вимірювання здібностей за тестами ASVAB і відповідність психологічній нормі за методикою NEO-PI-R. Діагностування особистості проводять за допомогою тесту NEO-PI-R (Revised NEO Personality Inventory), що побудований на американській традиції розгляду особистості у форматі п’яти універсальних рис. Методика більш відома як п’ятифакторна модель та є сучасною модифікацією особистісного опитувальника NEO-PI психологів П. Кости та р. Мак-Крея, який сформований з таких факторів: нейротизм, екстраверсія, відкритість, приємність у спілкуванні, сумлінність. Найголовнішим фактором, що є ключовим маркером для пілота варто вважати п’ятий фактор – сумлінність, що визначає

компетентність, порядок, відчуття обов’язку, прагнення досягнення результату, самодисципліну, обережність.

ППВ є критично важливим елементом у системі комплектування Збройних Сил України особовим складом з належним рівнем інтелектуальних, емоційно-вольових, когнітивних, особистісних та мотиваційних характеристик. У сучасних умовах повномасштабної війни це має особливу актуальність, що охоплює необхідність діагностування кандидатів з-поміж іноземців та осіб без громадянства. На законодавчому рівні в Україні вже унормовані окремі аспекти проходження військової служби за контрактом особами без громадянства. Водночас питання забезпечення психодіагностичного ППВ для цієї категорії залишається частково нерегульованим, що зумовлює потребу в оновленні методичних підходів та діагностичного інструментарію.

Ронська Ольга Григорівна,

*доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного університету, кандидат
економічних наук*

e-mail: rov2701@ukr.net

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖНАРОДНОЇ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ XXI СТОЛІТТЯ

У XXI столітті міжнародну та національну безпеку дедалі частіше розглядають як єдине ціле. Сучасні гібридні загрози, що поєднують військові, економічні, інформаційні та кібернетичні методи, нівелюють межі між зовнішніми і внутрішніми викликами для держав. Забезпечити надійний захист національних інтересів без міжнародної співпраці сьогодні практично неможливо. Це особливо важливо для країн, які зазнають агресії у різних її проявах. У межах доповіді буде проаналізовано основні закономірності взаємодії національної та міжнародної безпеки та запропоновано шляхи зміцнення державної стійкості в умовах гібридних викликів.

Сучасний стан міжнародної та національної безпеки характеризується висхідною взаємозалежністю між державами, що свідчить про активізацію інтеграційних процесів і прагнення до глобальної єдності. Трансформація цих понять вимагає переосмислення підходів задля їх правового врегулювання. Як міжнародна, так і національна безпека змінюються під впливом численних факторів, особливо в умовах інтенсивної глобалізації. Це зумовлює необхідність оновлення нормативно-правових механізмів, які регулюють зазначені сфери. У такий спосіб, удосконалення правової бази стає важливою умовою ефективного реагування на сучасні виклики безпеці.

Реалії XXI ст. чітко демонструють актуальність питань щодо безпеки людини, її розвитку, а також гарантій у сфері праці, екології, продовольства та захисту населення від неправомірних дій державної влади. Національна безпека як захист ключових

інтересів громадянина, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, передбачає гармонійне поєднання всіх її складників та ефективне функціонування правових та інституційних механізмів забезпечення стабільності.

Завдяки аналізу правового співвідношення між національною та міжнародною безпекою можна виокремити низку ключових тверджень:

1) національна безпека охоплює заходи, спрямовані на збереження оборонного потенціалу, суспільної стабільності та захисту держави в межах її кордонів. Натомість міжнародна безпека зосереджена на співпраці між державами задля недопущення збройних конфліктів, підтримання миру та вирішення глобальних криз;

2) сучасні загрози – поширення ядерної зброї, глобальні зміни клімату, пандемії мають одночасний вплив як на внутрішню, так і на міжнародну безпеку. Тому їх подолання потребує спільних зусиль світової спільноти;

3) елементи міжнародної безпеки містять дипломатичну взаємодію, укладання угод, створення союзів та діяльність міжнародних організацій, що спрямовані на стабілізацію ситуації у світі, в окремих регіонах або державах;

4) ефективна боротьба з транснаціональними загрозами, зокрема тероризмом, кіберзлочинністю, торгівлею людьми, можлива лише за умови широкої міжнародної кооперації та спільної стратегії дій;

5) економічна безпека держави є важливою передумовою її добробуту і тісно пов'язана з глобальними економічними процесами, оскільки фінансові кризи, санкції чи торговельні суперечки на міжнародному рівні можуть істотно вплинути на національну стабільність.

Проаналізувавши поняття “національна безпека” та “міжнародна безпека” можна стверджувати про їхню тісну взаємозалежність. Загроза, що виникає на рівні окремої держави, з часом може трансформуватися у загрозу глобального масштабу, оскільки міжнародна безпека формується як сукупність безпекових систем усіх країн світу. Важливим індикатором рівня

безпеки є стабільність. Національну безпеку значною мірою визначають загальною стабільністю світової спільноти, що охоплює економічні, політичні, соціально-культурні взаємини, а також рівень оборонної спроможності. Збройне протистояння або інший вид конфлікту, що виникає всередині однієї країни, може вийти за її межі та залучити інші держави, що несе загрозу міжнародній безпеці та світовій стабільності.

Нині єдиного загальновизнаного визначення поняття “міжнародна безпека” не зафіксовано ні в міжнародно-правових документах, ні в доктринальних положеннях міжнародного права. Наявні міжнародні акти переважно зосереджені на необхідності забезпечення безпеки в глобальному масштабі та закликають держав утримуватися від дій, що можуть становити загрозу миру та стабільності інших країн. Поняття “міжнародна безпека” та “національна безпека” співвідносять за принципом загального і часткового, де міжнародна безпека формується як сукупність національних безпек окремих держав. Для досягнення цієї мети країни світу взаємодіють між собою, укладають міжнародні угоди та створюють відповідні організації, що мають на меті зміцнення глобальної безпеки. Згідно з позицією Організації Об'єднаних Націй, до ключовими викликами, що потребують вирішення у найближчі роки, є:

- 1) економічні та соціальні ризики, зокрема поширення небезпечних хвороб і деградація довкілля;
- 2) конфлікти між державами;
- 3) внутрішні збройні протистояння, зокрема геноцид і масові злочини;
- 4) розповсюдження зброї масового ураження (ядерної, хімічної, біологічної);
- 5) терористичні загрози;
- 6) транснаціональна організована злочинність.

Національна і міжнародна безпека тісно пов'язані та взаємозалежні, особливо в умовах поширення гібридних загроз у 21 ст. Такі виклики, як інформаційні атаки, кіберагресія, економічні маніпуляції та непряма військова присутність, мають транснаціональний характер і потребують координації зусиль на

глобальному рівні. Ефективне гарантування національної безпеки потребує врахування зовнішніх чинників та активної участі в системі міжнародної безпеки. Ослаблення безпеки однієї країни може мати ланцюгову реакцію для всього світового порядку. Це вимагає оновлення правових підходів і зміцнення інституцій, відповідальних за безпеку на всіх рівнях. Встановлено, що сучасна безпекова політика повинна формуватися з урахуванням складності, взаємопов’язаності та динамічності глобальних загроз. Подальший науковий аналіз у цій сфері сприятиме ефективнішому формуванню стратегій національної безпеки в умовах міжнародної нестабільності.

Демченко Володимир Миколайович,

*доцент кафедри державного управління і місцевого
самоврядування Херсонського національного технічного
університету, кандидат філологічних наук, доцент*

d.vovchuk@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Від початку декларованої незалежності Української держави 1991 р. була актуальною дихотомія духовного та економічного як елементів її розвитку. Якщо економічний базис будувався на рудиментах ще советського “народного господарства”, що насправді було воєнно-промисловим комплексом, контрольованим із московських кабінетів, то духовний був підвладний імперським силам лише частково. Такі його елементи, як національна самосвідомість, ідентичність і українська мова як мова титульної нації (тому й державна), лише починали реально актуалізуватися. Це актуалізування зрештою мало призвести до формування нової політичної національної ідентичності, що становить чинник (навіть захисну оболонку) національної безпеки.

Так трапилося, що лише після року повномасштабної агресії було ухвалено Закон “Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності”, який запізнився на 30 років, адже духовна площина державотворення до цього не була домінантою, а влада прикривалася економічними пріоритетами. Звісно, що питання національної ідентичності та функційного розвитку державної мови керівники країни просто боялися вирішувати реально, адже боялися втратити свій електорат. Зрештою це призвело до того, що антиукраїнський електорат (переважно донбасівці) усе одно виявив себе однозначно і став одним із чинників війни, починаючи від 2014 р.

Якщо стисло описати формування нової української ідентичності, зважаючи на її ретроспективу, то маємо імперську, советську та власне українську площини, а також європейську

перспективу. Так, імперська ідентичність особи передбачала не лише почуття непереможності та всесильності її держави, але й повномірну підвладність цієї особи жорсткій владній вертикалі, поклоніння самодержцю та розуміння й прийняття беззаконності. Оскільки людина була злиденною, вона повною мірою залежала від влади, проте чомусь довіряла своїм деспотам і навіть уважала їх своїми ледь не рятівниками. Тобто в ідентичність советської людини входять елементи всевладності (безкарності) її держави, гордість від усіляких її перемог як реальних. Скажімо у спорті, так і часом надуманих, скажімо під час минулої війни (хоча допінгові скандали 80-х років викрили й фейковість спортивних досягнень). Тогочасна економіка також демонструє воєнні пріоритети, адже спрямована на розвиток відповідної промисловості. І зрозуміло, що робітники численних українських заводів, які перебували під прямим московським керівництвом, навряд переймалися питаннями свого сільського родоводу чи української національної історії та мови. Це були питомі представники советського народу, досягнутого результату імперської політики партії, за якою має бути й імперський народ – з одним мисленням, історією, культурою та мовою.

Зрештою й український селянин, який переїхав до міста працювати на тому воєнному заводі, утратив елементи свого етнічного менталітету, що ще залишалися після кріпацтва, голодоморів і колективізації. Зрештою цінності духовно-культурного минулого його пращурів були або просто забуті, або нещадно впроваджувалися партійною ідеологією як негативні та ворожі. Так, київський журнал “Перець” у кожному номері висміював якихось “буржуазних націоналістів” у смушкових шапках і шароварах, а у Вознесенську – колишньому центрі махновських виступів, на захист рідної землі від більшовицьких загарбників пишалися, що їхні робітники зробили бронепоезд для боротьби з Директорією (тобто українською законною владою). Саме так формувалася та советська ідентичність.

Проте якщо зазирнемо в даліше минуле – у часи “офіційної колонізації” півдня України, побачимо там численні села, засновані українськими козаками ще в XVII сторіччі, що доводить

національну автохтонність краю. Натомість “колоністи” склали меншу частину (румунів – 5,4 %, німців – 4,5 %, поляків, швейцарців, сербів тощо – 2–3 %, євреїв – 12 %). Натомість українці (“малороси” за переписом 1897 р.) становили більшість (53,5 %). І тут найцікавіше: питання перепису було не про національну (етнічну) приналежність особи, яку записували, а про рідну її мову – “малоросійську” чи “великоросійську”. Тобто перед цією особою поставав вибір – визнати рідну мову чи імперську. Звісно, люди, які здобули освіту (тобто вчилися імперською), мали певну державну посаду чи службу (працювали й служили імперською), уже фіксувалися як “великороси”. Проте чимало з них вибирали саме “малоросійську”, що свідчить про реальну національну ідентичність (серед них були й військові, й дворяни, й купці). Водночас “великоросів” (основних “колоністів”) налічувалось 21 %. Оскільки переселенців із російських губерній було небагато, основна частина – це особи, які ідентифікували себе не як “росіян”, а саме як “великоросів” – представників російської імперії, попри їх реальне етнічне походження. Але цей аналіз спростовує сьгоднішній фейк від російських ідеологів про “Новоросію”, адже це була автохтонна українська земля.

Апогей советської імперії, що засвідчив оформлення соціального конгломерату “советський народ”, прийшовся на 80-ті рр. ХХ сторіччя. Представник цього народу отримав певні риси, що ідентифікують саме його (також всупереч етнічному походженню):

1) спадкування ще від петровської кадрової політики принципу “не висовуватися” (“я начальник – ти дурень, ти начальник – я дурень”);

2) риси за народною приказкою “із грязі в князі”, тобто жадоба до влади як до джерела різноманітної вигоди, грубість бюрократів, працівників сфери обслуговування;

3) спадкування за чоловічою лінією рис своєрідної вуличної культури – плювання під ноги, кидання дрібного сміття, неприбирання за своїми собаками на прогулянці, груба й лайлива субмова, якої не стидалися навіть партійні та комсомольські керівники;

4) нівелювання рис господаря в генотипі (результат ленінської політики), а традиція отримання вищої освіти (частіше це вирішували батьки), що виявляється зрештою непотрібною, і особа реалізується в торгівлі або в правоохоронних органах (також із мотивів легшого збагачення);

5) затьмареність свідомості колишніми ідеологічними догмами, зокрема тематикою війни, що логічно відходила в молодого покоління на задній план. Тому кінематограф продовжував висвітлювати цю тематику аж до початку XXI сторіччя;

6) рекламування куріння та пиття (сьогоденна реклама горілки: “це частина чоловічого світу, нашої культури”), що властиве більшою мірою російській культурі (ще в часи Івана IV було введено вуличні пивні);

7) недбала побудова доріг і вулиць (бордюри були нижчими за ґрунт, що призводило до забрудненості після дощу, крадіжки бітуму, через які асфальт був недовговічним і неякісним тощо);

8) правоохоронні структури спрямовані не на забезпечення спокою населення, а на загрозу його покарання; з іншого боку, слідчий виконував свої дії у зворотному порядку – спочатку звертався до вищого керівництва, тоді до батьків порушника, і вже опісля виконував потрібну процедуру;

9) існувала совєтська топонімія, що була абсурдною в контексті декларованого розвитку української державності, адже назви багатьох вулиць і деяких населених пунктів нагадували колишній режим. Зокрема, і у XXI сторіччі ще були пам’ятники Леніну, Дзержинському та іншим діячам, які свого часу безпосередньо реалізували антиукраїнську політику.

Отже, для подальшого розвитку молодोї держави Україна духовно-політичні орієнтації, що були позначені імперським рудиментом, були не те що абсурдними, а й небезпечними, адже формували так звану п’яту колону, що в умовах воєнного протистояння виступить на боці ворога. Проте вороги не врахували, що у XXI сторіччі в Україні стало активним нове покоління – носії нової національної ідентичності, а від початку повномасштабного вторгнення й переважна частина інших

громадян стали носіями цієї ідентичності, що й зупинило агресорів на шляху до реалізації їх імперських планів. Уважаємо, що саме національна самоідентифікація кожного громадянина України надасть можливість перемогти ворогів і швидкими темпами інтегруватися в європейський духовно-політичний простір.

Когут Юрій Іванович,

*доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету
нафти і газу, полковник, генеральний директор Консалтингової
компанії “СІДКОН”, кандидат юридичних наук*

e-mail: office@sidcon.com.ua

ЗАХОДИ З ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ВІЙНАМ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Необхідність захисту на національному рівні від гібридних викликів і загроз вимагає удосконалення в Україні діяльності (з виключенням формального підходу до роботи) ситуаційних центрів Кабінету Міністрів України, при Апараті Ради національної безпеки й оборони, інших державних органів, органів сектору безпеки й оборони – системи підтримки прийняття рішень на державному рівні для чіткої ідентифікації та протидії гібридним загрозам, координації дій усіх державних органів з метою забезпечення комплексної національної безпеки та системного виконання цими органами своїх функцій з попередження, виявлення та нейтралізації гібридних загроз.

Механізм створення подібних ситуаційних центрів-систем підтримки прийняття рішень на національному рівні, свого часу був розроблений почесним директором Інституту проблем математичних машин і систем Національної академії наук (НАН) України, академіком НАН України, доктором технічних наук А. Морозовим. Цей вчений створив свою наукову школу “Теорія і практика створення інтелектуальних автоматизованих систем підтримки прийняття колективних рішень (“Ситуаційний центр”). У минулому саме цей науковець виступив генеральним конструктором Єдиної автоматизованої системи управління Збройними силами України.

Сьогодні прийняття рішень із питань управління об’єктами (системами) з метою протидії гібридним загрозам на державному рівні відбувається в умовах багатокритеріальності, багатфакторності, невизначеності та наявності великої кількості

обмежень, що приводить до того, що особи, які приймають управлінські рішення у цій сфері діяльності без додаткової аналітичної й інструментальної підтримки, часто використовують спрощені, а іноді суперечливі вирішальні правила та непідтверджену емпірику.

Складність проблеми ситуативного прийняття рішення при управлінні високодинамічними, багаторівневими структурами визначається тим, що доводиться використовувати велику кількість неоднозначної, слабоструктурованої інформації, враховувати різні інтереси, прогнозувати та оцінювати наслідки, пов’язані з можливими варіантами рішень. Саме швидкі зміни стану об’єкта, збільшення обсягів інформації, ускладнення задач, необхідність урахування великої кількості факторів впливу потребують використання новітніх інформаційних технологій, штучного інтелекту у процесі прийняття рішень з метою протидії гібридним загрозам на державному рівні з поглибленим аналізом запропонованих можливих альтернативних варіантів рішень.

Ці особливості й обумовлюють те, що в процесах формування механізмів прийняття ефективних рішень із протидії гібридним загрозам у державі особлива увага приділяється використанню інформаційно-аналітичних систем, які дозволяють швидко “занурити” учасників процесу прийняття рішень у проблему, що розглядається, “навчити говорити” однією мовою, допомогти розібратися у проблемі, правильно сформулювати запити до зовнішніх джерел інформації й спільно підготувати достатньо обґрунтоване погоджене рішення. Крім того, збільшення обсягів інформації, яка надходить в органи державного управління та безпосередньо до керівників, необхідність урахування великої кількості взаємопов’язаних факторів та динамічно змінюваних умов функціонування різних критично важливих об’єктів у державі, навколишнього середовища вимагають використовувати в процесі прийняття управлінських рішень нові інформаційні технології ситуативної підтримки прийняття рішень.

Таким інструментом для розв’язання питань прийняття управлінських рішень у сфері протидії гібридним загрозам на державному рівні на сьогодні став Ситуаційний центр.

Ситуаційні центри – це автоматизовані системи ситуаційного управління та підтримки прийняття рішень, які базуються на ситуативному підході до прийняття рішень та об’єднують широкий спектр новітніх інформаційних технологій, людські можливості та теорію прийняття рішень, а також дозволяють приймати колективні рішення, аналізувати та прогнозувати їх результати.

Ситуаційний центр функціонує як організаційно-технічний комплекс, основою якого є інформаційні технології, що підтримують управлінські рішення на основі комплексного моніторингу чинників впливу на розвиток процесів, що відбуваються в об’єкті управління. Ситуаційний центр є важливим компонентом забезпечення адекватного оперативного управління складними системами різного масштабу та призначення.

У будь-якій державі мають бути створені ситуаційні центри національного й галузевого рівнів для побудови національної мережі розподілених ситуаційних центрів з протидії гібридним загрозам. Однією з головних функцій зазначеної мережі має бути інформаційно-аналітична підтримка національного Головного ситуаційного центру як робочого органу при уряді (приміром, для України рекомендується створення такого центру при РНБОУ) з протидії гібридним загрозам на державному рівні як основного вузла мережі ситуаційних центрів, побудованої на основі єдиних регламентів взаємодії та уніфікованих методологічних та організаційних підходів.

У разі створення окремого органу – національного Головного ситуаційного центру з протидії гібридним загрозам на державному рівні як робочого органу при РНБОУ на нього має покладатися виконання таких функцій:

- формування пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сферах національної безпеки й оборони, пов’язаних із протидією гібридним загрозам;
- оцінювання гібридних загроз на національному рівні з урахуванням взаємозв’язків усіх сфер життєдіяльності держави, впливу всіх видів гібридних загроз, оцінки ризиків реалізації окремих гібридних загроз у низці галузей та для держави загалом;

- формування пропозицій щодо вжиття наявних і розроблення нових заходів з протидії гібридним загрозам, а також управління державою в умовах гібридної агресії;
- звернення із пропозицією щодо скликання засідань РНБОУ та підготовка проєктів її рішень з питань протидії гібридним загрозам критичного рівня, у тому числі в умовах зміни правового стану (мирний час, надзвичайна ситуація, особливий період);
- підготовка Національної цільової програми з протидії гібридним загрозам / гібридній агресії на державному рівні;
- розробка напрямів взаємодії Головного ситуаційного центру з управління/координації дій, у тому числі у кризових ситуаціях, з протидії гібридним загрозам при РНБОУ з галузевими ситуаційними (інформаційно-аналітичними) центрами, зокрема у сфері безпеки й оборони тощо;
- забезпечення функціонування системи обміну інформацією, здійснення постійного моніторингу, аналізу та прогнозування гібридних загроз;
- підтримка прийняття рішень щодо реагування на надзвичайні ситуації, пов'язані з ефективним забезпеченням протидії гібридним загрозам;
- здійснення взаємодії (контактна точка) зі структурами ЄС і державними органами країн – членів ЄС з протидії гібридним загрозам;
- аналіз вимог нормативних документів ЄС з їх можливою імплементацією в Україні з питань протидії гібридним загрозам;
- обмін інформацією та кращим досвідом з питань протидії гібридним загрозам;
- координація роботи з ідентифікації основних гібридних загроз на державному рівні;
- координація зусиль усіх зацікавлених сторін (державних органів і місцевої влади, бізнесу й суспільства) щодо протидії гібридним загрозам;
- координація роботи експертних/консультативних рад з питань протидії гібридним загрозам (галузових та орієнтованих на розгляд певних типів гібридних загроз) тощо.

У цілому, для протидії гібридним загрозам у державному безпековому механізмі доцільно впровадити такі заходи:

- запровадження цілісного стратегічного системного бачення державної безпекової політики й необхідність її реформування, що можливо здійснити завдяки системі підтримки прийняття рішень для протидії гібридним загрозам на національному рівні;

- повна деполітизація державного безпекового механізму та підвищення його професіоналізму, скоординованості та спроможностей реагувати на нові гібридні загрози й новітні виклики (усунення суб’єктивного підходу окремих політичних діячів, які знаходяться при владі, щодо створення перешкод у реалізації заходів, запропонованих ситуаційними центрами Кабінету Міністрів України, при Апараті Ради національної безпеки й оборони, щодо протидії гібридним впливам на державному рівні);

- застосування дієвих заходів з викорінення агентури держави-агресора зі стратегічних підприємств та інших об’єктів критичної інфраструктури держави-мішені;

- схвалення окремим документом на національному рівні комплексу заходів з протидії гібридним загрозам за зразком Спільного рамкового документа ЄС з протидії гібридним загрозам;

- ліквідація наявних та нейтралізація нових спроб встановлення прихованих контурів зовнішнього управління секторами економіки та політики з боку держави-агресора;

- аналіз та ідентифікація способів, методів, інструментарію та ступеня впливу держави-агресора на державу-мішень, визначення критичних галузей щодо усунення зовнішнього впливу на них, розроблення плану з нейтралізації зовнішнього впливу на окремі сфери діяльності держави-мішені;

- протидія прихованій і замаскованій експансії держави-агресора в чутливі сфери діяльності держави-мішені, передусім в енергетичний, оборонний і фінансовий сектори;

- забезпечення постійного моніторингу безпекової ситуації в країні, насамперед моніторингу дій фінансово-промислових груп

та оцінювання ймовірних сценаріїв впливу на них з боку держави-агресора для коригування державної політики.

Рішення, які ухвалюються в інтересах забезпечення обороноздатності держави, є досить відповідальними, а тому потребують усунення відповідних інформаційних фільтрів, для забезпечення однозначного виконання ухвалених рішень у сфері протидії гібридним загрозам зі встановленням відповідальності певних посадових осіб за їх невиконання, а не “складування” ухвалених рішень без їх реалізації на практиці, а також потребують системного врахування впливу багатьох чинників, моделі гібридних загроз, що можливо лише за умов попереднього дослідження їхнього впливу на забезпечуваний у державі рівень національної безпеки.

Тільки комплексний всеохопний підхід до розв'язання цих проблем дозволить консолідувати суспільство й захистити його від гібридних загроз.

Шикун Ростислав Ростиславович,

*викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін
факультету радіаційного, хімічного, біологічного захисту та
екологічної безпеки Військового інституту танкових військ
Національного технічного університету “Харківський
політехнічний інститут”, кандидат педагогічних наук, доцент
e-mail: rostyslaf@gmail.com*

Честковський Андрій Олександрович,

*провідний бухгалтер фінансово-економічної служби КСВ
Збройних Сил України*

e-mail: chestkovskiy_and@ukr.net

ВІЙСЬКОВИЙ ЕТОС СЕРЖАНТСЬКОГО Й СТАРШИНСЬКОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У контексті загроз, що постали перед Україною внаслідок збройної агресії Російської Федерації, одним із головних чинників забезпечення національної безпеки виступає морально-психологічна стійкість особового складу Збройних Сил України (далі – ЗСУ). Особливу роль у цій системі відіграє сержантський і старшинський склад, який не лише виконує командно-організаційні функції, а й виступає ключовим носієм цінностей, норм і поведінкових стандартів українського воїна. З метою формування високопрофесійного, згуртованого й морально вмотивованого сержантського корпусу в листопаді 2021 р. було затверджено Військовий етос сержантського та старшинського складу ЗСУ (Залужний, 2021). Цей документ є базовою концепцією морального кодексу військовослужбовця, яка регламентує очікувану поведінку, особисті якості та систему цінностей сержанта як лідера, наставника й прикладу для підлеглих.

Військовий етос являє собою не просто декларацію абстрактних принципів, а комплексний нормативний орієнтир, що

ґрунтується на патріотизмі, відповідальності, самовідданості, вірності Батьківщині та готовності до самопожертви. Сержант і старшина, згідно з цим етосом, мають бути взірцем чесності, дисципліни, взаємоповаги й професійної досконалості. Таким чином, Військовий етос перетворюється на інструмент морального лідерства, що забезпечує єдність та ефективність дій у підрозділах, особливо в умовах бойових дій, коли цінності набувають життєвої ваги.

Професійна культура військовослужбовця, як зазначає О. Отич (2022), охоплює сукупність знань, ціннісних орієнтацій, поведінкових норм і моральних засад, що формуються у процесі професійної діяльності та підготовки. Її основою є повага до Конституції України, державних символів, історії народу та армії, а також свідоме ставлення до виконання службового обов’язку. Сержантський корпус, згідно з новою філософією ЗСУ, має стати не лише технічно компетентною, а й етично орієнтованою частиною військової організації, здатною вести за собою, виховувати та мотивувати підлеглих у мирний і воєнний час.

Формування моральної зрілості та лідерського потенціалу сержанта – це безперервний процес, що включає як фахову підготовку, так і гуманітарну освіту. Як підкреслюють Кринець, Грилюк, Недвига та Саєнко (2023), у центрі військового лідерства має перебувати моральна готовність діяти відповідно до національних інтересів, норм міжнародного гуманітарного права та військової честі. У цьому контексті військовий етос виступає своєрідним моральним щитом, який захищає особистість сержанта від деморалізації, правового нігілізму та байдужості.

Особливої актуальності набуває питання військової етики в багатонаціональному середовищі безпеки, яке нині активно формується в межах міжнародної кооперації та інтеграції України до НАТО. Як зазначає Г. Пірієв (2022), у багатонаціональних підрозділах мораль і етика є не лише моральними категоріями, а й чинниками ефективності командної взаємодії. Таким чином, сержантський корпус має бути не лише українським за формою, а й сумісним за змістом із ціннісними підходами Альянсу.

У практиці НАТО поняття бойової ефективності розглядається через три компоненти: фізичний, концептуальний і моральний (Коваль, Кринець, 2023). Саме моральний компонент вважається ключовим, адже бойова спроможність армії залежить не лише від озброєння, а й від рівня моральності, готовності особового складу діяти з переконанням у правоті справи. Впровадження таких підходів у ЗСУ робить Військовий етос стратегічним інструментом моральної мобілізації та національної оборони.

Питання ментальності військовослужбовця також тісно пов’язане з темою етосу. Л. Кринець (2021) визначає ментальність як інтегральну характеристику, що відображає специфіку сприйняття реальності, оцінку ризиків, готовність до прийняття морально складних рішень. Сформована ментальність сержанта, що ґрунтується на Військовому етосі, сприяє не лише виживанню в бойових умовах, а й ухваленню рішень, орієнтованих на збереження людської гідності та бойового братерства.

Нарешті, психологічні аспекти моральності, що виявляються в умовах активних бойових дій, потребують окремого аналізу. Як підкреслюють Шемчук, Гаврюшенко та Вербин (2022), морально-психологічний стан військовослужбовців, зокрема сержантів, є визначальним для збереження бойової стійкості підрозділів. Військовий етос у цьому контексті діє як профілактика морального вигорання, як запобіжник дегуманізації війни. Він забезпечує не лише бойову ефективність, а й людське обличчя ЗСУ, що стає критично важливим у війні за свободу та гідність.

Таким чином, Військовий етос сержантського та старшинського складу ЗСУ виступає не лише етичним кодексом, а й основою формування професійної, морально стійкої та лідерської орієнтованої спільноти військовослужбовців. Його впровадження є важливим чинником забезпечення національної безпеки, оскільки формує у військовому середовищі атмосферу довіри, відповідальності, поваги до закону та морального обов’язку перед народом України.

Лісовська Олена Леонідівна,

*доцент кафедри фінансово-економічної безпеки Національної
академії Служби безпеки України, кандидат економічних наук*
e-mail: olenalisovska045@gmail.com

ПОСИЛЕННЯ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Визнаючи ґрунтовність дослідження вітчизняними науковцями, як теоретичних засад економічної безпеки України, так і практичних механізмів її забезпечення, звертаємо увагу на необхідність подальших розробок.

На нормативному рівні поняття “економічна безпека” визначено як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі й характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Економічна безпека є динамічним станом. В Україні триває повномасштабна війна, прогнози щодо термінів завершення якої базуються на припущеннях. У таких умовах відбувається посилення загроз економічній безпеці й це стосується усіх її компонентів – виробничої безпеки, демографічної безпеки, енергетичної безпеки, зовнішньоекономічної безпеки, інвестиційно-інноваційної безпеки, макроекономічної безпеки, продовольчої безпеки, соціальної безпеки та фінансової безпеки. Відтак, поряд з адаптацією чинних механізмів забезпечення економічної безпеки до сучасних умов, необхідно застосовувати й нові.

В умовах повномасштабної війни критичне падіння реального ВВП 2022 р. на 29,19 % було тільки частково компенсовано зростанням економіки у 2023-2024 рр. За даними Державної служби статистики України валовий внутрішній продукт у середньоквартальних цінах базового 2021 р. у 2024 р. досяг 4 217 573 млн грн, що дорівнює 77,37 % від рівня 2021 р.

Такі результати є закономірними, оскільки кількість суб’єктів господарювання, які здійснюють господарську діяльність, суттєво зменшилася в Україні внаслідок втрати підприємств, що знаходяться на окупованих територіях, знищення підприємств та інфраструктурних об’єктів на території нашої держави за межами бойових дій.

Модернізація та розширене відтворення виробничих потужностей, їх максимально ефективне використання, інноваційність виробництва та конкурентоспроможність національної економіки є характерними ознаками виробничої безпеки та залежать від інвестиційної спроможності. Повномасштабна війна суттєво вплинула на стан виробничої безпеки України й суттєво обмежила можливості подальшого розвитку реального сектору економіки. Загалом позитивно оцінюючи стан інвестиційної діяльності, Міністерство економіки України визначило основні проблеми, що негативно впливають на економічні очікування і настрої бізнесу та стримують економічну активність, а саме: високий рівень небезпеки через ракетні та дронів атаки, невизначеність щодо подальшого перебігу бойових дій, значний дефіцит кваліфікованих кадрів та дефіцит доступних кредитних ресурсів, поновлення відключень електроенергії через російські атаки на енергосистему, подальше зростання витрат на енергоресурси.

Міністерство енергетики України оприлюднило інформацію, щодо втрат енергетичного сектору України: Росія окупувала об’єкти генерації загальною потужністю 18 ГВт; за три роки повномасштабної війни було пошкоджено понад 63 тисячі об’єктів енергетичної інфраструктури; у 2024 р. масовані удари та щоденні точкові обстріли об’єктів енергетичної інфраструктури призвели до втрати близько 10 ГВт генерувальної потужності.

До початку повномасштабного вторгнення загальні втрати економічно активного населення України внаслідок російської агресії становили 4,0 млн осіб, або 18,3 % від рівня 2013 р. За оцінками Інституту демографії та проблем якості життя на початок 2025 року чисельність населення на підконтрольній Україні території становила 29 млн осіб, а демографічні втрати склали 13

млн осіб. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 17 квітня 2025 р. у світі зареєстровано 6 917 800 біженців з України (більша частина з них у Європі – 6 357 600 осіб). Повернення українських мігрантів суттєво залежить від тривалості війни, адаптаційних можливостей в країнах розміщення, сприйняття перспектив післявоєнного відновлення України. Так, Е. Лібанова вважає, що Україна після багаторічної війни неминуче залишатиметься бідною країною, у якій метрополіси концентруватимуть значну частину кваліфікованих людських ресурсів, а роль “локомотиву” повоєнного відродження країни, відіграватиме відносно невелика група видів економічної діяльності (військова промисловість, ІТ, сільське господарство, харчова промисловість, будівництво, можливо, окремі види медицини й фармацевтики),

За оцінками Національного банку України, робоча сила у віці 15–70 років у 2023 р. скоротилася більш ніж на чверть порівняно з 2021 роком. Прогнозовано дефіцит економічно активного населення внаслідок воєнної еміграції й мобілізації залишатиметься значним, що буде обмежувати відновлення обсягів національного виробництва.

Водночас за урядовими оцінками, фактичний рівень безробіття складає 14–18 % (як відсоток від економічно активного населення), а реальна кількість безробітних сягає 1,8–2,2 млн осіб, тобто у 20 разів перевищує зареєстроване безробіття. Підвищення професійного рівня, перекваліфікація, актуальна заробітна плата – чинники позитивного впливу на розвиток бізнесу та економічне зростання. Виробнича функція, яка на мікроекономічному відображає залежність між випуском блага й ресурсами (серед яких праця), необхідними для його виробництва, на макроекономічному рівні трансформується у сукупну виробничу функцію, яка пов’язує валовий внутрішній продукт з факторами його виробництва, зокрема, із сукупною робочою силою.

Досвід залучення зовнішніх мігрантів не є однозначним. Так, успішна інтеграція на ринку праці 11 мільйонів іммігрантів працездатного віку в Німеччині сприяла подоланню дефіциту робочої сили, але потребувала значних інвестицій для того, щоб

забезпечити 70 % рівень зайнятості іммігрантів, значно вищий, ніж у більшості інших країн ЄС.

Внутрішні й зовнішні загрози фінансовій безпеці України визначаються як об’єктивними чинниками (наявність потенціалів розвитку, рівень розвитку національної економіки тощо), так і пов’язані з недоліками фінансово-економічної політики (прорахунки в управлінні, зловживання та корупція зі сторони органів влади в управлінні фінансовою системою держави).

Основні внутрішні загрози фінансовій безпеці України: зростання злочинності й корупції у фінансовій сфері; зростання витрат на обслуговування внутрішнього боргу; звуження платоспроможності населення; зростання фінансових витрат на військовий сектор у зв’язку зі збройною агресією російської федерації. Серед найбільш актуальних зовнішніх загроз фінансовій безпеці України – знецінення національної валюти та зростання зовнішнього боргу й витрат на його обслуговування.

За три роки повномасштабної війни відбулося зростання зовнішнього державного боргу у 2,4 раза з 47 654,7 млн дол. США (станом на 31.12.2021 р.) до 114 877,2 млн дол. США (станом на 31.12.2024 р.). За графіками погашення державного боргу, оприлюдненими Міністерством фінансів, виходячи з чинних угод станом на 01.12.2024, були заплановані платежі за державним боргом України, включаючи обслуговування та погашення, у сумі 1 423,31 млрд грн за 2024 р., у тому числі 831,36 млрд грн на обслуговування та погашення зовнішнього боргу. Прогнозні платежі на 2025 р. складають 1 033,36 млрд грн, у тому числі платежі за зовнішнім державним боргом – 314,58 млрд грн.

Будник Людмила Андріївна,

*доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного університету, кандидат
економічних наук*

e-mail: l.budnyk@wunu.edu.ua

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах, коли Україна веде повномасштабну війну за свою незалежність і територіальну цілісність, питання національної безпеки набуло особливої актуальності. При цьому часто забувають, що безпека держави залежить не лише від армії та дипломатії, але й від економічної стабільності. Детінізація економіки – тобто виведення економічних процесів із “тіні” – виступає ключовим чинником у забезпеченні фінансової спроможності держави, її здатності ефективно протистояти загрозам та підтримувати суспільний добробут.

За різними оцінками, до 30–40 % економіки України перебуває в тіні. Це означає, що мільярди гривень щороку минають державний бюджет, не потрапляють до пенсійного фонду, не оподатковуються, а, отже, не працюють на благо країни. В умовах війни це не лише економічна проблема, а й загроза національній безпеці, адже фінансування ЗСУ, гуманітарних програм і критичної інфраструктури напряму залежить від доходів бюджету.

Тінізація економіки має низку негативних наслідків:

- зменшення доходів держави, а результат – менше ресурсів на оборону, безпеку та соціальні гарантії;
- розвиток корупційних схем, що підриває довіру до влади й породжує слабкість інституцій;
- фінансування нелегальних структур, що сприяє тому, що частина “тіньових” коштів може використовуватись для підтримки криміналітету чи навіть ворога;
- нерівність умов для бізнесу, у результаті легальні підприємці втрачають мотивацію працювати “у білу”.

Прозора економіка – це справедливе оподаткування і стабільне надходження коштів до бюджету; ефективне управління ресурсами коли кошти не “йдуть у пісок”, а використовуються на потреби країни; підвищення міжнародного авторитету інвестори охочіше вкладають у країну з прозорими правилами гри; посилення соціального контракту між громадянами й державою, люди бачать результат своїх податків.

Під час війни держава стикається з особливою потребою в фінансових ресурсах. Виведення економіки з тіні дозволяє забезпечити стійке фінансування Збройних Сил України; відновлювати інфраструктуру без зовнішніх боргів; забезпечувати макроекономічну стабільність; зміцнювати довіру міжнародних партнерів та донорів.

При дослідженні питання детінізації економіки необхідно виділити такі основні напрями:

- 1) реформа податкової системи;
- 2) цифровізація та прозорість фінансових операцій;
- 3) покращення умов для ведення бізнесу;
- 4) боротьба з корупцією;
- 5) формування нової податкової культури;
- 6) посилення контролю за готівковими операціями, офшорами та нелегальною зайнятістю;
- 7) інформаційні кампанії для зміни ставлення суспільства до “тіньової економіки як норми”.

Податкова система повинна бути зрозумілою, стабільною та вигідною для платника. Постійні зміни відлякують легальний бізнес. Підприємці повинні чітко знати, що через 3-5 років правила не зміняться радикально. Простота й доступність адміністрування податків – запорука переходу з “тіні” в офіційний сектор. Цьому сприяє використання автоматизованих систем, електронна звітність, мінімізація людського фактора. Вважаємо за доцільне запровадження прогресивного оподаткування принцип “більше заробляєш – більше платиш” сприяє справедливості, особливо у сфері великого бізнесу.

Технології – один із найефективніших способів витіснення тіньових схем. В Україні багато зроблено в цьому напрямку.

Запроваджено системи РРО/ПРРО (реєстратори розрахункових операцій), які допомагають контролювати готівковий обіг і мінімізують фальсифікації; електронний чек і cashless economy сприяє зменшенню залежності від готівки автоматично знижує можливість приховування доходів; електронні платформи державних закупівель (Prozorro) показують прозорість і ефективність використання коштів; єдиний реєстр податкових накладних дозволяє виявляти фіктивні угоди й “скрутки” ПДВ; система е-Excise дозволила виявити значну частину зловживань у сфері торгівлі алкоголем і тютюном. Важливим є міжвідомчий обмін даними: об’єднання податкової, митниці, Мінфіну, банків і правоохоронців у єдину аналітичну мережу.

Коли легально працювати простіше, ніж у тіні – бізнес сам виходить із неї. Спрощення реєстрації та ліквідації бізнесу, зменшення кількості перевірок, доступ до державних програм підтримки, зокрема грантів, компенсацій, податкових пільг лише для легального бізнесу; мінімізація регуляторного тиску: менше ліцензій, дозволів, технічних бар’єрів. Позитивним напрямом у цьому плані є програма “єРобота”, яка надала тисячам українців можливість розпочати власну справу офіційно.

Корупція та тіньова економіка – два взаємопов’язані явища, що підривають фундамент державності. Як правило, там, де процвітає корупція, розростається і “тінь”. І навпаки – безконтрольна тіньова економіка живить корупційні практики. Для України, яка бореться не лише з військовою агресією, а й за очищення власного внутрішнього середовища, системна боротьба з корупцією та детінізація економіки – життєво важливі напрямки для сталого розвитку та безпеки. Системна протидія корупції є важливим стимулом для виходу бізнесу з тіні:

- прозорі та автоматизовані процедури знижують роль “людського фактора” і можливість для зловживань;
- реформа правоохоронних і органів контролю (БЕБ, ДБР, НАБУ, НАЗК) створює систему невідворотності відповідальності;
- публічне декларування статків чиновників дозволяє виявляти “розриви” між доходами та способом життя.

Дерегуляція і спрощення ведення бізнесу зменшують приводи

для “відкатів” та “чорного налу”.

Зміни повинні починатись не лише з держави, а й із суспільства. Освіта з фінансової грамотності з дитячого садка і до університету; формування розуміння, що податки – це не кара, а внесок у розвиток держави; кампанії з популяризації чесного бізнесу, соціальна реклама, кейси успішних підприємців, які працюють легально; прозора звітність держави: чим зрозуміліше, на що йдуть податки, тим більше довіри. Наприклад, публікації звітів щодо розподілу військового податку сприяють готовності громадян чесно сплачувати податки в умовах війни.

Детінізація економіки – це не лише про податки чи контроль, це про створення чесного, відкритого і справедливого середовища, де бізнесу вигідно бути легальним, а громадянам – вигідно бути відповідальними платниками. Вона потребує чесного діалогу між владою, підприємцями та суспільством, а також сучасних рішень: цифрових технологій, відкритих даних, антикорупційних механізмів і освітніх ініціатив. Україна вже зробила багато важливих кроків, але попереду ще складний шлях. Успішна детінізація стане запорукою сильної, безпечної та незалежної держави.

Половінкін Ігор Михайлович,

*старший науковий співробітник Науково-методичного
центру кадрової політики Міністерства оборони України,
кандидат військових наук*

e-mail: polovinkin @ukr.net

Даценко Олексій Петрович,

*провідний науковий співробітник Науково-методичного
центру кадрової політики Міністерства оборони України*

e-mail: dasenko @ukr.net

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗРОБКИ КОДЕКСУ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

На теперішній час відбулося суттєве збільшення кількості нормативно-правових актів, що призвело до дублювання та подвійного тлумачення окремих положень стосовно проходження військової служби, що ускладнює реалізацію окремих норм. Проект Кодексу військової служби має поєднати в собі питання правового регулювання відносин між державою і громадянами України стосовно виконання ними конституційного обов’язку щодо захисту Вітчизни, визначення загальних засад проходження військової служби в Україні, військового обліку та підготовки до військової служби, а також правового і соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей, в тому числі військовозобов’язаних (резервістів).

Необхідність розробки нормативно-правового акту – Кодексу військової служби обумовлена вимогами наказу Міністерства оборони України від 26.12.2024 р. № 862 “Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року”. Завдання полягає у поєднанні основних положень законодавчих актів держави, які стосуються питань проходження військової служби, в єдиному уніфікованому документі, який має бути розроблений у вигляді Закону України.

Зазначений проєкт Кодексу військової служби має суттєво скоротити загальну кількість нормативно-правових актів, що стосуються військової служби, а також систематизувати в єдиному нормотворчому документі основні питання, що пов’язані не тільки з проходженням військової служби, а й з питаннями забезпечення цього процесу (соціальні, правові, мотиваційні тощо). Зокрема, до проєкту Кодексу обов’язково мають бути включені питання проходження військової служби в умовах правового режиму воєнного стану.

Основні складнощі під час розробки Кодексу військової служби полягають у залученні досвідчених фахівців щодо проведення аналізу існуючої нормативно-правової бази держави з питань проходження військової служби. Тобто на певному етапі розробки Кодексу має бути відповідна взаємодія між науковцями та спеціалістами юридичного профілю з метою відпрацювання нормативно-правових аспектів та зосередження основних зусиль на впровадженні результатів зазначеної діяльності на законодавчому рівні.

Для ефективної розробки Кодексу військової служби необхідно:

- провести ретельний аналіз існуючої законодавчої бази, яка регламентує всі питання проходження військової служби, з метою включення відповідних положень до єдиного нормативно-правового акта;
- провести аналіз законодавчих актів армій провідних країн світу з метою застосування принципів та підходів для розробки єдиного узагальненого документа з питань проходження військової служби;
- розробити проєкт структури нормативно-правового акта вищої юридичної сили – Кодексу військової служби;
- розробити План-графік (Дорожню карту) проведення заходів щодо розробки Кодексу військової служби;
- опрацювати рекомендації щодо перспективного напрямку проведення наукових досліджень та орієнтовний склад науковців відповідного фаху, які мають бути залучені для подальших досліджень.

Розроблення Кодексу військової служби належить до процесу систематизації нормативно-правових актів, тобто це – приведення їх до певної внутрішньої узгодженості шляхом створення єдиних нормативних актів та їх збірників. Існують такі види систематизації: облік, кодифікація, інкорпорація і консолідація.

Розробку нормативно-правового акту щодо проходження військової служби (Кодексу військової служби) пропонується здійснювати поступово.

На початковому етапі розроблення проєкту Кодексу військової служби доцільно застосовувати такий вид систематизації законодавства як інкорпорацію.

Інкорпорація є самостійною формою систематизації нормативно-правових актів із притаманними виключно їй особливостями. Отже, під інкорпорацією слід розглядати самостійну форму систематизації законодавства, що здійснюється компетентними державними органами, їхніми посадовими особами та іншими суб'єктами шляхом зовнішнього опрацювання й об'єднання нормативного матеріалу в збірники, в певному порядку без зміни їх змісту, метою якої є забезпечення зручності пошуку та доступності нормативного матеріалу.

Критерії систематизації: хронологічний або алфавітний порядок, напрям діяльності, сфера суспільних відносин, тематика наукового дослідження тощо.

За юридичною змістовністю може бути офіційна та неофіційна інкорпорація.

У конкретному випадку формування збірника за тематичним критерієм наявних нормативно-правових актів з питань проходження військової служби можна вважати оптимальним варіантом завдяки тому, що внесення відповідних змін до чинного законодавства не обов'язкове, а зміни та доповнення, що вносяться, мають бути лише враховані. Зазначений проєкт збірника розглядається як інформаційно-довідковий документ, який підлягає ретельному аналізу з метою розроблення на його основі нормативно-правового акту вищої юридичної сили. Проєкт Кодексу військової служби за юридичною значимістю буде належати до неофіційної інкорпорації, тобто до підготовки та

видання збірника чинних нормативно-правових актів з питань проходження військової служби не правотворчим органом держави або іншими організаціями чи особами.

На підставі аналізу нормативно-правових актів з питань проходження військової служби необхідно розробити пропозиції щодо усунення існуючих колізій і прогалин юридичних норм, що буде сприяти підвищенню ефективності законодавства, а також провести відповідну класифікацію юридичних положень з питань проходження військової служби, що забезпечить зручність у користуванні нормами чинного законодавства. За результатами аналізу законодавчої бази щодо проходження військової служби має бути розроблений проект Кодексу військової служби.

Наступним етапом розробки Кодексу військової служби може бути такий вид систематизації нормативно-правових актів, як консолідація.

На цьому етапі необхідно об'єднати в єдиний нормативно-правовий акт кілька актів, які регулюють порядок проходження військової служби, без зміни їх змісту. Результатом цієї діяльності має бути скорочення загальної кількості нормативно-правових актів. Узагальнений акт має бути розроблений правотворчим органом держави з дотриманням чинної законотворчої процедури та скасувати дію нормативно-правових актів, які включені до складу єдиного об'єднаного акту з питань проходження військової служби.

На завершальному етапі розроблення Кодексу військової служби необхідно застосовувати такий вид систематизації нормативно-правових актів, як кодифікація. Результатом діяльності має бути один нормативно-правовий акт, який буде врегульовувати всі питання, які пов'язані з проходженням військової служби. Зазначений нормативно-правовий акт має бути концептуально новим, актуальним та враховувати всі аспекти проходження військової служби й потребує видання на законодавчому рівні відповідним нормотворчим органом держави.

Варто зауважити, що систематизація нормативно-правових актів щодо військової служби може бути проведена не обов'язково відповідно до запропонованого підходу. У разі виникнення

об’єктивних або суб’єктивних факторів під час опрацювання нормативно-правових актів щодо розробки Кодексу військової служби або наявності відповідних сил та засобів, порядок систематизації законодавчої бази може передбачати відпрацювання проєкту абсолютно нового уніфікованого нормативно-правового акту з питань проходження військової служби.

Карапетян Ольга Михайлівна,

*доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного університету, кандидат
економічних наук*

e-mail: olgakarapetan019@gmail.com

Рудий Роман Васильович,

*здобувач ступеня доктора філософії Західноукраїнського
національного університету*

e-mai: lart_lina 03@yahoo.com

ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛУ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ УКРАЇНИ ЗІ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Фінансова розвідка охоплює дії з активами, які пов’язані з учасниками фінансових операцій, при умові існування ризиків, пов’язаних із використанням цих активів для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, чи фінансування тероризму. Таким чином, фінансова розвідка є складною системою, спрямована на виявлення операцій, пов’язаних із легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. Ця система може виступати як частина досудового розслідування у кримінальних справах, пов’язаних із дослідженням фінансових операцій, що мають елементи протиправної діяльності.

Підрозділ фінансової розвідки України активно співпрацює з усіма компетентними правоохоронними органами (Офісом Генерального прокурора, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, Державною податковою службою України, Національною поліцією України, Державним бюро розслідувань України).

Підрозділ фінансової розвідки України, який здійснює свою діяльність за моделлю фінансової розвідки США (FinCen), має такі переваги співпраці з правоохоронними органами:

а) правоохоронні органи розкривають відомості своїх оперативних розслідувань ПФР;

б) підрозділ фінансової розвідки України генерує аналітичну інформацію не лише для одного правоохоронного органу, а й охоплює інші напрямки фінансових розслідувань, такі як фінансування тероризму, відмивання коштів від корупції.

Надання інформації підрозділу фінансової розвідки України здійснюється СБУ з дотриманням вимог законодавства щодо захисту інформації з обмеженим доступом та недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування.

Державна служба фінансового моніторингу за потреби звернення (запиту) до підрозділу фінансової розвідки іноземної держави може використовувати інформацію, отриману від СБУ, щодо фінансових операцій, стану розгляду узагальнених матеріалів, кримінальних проваджень, у тому числі з обмеженим доступом, лише за наявності письмового дозволу СБУ.

У разі здійснення СБУ досудового розслідування у кримінальному провадженні за фінансовими операціями, які безпосередньо або опосередковано пов'язані з операціями, відображеними в узагальненому (додатковому узагальненому) матеріалі, наданому іншому правоохоронному органу, його територіальному підрозділу (за наявності їх дозволу), до СБУ може бути направлена копія такого узагальненого (додаткового узагальненого) матеріалу відповідно до рішення експертної комісії Державної служби фінансового моніторингу.

СБУ заборонено передавати будь-кому інформацію, одержану від Державної служби фінансового моніторингу, яка міститься в узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалах.

Копії узагальнених матеріалів можуть бути направлені до СБУ відповідно до рішення експертної комісії Державної служби фінансового моніторингу без дозволу іншого правоохоронного органу, його територіального підрозділу в разі наявності рішення суду або закриття кримінального провадження, оперативно-розшукової чи контррозвідувальної справи, у межах яких перевірявся узагальнений (додатковий узагальнений) матеріал.

Реєстрація та розгляд узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів СБУ здійснюються у визначеному законодавством

порядку, у тому числі в частині, що регламентує порядок використання інформації з обмеженим доступом.

Отримані узагальнені (додаткові узагальнені) матеріали СБУ використовує у межах своєї компетенції, здійснюючи досудове розслідування чи оперативно-розшукову, чи контррозвідальну діяльність у порядку, визначеному законодавством.

СБУ упродовж п'яти робочих днів з дня прийняття рішення за результатами розгляду узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів надає Державній службі фінансового моніторингу інформацію відповідно до переліку відомостей про стан розгляду СБУ узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів.

Для інформування суб'єктів первинного фінансового моніторингу СБУ подає до Державної служби фінансового моніторингу відомості про вручення особі письмового повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, про закриття кримінального провадження, що розпочато за повідомленням такого суб'єкта, яке надійшло до Державної служби фінансового моніторингу, а також (за наявності) інформацію про ухвалені судами рішення.

Державна служба фінансового моніторингу складає акт у двох примірниках, який до 25 числа місяця, що настає за звітним, направляється до СБУ.

СБУ упродовж 30 календарних днів з дня отримання акта здійснює звірку і надає примірник акта Державній службі фінансового моніторингу.

Для отримання інформації під час розгляду отриманих узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів, необхідної для виконання покладених на неї обов'язків, може направляти до Державної служби фінансового моніторингу запити, розгляд яких Державна служба фінансового моніторингу не має перевищувати 30 календарних днів.

У своєму запиті може зазначити застереження щодо збору Державною службою фінансового моніторингу додаткової інформації в межах запиту.

Обмін інформацією здійснюється з дотриманням вимог законодавства щодо захисту інформації з обмеженим доступом.

З метою запобігання незаконному розголошенню інформації, яка міститься в узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалах, у тому числі під час їх передання та розгляду, її розкриття і захист здійснюються працівниками Державної служби фінансового моніторингу та СБУ відповідно до законодавства, яке регламентує порядок використання документів, що містять інформацію з обмеженим доступом.

Лісов Олександр Сергійович,

доцент кафедри управління та інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-службової діяльності Національної академії Служби безпеки України, кандидат історичних наук
e-mail: oleksandr.s.lisov@gmail.com

Андрусишин Юлія Іванівна,

головний науковий співробітник наукової лабораторії проактивного забезпечення стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України, кандидат психологічних наук

e-mail: yulia.i.andrusyshyn@gmail.com

СТАЖУВАННЯ В ОСІНТ-ПІДРОЗДІЛАХ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ КОМПЛЕКСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗА ПРОФІЛЕМ

Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України посилила роль ОСІНТ для ситуаційної обізнаності, відстеження та прогнозування намірів, планів і дій противника, а також документування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, миру і безпеки людства та міжнародного правопорядку. Величезний обсяг відкритих даних зумовлює необхідність спеціалізованих навичок з їх фільтрації, перевірки, аналізу та інтерпретації для отримання актуальної розвідувальної інформації. Тому підготовка висококваліфікованих фахівців з ОСІНТ, здатних ефективно працювати в умовах реальних загроз, є важливим завданням для суб'єктів розвідувальної спілки України (далі – суб'єкти ОСІНТ-діяльності).

Комплексна підготовка фахівця у сфері розвідки з відкритих джерел передбачає впровадження системного підходу, який включає два взаємопов'язані етапи:

1. Академічна підготовка, що формує базові знання з методів збору й аналізу інформації, правових та етичних аспектів розвідувальної й контррозвідувальної діяльності. В її межах можливе проведення симульованого тренування – виконання

імітаційних ОСІНТ-завдань, тобто навчання в умовах симуляції інформаційного середовища.

2. Практичне стажування – робота в умовах активної ОСІНТ-інфраструктури, з доступом до реальних інструментів і під менторством досвідчених осінтерів.

Такий підхід відповідає практиці підготовки ОСІНТ-персоналу держав-членів НАТО і концептуально узгоджується з підходами й практикою Служби безпеки України (далі – СБУ).

Академічне навчання дає розуміння цінності загальнодоступних джерел, методів аналізу інформації, правових обмежень та етичних засад діяльності щодо об’єктів зацікавленості. Воно створює передумови для усвідомленої ОСІНТ-діяльності, спрямованої на забезпечення інформаційної потреби ініціатора ОСІНТ-запиту.

Разом з тим, в освітньому процесі існують суттєві обмеження:

- заборона обробки персональних даних реальних осіб без відповідного правового обґрунтування;
- відсутність доступу до багатьох ОСІНТ-інструментів, якими володіють лише уповноважені органи в межах розвідувальної чи контррозвідувальної діяльності;
- неможливість забезпечення належного рівня цифрової гігієни та ефективного контролю цифрових ідентифікаторів у навчальному середовищі;
- обмежений зв’язок із реальними сценаріями, що не дозволяє оцінити ризики, пов’язані з операційною безпекою.

Таким чином, академічна частина формує лише початковий рівень компетентності, не даючи змоги відчувати усі виклики практичної діяльності.

Свою чергою, стажування на базі ОСІНТ-підрозділів створює умови, де здобувачі вищої освіти та молоді спеціалісти під керівництвом наставника занурюються у повноцінний цикл виконання ОСІНТ-завдання – від отримання запиту з чітко сформульованою інформаційною потребою до формування ОСІНТ-результату.

Переваги такого формату:

- виконання реальних ОСІНТ-завдань, а саме збір відомостей,

обробка даних і аналіз інформації про об’єкти зацікавленості в межах визначеного правового режиму;

- робота з компонентами ОСІНТ-інфраструктури, що передбачає доступ до відомчих, партнерських і комерційних експертно-аналітичних систем, баз, банків даних, реєстрів тощо;

- застосування комплексного підходу, що передбачає використання організаційних і технічних заходів операційної безпеки, спрямованих на протидію цифровим відбиткам, контроль цифрових ідентифікаторів, шифрування даних та інші заходи захисту;

- навчання в реальному темпі, коли на відміну від імітацій існують справжні часові обмеження, динаміка подій і фактичні наслідки дій;

- наставництво, під яким розуміється контроль керівником стажування ходу виконання ОСІНТ-завдання, перевірка якості проміжних і фінальних ОСІНТ-результатів.

Зазначені елементи в сукупності формують практично орієнтовану компетентність стажистів.

Міжнародний досвід організації ОСІНТ-стажувань свідчить, що в багатьох країнах реалізуються моделі дуальної підготовки ОСІНТ-фахівців, які поєднують академічну освіту та стажування. Така практика використовується, наприклад, в США, Великій Британії та деяких країнах Європейського Союзу. Так, спільна програма Армії та Військово-морського флоту США World Basic Information Library дозволяє резервістам працювати з реальними запитами від Пентагону. Лабораторія Open Source Intelligence Lab Університету в Олбані (США) залучає студентів до виконання державних ОСІНТ-завдань. А сертифікаційні курси американської приватної комерційної компанії SANS Institute завершуються стажуванням у партнерських кіберструктурах. Центр урядових комунікацій Великої Британії (GCHQ) реалізує програму аналітичного стажування із застосуванням професійних ОСІНТ-інструментів. А в Польщі та Словаччині реалізовано програми EU Cyber Direct із залученням студентів до ОСІНТ-моніторингу інформаційних операцій. Тож досвід цих країн свідчить про визнання практичного стажування як незамінного компонента

ефективної підготовки ОСІНТ-персоналу.

У відповідь на виклики, спричинені повномасштабною військовою агресією РФ, Національна академія Служби безпеки України (далі – НА СБУ, Академія) суттєво трансформувала підходи до підготовки ОСІНТ-персоналу. Зокрема, було розширено практичну частину навчання, що дозволило курсантам і студентам безпосередньо долучатися до виконання ОСІНТ-завдань в інтересах сектору безпеки й оборони. Здобувачі вищої освіти мають можливість проходити практику безпосередньо на базі ОСІНТ-підрозділів СБУ. Крім того, майбутні офіцери української спецслужби активно залучені до створення та оновлення інформаційних баз, що містять персональні дані російських військових злочинців та колаборантів. Ці бази формуються у взаємодії з Національним координаційним центром кібербезпеки Ради національної безпеки й оборони України. Зібрані дані використовуються для документування воєнних злочинів та передачі відповідної інформації до міжнародних судових інстанцій.

НА СБУ співпрацює з міжнародними організаціями та національними партнерами у сфері ОСІНТ. Ще у 2022 р. Академія підписала договір про співпрацю з вітчизняною агенцією “Molfar”, що дозволяє курсантам отримувати практичний досвід збору, обробки та аналізу інформації із загальнодоступних джерел. Крім того, за сприяння Консультативної місії Європейського Союзу в Україні та інших партнерських організацій у відомчому вищому військовому навчальному закладі проведено низку ОСІНТ-курсів і тренінгів для співробітників аналітичних, оперативних та слідчих підрозділів СБУ.

Академія активно впроваджує ОСІНТ-компонент у навчальні програми та залучає фахівців-практиків з розвідки з відкритих джерел до наукової та науково-педагогічної діяльності. В інтересах функціонування персоналізованого навчального середовища створено освітню онлайн-платформу на базі Moodle, що дозволяє курсантам, студентам та чинним співробітникам СБУ дистанційно навчатися за різними напрямками, зокрема ОСІНТ, кібербезпеки та розслідування воєнних злочинів. Це забезпечує

безперервне підвищення кваліфікації ОСІНТ-персоналу без відриву від служби.

Викладене свідчить, що підготовка фахівців з розвідки з відкритих джерел вимагає поєднання фундаментальної академічної освіти та практичного стажування в умовах реальної оперативної діяльності. Академічна підготовка забезпечує системність, глибину та міждисциплінарність знань, формує аналітичне і критичне мислення, цифрові компетентності, розуміння етичних і правових аспектів роботи з інформацією. Водночас стажування на базі ОСІНТ-підрозділів дозволяє відпрацювати практичні навички, досконало опанувати методологією, ознайомитися з реальними кейсами та опанувати сучасну ОСІНТ-інфраструктуру.

Урахування особливостей, переваг та обмежень кожної з форм навчання дозволяє розробити оптимальні програми підготовки фахівців, які відповідають сучасним вимогам організації операційної безпеки. Інтеграція академічних форм навчання зі стажуванням на базі ОСІНТ-підрозділів є запорукою формування висококваліфікованого, етично відповідального та професійно підготовленого ОСІНТ-персоналу, здатного ефективно виконувати завдання у сфері забезпечення національної безпеки.

Мойсіяха Андрій Валентинович,

начальник науково-дослідного відділу психологічних досліджень та оцінки лідерства Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України, доктор філософії у галузі публічного управління та адміністрування
e-mail: moysiyaha@gmail.com

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У КОНТЕКСТІ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ Й ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасна система національної безпеки України базується на пріоритеті розвитку людського капіталу, що безпосередньо співвідноситься з кадровою політикою у сфері оборони. У Стратегії національної безпеки України наголошується, що розвиток людського капіталу поряд із забезпеченням охорони здоров'я, освіти та науки визначено одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері національної безпеки. У цьому контексті особливої актуальності набувають стратегічні підходи до виховання та професійної підготовки лідерів серед військовослужбовців, оскільки офіцер із високим рівнем сформованих лідерських компетенцій здатен ефективно організовувати діяльність підрозділу, забезпечуючи його стійкість і боєздатність в умовах зовнішніх загроз.

Прикладом інтеграції сучасних підходів до підготовки офіцерських кадрів є реалізація ініціатив щодо удосконалення освітніх програм у вищих військових навчальних закладах, де поряд із фаховою підготовкою особлива увага приділяється формуванню лідерських якостей. Саме високий рівень розвитку лідерських компетенцій сприяє своєчасному й ефективному реагуванню на динамічні виклики, що постають перед Збройними Силами та державою в умовах воєнної агресії.

Враховуючи зазначене, розбудова системи підготовки військових кадрів із виразною орієнтацією на розвиток лідерських здібностей виступає важливою частиною національної кадрової

політики, яка, своєю чергою, є інтегральною частиною стратегії зміцнення обороноздатності та забезпечення суверенітету України.

У сучасній світовій науковій літературі лідерство визначається як процес впливу на групу осіб з метою досягнення визначених цілей, що у військовому контексті передбачає цілеспрямоване формування офіцерами навичок ефективного впливу на підлеглих задля забезпечення успішного виконання бойових завдань. Нормативно-правове підґрунтя кадрової політики у Збройних Силах України включає комплекс стратегічних документів та законодавчих актів, які визначають основні принципи розвитку обороноздатності держави через підготовку та професійне становлення особового складу. Зокрема, у Стратегії національної безпеки України розвиток людського капіталу визначено пріоритетним напрямом державної політики у сфері безпеки, тоді як зміцнення оборонних спроможностей держави розглядається як один із ключових чинників забезпечення національної безпеки. Водночас законодавчі акти, зокрема Закон України “Про національну безпеку України” від 21.06.2018 № 2469-VIII та Закон України “Про військовий обов’язок і військову службу” від 25.03.1992 № 2232-XII (з урахуванням внесених змін), закріплюють загальні засади підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовців, формуючи нормативну основу для розвитку кадрового потенціалу Збройних Сил.

Особливої уваги заслуговують положення Закону України “Про національну безпеку”, що передбачають створення умов для навчання, наукових досліджень та розвитку сектору безпеки, що безпосередньо впливають на модернізацію системи військової освіти й підготовки. Разом з цим держава активно працює над розробкою галузевих стратегічних документів, серед яких Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України та доктрини щодо розвитку військового керівництва, які мають стати підґрунтям для подальшого реформування кадрової політики у сфері національної безпеки. Зокрема, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2028 р., розроблена відповідно до положень Закону України “Про

національну безпеку України” та рішень Ради національної безпеки й оборони України, демонструє комплексний підхід держави до модернізації оборонної сфери та посилення спроможностей сектору безпеки й оборони. Таким чином, чинне законодавче та стратегічне забезпечення створює необхідні загальні умови для розвитку кадрового потенціалу Збройних Сил України. Проте питання конкретизації стратегій формування лідерських компетенцій військовослужбовців залишається актуальним і потребує поглибленого наукового обґрунтування, а також впровадження чітко структурованих організаційно-практичних заходів. У цьому контексті особливого значення набувають наукові дослідження, присвячені сутності, структурі та основним векторам розвитку військового лідерства.

Наукові праці українських і закордонних вчених розглядають військове лідерство як складне багатокомпонентне явище, яке включає як психологічні, так і професійні аспекти. Зокрема, у практично-методичних розробках виділяються різні частини лідерства, що визначають його комплексний характер та пропонують психологічну модель лідерських якостей майбутнього офіцера, до якої входять комунікативно-організаційні, емоційно-вольові, морально-психологічні й методичні компоненти. Бо формування лідерських якостей має здійснюватися через цілеспрямоване виховання вольових рис, емоційної стійкості та високої мотивації, що є основою для подальшої успішної професійної діяльності військовослужбовців.

Аналіз проблем сучасного стану системи військового лідерства у Збройних Силах України є надзвичайно важливим етапом для розробки ефективних стратегій розвитку лідерських компетенцій військовослужбовців. За результатами досліджень генерала армії України В. Залужного, нині у Збройних Силах України існують лише розпорошені та часто незлагоджені елементи системи військового лідерства, але є відсутність єдиного концептуального бачення щодо того, які саме компетенції мають бути притаманні офіцерам-лідерам, а також зазначає, що чинна система професійної освіти не узгоджена із цими вимогами.

Зі змісту проведеного аналізу випливає, що серед основних проблем системи військового лідерства слід виділити порушення єдності управління питаннями розвитку лідерства, недосконалість нормативно-правової бази, а також невідповідність змісту освітніх компонентів вимогам. Зокрема, чинні нормативно-правові акти, такі як Концепція військової кадрової політики або окремі посадові інструкції, не деталізують вимоги до військових керівників щодо наявності лідерських функцій та компетенцій, що призводить до суттєвого розриву між очікуваними характеристиками офіцерів-лідерів і реальними результатами їхньої професійної підготовки.

У зв'язку з цим, виникає необхідність чіткого визначення стратегій розвитку лідерських компетенцій у військовій службі, що має стати пріоритетним напрямом реформування кадрової політики у секторі безпеки й оборони. Насамперед реалізація таких стратегій повинна здійснюватися через комплексну систему професійної військової освіти та підготовки, орієнтовану на цілеспрямоване формування лідерських якостей особового складу. З огляду на виявлені виклики, вищі військові навчальні заклади мають свідомо спрямовувати освітні програми на розвиток управлінських, комунікативних та морально-етичних частин лідерства. Як зазначають науковці, підготовка офіцерів повинна бути спрямована на формування здатності до творчої управлінської діяльності, що забезпечує їм провідну позицію як у формальній, так і у неформальній структурі військового підрозділу.

Однак, як підкреслюється у сучасних методичних рекомендаціях, в українській системі військової освіти досі відсутній єдиний підхід до визначення переліку лідерських якостей, які мають бути сформовані у курсантів. Розв'язання цієї проблеми вимагає розробки й впровадження єдиного стандарту компетенцій військового лідера, що стане основою для побудови змісту навчальних планів та програм усіх рівнів військової освіти. Важливим кроком у цьому напрямі є оновлення національної доктрини розвитку військового лідерства, а також закріплення відповідних вимог до навчання лідерських навичок у законодавчих

та нормативних актах, зокрема шляхом внесення відповідних положень до Закону України “Про освіту” та розробки наказів Міністерства оборони України щодо підготовки офіцерських кадрів.

Досвід іноземних держав свідчить про ефективність комплексного підходу до розвитку лідерських якостей серед військовослужбовців. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки відповідно до положень Army Doctrine Publication ADP 6-22 “Армійське лідерство і професія” офіцер зобов’язаний бути компетентним, впевненим у собі та гнучким керівником, здатним діяти в динамічному та невизначеному середовищі. З урахуванням зазначеного досвіду, українська система військової освіти має адаптувати відповідні підходи, формуючи у майбутніх офіцерів не лише високий рівень фахових знань, а й здатність організовувати ефективну роботу підрозділів, мотивувати особовий склад, ухвалювати виважені рішення в умовах невизначеності та демонструвати взірцеві морально-етичні стандарти.

На рівні кадрової політики ефективна стратегія розвитку лідерських компетенцій військовослужбовців повинна включати низку комплексних заходів, спрямованих на усунення чинних структурних і змістовних недоліків у системі підготовки кадрів. Передусім, першочергового значення набуває консолідація відповідальності за розвиток лідерського потенціалу в Збройних Силах України через створення єдиної структури або спеціалізованого центру в системі управління персоналом, який матиме можливість координувати усі заходи у цій сфері, що дозволить подолати нинішнє розпорошення функцій між різними департаментами та забезпечить уніфікацію нормативно-організаційних процедур – від розробки критеріїв відбору до формування змісту програм професійної підготовки військовослужбовців.

Подальшим кроком має стати чітке окреслення змісту навчання, зокрема шляхом формування вичерпного переліку цінностей, чеснот і компетенцій, якими повинен володіти військовий лідер. Подібна практика успішно реалізується у чинних доктринальних документах провідних армій світу, де

визначаються базові стандарти для лідерів стратегічного, оперативного та тактичного рівнів. Визначені стандарти мають бути безпосередньо інтегровані в освітні програми, у навчальні дисципліни вищих військових навчальних закладів, курси підвищення кваліфікації, а також у систему професійних стажувань і практичної підготовки.

Особливу увагу слід приділити впровадженню навчальних модулів, спрямованих на розвиток ключових лідерських здібностей – комунікативних, аналітичних, морально-психологічних. Методи навчання при цьому повинні бути максимально різноманітними та інтегрувати сучасні освітні технології, зокрема від традиційних лекцій і практичних тактичних занять до активних форм навчання, зокрема моделювання бойових ситуацій, командно-штабних ігор, ситуаційних завдань та рефлексивних тренінгів, що дозволяють оцінити здатність курсантів діяти в умовах стресу та невизначеності.

Крім формальних освітніх заходів, важливим елементом формування лідерських компетенцій є активне наставництво з боку старших офіцерів, які завдяки власному досвіду здатні ефективно передавати знання, цінності та моделі поведінки молодшим військовослужбовцям. Як зазначається у дослідженнях, значна частина лідерських навичок формується саме у процесі неформальних стосунків та під впливом соціально значущого досвіду старших колег. Отже, розвиток системи наставництва повинен стати невід'язною частиною комплексної стратегії виховання майбутніх військових лідерів.

Ефективна реалізація освітньо-підготовчих заходів із розвитку лідерських компетенцій військовослужбовців має бути обов'язково підтримана відповідною системою оцінювання та заохочення. Важливим завданням є вдосконалення методик оцінювання рівня сформованості лідерських якостей, зокрема шляхом використання спеціалізованих психологічних тестів, оцінювання результатів діяльності курсантів у складі навчальних підрозділів, а також запровадження регулярних атестацій на основі чітких критеріїв. Важливо передбачити включення показників

проактивності, ініціативності та лідерської ефективності до системи відбору на відповідальні комісарські та офіцерські посади. Державна кадрова політика має орієнтуватися на створення мотиваційних стимулів для тих військовослужбовців, які демонструють високий рівень розвитку лідерських компетенцій, що сприятиме збереженню і просуванню кращих кадрів у системі військового управління.

Таким чином, розвиток лідерських компетенцій військовослужбовців є критично важливим елементом сучасної кадрової політики, який має безпосередній вплив на рівень національної безпеки держави. Ефективно розроблена стратегія розвитку має передбачати комплекс нормативно-правових ініціатив, що включає оновлення законодавчих актів і стратегічних документів, модернізацію системи військової освіти з акцентом на формування лідерських компетентностей, а також упровадження практикоорієнтованих заходів, зокрема тренінгів, програм наставництва та спеціалізованої психологічної підготовки. Забезпечення національної безпеки України обумовлює необхідність формування корпусу професійних, відповідальних і адаптивних офіцерів-лідерів, здатних ефективно організовувати діяльність особового складу та забезпечувати виконання бойових завдань у складних і динамічних умовах сучасних збройних конфліктів.

Давиденко Микола Олександрович,

*старший науковий співробітник науково-організаційного
центру Національної академії Служби безпеки України, кандидат
юридичних наук*

e-mail: jinn7slim@gmail.com

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ У РЕЛІГІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Повномасштабна збройна російська агресія вкотре засвідчила важливість релігійного фактора у впливі на національну безпеку України. На сьогодні, міжконфесійні протиріччя та конфлікти на релігійному ґрунті між основними гілками українського православ'я (Українською православною церквою (далі – УПЦ) та Православною церквою України (далі – ПЦУ)) використовують державою-окупантом для просування в середовищі вірян Української православної церкви російських ідеологічних наративів “русского мира”, поляризації українського суспільства та, зрештою, дестабілізації релігійної та суспільно-політичної ситуації в нашій державі. А заборона Росією окремих релігійних організацій та поширення таких заборон на тимчасово окупованій території України – прояв дискримінації, що є порушенням міжнародного гуманітарного та міжнародного права у сфері прав людини, зокрема ст. 18, 20, 26, 27 Міжнародного пакту ООН про громадянські й політичні права.

Систематичні порушення свободи віросповідання, цілеспрямовані переслідування релігійних та етнічних груп, створення завдяки цьому атмосфери страху призводять до припинення діяльності окремих релігійних організацій та вимушеного виїзду з території Криму та інших тимчасово окупованих територій релігійних діячів і вірян, які з погляду окупаційної влади є нелояльними. Такі дії Росії поглиблюють гуманітарну кризу, обумовлену розв'язаною агресивною війною проти України. Репресивна політика РФ на тимчасово окупованих територіях може призвести до остаточного викорінення

української духовної ідентичності, яка нерозривно пов’язана з релігійним багатоманіттям.

З моменту фактичного створення, Російська православна церква (далі – РПЦ) активно використовує Кремль для задоволення його імперських амбіцій та реалізації геополітичних інтересів, що в останні десятиліття проявилось в нав’язуванні шовіністичних ідей псевдоправославної доктрини “русского мира”. Сьогодні керівництво РПЦ не може змиритися з поступовою втратою впливу на свої дочірні структури, насамперед в Україні, неприховано вважаючи нашу державу власною канонічною територією, а населення – своєю паствою.

Так регулювання внутрішньо-церковної діяльності РПЦ здійснюють на основі статуту про управління церквою, який згідно з п. 3 глави І розповсюджено на священнослужителів – осіб православного сповідання, які проживають в РФ, Україні, Білорусі, Молдові, Азербайджані, Казахстані, Киргизстані, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані, Латвії, Литві, Естонії, Японії та Китаї, а також на православних, що добровільно входять до неї, які проживають в інших країнах.

Про підпорядковане становище єпархій УПЦ свідчать, окрім власне статуту РПЦ, численні заяви очільників московської патріархії, несаможиттєвість і непослідовність керівництва УПЦ у прийнятті рішень у контексті визнання збройної агресії РФ. Факт актуальної залежності засвідчила й відповідна експертиза Державної служби з етнополітики та свободи совісті (оформлена наказом ДЕСС № Н-39/11 від 23.12.2022 року), проведена у 2023 р.

Так, у свій час настоятель кафедрального собору УПЦ м. Ужгород, протоієрей Д. Сидор як до, так і після повномасштабного російського вторгнення неодноразово допускав висловлювання, які спрямовані на підриг територіальної цілісності та суверенітету України, заявляючи, що “самим російським людям треба усвідомити: є східнослов’янська, загальноросійська цивілізація, вона починається з нас, зі Закарпаття і тягнеться до Аляски”.

Крім того, окремі представники УПЦ та підконтрольних їй навколоцерковних громадських об’єднань, при нав’язуванні міжнародній спільноті тези російської пропаганди “про системні

порушення прав і свобод вірян УПЦ в Україні”, намагаються забезпечити себе підтримкою іноземних релігійних центрів, організацій та діячів, лояльних до держави-агресора (зокрема Угорщини). Для посилення тиску на українське керівництво розширюється мережа громадських структур, що, оперуючи правозахисною риторикою, зміцнює підґрунтя для дискредитації України на міжнародній арені.

Зважаючи на вищевикладене, Службою безпеки України (далі – СБУ) на постійній основі в межах компетенції здійснюють заходи з виявлення та протидії підривній діяльності російських спеціальних служб у релігійному середовищі України, що спрямовано на розпалювання релігійної ворожнечі, міжконфесійних конфліктів. З початку повномасштабної агресії Росії проти України за матеріалами СБУ розпочато 142 кримінальні провадження щодо 137 священнослужителів УПЦ, зокрема 22 архієреїв. До сьогодні повідомлено про 47 підозр та винесено судом 26 обвинувальних вироків.

Наприклад, співробітниками Управління СБУ в Житомирській області вдалося зібрати потужну доказову базу щодо безпосередньої причетності митрополита та двох його підлеглих із керівництва Овруцько-Коростенської єпархії УПЦ до підготовки, виготовлення та розповсюдження серед священників і вірян релігійної громади. Також населення північного району Житомирщини, листівок та брошур з антиукраїнськими постулатами РПЦ, які містили ознаки розпалювання міжконфесійної ворожнечі та нетерпимості до інших церков і конфесій України.

З огляду на вищевикладене, дослідники вважають, що для початку об’єднання православних церков та уникнення міжконфесійних конфліктів, УПЦ повинна повністю вийти із канонічної залежності від РПЦ, що зі свого боку прямо суперечить основним засадам державної політики РФ щодо України (неоімперіалізм). Адже вона в церковній сфері відкрито проголошена високопоставленими як церковними (патріарх московський

К. Гундяєв), так і світськими діячами (російський ідеолог “русского мира” О. Дугін та інші).

З метою захисту територіальної цілісності та суверенітету України подаємо наступні пропозиції з протидії деструктивного російського релігійного впливу на теренах нашої держави:

- варто створити незалежну науково-експертну раду гуманітарного профілю, яка б розглядала проблемні питання захисту національної безпеки та національних інтересів України у сфері міжконфесійних відносин;

- активізувати загальнодержавні заходи із захисту національних інтересів й безпеки України в інформаційно-релігійній сфері, а саме: потрібно провести експертні перевірки щодо необхідності позбавлення ліцензії тих ЗМІ, що висвітлюючи релігійні та навколоцерковні процеси, систематично створюють антидержавну пропаганду та розпалюють міжнаціональну й міжцерковну ворожнечу.

Крім того, на наш погляд, розв’язання всього спектра проблемних релігійних питань, ускладнених російською агресією, потребує, поруч із роботою правоохоронних органів. А також поглиблення й розширення відвертих міжособистісних комунікацій, сприяння єдності громадян, яка повинна базуватися на суспільному розумінні щодо важливості збереження національної державності, українського мовного середовища, культурної, релігійно-духовної й етнічної багатоманітності; утвердження стандартів етнонаціональної та релігійної толерантності в професійній поведінці працівників ЗМІ, установ освіти, управління тощо.

Мирончук Андрій Петрович,

*заступник начальника науково-дослідного відділу військової
кар'єри Науково-методичного центру кадрової політики
Міністерства оборони України*

e-mail: ap_ap@ukr.net

Сівков Сергій Віталійович,

*науковий співробітник науково-дослідного відділу військової
кар'єри Науково-методичного центру кадрової політики
Міністерства оборони України, кандидат юридичних наук*

e-mail: sivkov.sergey.v@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЯ І ПРОБЛЕМАТИКА ОЦІНКИ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ УНАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Оцінка збитків, спричинених конфліктом, є складним завданням, особливо, коли йдеться про таку багатогранну ситуацію, як широкомасштабне вторгнення Росії в Україну. Для ефективної оцінки збитків необхідно враховувати різні аспекти, як-от: економічні, соціальні, інфраструктурні, екологічні та геополітичні наслідки конфлікту.

Важливим етапом оцінки є збір та аналіз первинних даних, наприклад: звіти, статистика, експертні оцінки та інші джерела інформації.

Застосування різних методів оцінки, як-от: економічна оцінка, соціальний аналіз, оцінка шкоди екосистемі та інші, допомагають отримати комплексну картину збитків.

18 жовтня 2022 р. спільним наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України затверджено Методику визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їхнього майна у зв'язку зі збройною агресією РФ, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

Механізми визначення розміру реальних збитків, упущеної вигоди та потреб у відновленні, що наведені в цій Методиці, розроблено на підставі національних та міжнародних стандартів оцінки, а також керівних принципів Світового банку щодо визначення шкоди та інших матеріалів, що створені організаціями, визнаними у світовому співтоваристві.

Ця Методика передбачає визначення розміру збитків станом на дату оцінки, яка є датою не раніше 24 лютого 2022 р., а саме під час широкомасштабного вторгнення.

Аналізуючи цей документ, можемо дійти до наступних висновків:

1. Ця методика зосереджена на визначенні економічного ефекту збитків та недостатньо розкриває механізми фіксації шкоди в соціальній сфері та вплив таких явищ, як міграція, втрата людських ресурсів внаслідок загибелі (смерті), каліцтва та інших можливих наслідків для населення країни, що перебуває у стані війни.

2. Недосконало виписано аналіз непрямих збитків, завданих у результаті війни.

Необхідно зазначити, що Уряд України, маючи чинну Методику оцінки збитків, прийняту в Україні для легітимізації оцінки збитків, використовує методологію Світового банку. Процедура спільної діяльності над фіксацією збитків передбачає підписання офіційної угоди, досягнутої з урядом, яка гарантує, що він буде керувати оцінкою та проводити її за підтримки Світового банку та інших міжнародних дійових осіб, як-от ООН. Ця угода також містить згоду на використання стандартної методології оцінки. Це сприятиме необмеженому доступу до постраждалих територій та організації спільної експертної групи з оцінки під керівництвом уряду.

Методологія визначення збитків, втрат і потреб (DaLA), розроблена Економічною комісією для Латинської Америки та Карибського басейну в 1970-х роках, стала всесвітньо визнаним і застосовуваним інструментом для кількісної оцінки наслідків катастроф і визначення необхідних фінансових ресурсів для досягнення повної реконструкції та відновлення. Послідовне

використання цієї методології визначає соціально-економічний вплив будь-якої катастрофи та використовує принцип “Побудуй краще” під час реконструкції та відновлення.

За останні три роки було проведено понад 20 оцінок наслідків стихійного лиха в таких країнах, як-от: Бангладеш, М'янма, Буркіна-Фасо, Сенегал тощо.

Згідно з методологією оцінюють:

- по-перше, короткострокові державні втручання, необхідні для початку відновлення;
- по-друге, фінансові потреби для досягнення загального відновлення після катастрофи, реконструкції та управління чи зменшення ризиків стихійного лиха;
- по-третє, кінцевим продуктом оцінки є комплексна програма відновлення, реконструкції та управління ризиками, яка керуватиме всіма діями у країні, що відтворюватимуть після катастрофи.

У рамках оцінки збитків в Україні вже створено RDNA 1, RDNA 2, RDNA 3 та оновлений RDNA 4. (У перекладі з англійської мови RDNA – Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення). Документи, що згадані вище, охоплюють перший етап роботи з фіксації збитків.

Оцінка RDNA4, яка охоплює завдану шкоду за майже три роки з 24 лютого 2022 р. по 31 грудня 2024 р., демонструє, що загальна вартість відбудови та відновлення в Україні становить 524 мільярди доларів США, а пряма шкода в Україні наразі сягнула 176 мільярдів доларів США

RDNA містить у собі:

1. Завдана шкода – прямі витрати, пов'язані з повним або частковим руйнуванням фізичних активів; їх визначають у грошовому виразі з оцінкою витрат на заміну або ремонт фізичних активів та інфраструктури, враховуючи ціну заміни, яка діяла до війни.

2. Збитки – зміни в економічних потоках внаслідок війни; їх визначають у грошовому виразі, наприклад, збільшення операційних витрат, втрата доходу для органів влади/приватного сектору тощо.

3. Потреби на відновлення – вартість, пов’язана із поверненням до повоєнного нормального стану шляхом реалізації відповідних заходів, зокрема ремонту й реставрації, включно з надбавкою, пов’язаною з відновленням відповідно до принципу відбудови “краще, ніж було” (build back better) (як-от удосконалена енергоефективність (ЕЕ), зусилля з модернізації та стандарти сталого розвитку). Потреби не дорівнюють сумі завданої шкоди та збитків.

Відновлення та реконструкція RDNA, що здійснюються за принципом “Краще, ніж було” належить до заходів, які за рішенням уряду мають бути інтегровані у відновлення та реконструкцію пошкоджених активів, включно з покращеною функційністю, ЕЕ, загальним доступом, стійкістю до стихійних лих і зміною клімату. Також важливі заходи з модернізації, включно з правильним розміром і правильним розміщенням інфраструктури та послуг. Цю вартість додають під час розрахунку потреб, і в кожному секторі використовують відповідні стандарти та пропозиції щодо вартості.

Серед прикладів інноваційного підходу до фіксації збитків можна виокремити досвід Японії.

Муніципалітети в Японії зобов’язані складати карти небезпеки на випадок повені, штормових нагонів, вивержень вулканів, цунамі, застою води та зсувів. Поєднуючи дані про експозицію із супутниковими та аерофотознімками, можемо з достатньою точністю проводити оцінку збитків після події.

Ще одним прикладом вдалої інформаційно технічної діяльності з фіксації збитків за принципом OSINT-розвідки на основі відкритих джерел є Орух. Найкращими інформаторами в нашій ситуації можуть стати громадяни України, які зазнали шкоди.

Таку статистику, звичайно, не можна назвати абсолютно точною, але вона може допомогти за умови формування необхідного пакету інформації (наприклад, право власності, фото до пошкодження (знищення) та фото після пошкодження (знищення) фіксувати шкоди та навіть на досі окупованих територіях).

В Україні діє програма “єВідновлення” – Державна програма допомоги у відновленні житла в застосунку “Дія”. Згідно з умовами програми, кошти надають якщо житло:

- пошкоджене через бойові дії після 24 лютого 2022 р.;
- розміщене на неокупованій території;
- підлягає відновленню;
- не було відремонтоване самостійно.

Підсумовуючи вищесказане, можемо зазначити, що основними проблемами оцінки збитків є:

- неможливість доступу до територій, що перебувають під контролем агресора, оскільки це ускладнює збір достовірних даних та оцінку збитків у цих областях. В умовах конфлікту доступ до деяких районів може бути обмеженим, а звітування про шкоду може бути перековерченим або прихованим. Тому, для отримання найточнішої оцінки, необхідно залучати якомога більше джерел інформації, включно з незалежними дослідженнями, свідченнями свідків та офіційними звітами;

- нестабільна політична ситуація біля лінії зіткнення та конфліктність можуть вплинути на об’єктивність оцінки збитків і можуть виникнути різні тлумачення та спірні питання щодо методології;

- точність урахування довгострокових наслідків, як-от економічні та соціальні зміни, може бути складним завданням через продовження війни;

- ще однією важливою проблемою є визначення масштабів шкоди та їх вартості. Вона містить у собі розрахунок прямих збитків, як економічних втрат та життів, руйнування інфраструктури, а також непрямих – соціальних та психологічних наслідків.

Застосування досвіду Японії та Орух може бути напрочуд корисним в Україні. Під час війни необхідно впроваджувати інформаційно-технічні системи для швидкого реагування в разі виникнення форс-мажорних обставин. Також оцифрування територій з інфраструктурою, будівлями і природними ресурсами та впроваджувати інші новітні технології для точного визначення впливу війни, конфлікту та катастрофи на певний регіон.

Тож, для якнайшвидшого відновлення необхідно детально та ефективно зафіксувати збитки. Для пришвидшення такої роботи та для точності й повноти фіксації шкоди необхідно створити державні цифрові інформаційні сервіси, які спростять таку роботу.

Враховуючи поточний стан справ, важливо дотримуватися наступних рекомендацій:

- розвивати та застосовувати міжнародні стандарти оцінки збитків в конфліктних ситуаціях для забезпечення об’єктивності та порівнянності даних;

- співпрацювати з міжнародними організаціями та незалежними експертами для отримання найкращих практик та експертної підтримки під час оцінки шкоди;

- забезпечити доступ до важливої інформації та даних відповідним органам та експертам для точної оцінки збитків.

Здійснення заходів з об’єктивної та своєчасної оцінки шкоди сприятиме прийняттю обґрунтованих та зважених рішень щодо відновлення України.

Гуцало Марія Григорівна,

*старший науковий співробітник Національного інституту
стратегічних досліджень, кандидат політичних наук*

e-mail: gmg1960@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах “гібридної війни” Росії проти України стає актуальним питання ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення (далі – ІАЗ) державного управління. Належний рівень ІАЗ з використанням сучасних технологій і методів аналізу відіграє першорядну роль у функціонуванні всіх органів безпеки й оборони нашої держави. Систематичний збір, аналіз, опрацювання й ефективне використання інформації є важливою умовою моделювання сценаріїв розвитку подій, підготовки прогнозів для прийняття стратегічних рішень зі забезпечення національної безпеки.

Інформаційно-аналітична гарантія є складником державного управління, яке покликане збільшити рівень узагальнення фактів, обґрунтованість рекомендацій, якість інформаційної продукції суб’єктів управління, а також визначати довгострокові тенденції розвитку суспільства та держави. ІАЗ можливо визначити як взаємозалежну та сформовану сукупність організаційних, організаційно-правових, інформаційних, методичних та програмно-технологічних компонентів, що забезпечують необхідну якість управлінських рішень завдяки використанню інформаційних ресурсів та інформаційних технологій і спрямовані на підвищення ефективності управління у сфері національної безпеки. Інформаційно-аналітична діяльність має безумовно науковий характер, що виражений сукупністю принципів дослідження, методологією, набором засобів, що мають міждисциплінарний характер тощо.

Серед основних видів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади експерти виділяють такі:

1. Системи обробки інформації: використання комп’ютерних програм та баз даних для збирання, зберігання, обробки та аналізу інформації.

2. Моніторинг та аналіз даних: збір, розгляд та оцінка даних з різних джерел для прийняття рішень у державному управлінні.

3. Системи прогнозування: аналіз поточних даних і трендів для прогнозування майбутніх подій та розробки стратегій і політик.

4. Інформаційні портали та бази даних: створення та підтримка онлайн-платформ для доступу до інформації та обміну нею між державними службами.

5. Аналітичні звіти й документи: підготовка та розповсюдження аналітичних доповідей і звітів про стан різних секторів економіки, суспільства або території.

6. Геоінформаційні системи: використання просторових даних і картографічних інструментів для аналізу та візуалізації інформації.

7. Бізнес-інтелект та аналітика: застосування технологій і методик для аналізу великих обсягів даних та виявлення прихованих закономірностей і трендів.

8. Системи управління проєктами: використання інформації та аналітики для планування, організації та контролю державних проєктів і програм.

9. Інтернет-сервіси та електронні ресурси: створення та підтримка онлайн-платформ для взаємодії між державними службами, громадянами та бізнесом.

10. Аналітичні служби: створення спеціалізованих підрозділів чи відділів, що працюють з аналізом даних і наданням інформації для підтримки прийняття рішень у державному управлінні.

Експертно-аналітичне забезпечення державних органів здійснено відповідними аналітичними службами Офісу Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та ін.

Серед провідних аналітичних центрів варто відзначити Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД),

Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова та Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. Наразі ефективну діяльність у сфері зовнішніх відносин здійснюють неурядові аналітичні центри.

Зокрема, Національний інститут стратегічних досліджень є базовою науково-дослідною установою науково-аналітичного супроводження діяльності Президента України, Ради національної безпеки і оборони України. Інститут здійснює науково-аналітичні та прогностичні дослідження проблем розвитку України, її національної безпеки, готує та подає президентові України, Раді національної безпеки й оборони України аналітичні матеріали, проєкти програмних документів і нормативно-правових актів та здійснює видавничу діяльність.

Науковці НІСД працюють над стратегіями розвитку держави, фундаментальними і прикладними дослідженнями суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку України, а також її окремих складників, як-от: геополітичної, зовнішньополітичної, внутрішньополітичної, гуманітарної, економічної, інформаційної, регіональної, соціально-демографічної тощо.

У 2024 р. для представників органів державної та місцевої влади, науковців, незалежних експертів, представників громадських організацій, студентів у НІСД розроблено термінологічний словник-довідник у сфері національної стійкості, у якому запропоновано визначення найпоширеніших термінів, що мають відношення до національної безпеки і стійкості.

У словнику-довіднику розміщено довідкові матеріали щодо застосування наведених термінів у нормативно-правових актах України, документах ЄС, НАТО тощо.

Для створення словника-довідника використано директивний та описовий підходи. На підставі аналізу, порівняння та узагальнення різних дефініцій, що трапляються у фаховій літературі, запропоновані визначення, які найточніше передають зміст позначуваних ними термінів.

Розробляючи термінологічний словник-довідник у сфері національної стійкості, науковці НІСД мали на меті досягти низку цілей, зокрема:

- формування спільної мови – однозначного загального розуміння й використання відповідних термінів фахівцями, представниками владних структур, дослідниками, медіа та громадськістю;

- сприяння розумінню взаємозв'язків між термінами, забезпечення єдності та несуперечливості термінології;

- зниження ризику помилок, а відтак підвищення ефективності комунікації у сфері національної стійкості на національному та міжнародному рівнях;

- сприяння розвитку європейської та євроатлантичної інтеграції України;

- розвиток в Україні культури стійкості, сучасної системи управління та ризик-менеджменту;

- сприяння розвитку освітніх програм для підвищення кваліфікації та підготовки нового покоління фахівців у галузі національної стійкості.

За аналогією з запропонованими фахівцями НІСД науковим дослідженням найпоширеніших термінів у сфері національної стійкості, для систематизації та уніфікації спеціалізованої термінології можуть бути укладені галузеві глосарії (зокрема, з управління надзвичайними ситуаціями, як це вже зроблено в інших країнах – Австралії, Сполученому Королівстві, США та міжнародних організаціях – НАТО, ООН і т. ін.).

Лемешко Ольга Василівна,

заступник начальника кафедри іноземних мов Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат педагогічних наук, доцент

e-mail: lemeshkolia@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ В ОНЛАЙН-РЕЖИМІ

З огляду на тривалу повномасштабну війну в Україні, одним із нагальних питань стало переведення освітнього процесу на дистанційну форму. Майже за п'ятирічний період онлайн-навчання, спричинений спочатку пандемією “Covid-19”, а потім війною, педагоги опанували зручні для себе віртуальні платформи. Ці інструменти полегшують ведення електронної документації, комунікацію зі студентами, перевірку виконаних завдань та ін. Відповідно до цього зростає важливість використання цифрових технологій під час проведення онлайн-занять. Враховуючи сучасні вимоги суспільства до дистанційного навчання, система освіти повинна оперативно реагувати, впроваджуючи нові підходи для забезпечення ефективного навчального процесу.

Ключовими принципами онлайн-навчання є: інтерактивна взаємодія, надання студентам можливість самостійно опрацьовувати навчальний матеріал, консультативна підтримка в їхній дослідницькій діяльності. Важливою перевагою є можливість навчатися незалежно від місця перебування. Провідну роль у дистанційному навчанні відіграють сучасні інформаційні технології. Для забезпечення якісного освітнього процесу в онлайн-форматі викладачу, окрім технічної бази, необхідно володіти різноманітними професійними та особистісними якостями, що дозволять зацікавити та організувати студентів на початку заняття і підтримувати їхню увагу протягом усього часу. Організація ефективного навчання з використанням цифрових інструментів, спілкування зі студентами на відстані, стимулювання їхньої навчальної активності – це всі ті вміння, які сьогодні є необхідними для викладачів. Дистанційне навчання, по

суті, залишається навчанням, тому основні педагогічні принципи та теорії зберігають свою актуальність, змінюється лише спосіб взаємодії. Таким чином, у дистанційному форматі студент проходить ті ж етапи засвоєння інформації, а саме: сприйняття, розуміння, запам'ятовування та в разі потреби відтворення і застосування на різних рівнях.

У зв'язку з цим, перед сучасними викладачами постали нові виклики, як-от: Як забезпечити ефективну та результативну взаємодію зі студентами під час онлайн-занять? Які доступні безкоштовні інструменти можуть спростити співпрацю зі студентами? Які особливості проведення онлайн-уроків потрібно враховувати? Як якісно подавати новий навчальний матеріал в онлайн-середовищі? Як здійснювати перевірку робіт та об'єктивно оцінювати знання студентів дистанційно? Які типи завдань найкращі для онлайн-взаємодії? Які онлайн-інструменти є найбільш простими та зручними у використанні?

Практичний досвід показує, що найбільш дієвими, простими, ефективними та безкоштовними вебсервісами для створення мультимедійного та інтерактивного контенту, організації комунікації, спільної роботи та візуалізації навчального процесу є такі платформи, як-от: “ZOOM”, “Google Workspace”, “e-schools”, “OneNote”, “Classkick”, “Microsoft Teams”, “Ding Talk”, “ClassDojo”, “Google Classroom”, “Google Meet” та ін. Ці сервіси надають можливість проведення відеоконференцій у визначений час. Це один із сучасних засобів зв'язку, що дозволяє проводити заняття у віртуальних аудиторіях, де викладачі та студенти перебувають на відстані.

Отже, обговорення, прийняття рішень, дискусії та захист проєктів відбуваються в режимі реального часу. Викладачі та студенти мають можливість бачити та спілкуватися одне з одним, а також викладач може демонструвати наочні матеріали під час онлайн-уроку. Сучасне заняття важко уявити без використання інтерактивних вправ та віртуальної дошки, аудіо- та відеоматеріалів, а також інтернет-ресурсів у навчальній та позанавчальній діяльності. Усі ці елементи разом роблять

навчання творчим, цінним, інформативно актуальним та динамічним.

Вважаємо, що основні переваги дистанційного навчання – доступність (онлайн-заняття доступні всім, хто має інтернет, незалежно від місця проживання); мобільність (можливість навчатися у зручний час та в зручному місці, а також зберігати відеозаписи занять для повторного перегляду або для опрацювання пропущеного матеріалу); економія часу (відсутність необхідності витратити час на дорогу до навчального закладу, а в багатьох випадках – кошти на проживання в іншому місті).

Серед недоліків можна виділити: необхідність належного технічного забезпечення, проблеми з якістю інтернет-зв'язку, важливість дотримання санітарних норм під час тривалого перебування за комп'ютером, вплив на психоемоційний та фізичний стан, а також складність забезпечення стовідсоткового контролю за сумлінним виконанням завдань студентами.

В умовах переходу на онлайн-навчання виникла потреба у використанні інструментів з функціями групових чатів, дзвінків та відеоконференцій. Однією з найбільш пристосованих до навчання та зручних у використанні програм є “Zoom”, розроблена компанією “Zoom Video Communications” для організації відеоконференцій. Вона надає послуги відеотелефонії, дозволяючи безкоштовно підключати до 100 пристроїв з обмеженням у 40 хвилин для безкоштовних облікових записів. Користувачі можуть розширити функціонал, обравши один із платних тарифних планів, що передбачають одночасне підключення до 500 учасників без обмеження часу. Zoom надає викладачам такі можливості, як-от: проведення онлайн-занять з якісним відеозв'язком за участю до 100 користувачів; демонстрація матеріалів з робочого столу комп'ютера під час заняття; планування занять та попереднє запрошення учасників; запис занять; можливість встановлення на телефон або планшет; адміністрування зустрічей; відео- та аудіо зв'язок з кожним учасником. Серед недоліків варто відзначити обмеження кількості учасників, тривалості безкоштовного сеансу та терміна безкоштовного використання програми (до одного місяця).

Розглянемо деякі функції Zoom, які можуть бути корисними для викладача під час проведення онлайн-уроку:

- спільний доступ до екрана дозволяє всій групі бачити монітор комп'ютера викладача або іншого учасника, а також коментувати певні елементи (викладач може налаштувати обмеження, щоб лише він міг демонструвати екран);

- віртуальна дошка – інструмент для колективного обговорення ідей, де студенти можуть для спільної роботи додавати текст, зображення, позначки тощо;

- сесійні зали – функція, що дозволяє викладачу розділяти студентів на менші групи для виконання конкретних завдань з подальшим поверненням до загальної сесії;

- реакції (значки “підняти руку”, “не згоден”, “аплодувати”, “швидше”, “повільніше”) – дають змогу студентам ставити запитання, висловлювати свою думку або просити змінити темп лекції;

- груповий чат – дозволяє студентам обмінюватися повідомленнями з усіма учасниками навчальної групи;

- приватний чат – надає можливість надсилати особисті повідомлення іншим студентам (викладач не має доступу до приватних чатів);

- генерація випадкового ідентифікатора зустрічі – хоча можна використовувати один і той самий ідентифікатор для всіх занять, Zoom рекомендує застосовувати випадкові ідентифікатори для підвищення безпеки (ця опція доступна під час створення запрошення);

- вимкнення звуку – учасники можуть самостійно вимикати мікрофон, коли не говорять, а викладач має можливість вимикати звук як окремим учасникам, так і всім одночасно;

- контроль чату – викладач може регулювати можливість студентів писати в загальному та приватних чатах;

- вимкнення відео – будь-який учасник може вимкнути власне відео до початку зустрічі, а викладач також може вимкнути відео іншим учасникам.

Отже, ретельна підготовка до онлайн-заняття є запорукою його якості та результативності.

Муравська Юлія Євгенівна,

*в. о. завідувача кафедри безпеки та правоохоронної
діяльності Західноукраїнського національного університету,
кандидат економічних наук, доцент*

e-mail: yakubivskay@gmail.com

Бойко Василь Сергійович,

*міський голова м. Почаїв, аспірант Західноукраїнського
національного університету*

РОЗВІДКА З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Протягом усієї історії людства діяльність розвідки асоціювалась із встановленням контактів із секретними агентами та здобуттям конфіденційної інформації. Шпигунська сфера, незалежно від того, йдеться про державні служби чи приватні компанії, завжди була оповита ореолом таємничості. Вона, цілком закономірно, поширилася й на способи збору інформації, які часто пов'язані з небезпечними та складними, а іноді й видовищними методами оперативної роботи в період воєнного стану в Україні. У міжнародному середовищі, особливо в англomовних країнах, популярним є термін OSINT – скорочення від “Open Source Intelligence”, що в перекладі означає “розвідка з відкритих джерел” або “інформаційна розвідка з доступних джерел”. Уявлення про шпигунство, сформоване кіно та літературою, переважно обмежується прослуховуванням, прихованим стеженням, перехопленням повідомлень і складною вербувальною діяльністю. Проте в реальності добування інформації зазвичай зведено до ретельного опрацювання відкритих джерел – від преси до фахових видань, радіоефірів і публічних виступів.

Цей практичний і непоказний процес, що нині відомий як “розвідка з відкритих джерел”, давно став фундаментальним елементом розвідки. Хоча йому бракує видовищності – більшість даних, що лягають в основу стратегічних рішень, отримано саме завдяки аналізу відкритої інформації. Це має важливе значення як

для державних безпекових структур, так і для приватних аналітичних центрів. Швидкий розвиток цифрових технологій на фоні воєнної агресії Росії на території України кардинально змінили роль відкритих джерел – вони стали надзвичайно потужним інструментом аналітики, що підтверджено й зростанням академічного інтересу до цієї теми.

На перший погляд, поняття OSINT та “відкриті джерела інформації” видаються простими для визначення. Зокрема, термін “розвідка з відкритих джерел” давно використовують у спеціалізованій термінології правоохоронних органів та органів безпеки, і є широко представленим у відповідній літературі. Своєю суттю вона стосується отримання розвідувальної інформації з легальних, відкритих і загальнодоступних джерел. Попри те, що методика відкритого збору даних відома в усьому світі та активно застосовується, саме поняття OSINT є унікальним явищем лінгвістично-правової практики.

OSINT містить у собі: розвідку з соціальних мереж “SOCMINT”, геопросторову розвідку “GEOINT”, агентурну розвідку “HUMINT”, радіоелектронну розвідку “SIGINT”, розвідку сигналів “SIGINT”, фінансову розвідку “FININT”, розвідку з вимірювання електричних полів “MASINT” тощо. Методи здобуття інформації в розвідці бувають різними і далеко не всі з них передбачають прихованість або секретність. Зокрема, у межах відкритої розвідки значну цінність мають друковані ЗМІ, літературні та науково-технічні публікації, офіційні звіти урядових установ, радіо- та телепрограми. Навіть художні твори або театральні постановки можуть містити цінну інформацію про соціально-політичну ситуацію в країні.

У науковому середовищі існує загальноприйняте ототожнення понять OSINT і “білої розвідки”, оскільки обидва терміни описують схожу аналітичну діяльність. Цю методику можемо трактувати як один із напрямів розвідки, що передбачає аналіз офіційно оприлюднених матеріалів іноземного походження. До числа основних джерел такої інформації входять: щоденні та періодичні видання, які висвітлюють політичні, економічні або технічні теми; документи й офіційні звіти про діяльність урядів,

заяви міністрів і прем'єрів, виступи представників влади та опозиції, матеріали професійних конференцій, стенограми парламентських дебатів, депутатські звернення. Додатковими джерелами є: патентна документація, теле- й радіопередачі, ресурси інтернету, відкриті реєстри та бази даних, геоінформаційні системи – та багато інших доступних засобів. У відповідній термінології цю форму розвідки також називають безагентурною, відкритою, публічною, пасивною або такою, що ґрунтується на моніторингу відкритих джерел.

Хоча вищенаведене тлумачення поняття “розвідки з відкритих джерел” є поширеним, воно не єдино можливе. Під час розгляду англосовітської термінології, що охоплює це питання, можна дійти висновку: хоча поняття “білої розвідки” та OSINT мають багато спільного, проте вони не є тотожними. У професійному лексиконі спецслужб “біла розвідка” – антипод класичної агентурної розвідки, яку здійснюють приховано із залученням агентури, засобів прослуховування, перехоплення повідомлень, контролю за поштою чи радіокомунікаціями тощо. Водночас термін “агентурна розвідка” також стосується найтаємніших аспектів діяльності розвідслужб, пов'язаних із недопущенням доступом до захищеної інформації.

Головна відмінність OSINT – відсутність необхідності в порушенні особистої недоторканності чи застосуванні протиправних дій щодо конфіденційної або секретної інформації. У цьому контексті в середовищі спецслужб “білу розвідку” трактують як легальну діяльність зі збору інформації з відкритих публічних джерел із подальшим її обробленням і наданням у вигляді, придатному для використання оперативними структурами в разі потреби. Ключове завдання підрозділів, що відповідають за OSINT, полягає саме в легальному зборі даних із публічного простору з метою подальшої їх інтерпретації для потреб національної безпеки.

Однак між повністю відкритими методами й прихованими інструментами розвідки існує не чорно-біле розділення, а широка сіра зона. У межах правової легітимності розвідувальних дій важливе значення має статус суб'єкта, який збирає інформацію, а

також його правові повноваження. Межа між методами, які можна вважати оперативно-розшуковими, та іншими формами інформаційної діяльності є доволі нечіткою. Особливо це актуально в українських реаліях, де у правовому полі немає уніфікованого визначення OSINT, HUMINT та інших видів розвідки з відкритих джерел, а кожна служба діє на підставі окремого законодавчого регулювання. У зв’язку з цим встановити точні їхні межі у правовому полі часто неможливо.

Додаткової складності ситуації надає ще один чинник – участь у зборі розвідувальної інформації приватних суб’єктів, які не мають повноважень державних структур. Постає закономірне питання: чи вся діяльність таких приватних осіб або організацій, яка формально відповідає вимогам законодавства, може автоматично вважатися “розвідкою з відкритих джерел”? Відповідь не є однозначною. Вважати всі такі дії елементом OSINT – значне спрощення, а подеколи й перебільшення. Адже в практиці приватних розвідок, зокрема економічних розвідслужб або детективних агентств, досить часто застосовують методи, що виходять за межі аналізу відкритої інформації. Вони можуть використовувати технічні або приховані засоби збору відомостей, що вже наближає їхню діяльність до сфери агентурних методів розвідки.

Узагальнений підхід до дослідження відкритих джерел в контексті розвідки досі недостатньо представлений в українській правовій доктрині. Дослідження, які існують, часто мають уривчастий характер, а цілісні аналітичні порівняння методик аналітичної розвідки в різних секторах практично відсутні. Це обмежує можливість критичного осмислення перспектив застосування OSINT в державній і приватній сфері та потребує подальшого дослідження.

Пашов Ростислав Іванович,

*доцент кафедри теорії та практики управління КПІ імені
Ігоря Сікорського, кандидат філософських наук, старший
викладач*

e-mail: pashov.kpi@gmail.com

БЮРОКРАТИЧНА ІНЕРЦІЯ ЯК БАР'ЄР НА ШЛЯХУ ДО БЕЗПЕЧНОЇ І ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Проблема загальної неефективності боротьби з бюрократизмом не є виключно спадком минулого, а й залишається актуальною загрозою для національної безпеки та стабільності державного управління сьогодні. Як зазначає більшість українських науковців, бюрократизм варто розглядати не лише як сукупність вад управлінського апарату – таких, як надмірна формалізація, тяганина чи адміністративне свавілля, – а як інституційну деформацію, що вкорінена у структурі публічної влади. Сучасні дослідження акцентують на тому, що боротьба з бюрократизмом часто набуває імітаційного характеру, зосереджуючись на зовнішніх проявах і залишаючи поза увагою фундаментальні чинники: правову незрілість, дефіцит громадського контролю, слабку політичну волю та культуру доброчесності.

Бюрократія є органічною частиною державної системи, що водночас виконує необхідну управлінську функцію, але при слабких демократичних інститутах має тенденцію до замикання на власні інтереси. Внаслідок цього відбувається глибоке відчуження між бюрократичним апаратом і суспільством. Така “замкненість системи” призводить до того, що державна політика дедалі більше орієнтується на процедури, а не на досягнення реальних результатів. На сучасному етапі це проявляється у постійному конфлікті між суспільством і державою, коли громадянин зіштовхується з байдужістю або відстороненістю системи, що супроводжується делегітимацією державної політики та падінням довіри до інститутів влади. Це явище набуває особливого значення в контексті національної безпеки, де критичними є швидкість,

прозорість і ефективність прийняття управлінських рішень. Бюрократична інерція є несумісною з потребами стратегічного планування та антикризового управління.

Усвідомлення цього приводить до висновку, що подолання бюрократизму – це не просто модернізація адміністративної структури, а глибока ціннісна трансформація публічного управління, адже в умовах правового режиму військового стану мова йде про формування нової управлінської культури, яка має базуватися на доброчесності, підзвітності, відкритості до зворотного зв'язку з громадянами та має передбачати посилення інституцій громадянського суспільства, ефективний парламентський та судовий контроль, і подолання домінування виконавчої гілки влади над іншими.

Не варто також забувати про внутрішньоорганізаційні виміри бюрократизму, особливо у колективах, де авторитет керівника стає підставою для авторитарного стилю управління, що своєю чергою формує консервативні патерналістські взаємини, які призводять до ігнорування альтернативних поглядів і блокування ініціатив. І тільки демократизація управлінських практик, підтримка горизонтальної взаємодії та делегування відповідальності є ключовими умовами протидії бюрократичній інерції в системі органів публічної влади.

Лише глибока переорієнтація державного апарату від логіки самозбереження до логіки служіння дозволить інтегрувати публічне управління у простір національної безпеки як його органічний складник, оснований на партнерстві, довірі та відповідальності перед суспільством. Бюрократизм зазвичай розглядають лише як функційну ваду управлінського апарату – надлишковий формалізм, тяганина у оказамілювання чи владні зловживання. У результаті боротьба з бюрократією набуває імітаційного характеру, зосереджується на зовнішніх проявах, залишаючи поза увагою глибинні інституційні, соціокультурні та ментальні чинники. Вона є органічним складником державної структури, її необхідним “посередником” між державою і суспільством. Однак із розвитком етатизму та відривом чиновницького апарату від громадян бюрократія перетворюється

на замкнену систему із власними інтересами, пріоритетами та логікою дій, яка може вступати у конфлікт із реальними потребами суспільства. У бюрократизованій системі управління державні завдання зводяться до канцелярських справ, тоді як справжні соціальні потреби маргіналізуються.

В умовах війни, гібридних загроз, інформаційного тиску та зростання запитів на справедливість, подібна криза взаємодії між державою і громадянським суспільством становить реальну загрозу для національної безпеки. Ігнорування запитів суспільства, зокрема з боку чиновників середньої та вищої ланки, спричиняє не лише управлінську інерцію, а й руйнує довіру до самої публічної служби, адже оперативність, прозорість і якість управлінських рішень – це не просто управлінські цінності, а передумови стійкості держави в умовах криз і трансформацій. Водночас бюрократичне мислення, що тяжіє до уникнення відповідальності, суворого дотримання формальних процедур без урахування реального контексту та потреб громадян, суперечить логіці антикризового реагування. У момент загрози – військової, економічної чи гуманітарної – ефективне державне управління повинно ґрунтуватися на принципах гнучкості, відповідальності та швидкої координації, що несумісне з традиційним бюрократичним підходом, який часто підміняє зміст формою, а потребу у рішенні – відсилкою до регламенту та дотримання процедур.

Отже, стає очевидним, що подолання бюрократизму не може бути зведене до технічної оптимізації чи адміністративної реорганізації. Йдеться про глибоку інституційну трансформацію, яка повинна охопити не лише структури державної влади, а й її кадрове наповнення, мотиваційну систему, механізми підзвітності та внутрішню управлінську культуру. Саме необхідність етичного лідерства, доброчесності та розвитку культури служіння як основи нової парадигми управління має передбачати пріоритет публічного інтересу над відомчими або корпоративними, а також відкритість до постійного зворотного зв'язку від суспільства.

Невід'ємною частиною цієї трансформації має стати запровадження ефективних інструментів громадського контролю,

неформальної комунікації між владою та громадянами, функціонального партнерства між різними гілками влади, де жодна не домінує над іншою завдяки процедурному чи адміністративному ресурсу. Публічна служба має базуватись не лише на вертикальній відповідальності перед керівництвом, а й на горизонтальній відповідальності перед громадянами, територіальними громадами, фаховими спільнотами. Без зміни логіки функціонування публічного управління – від відтворення статус-кво до активної підтримки суспільного добробуту та безпеки – держава залишатиметься вразливою до зовнішніх викликів і внутрішніх загроз. Саме тому боротьба з бюрократизмом повинна бути стратегічним пріоритетом державної політики, не менш важливим, ніж оборона, макроекономічна стабільність чи інтеграція в європейський безпековий простір.

Закусило Олександр Петрович,

*заступник начальника факультету підготовки спеціалістів
тилового забезпечення Військової академії (м. Одеса)*

e-mail: fpstzva@gmail.com

Гетманець Віктор Олександрович,

*старший викладач кафедри кадрової, мобілізаційної та
організаційно-штатної роботи Військової академії (м. Одеса)*

e-mail: vysatuy936@ukr.net

Кухта Вячеслав Володимирович,

*старший науковий співробітник науково випробувального
відділу науково-дослідного центру випробувань, експертизи та
сертифікації персональних броньованих засобів захисту
Національного університету оборони України*

e-mail: slava111111978@gmail.com

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ТИЛОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: КЛЮЧОВИЙ СКЛАДНИК СТІЙКОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасних умовах тривалої військової агресії роль тилового забезпечення, як ключового елементу бойової стійкості, набуває актуальності. Саме ефективне функціонування логістичних, медичних, технічних, економічних та адміністративних структур гарантує спроможність військ до тривалого виконання завдань. Тил є невід’ємною частиною боєздатності армії, адже відповідає за своєчасне постачання озброєння, техніки, пального, продовольства, медичних та інших ресурсів. Якісне тилове забезпечення – фундамент стійкої армії в умовах агресії та війни виснаження, саме тому підготовка фахівців у цій сфері у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) стає запорукою надійної оборонної системи.

Відзначимо, що підготовка таких фахівців у ВВНЗ має низку особливостей, серед яких сучасні освітньо-професійні програми, що інтегрують стандарти Організації Північноатлантичного

договору (далі – НАТО), симуляції та тренажери, стажування у реальних умовах операцій, полігонне відпрацювання завдань у зонах, наближених до бойових дій.

Велике значення має комплексний підхід до навчання, коли теоретична підготовка – вивчення військової логістики, тактики тилу, матеріально-технічного постачання, військової медицини, економіки та права – поєднана з практикою. Вона охоплює стажування у військових частинах, участь у польових і командно-штабних навчаннях, максимально наближених до бойових дій, а також залучення стейкхолдерів до організації освітнього процесу.

Однією з ключових особливостей підготовки фахівців тилового забезпечення є інтеграція стандартів НАТО в навчальний процес. Так, під час навчання курсанти опановують застосування логістичних стандартів НАТО, зокрема систему “LOGFAS”, модуль “COTA”, впровадження “ERP” (Enterprise Resource Planning) на базі програмного забезпечення “SAP”, що дає змогу автоматизувати логістичні операції та вести багаторівневий облік постачання й використання озброєння. Вивчення стандартів НАТО імплементують у робочі програми навчальних дисциплін за різними освітньо-професійними програмами.

Важливу роль відіграє міжнародна співпраця, де науково-педагогічні працівники військових закладів та українські інструктори проходять підготовку за стандартами НАТО в межах Програми вдосконалення оборонної освіти (DEEP). Це сприяє підвищенню кваліфікації та обміну досвідом з партнерами. Міністерство оборони України планує сертифікувати курси професійної військової освіти відповідно до стандартів НАТО до 2026 р., що передбачає адаптацію навчальних програм, підготовку інструкторів та проведення інституційного аудиту.

Активно застосовують симуляційно-моделювальні тренінги, де з курсантами, під керівництвом висококваліфікованого науково-педагогічного складу, проводять тренування у формі кризових сценаріїв: блокада постачання, розгортання тилу під розділів у бойових умовах, евакуація поранених. Важливим елементом є відпрацювання завдань у реальних польових умовах: забезпечення тилу під час наступу/оборони, розміщення складів,

організація транспорту та тренування дій під обстрілами, евакуація та робота на тимчасових позиціях.

Інтеграція стандартів НАТО в навчальний процес, широке використання цифрових технологій, симуляційних тренінгів і практичного досвіду сприяє формуванню високопрофесійного кадрового потенціалу, здатного ефективно управляти тилом у сучасних умовах.

Підготовку фахівців тилового забезпечення здійснюють за спеціальністю “Забезпечення військ (сил)”, яка передбачає низку спеціалізацій. Майбутніх офіцерів готують за такими напрямками, як “Продовольче забезпечення військ (сил)”, “Речове забезпечення військ (сил)”, “Забезпечення підрозділів (частин, з’єднань) ракетним паливом, паливом та мастильними матеріалами”, “Квартирно-експлуатаційне забезпечення військ (сил)”, де міждисциплінарність є важливим складником. У процесі навчання курсанти набувають військово-професійні та військово-спеціальні компетентності завдяки аудиторних занять, полігонній підготовці й тактичних тренувань.

Також формують й інші компетентності. Серед них:

1. Інтегральна компетентність – здатність розв’язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері забезпечення військ (сил), вирішення яких надасть можливість створити сприятливі умови для дій армії в різних обставинах, або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів військових і технічних наук.

2. Загальні компетентності – уміння зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства: розуміти історію та закономірності розвитку предметної області, її місце в загальній системі знань про природу й суспільство, тощо.

3. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності – готовність курсантів сумлінно і чесно виконувати службовий обов’язок згідно з нормативно-правовими актами, що регламентують службову діяльність, та вимагати від підлеглих їх дотримання й організовувати роботу відповідних служб.

Таким чином, підготовка охоплює всі важливі напрями: фундаментальні науки, спеціальні військові дисципліни, тактичну медицину, менеджмент, економіку, фінансове забезпечення, бюджетування, державні закупівлі, облік та розподіл ресурсів, інженерію, управління складами, забезпечення постачання техніки й майна, права та багато іншого, що робить фахівця універсальним у тиловій системі.

Протягом усього навчання роблять акцент на колективній взаємодії, прийнятті рішень в умовах невизначеності, роботі в стресових ситуація, оскільки виховання лідерських якостей, дисципліни, відповідальності має важливе значення для майбутніх офіцерів. Ключові компетенції сучасного фахівця тилу – це навички аналізу, планування й ухвалення рішень у кризових ситуаціях, управлінські та комунікаційні навички, уміння діяти за браком ресурсів і в динамічно змінюваному середовищі.

Отже, у сучасних умовах, коли особливо відчутна нестача кваліфікованих кадрів, якісна підготовка фахівців тилового забезпечення надзвичайно важлива. Для цього впроваджують використання цифрових технологій, освоєння автоматизованих систем обліку ресурсів, GPS-технологій, інформаційних систем управління логістикою, роботи з цифровими картами, електронними журналами обліку, симуляторами та віртуальними навчальними платформами. У такий спосіб, підготовка фахівців тилового забезпечення у ВВНЗ є важливим складником оборонної спроможності держави. Інтеграція стандартів НАТО, застосування сучасних технологій і практичних методик навчання дозволяють не лише наблизити національні освітні стандарти до міжнародних, а й підвищити якість підготовки офіцерських кадрів. Комплексний підхід до формування компетентностей забезпечує універсальність і гнучкість майбутніх командирів, що є визначальним фактором у посиленні обороноздатності України та її стійкості перед новими загрозами.

Войтенков Роман Миколайович,

*старший викладач кафедри Воєнної академії імені Євгенія
Березняка*

e-mail: vojtenkov@ukr.net

МІЖНАРОДНЕ ОБ’ЄДНАННЯ “РАМШТАЙН” У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА Й КОРОТКИЙ АНАЛІЗ

Повномасштабна агресія Російської Федерації (далі – РФ), яку розпочали 24 лютого 2022 р., стала викликом не лише для української державності, а й для всієї системи європейської та глобальної безпеки. У відповідь на нову фазу війни виникла нагальна потреба в консолідації зусиль міжнародних партнерів задля оперативної та скоординованої підтримки Києва. Саме в цьому контексті було сформовано міжнародне об’єднання, відоме як формат “Рамштайн”.

Цей формат, офіційно іменований як Контактна група з питань оборони України (Ukraine Defense Contact Group), був започаткований з ініціативи Сполучених Штатів Америки (далі – США). Перше засідання відбулося 26 квітня 2022 р. на авіабазі “Рамштайн” у Німеччині. Головна мета – налагодження постійного механізму координації військової, технічної та логістичної допомоги Україні. У його складі – понад п’ятдесят країн, серед яких члени Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО), Європейського Союзу (далі – ЄС), а також держави-партнери з-поза меж Альянсу, разом із Австралією, Японією, Південною Кореєю та іншими.

Формат функціонує як платформа для регулярних зустрічей представників оборонних відомств країн-партнерів. Засідання проводять щомісяця – як у фізичному форматі, так і в режимі онлайн. Основні напрями діяльності охоплюють узгодження обсягів і номенклатури озброєння, підготовку українських військовослужбовців, ремонт та модернізацію техніки, а також формування спеціалізованих коаліцій у сферах бронетанкової техніки, протиповітряної оборони та авіації.

Серед ключових досягнень формату “Рамштайн” – постачання Україні сучасного західного озброєння, зокрема систем “HIMARS”, “NASAMS”, “IRIS-T”, “Patriot”, бронетехніки “Marder”, “Bradley”, “Leopard 2” і “Challenger 2”. Паралельно триває підготовка українських пілотів до експлуатації винищувачів “F-16”. Завдяки цьому вдалося сформувати багаторівневу коаліцію країн, здатних забезпечувати довгострокову військову підтримку на стратегічному рівні.

Контактна група стала прообразом нової моделі міжнародної безпекової співпраці, що діє поза межами традиційних інституцій, як-от ООН чи НАТО. Вона фактично виконує функції альтернативного альянсу, здатного мобілізувати ресурси, координувати інформацію та оперативно ухвалювати важливі рішення. У результаті її діяльність формує підґрунтя для майбутньої архітектури безпеки як України, так і регіону Центрально-Східної Європи загалом.

У процесі еволюції формату “Рамштайн” та з метою підвищення ефективності надання допомоги Україні було створено низку функційних коаліцій, кожна з яких відповідає за окремий аспект підтримки Збройних Сил України (далі – ЗСУ). Така спеціалізація дозволяє країнам-учасникам оптимізувати використання ресурсів, уникати дублювання зусиль і забезпечувати комплексну, скоординовану підтримку в стратегічно важливих напрямках.

Танкова коаліція, очолювана Німеччиною та Польщею, відповідає за постачання основних бойових танків (“Leopard 2”, “Leopard 1”, “Challenger 2”, “Abrams”), підготовку екіпажів, технічне обслуговування та логістику.

Коаліція протиповітряної оборони, яку координують Німеччина, США та Нідерланди, здійснює передачу систем ППО (“Patriot”, “IRIS-T”, “NASAMS”, “Hawk”), та бере участь у створенні багаторівневої системи захисту українського повітряного простору.

Авіаційна коаліція, ініційована Нідерландами, Данією та Бельгією, забезпечує передачу винищувачів “F-16”, організовує підготовку пілотів, інструкторів і технічного персоналу, а також

сприяє адаптації української інфраструктури до експлуатації сучасної авіації.

Артилерійська коаліція, створена за участі Франції, Великої Британії та США, зосереджується на постачанні систем (“М777”, “CAESAR”, “PzH 2000”), боєприпасів і відповідного навчання для підрозділів ЗСУ.

Коаліція з розмінування та інженерної підтримки, сформована за участі країн Балтії, Чехії та Словаччини, забезпечує військовою технікою для розмінування та сприяє підвищенню мобільності сил оборони на лінії фронту.

Коаліція дронів і технологій, до якої входять Велика Британія, Литва, Естонія, США та Австралія, здійснює системну передачу Україні дронів (розвідувальних, ударних, “FPV”), засобів радіоелектронної боротьби та програмного забезпечення для високотехнологічних операцій.

Завдяки цим коаліціям, “Рамштайн” поступово трансформується з консультативного майданчика на практичний багатосторонній механізм оперативної військової взаємодії. Така модель не лише забезпечує ефективну підтримку України, а й демонструє гнучкість, адаптивність і здатність демократичних країн колективно реагувати на сучасні безпекові виклики.

Попри досягнуті результати, формат має низку обмежень, які впливають на його ефективність. Головним викликом залишається відсутність офіційного міжнародно-правового статусу, що ускладнює імплементацію ухвалених рішень. Крім того, між країнами-учасниками спостерігають розбіжності щодо обсягів та форм допомоги Україні, а також відчутний вплив внутрішньополітичних процесів на сталість і рівень залученості окремих держав у діяльність коаліції. Ці чинники ускладнюють реалізацію домовленостей, що потребують високого рівня координації, політичної єдності та довіри.

Зміна політичного керівництва у США у 2025 р. лише загострила частину цих проблем. З приходом адміністрації Дональда Трампа було скорочено військову та розвідувальну підтримку України: припинено передачу систем протиповітряної оборони “Patriot” та обмежено обмін розвідданими. Скептицизм

Трампа щодо повернення України до кордонів 2014 р. й акцент на необхідності більш активної участі європейських союзників у підтримці Києва поставили під сумнів лідерську роль США у форматі “Рамштайн”.

У відповідь на такі виклики європейські партнери активізували свої зусилля щодо збереження ефективності та стабільності “Рамштайну”. Уперше в історії об’єднання його засідання було очолено не США, а Великою Британією – це символізувало перехід лідерства до європейських країн та посилення їхньої відповідальності за координацію допомоги Україні. Одночасно розпочалися дискусії про можливість передачі формату під егідою НАТО з метою його інституціоналізації та зменшення залежності від політичних змін у Сполучених Штатах. Очікуємо, що це питання буде офіційно розглянуто на саміті НАТО у Вашингтоні в липні 2025 р.

Попри наявні труднощі та нові геополітичні виклики, “Рамштайн” демонструє здатність до адаптації та трансформації. Його діяльність створює передумови для формування нової європейської архітектури безпеки, а також може стати зразком для створення аналогічних коаліцій у регіонах, що стикаються з конфліктами або кризами.

Міжнародне об’єднання “Рамштайн” стало безпрецедентним прикладом багатосторонньої підтримки України, що зазнала агресії з боку РФ. Воно не лише забезпечує постачання критично важливих оборонних ресурсів, а й формує нову парадигму міжнародної безпеки, засновану на солідарності, адаптивності та оперативності. Його роль залишатиметься ключовою як до перемоги України, так і в післявоєнний період – у процесі врегулювання, відновлення та розбудови нових стабілізаційних механізмів у Європі.

Нікулін Михайло Олександрович,

*старший викладач кафедри прикордонної безпеки
факультету професійної освіти та лідерства Національної
академії державної прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького*

e-mail: nmomyhailo@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОЇ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В умовах розвитку сучасного, високотехнологічного світу процес підготовки здобувачів вищої освіти потребує вдосконалення та постійного коригування задля досягнення максимальної ефективності. Оптимальний результат можливий лише за умови поєднання теоретичних знань та практичних навичок. Комплексне навчання майбутніх інструкторів цілком виправдовує витрати ресурсів, оскільки сприяє формуванню та вдосконаленню практичних умінь. Вибір та застосування моделі професійного становлення залежить від мети та компетентностей навчання.

Враховуючи специфіку підготовки офіцерів-прикордонників, як майбутніх лідерів, здатних забезпечувати виконання завдань Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) у сфері національної безпеки, вибір моделі практичної роботи набуває особливого значення. Концепція комплексної практичної підготовки передбачає залучення здобувачів усіх рівнів – від першого до четвертого курсів і магістратури – у межах єдиної програми. Це сприяє вдосконаленню професійних умінь та розвитку інституту менторства. Мета комплексної практичної діяльності полягає у формуванні командної взаємодії, проявленню лідерських якостей, професійних навичок та забезпеченні наступності між курсами.

Ролі учасників навчання визначають відповідно до програми та управлінських ланок діяльності органів та підрозділів ДПСУ. Кожен із залучених до практики на своєму рівні керівництва діють за змодельованою єдиною обстановкою, вирішуючи поточні

завдання з реагування на зміни ситуації, пов’язані зі спробами порушення законодавства України з прикордонних питань. До навчання можуть залучатися інструктори з різних напрямів підготовки задля досягнення максимального залучення різнорідних сил і засобів, та створення умов, за яких досягнуто найвищий ефект комплексного застосування технічних засобів охорони державного кордону та прикордонного контролю.

Перевагами моделі комплексної практичної підготовки можуть бути:

- ✓ наступність (кожен навчальний курс готується до вищого рівня управління);
- ✓ командна робота (інтеграція навчальних курсів всіх рівнів навчання в єдину тактичну групу);
- ✓ навчання через практичні дії (реальні ролі, імітація реальних завдань);
- ✓ зворотний зв’язок (кожен день навчання підсумовують на брифінгу з обговоренням сильних і слабких сторін).

Магась Геннадій Анатолійович,

*заступник начальника кафедри прикордонної безпеки
Національної академії Державної прикордонної служби України
e-mail: magas-xm@ukr.net*

Ткачук Дмитро Валерійович,

*доцент кафедри прикордонної безпеки Національної академії
Державної прикордонної служби України
e-mail: tdv30041102@gmail.com*

ЧИННИКИ Й УМОВИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ

Оцінювання рівня прикордонної безпеки є багатовимірним процесом, що охоплює безліч факторів, від технічного оснащення до міжнародної співпраці. Сучасні виклики, зокрема нелегальна міграція, тероризм і транснаціональна злочинність, вимагають від держав комплексного підходу до захисту своїх кордонів. Для глибшого розуміння проблеми необхідно проаналізувати кілька ключових компонентів, які впливають на ефективність прикордонної безпеки.

У сучасному світі прикордонна безпека значною мірою залежить від технологій. Використання інноваційних засобів моніторингу та контролю є важливою передумовою для запобігання незаконним діям на кордоні. Йдеться, зокрема, про системи відеоспостереження, безпілотні літальні апарати, радіолокаційні станції та інші пристрої, що забезпечують контроль у реальному часі. Не менш важливим є використання в пунктах пропуску біометричних комплексів, як-от сканування відбитків пальців, обличчя та сітківки ока. Все це дає можливість ідентифікувати осіб, які перетинають державний кордон.

Для ефективної роботи системи необхідна інтеграція з національними та міжнародними базами даних. Обмін інформацією з сусідніми державами й організаціями на кшталт Інтерполу або Європолу сприяє своєчасному виявленню осіб, що перебувають у розшуку чи становлять загрозу для національної

безпеки. Отже, результативність технічних засобів залежить не лише від якості обладнання, а й від рівня сумісності з іншими інформаційними платформами.

Ще одним важливим чинником, що впливає на рівень прикордонної безпеки є професіоналізм та підготовка особового складу Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ). Виконуючи завдання із захисту кордону, військовослужбовці повинні володіти не лише фізичною витривалістю, а й мати аналітичні навички, знання права, психології та досвід роботи з новітніми технологіями й лідерськими якостями. Регулярні тренування, курси підвищення кваліфікації, а також участь у міжнародних програмах підготовки дають змогу підтримувати високий рівень готовності до виконання завдань.

У цьому контексті важливо також забезпечити комфортні умови для виконання службових обов’язків особовим складом ДПСУ, зокрема оснастити їх новими зразками озброєння та техніки, надати необхідні ресурси для підтримання життєдіяльності підрозділів тощо. Недостатнє фінансування чи технічне забезпечення може призвести до неспроможності особового складу ефективно виконувати свої обов’язки, що знижує рівень загальної безпеки на державному кордоні.

Для того щоб забезпечити належний рівень прикордонної безпеки, необхідно мати чітко визначену правову базу. Вона регламентує порядок перетину кордону, повинна бути актуальною та враховувати нові загрози, як-от кіберзлочинність або нелегальна міграція, що може використовувати новітні технології для незаконних дій. Законодавство має передбачати також суворі санкції за порушення прикордонного режиму, які стануть стримувальним фактором для потенційних злочинців, зокрема з числа місцевого населення прикордоння.

Крім того, важливим є питання дотримання прав людини в процесі гарантування прикордонної безпеки. В умовах посилення режимних заходів важливо, щоб права громадян, які перетинають кордон, були захищені. Це передбачає запровадження прозорих процедур прикордонного (митного) контролю, належне поводження з мігрантами та особами, які шукають притулку, а

також запобігання дискримінаційним практикам на основі національної або релігійної приналежності.

У глобалізованому світі жодна країна не може самостійно забезпечити безпеку своїх кордонів. Сучасні виклики, серед них тероризм, нелегальна торгівля зброєю, наркотиками або людьми, мають транснаціональний характер, і їх неможливо вирішити на рівні однієї держави. Тому міжнародна співпраця є важливим складником ефективної системи прикордонної безпеки.

Існує низка організацій і програм, що координують зусилля між державами для боротьби з незаконною діяльністю на кордоні. Прикладом є Шенгенська інформаційна система, яка дозволяє країнам Європейського Союзу (далі – ЄС) обмінюватися інформацією про осіб, що перебувають під підозрою або становлять загрозою для безпеки. Окрім того, країни часто проводять спільні навчання та операції з метою вдосконалення взаємодії між своїми прикордонними відомствами.

Україна, маючи протяжний кордон і специфічні виклики, особливо в умовах війни, також активно співпрацює з міжнародними партнерами для зміцнення прикордонної безпеки. Це передбачає участь у програмах НАТО, а також співпрацю з ЄС, у межах безвізового режиму та інтегрованого управління рубежами.

Попри всі досягнення у сфері прикордонної безпеки, перед державами стоїть низка нових викликів.

По-перше, зростає кількість випадків кіберзлочинності, яка може використовувати слабкі місця в системах управління державним кордоном для проникнення на територію держави.

По-друге, нові форми нелегальної міграції, зокрема через зміни клімату або збройні конфлікти, потребують адаптації підходів до управління потоками людей.

По-третє, перспективи розвитку прикордонної безпеки полягають у подальшій цифровізації процесів, посиленні міжнародного співробітництва та вдосконаленні правової бази.

По-четверте, важливий напрям – впровадження інтелектуальних систем аналізу ризиків, які дозволять активно виявляти загрози ще на етапі їхнього формування.

Отже, оцінювання рівня прикордонної безпеки є складним і багатокомпонентним процесом, що охоплює технічні засоби, підготовку персоналу, правове регулювання та міжнародну співпрацю. Ефективний контроль – запорука національної безпеки й стабільності, а його вдосконалення вимагає постійного розвитку та адаптації до нових викликів.

Паливода Володимир Олександрович,
*завідувач відділу державної та громадської безпеки Центру
безпекових досліджень Національного інституту стратегічних
досліджень*

e-mail: palyvoda@niss.gov.ua

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ АГЕНТСТВА РОЗВІДКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Підготовка високопрофесійних кадрів – одна з найважливіших проблем у діяльності будь-якої розвідувальної служби. Наявність фахівців відповідного рівня є запорукою виконання завдань, поставлених перед розвідкою політичним керівництвом держави. А нові виклики та загрози вимагають перегляду підходів до ролі людського чинника в системі забезпечення національної безпеки.

Підготовку кадрів для Агентства розвідки (далі – АР) Республіки Польща (далі – РП) регулюють підзаконні акти, видані на підставі ст. 71 закону від 24 травня 2002 р. “Про Агентство внутрішньої безпеки та Агентство розвідки”. Так, 24 березня 2020 р. було видано розпорядження Голови Ради міністрів РП “Про засади та порядок професійної підготовки співробітників Агентства розвідки”. Документ визначає такі види професійної підготовки співробітників: 1) для отримання першого звання у підофіцерському корпусі¹; 2) для отримання першого звання у корпусі хорунжих²; 3) для отримання першого звання в офіцерському корпусі; 4) підвищення кваліфікації; 5) профільна підготовка; 6) спеціалізована підготовка; 7) вивчення іноземних мов. Профільна та спеціалізована підготовка є нововведенням у сфері професійної підготовки співробітників.

За організацію та проведення навчального процесу, який здійснюється на базі Навчального центру (далі – НЦ)³ та Центру

¹ Відповідає званням у сержантському корпусі.

² Відповідає званням у корпусі прапорщиків.

³ НЦ веде свою історію від Центру підготовки кадрів розвідки I Департаменту МВС ПНР, створеного у жовтні 1972 р. Це був єдиний навчальний центр розвідслужб країн-членів Організації Варшавського договору за межами СРСР.

підвищення кваліфікації (далі – ЦПК), відповідає Бюро кадрів та професійної підготовки (далі – БКПП) АР. ЦПК створений у 2019 р. у відповідь на потребу адаптації системи навчання співробітників до реалій сучасного світу, передусім, загроз зовнішній безпеці держави.

Профільну та спеціалізовану підготовку, а також вивчення іноземних мов дозволено проводити поза АР – на базі інших навчальних закладів. Така форма – нововведення, й організована на основі договорів з державними та приватними навчальними закладами.

У разі вмотивованої необхідності керівник АР може дозволити проведення підготовки співробітників (крім профільної та підвищення кваліфікації) в індивідуальній формі.

Підготовку співробітників проводять відповідно до щорічного графіка навчання. Профільну і спеціалізовану підготовку та вивчення іноземних мов організовують залежно від потреб підрозділів АР, про що вони попередньо інформують БКПП. Підготовку співробітників здійснюють на основі навчальних програм та планів. Профільну, спеціалізовану підготовку та вивчення іноземних мов – на основі лише навчальних планів. Підготовка в індивідуальній формі вимагає розробки відповідних програм та планів.

Навчальні програми розробляє БКПП спільно з іншими зацікавленими підрозділами АР, а затверджує керівник АР. У цих документах відображені, зокрема, такі дані: мета підготовки; форма, система та загальні принципи її проведення; тематичні блоки; методика їхньої реалізації; форма завершення підготовки.

Навчальні плани розробляють у НЦ або ЦПК на основі програм, затверджені керівником БКПП. У цих документах відображено: тематика предметів; способи реалізації окремих тем; детальний графік занять та їхня тривалість; форма перевірки знань та вмінь на окремих етапах підготовки; форма завершення підготовки.

Для проходження підготовки у НЦ та ЦПК, співробітника відряджають наказом керівника АР за поданням керівника БКПП. У разі проходження співробітником підготовки на базі одного з

підрозділів АР – за поданням керівника цього підрозділу, а у разі спеціалізованої підготовки – за поданням керівника БКПП або керівника підрозділу, де співробітник проходить службу. На період навчання співробітників звільняють від виконання основних службових обов’язків.

Підготовку, для отримання першого звання в підофіцерському корпусі, зараховують як базу співробітника АР для проходження підготовчої служби.

Згідно зі ст. 49 закону “Про Агентство внутрішньої безпеки та Агентство розвідки”, особа, яка прийнята на службу в АР, призначена співробітником підготовчої служби строком на 3 роки. Після закінчення цього терміну, у разі отримання позитивної характеристики, співробітник призначають на постійну посаду. Особа, яка прийнята на службу в АР, повинна бути відразу направлена на підготовку в НЦ.

Співробітника оцінюють за такими критеріями: дотримання дисципліни; уміння працювати в колективі; схильність та здібність до служби у розвідці; можливості для професійної адаптації.

Керівник АР може звільнити співробітника від проходження підготовки у випадках, мотивованих його особливою кваліфікацією.

Підготовка для отримання першого звання у корпусі хорунжих є продовженням та розширенням змісту підготовки для отримання першого звання в підофіцерському корпусі і має на меті підвищення професійної кваліфікації співробітника.

Співробітник, якого направляють для проходження підготовки для отримання першого звання у корпусі хорунжих, має відповідати таким критеріям: пройти підготовку для отримання першого звання в підофіцерському корпусі або бути звільненим від цього; мати стаж служби в АР не менше 12 місяців; отримати позитивну характеристику; перебувати на посаді, за якою штатом передбачено звання не нижче, ніж хорунжий. Підготовку для отримання першого звання в офіцерському корпусі здійснюють у стаціонарній та заочній формах.

Співробітник, якого направляють для проходження підготовки для отримання першого звання в офіцерському

корпусі, має відповідати таким критеріям: мати ступінь магістра; пройти кваліфікаційну процедуру; отримати позитивну характеристику (не стосується осіб, щойно прийнятих на службу в АР); перебувати на посаді, за якою штатом передбачено звання не нижче, ніж офіцерське; володіти іноземною мовою на рівні, що дозволяє спілкуватися або гарантує складання відомчого іспиту до кінця періоду підготовчої служби.

Після закінчення підготовки для отримання першого звання в офіцерському корпусі співробітник може бути направлений до ЦПК з метою розширення знань та професійних навичок, здобутих раніше, шляхом їхнього застосування у симуляційному навчанні. Підготовку в ЦПК здійснюють у стаціонарній та заочній формах.

Після закінчення підготовки для отримання першого звання в офіцерському корпусі або навчання у ЦПК співробітник у період підготовчої служби може бути направлений на профільну підготовку. Цей вид підготовки має на меті вдосконалення знань та здобуття співробітниками конкретних професійних навичок, необхідних їм для виконання службових обов’язків, на посадах, які вони обіймають. Профільна підготовка адаптована до службової діяльності співробітника й може містити спеціалізовані курси, стажування, а також навчання в аспірантурі цивільних закладах освіти.

Вивчення іноземних мов спрямоване на набуття, закріплення та розвиток практичних навичок їх використання. На цей вид підготовки співробітників можуть відряджати протягом усього періоду служби в АР.

Спеціалізована підготовка спрямована на набуття співробітниками спеціалізованих навичок, адаптованих до потреб АР і пов’язаних із завданнями, які реалізує агенство.

Оцінювання результатів навчання співробітника відбувається у формі тесту (усного або письмового) та перевірки практичних навичок. Для оцінювання знань застосовують п’ятибальну систему, але оцінки можуть бути з мінусами і плюсами.

Співробітник може бути відрахований з НЦ або ЦПК з таких причин: 1) за відсутність позитивних результатів, виявлених на основі отриманих ним незадовільних оцінок; 2) за нескладання без

поважних причин іспитів у встановлений термін; 3) за відсутність на заняттях без поважних причин протягом щонайменше одного дня; 4) за грубе порушення дисципліни; 5) через службову необхідність. Повторне направлення такого співробітника на підготовку до НЦ або ЦПК відбувається не раніше ніж через рік після його відрахування.

Тематика професійної підготовки для отримання першого звання у підофіцерському корпусі охоплює такі питання: 1) історія розвідки; 2) завдання, організаційна структура та сфера повноважень АР; 3) нормативно-правові акти, що регулюють службову діяльність співробітників АР; 4) окремі аспекти захисту секретної інформації; 5) організація службового діловодства; 6) елементи військової підготовки та спортивні заняття.

Тематика професійної підготовки для отримання першого звання у корпусі хорунжих містить такі питання: 1) захист секретної інформації; 2) організація та виконання службових завдань в АР; 3) елементи військової підготовки та спортивні заняття; 4) контррозвідувальне забезпечення безпеки територій та приміщень АР, а також особового складу, що перебуває в них; 5) загрози для співробітників АР.

Тематика професійної підготовки для отримання першого звання в офіцерському корпусі охоплює такі питання: 1) тематичний обсяг навчання, який співробітники проходять під час підготовки для отримання першого звання у підофіцерському корпусі; 2) теорія та оперативна практика розвідки; 3) основи інформаційно-аналітичної роботи; 4) оперативна техніка; 5) застосування інформаційних технологій; 6) іноземні мови; 7) окремі аспекти адміністративно-фінансової діяльності в АР.

Тематика навчання у ЦПК містить такі питання: 1) теорія та оперативна практика розвідки; 2) основи інформаційно-аналітичної роботи; 3) оперативна техніка; 4) застосування інформаційних технологій; 5) іноземні мови.

Тематика профільної та спеціалізованої підготовки адаптована до потреб структурних підрозділів АР (про що керівники цих підрозділів попередньо інформують керівника

БКПП), а також залежить від службових обов’язків, які виконують співробітники.

Підготовка співробітників для отримання першого звання у підполіцейському, хорунжому й офіцерському корпусах, а також курси підвищення кваліфікації завершуються складанням підсумкового іспиту (в усній чи письмовій формі). Якщо програмою підготовки передбачено набуття співробітником практичних навичок, підсумковий іспит охоплює перевірку цих навичок.

Співробітник, який з поважних причин у встановлений термін не склав підсумкового іспиту, може скласти його в інший день, визначений головою екзаменаційної комісії.

У разі отримання незадовільної оцінки з підсумкового іспиту співробітник має право на одноразове його перескладання.

Ігнат'єв Борис Миколайович,

*доцент кафедри управління та інформаційно-аналітичного
забезпечення оперативно-службової діяльності Національної
академії Служби безпеки України*

e-mail: ihnatiev.borys@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ З ОРГАНІЗАЦІЇ ОПЕРАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В ІНТЕРЕСАХ ОСІНТ-ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ РОЗВІДУВАЛЬНОГО СПІВТОВАРИСТВА УКРАЇНИ

В умовах стрімкої цифрової трансформації товариства актуальності набуває досвід приватного сектору в організації операційної безпеки (ОПСЕК, англ. OPSEC), особливо для такої специфічної та чутливої сфери, як ОСІНТ-діяльність суб'єктів розвідувального товариства України (далі – суб'єкти ОСІНТ-діяльності). Комерційні структури функціонують в умовах жорсткої конкуренції, а тому одними з перших стикаються з новітніми загрозами інформаційній безпеці та змушені боронити свої активи. Завдяки цьому вони накопичили значний арсенал ефективних стратегій і практик. Глобальна статистика лише підкреслює масштаб викликів: кількість кібератак на компанії зростає в геометричній прогресії, а прогнозовані фінансові збитки від злочинної діяльності в мережі сягають трильйонів доларів. Саме ці реалії змусили приватний сектор вийти за межі суто технічних рішень та розробляти комплексні стратегічні підходи до захисту цих процесів і персоналу. Їхні напрацювання, перевірені в реальних умовах протистояння високотехнологічним загрозам, є неоціненним ресурсом для посилення операційної безпеки та ефективності ОСІНТ-підрозділів суб'єктів розвідувального товариства України.

Кількість інцидентів, спрямованих на державні інформаційні ресурси та об'єкти критичної інфраструктури, свідчить про надзвичайну напруженість ситуації і вимагає від організацій і державних установ максимальної пильності та посилених заходів операційної безпеки. У сучасних умовах процеси пошуку,

збирання, аналізу й використання інформації з відкритих джерел набувають стратегічного значення для забезпечення національної безпеки. Особливо це стосується сфер, де від оперативності, правдивості отриманих даних, конфіденційності самого факту зацікавленості та захисту аналітичних висновків залежить ефективність ухвалених рішень. У цьому контексті особливого значення набуває питання забезпечення операційної безпеки, що передбачає стан захищеності важливої інформації та процесів від доступу до них сторонніх осіб через застосування комплексу організаційних, технічних та інших заходів.

Водночас аналіз причин успішних атак незмінно вказує на вирішальну роль людського чинника. Велика частка інцидентів – від 70 % до понад 95 % – так чи інакше пов’язана з діями співробітників: випадковими помилками, неуважністю, недбалістю чи просто недостатньою обізнаністю щодо наявних ризиків. Навіть найсучасніші технології захисту безсилі, якщо людина несвідомо відчиняє двері для кіберзлочинців. Тому фокус у забезпеченні надійного захисту необхідно зміщувати на роботу з ОСІНТ-персоналом, а саме – підвищувати рівень його цифрової компетентності та формування культури безпеки. Під компетентністю ОСІНТ-персоналу зазначаємо: сукупність знань, умінь і навичок, які забезпечують ефективне виконання завдань із пошуку, аналізу та захисту отриманих результатів у межах ОСІНТ-діяльності.

Цю людську вразливість активно експлуатують спецслужби противника, деякі організації, групи та поодинокі особи. Розвиток технологій штучного інтелекту, особливо великих мовних моделей, надав їм нові потужні інструменти. Тепер вони можуть генерувати надзвичайно переконливі шахрайські листи та детально продумані сценарії соціальної інженерії, майстерно маскуючись під офіційні повідомлення від банків, державних органів чи навіть колег і знайомих. ШІ також дає змогу автоматизувати збір, обробку й аналіз персональних даних, що робить атаки більш адресними та ефективними, спрямованими на конкретну людину з урахуванням її звичок та інтересів. Тому класичні методи обману не втрачають актуальності та стають

небезпечнішими, а атаки на інфраструктурні об’єкти перетворюються на новий виклик у сфері операційної безпеки.

У відповідь на ці виклики інвестиції в регулярне та якісне навчання ОСІНТ-персоналу та підвищення рівня його цифрових компетентностей є необхідністю для суб’єктів ОСІНТ-діяльності. Йдеться не лише про формальне ознайомлення з правилами, а про фундаментальну роботу, спрямовану на перетворення кожного працівника з потенційної «слабкої ланки» на свідомий та активний елемент системи захисту – так званий «людський брандмауер». Основним результатом такого навчання є формування стійких навичок цифрової гігієни. Це комплекс знань і практичних умінь, які дають змогу співробітникам упевнено розпізнавати спроби шахрайства, критично оцінювати підозрілі покликання та вкладення, свідомо використовувати надійні паролі й переваги багатофакторної автентифікації, а також розуміти свою роль у загальній системі організації ОПСЕК суб’єкта розвідувального товариства України.

Ефективність цього підходу доводить практика та статистика приватного сектору. Організації, які системно навчають свій персонал, демонструють вищу стійкість до атак. Кількість успішних шахрайських інцидентів може скоротитися на 70 %. Співробітники стають помітно обережнішими: ймовірність того, що працівник натисне на шкідливе покликання, може знизитися на третину, а після року регулярних тренувань цей показник змінюється із загрозливих 60 % до безпечніших 10 %. Це мінімізує не лише прямі фінансові й репутаційні ризики, а й дає змогу швидше та ефективніше реагувати на інциденти, якщо вони все ж трапляються. Обізнаний співробітник із більшою ймовірністю розпізнає загрозу на ранньому етапі та повідомить відповідні служби, що дає змогу уникнути серйозних наслідків і скоротити витрати на їх ліквідацію.

Приватні компанії, які займаються конкурентною розвідкою, аналітикою соціальних мереж та управлінням репутацією тощо, активно застосовують комплекс заходів з оптимізації доступу до ресурсів у мережі та контролю цифрових відбитків, що відповідає концепції цифрової гігієни. Ці практики поєднують регулярне

навчання персоналу, тренінги, симуляції реальних ситуацій, командні вправи, а також постійне оцінювання рівня концентрації співробітників. Такий комплексний підхід є ефективним в умовах високої загрози та може слугувати моделлю для побудови аналогічних механізмів у суб'єктів розвідувального товариства України.

Звісно, теоретичні знання потребують практичного закріплення. Тому невіднятою частиною ефективного навчального процесу є практичні тренінги та симуляції реальних ситуацій. Велику популярність здобули імітації шахрайських атак, або «спам-тести». Вони є результативним інструментом для оцінювання рівня уважності співробітників, виявлення прогалин у знаннях і подальшого коригування навчальних програм для підвищення їхньої ефективності. Деякі світові лідери, а саме Microsoft, інтегрували такі симуляції у свою щомісячну практику, щоб постійно підтримувати високий рівень цифрової компетентності персоналу. Досвід Google, IBM, Cisco та інших провідних компаній також демонструє, що система безпеки має бути не лише технологічною, а й людиною орієнтованою, де основним пунктом є добре підготовлений фахівець, здатний усвідомлено діяти в умовах ймовірних загроз.

Іншим важливим інструментом є «настільні вправи» (tabletop exercises). Це командні симуляції, під час яких відпрацьовують дії у разі змодельованої атаки чи іншого інциденту відповідно до затвердженого плану реагування. Такі вправи допомагають кожному співробітнику чітко зрозуміти свою роль, обов'язки та послідовність дій у кризовій ситуації. Саме відпрацювання чітких протоколів реагування та їхнє регулярне тестування (рекомендується проводити щороку) стає запорукою швидких, скоординованих та ефективних дій команди у випадку реальної загрози.

Міжнародний досвід однозначно свідчить, що такий комплексний підхід із поєднання теоретичного навчання, практичних вправ та чітких планів реагування став загально визнаним безпековим стандартом для багатьох великих організацій. Провідні технологічні компанії та державні установи

в усьому світі активно інвестують у щорічні програми навчання та регулярні симуляції. Наприклад, урядові структури Австралії забезпечують навчанням більшість своїх співробітників – 78 %. Адже наявність добре відпрацьованих алгоритмів реагування дає змогу організаціям зменшити як фінансові, так і репутаційні втрати від можливих кіберінцидентів.

В Україні, попри всі труднощі воєнного періоду, також спостерігаємо хороший результат у сфері захисту інформації. Національна стратегія інформаційної безпеки заклала основу, а щорічний «місяць кібербезпеки» сприяє підвищенню загальної обізнаності як громадян, так і організацій державного та приватного сектору. Якщо ще у 2016 р. лише незначна частина українських компаній (менше ніж 20 %) проводила спеціалізовані тренінги, то зараз ситуація змінюється. Більше організацій усвідомлюють важливість регулярних навчальних курсів та відпрацювань процедур реагування. Держава також долучається до процесу: Національний координаційний центр кібербезпеки спільно з Центром цифрової безпеки НБУ ініціювали масштабну програму навчання з управління вразливостями для технічних фахівців регіональних військових адміністрацій, що охоплює всю країну та надає учасникам важливі теоретичні, практичні знання і навички.

Своєю чергою Міністерство цифрової трансформації України реалізує масштабні ініціативи, спрямовані на підвищення рівня цифрової компетентності громадян. У межах стратегії цифрової трансформації держави було розроблено Рамку цифрової компетентності для державних службовців України, яка визначає перелік необхідних знань, умінь та навичок для ефективного використання цифрових технологій у державному управлінні. У контексті цифровізації суб'єкти розвідувального товариства України також здійснюють заходи щодо розроблення та впровадження механізмів оцінювання й підвищення рівня цифрової компетентності співробітників. Зокрема, у Національній академії Служби безпеки України вже кілька років проводять поглиблені курси підвищення кваліфікації з безпеки ОСІНТ-діяльності. Ці ініціативи добре впливають як на розвиток

виявлених та попереджених кіберінцидентів, так і на загальний рівень операційної безпеки організацій.

Український бізнес також демонструє зростальне розуміння важливості цих практик. Ринок тренінгових послуг розвивається, збільшується кількість організацій, які спеціалізуються на інтеграції технологічних рішень із навчальними програмами для своїх клієнтів. Банківський сектор, зокрема, ПриватБанк, активно впроваджує внутрішні програми навчання, аналізуючи досвід минулих інцидентів. Навіть серед тих компаній, які раніше не приділяли уваги питанням захисту в мережі, зростає кількість тих, хто планує інвестувати в цю сферу, розглядаючи навчання персоналу, як один із ключових пріоритетів. Важливий внесок мають і доступні ініціативи, такі, як безплатно освітня програма «Основи цифрової безпеки для бізнесу» від Google, яка допомагає малому та середньому бізнесу здобувати знання. Звичайно, виклики, пов’язані з обмеженістю ресурсів у невеликих компаній, залишаються, але напрям на посилення уваги до питань захисту даних і систем є беззаперечним.

Однак в умовах гібридної війни, коли розвідувальна діяльність набуває особливої військової та політичної ваги, необхідно постійно працювати над адаптацією досвіду приватного сектору з організації ОПСЕК до специфіки суб’єктів розвідувального товариства України. Для ОСІНТ-персоналу, який займається пошуком і аналізом даних із відкритих джерел, важливим є не лише володіння аналітичними навичками, а й уміння забезпечувати контроль ідентифікаторів, використовувати спеціалізовані інструменти та дотримуватися принципів операційної безпеки. Ефективність ОСІНТ-діяльності безпосередньо залежить від того, наскільки добре її персонал володіє навичками цифрової гігієни, вміє виявляти й аналізувати потенційні загрози, а також правильно оцінювати ризики, пов’язані з цифровою присутністю.

Практика фіксує, що навчання персоналу не може бути епізодичним чи формальним. Воно має бути регулярним, системним, ґрунтованим на реальних сценаріях і відповідати специфіці діяльності. Важливо, щоб навчання мало не лише

теоретичну частину, а і практичні тренінги, симуляції атак, тестування на пильність, а також регулярне оцінювання рівня цифрової компетентності.

Можна стверджувати, що систематичне, всебічне та практично орієнтоване навчання ОСІНТ-персоналу має стати важливим компонентом будь-якої сучасної та ефективної стратегії забезпечення операційної безпеки. А якщо це поєднують із чіткими, добре продуманими та регулярно відпрацьованими планами реагування на інциденти, а також підтримують послідовною державною політикою, як це відбувається в Україні у межах Стратегії інформаційної безпеки, то суб’єкти розвідувального товариства підвищують здатність ефективно протистояти більшим загрозам у цифровому просторі та забезпечувати стабільність і безперервність своєї діяльності. Тому цифрова компетентність ОСІНТ-персоналу має стати важливою частиною професійної підготовки, адже саме вона є основою для забезпечення не лише ефективності пошуку даних, а і їхньої безпеки.

Mitkina Yevheniia,

*Senior teacher, Foreign Languages Department, Military Academy
of Odesa*

e-mail: primaverabienvendida@gmail.com

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LEARNING AND TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Nowadays artificial intelligence (AI) is actively introduced into various fields of activity, including education, as well. Its impact on the process of learning and teaching foreign languages is particularly noticeable. AI-based technologies are not only available translation tools, but also entire systems that can adapt to the needs of a particular learner. Using artificial intelligence provides millions of people the opportunity to learn at any time and from anywhere in the world.

However, despite the obvious advantages, there are also certain concerns of AI using related to: the quality of learning, data security, and preservation of the human factor in teaching.

These theses are dedicated to analyze the main advantages and disadvantages of using AI in the context of learning and teaching a foreign language.

Among the advantages there can be mentioned the following:

– individualization of learning:

AI allows you to adapt learning materials according to the learner's level of knowledge, pace of learning, and interests. AI-based programs can create individual courses, which increases learning efficiency;

-access to resources at any convenient and available time:

Online AI platforms are available 24/7, allowing you to learn a language at your own pace. Possibility of independent learning without constant teacher supervision;

– instant feedback:

AI is able to check tasks instantly, identify errors, and provide explanations. This contributes to faster learning and correction of common mistakes;

– motivation and game-based engagement:

The use of games, points, ratings in applications increases motivation to learn, as well as involve the user in the learning process through interesting visual and interactive tools;

- practice of oral communication:

Speaking bots and virtual interlocutors help improve pronunciation and oral communication skills. The ability to repeat exercises without limiting the number of times;

- progress analysis:

AI systems can conduct detailed analytics of performance, point out weaknesses and suggest ways to improve.

Disadvantages of using AI in foreign language learning include:

- lack of live communication:

AI cannot completely replace the emotional and social aspect of communication with a teacher or other students. The lack of a real communicative situation can reduce the effectiveness of learning;

- mechanical assimilation of knowledge:

Excessive use of automated exercises can lead to a superficial understanding of the material. Deep learning of vocabulary or grammar does not always occur;

- technical limitations and errors:

Not all AI systems are perfect: there may be translation errors, incorrectly recognized answers. Programs may have a limited vocabulary or not take into account the context;

- dependence on technology:

Constant use of AI can reduce learner independence and loss of traditional learning skills, such as working with printed texts;

- problems with access:

Not all students have access to quality internet or modern devices. This creates an unequal learning environment;

- data security issues:

The use of AI involves the processing of personal data, which needs to be protected and confidential.

Thus, artificial intelligence is a powerful tool for supporting foreign language learning and teaching. Its capabilities from personalized learning to automatic progress analysis can make the educational process more flexible, interesting, and effective.

However, it is important to remember that technology cannot completely replace the role of humans in education. Teachers, with their emotional support, intuition, and live experience, remain indispensable in the development of full-fledged language skills. The optimal combination of AI and traditional methods will not only allow for effective language learning, but also for the development of critical thinking, cultural awareness, and social competencies. In the future, it is important to develop technologies towards deeper integration with pedagogical approaches, establish a balance between innovation and humanistic values of education.

Маняков Іван Валерійович,

*старший викладач кафедри прикордонної безпеки
факультету професійної освіти та лідерства Національної
академії Державної прикордонної служби*

e-mail: man_iv_bg@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ШТАБІВ (ПІДРОЗДІЛІВ) СИЛ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СИСТЕМИ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ JSATS

Актуальність розроблення нових підходів до застосування комп'ютерних систем у підготовці керівного складу підрозділів та органів охорони державного кордону зумовлена необхідністю уніфікації прийнятих рішень зі зразками підрозділів, частин, з'єднань та об'єднань ЗСУ, координаційних штабів країн НАТО, а також у разі спільних дій із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій у прикордонних регіонах.

Можливості у плануванні операцій багатонаціональних сил – наземних та морських операцій із підтримання миру, антитерористичних заходів або операцій сил логістики – передбачають проведення спільної підготовки, зокрема, у формі розроблення та відпрацювання ймовірних сценаріїв дій сил і засобів у визначеному операційному районі.

Наявні в Україні комп'ютерні військові розробки імітаційного моделювання використовують для підтримки й аналізу прийнятих військових рішень за стандартами MDMP і можуть застосовувати, щоб планувати операції з захисту державних інтересів на кордонах, а також для тактичної та оперативної підготовки штабів частин і підрозділів охорони державного кордону.

Чинні методики колективної підготовки штабів та бойових підрозділів ЗСУ здібні оцінювати діяльність колективів лише за деякими напрямками і звертають увагу на деталізацію завдань за посадою для кожного, опрацювання загальних обов'язків, великих обсягів нормативно-правової бази та розв'язання нескладних ситуацій.

Найкращим рішенням, щоб підготувати оперативний склад

частин і з'єднань ЗСУ, є застосування засобів імітаційного моделювання. Багатофункціональні програми бойового управління військами (силами) та моделювання дій країн НАТО здібні комплексно охоплювати всі компоненти процесу управління, індивідуально оцінювати учасників, розвивати командирські та лідерські якості оперативного складу штабів і підрозділів. Це підтверджує актуальність розвитку військової освіти та впровадження сучасних технологій задля досягнення перемоги.

Навчання із використанням засобів імітаційного моделювання розширює можливості відпрацювати питання організації та ведення бойових дій, дає змогу досліджувати нові способи і форми застосування військ, сучасних зразків озброєння і техніки, зважаючи на економічні, політичні, географічні та інші чинники.

За матеріалами військових публікацій країн НАТО та досліджень ЗСУ доведено важливість використання військових тактичних ігор і бойових симуляторів. Їхні переваги – відсутність прямої загрози для учасників, можливість обирати різнопланову місцевість, застосування сучасних обчислювальних засобів і формування психологічної стійкості груп у процесі моделювання воєнних ситуацій.

Обрання Україною стратегічного партнерства з НАТО та розвиток систем підготовки війська за стандартами Північного Альянсу зафіксували наявність перспективних навчально-тренувальних програм і моделей. У процесі адаптації та випробувань встановлено ефективність засобів імітаційного моделювання (JCATS, Battle Command, Follow Me та ін.) під час прийняття військових управлінських рішень, адже вони відображають реальні наслідки тактичних дій.

Сучасна система JCATS призначена, щоб моделювати дії підрозділів, частин, з'єднань та угруповань відповідно до прийнятого командиром рішення в конкретних обставинах.

Система Battle Command функціонує як інтегрована система бойового управління, що належить до програми FBCB2 (Battle Command Brigade and Below – «Бойове командування бригадою і нижче»). Вона забезпечує отримання командуванням актуальної

інформації про події на театрі воєнних дій та у визначених районах місцевості. Крім високоточних відеозображень учасників і цифрового картографування поля бою, у базі FBCB2 можна створювати «цифрові підрозділи» до рівня бригади, організовувати захищені системи голосового управління, безпечні мережі та управління силами в реальному часі.

Британські системи BOWMAN та WK450 розроблено, як багатофункціональні інформаційно-керувальні системи для майбутніх військових операцій у мережевому середовищі. На основі досвіду Іраку та Афганістану вони забезпечують тактичний зв'язок із шифруванням для підтримки наземних операцій і десанту.

Переглянуті системи імітаційного моделювання для підготовки та бойового управління сучасних армій і коаліційних сил є комплексом програмно-інтегрованих засобів управління, зв'язку, відеоконтролю, шифрування, розвідки та планування бойових місій на нових локаціях з урахуванням чинних зразків озброєння, і засобів ураження.

Основна сила застосування таких систем у підготовці штабів та підрозділів ЗСУ є у простоті організації комунікацій спеціалізованих аудиторій, відносній дешевизні обладнання та розгортання комплексів, можливості поступово розширювати кількість учасників навчання та інтенсивність тренувань, варіюючи дані про райони дій, метеоумови, пору року та час доби.

Варто зазначити, що проведення навчань із використанням імітаційного моделювання має низку переваг перед традиційними методами:

I. можливість обирати поле бою чи ситуативну мапу операційного району з урахуванням географічних особливостей місцевості органів охорони державного кордону (рельєф, річки, рослинність, дорожня мережа, населеність);

II. внесення до бази даних відомостей про озброєння і військову техніку з тактико-технічними характеристиками, що дає змогу точно визначати способи застосування та моделювати варіанти вогневого ураження чи маршових дій;

III. можливість врахування особового складу з розподілом за

підрозділами та елементами бойового ладу чи за специфічними небойовими завданнями (логістика, медицина, радіолокаційна розвідка).

Важливою перевагою JCATS є можливість відтворювати заплановані бойові дії не лише на карті, а й на змодельованій місцевості. Це розширює потенціал навчань для відпрацювання завдань із ведення розвідки, здійснення вогневого ураження противника, пересування елементів бойового ладу або маршів резервів.

Отже, використання засобів імітаційного моделювання, бойових симуляторних комплексів і систем є однією з основних практичних форм підготовки ЗСУ. Планування навчань чи тренувань із моделюванням спеціальних операцій, міжнародних місій та міжвідомчих дій відкриває широкі перспективи для підвищення ефективності управління, злагодженості та готовності українських підрозділів до спільних дій у складних умовах сучасних загроз.

Судома Дмитро Олександрович,

*старший викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
e-mail: sudomad@ukr.net*

УПРАВЛІННЯ ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

Управління є основним різновидом діяльності командирів (начальників), штабів та інших органів, наприклад, управління щодо підтримання бойової готовності, готовності органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) до виконання завдань за призначенням, підготовки до оперативно-службової діяльності та керівництва ними під час виконання наданих завдань. Мета управління –забезпечити ефективне використання сил і засобів, а також у якісно виконувати завдання під час здійснення оперативно-службових дій.

Процес управління – це безперервна організаційно-технічна діяльність, яку здійснює система управління з використанням різних методів і технічних засобів, щоб досягнути визначених результатів в умовах конкретного внутрішнього стану та зовнішнього середовища. Означає закономірну, послідовну й безперервну зміну станів системи, тобто її перехід з одного стану до іншого.

Робота штабів (органів управління) усіх рівнів під час підготовки та здійснення ОСД вміщує збір, обробку, накопичення і зберігання великих обсягів різноманітної службової інформації. Цей процес має дві основні сторони: по-перше, всебічне забезпечення підготовки та прийняття обґрунтованих рішень на здійснення ОСД, що потребує врахування умов, обставин і нарощування інформаційної бази для виявлення тенденцій її розвитку; по-друге, врахування змін обставин на державному кордоні, що вимагає від командирів і штабів своєчасного реагування та оперативності під час обробки інформації для коригування прийнятих рішень.

Управління можна визначити як процес перетворення

інформації про стан і умови функціонування об’єктів у команди (параметри), які забезпечують збереження їхнього стану або переведення у новий відповідно до мети. Управління – це інформаційний процес, у якому збір, обробка, зберігання і передача інформації є основним.

Інформація – це сукупність відомостей (даних), необхідних для формування мети системи, характеристики станів об’єктів управління і зовнішнього середовища. Вона є носієм усіх перетворень у системі, а отже, без інформації управління є неможливим. Використовувана інформація мусить відповідати завданням системи управління, мати чітко визначені джерела та адресних споживачів.

Основні інформаційні процеси – це збір і аналіз даних, доведення рішень (команд, розпоряджень) до об’єктів управління. Надані вимоги: повнота, своєчасність і достовірність. Повний аналіз здійснюється на етапах планування і прийняття рішень. Джерелами інформації є розвідка, технічні засоби і системи збору даних, повідомлення підлеглих, документи вищих органів управління, а також відомості від суміжних структур.

Ефективність управління органами ДПСУ залежить від обсягу та якості інформації, що надходить. Сам процес можна подати як замкнутий інформаційний контур, що вміщає: прямий канал – накази, розпорядження і плани, розроблені на основі рішень командирів, які доводяться до виконавців з допомогою технічних засобів чи зв’язку; зворотний канал – донесення, доповіді та зведення про стан об’єктів, суб’єктів і обставин, що надходять до органів управління після впливу зовнішніх чинників.

У підсумку інформація накопичується в банку даних, де її аналізують інформаційно-аналітичні підрозділи, формуючи загальну або змінну модель обставин. Це дає змогу керівництву ухвалювати обґрунтовані рішення, які оформляються документально або у вигляді усних розпоряджень, після чого інформаційний цикл замикається.

Ресурси управління поділяють на три групи: інформаційні ресурси – усі необхідні дані для організації та виконання завдань у відповідності до законодавства й нормативних актів, методичні

ресурси – методи обробки даних, математичні, що забезпечують перетворення інформації у командні дані, технічні ресурси – засоби, які звільняють посадових осіб від рутинної роботи (передусім комп’ютери та спеціалізоване обладнання).

Отже, процес управління у системі органів ДПСУ нерозривно пов’язаний зі збиранням, передачею, зберіганням і переробленням інформації, що є основою ефективної діяльності системи.

Вольвак Олександр Миколайович,
*старший викладач Національної академії Служби безпеки
України*

e-mail: avolvak@email.ua

Чайка Віктор Геннадійович,
студент

КОНЦЕПТ ДЕЦИЗИОНІЗМУ К. ШМІТТА Й САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

У ХХІ столітті світовий правопорядок, який після 1945 року здавався непохитним, опинився під загрозою агресивних національних амбіцій. Ліберальний лад, що домінував десятиліттями, зазнає безпрецедентних викликів: війни, нові конфлікти та масштабні санкції, що створюють атмосферу глобальної невизначеності та хаосу. Міжнародні інституції втрачають авторитет і дієздатність: ООН, Світова торгова організація та міжнародні суди дедалі частіше виявляються неспроможними реагувати на сучасні виклики.

К. Шмітт зауважив: “Суверенний той, хто приймає рішення про надзвичайний стан”. Сучасна геополітика підтверджує цю тезу: замість переговорів та права дедалі частіше переважає сила одностороннього рішення. Концепт децизіонізму є ключем до розуміння цих процесів, адже він пояснює, чому державний суверенітет опиняється під постійним тиском. Метою дослідження є довести, що порушення суверенітету держав та зсув міжнародного лад є прямим наслідком свідомих рішень конкретних акторів крізь призму теорії децизіонізму К. Шмітта.

Концепція децизіонізму підкреслює нерозривний зв'язок суверенітету з можливістю ухвалення виняткових рішень у кризовий період. К. Шмітт категорично стверджував: “Суверен є той, хто вирішує стан винятку” – справжня суверенність визначається не лише дотриманням норм, а передусім здатністю правителя чи держави призупиняти дію звичайного правопорядку

задля захисту нації. У системі “норма – виняток” рішення радикально переважає над нормою. К. Шмітт зауважує, що під час кризи чинні правові рамки втрачають силу, і саме акт влади формує нову реальність. Це означає, що легітимність будь-якого правила у надзвичайних умовах поступається винятковому рішення, покликаному врятувати політичну спільноту з правового “застою”. У міжнародному правопорядку базовими є принципи невтручання у внутрішні справи та територіальної цілісності, як вираження суверенітету. Проте в умовах глобальної невизначеності ці принципи частіше ставлять під сумнів. Політичні й економічні санкції засвідчують, що міжнародні норми підлягають коригуванню, коли держави чи міжнародні організації вдаються до виняткових заходів. Це породжує дилему: з одного боку, суверенні рішення мають захищати спільноту, з іншого – вони можуть порушувати усталені норми міжнародного права. Отже, теоретико-методологічні основи дослідження висвітлюють суперечність між постійними принципами міжнародного ладу й необхідністю надзвичайних дій у складних геополітичних умовах.

Показовим прикладом є грузино-абхазький конфлікт. У 1992–1993 рр. розгорілася війна – за підтримки російських сил сепаратисти здобули контроль над більшістю Абхазії, а грузинська армія була витіснена (Грузія фактично втратила владу над регіоном).

Абхазія проголосила незалежність, але переговори щодо її статусу зайшли в глухий кут. У серпні 2008 р. Грузія силою намагалася відновити контроль над Абхазією, що призвело до п'ятиденної війни з Росією. Абхазькі та російські війська швидко витіснили грузинські сили з регіону. Після цього РФ офіційно визнала незалежність Абхазії (та Південної Осетії).

Було анульовано угоду 1994 р., а на місце миротворців увійшли регулярні російські війська.

Наразі Абхазія лишається міжнародно невизнаною (її незалежність визнають, лише кілька держав). З позиції децизіонізму К. Шмітта сувереном цієї кризи стала Росія, яка самочинно ухвалила рішення про застосування сили та визнання незалежності Абхазії всупереч нормам міжнародного права. Це

грубо порушувало принцип непорушності кордонів, закріплений у Статуті ООН та Гельсінському заключному акті. ОБСЄ офіційно визнала Абхазію “окупованою територією” Грузії.

Через досвід абхазької кризи з'явилися сумніви у стабільності міжнародного ладу: формальні норми міжнародного права (суверенітет держав, непорушність кордонів) переживали випробування новою геополітичною реальністю. У цих умовах особливу увагу привертає теорія К. Шмітта – концепція децизіонізму, яка стверджує, що сувереном є той, хто оголошує надзвичайний стан і сам втілює право. На думку К. Шмітта лише рішення влади може створити новий правопорядок, а сама ідея абсолютного нормативізму прагне “знищити суверена”. Отже, передумовами стають напруженість у відносинах великих держав і зростаюча глобальна невизначеність, коли держави змушені самостійно визначати обсяги своїх можливостей.

Російське вторгнення в Україну стало не лише точкою неповернення для європейської безпеки, а і прецедентом, що вплинув на поведінку інших глобальних гравців. Під загрозою опинився не лише пострадянський простір — ланцюг децизійних дій почав поширюватися на інші стратегічні регіони. Одним із таких епіцентрів стала Азіатсько-Тихоокеанська зона, де загострюється проблема Тайваню. Згідно з ідеєю децизіонізму К. Шмітта, дії КНР можна розглядати як рішення суверена, що ігнорує баланс, тоді як США та їхні союзники відповідають санкціями, створюючи нову постнормативну реальність. Взаємодія цих рішень лише поглиблює кризу, адже ігнорування норм усіма сторонами підриває стабільність міжнародного ладу.

Концепція децизіонізму К. Шмітта є потужним аналітичним інструментом для осмислення сучасного розвитку міжнародних відносин. У центрі цієї теорії не норма, а виняток; не закон, а воля суверена, здібного діяти в умовах кризи. Події останніх десятиліть – від російського втручання в Абхазію та Україну до торгових воєн Д. Трампа й ескалації довкола Тайваню – демонструють, як деякі актори, посиляючись на загрози, одноосібно порушують усталений лад. Руйнування міжнародного правопорядку відбувається не стихійно, а як результат рішень

конкретних лідерів, які ставлять політичну волю вище норм. Суверен у шміттівському сенсі – це не лише глава держави, а будь-який актор, здібний вирішити, коли право більше не діє. У підсумку формується нове глобальне середовище невизначеності, де класичні механізми легітимації слабшають, а виняткові дії задають ритм епохи. У цьому світі санкційна політика, анексії, торгові війни та односторонні рішення перестають сприйматися як виняток – вони стають інструментами творення нового ладу через децизію.

Кардаш Сергій Юрійович,

*викладач кафедри національної безпеки та політології
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та
національної безпеки Національного університету “Острозька
академія”*

e-mail: serhii.kardash@oa.edu.ua

КРИЗА БРОНЕТЕХНІКИ: РОСІЙСЬКА АРМІЯ НА МЕЖІ МОЖЛИВОСТЕЙ?

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну з лютого 2022 року змінило характер сучасних воєнних конфліктів. Одним із найвиразніших проявів цього став розвиток втрат у бронетехніці, яка виявила вразливість, навіть чисельно армії, що переважає в умовах війни. Танки, бойові машини піхоти (БМП), бронетранспортери (БТР) стали об’єктом не масового використання, але й масового знищення, особливо в умовах насиченого протитанковими засобами поля бою. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну (з лютого 2022 р.) призвело до величезних втрат російської бронетехніки. Згідно з дослідженнями Інституту вивчення війни (ISW), лише у 2024 році українські війська знищили або пошкодили майже 3,7 тисячі російських танків та майже 9 тисяч бойових машин піхоти. Ці втрати вказують на критичне виснаження стратегічних резервів. До прикладу, супутникові знімки квітня 2025 року засвідчили, що на Омській базі зберігання бронетехніки майже не залишилося бойових машин. У цій статті є аналіз поточного стану бронетехнічного ресурсу російської армії, її здатності до відновлення техніки та потенційних сценаріїв розвитку на період до 2027 року. Деяку увагу приділено зміні характеру бойових дій під впливом технічного виснаження РФ.

Теперішній стан бронетехніки РФ (2021–2025).

За даними аналітиків ARI (Франція), станом на 2021 рік на російських складах зберігалось орієнтовно 6–7 тисяч танків; наприкінці лютого 2022-го на бойовому чергуванні перебувало майже 2 987 таких машин. У 2022–2025 рр. Росія швидко

розконсервувала понад 4 тисячі танків (понад 54 % з них придатні для ремонту), але вже у 2024–2025 рр. темпи відновлення істотно впали – до ~342 одиниць на рік. Станом на початок 2025 р. на найбільших базах зберігання залишалося майже 3 463 танки, переважна більшість яких була у поганому технічному стані. Одночасно фіксуються ознаки різкого погіршення ефективності відновлення і зносу техніки. Так, на московських базах уже почали відсортувати так звані “могильники техніки”, а супутникові знімки 2024–2025 років демонструють майже повну відсутність руху біля зачинених ангарів зі зберігання ББМ. В умовах дефіциту нових машин російське командування змушене звертатися до застарілих зразків. Зокрема, для поповнення втрат колісних ББМ почали розконсервувати бронетранспортери БТР-60/70. За прогнозами, до другої половини 2025 року всі танки у “задовільному стані” будуть виснажені й основним акцентом відновлення стануть старі моделі Т-62 та Т-55.

Географічний розподіл залишків бронетехніки також має значення. Найбільші бази, такі як–Каменка, Владівірська область; Арсенєв, Приморський край; та Омськ, Західний Сибір, демонструють різні ступені збереження техніки. Частина машин була втрачена не у боях, а внаслідок корозії, тривалого зберігання просто неба, за браком планового обслуговування. У 2024–2025 рр. зафіксовано випадки відправки на фронт техніки без повноцінного ремонту, що призводило до її втрати ще до бойового застосування. Крім того, фіксують збільшення частки застарілих моделей Т-62, Т-55 і навіть Т-54 у нових партіях, що надходять на фронт.

Отже, до середини 2025 року РФ вичерпала запаси “легко відновлюваної” бронетехніки, і кількість придатних до бою машин на фронті стрімко скорочується. Застосування застарілих ББМ і зниження технічного потенціалу свідчать про кризу запасів, яка дедалі більше обмежує бойову спроможність російської армії.

Потенціал відновлення і виробництва.

Аналіз відновлювальних та виробничих можливостей РФ вказує на суворі обмеження. Згідно з оцінюванням, темпи ремонту танків знизились у 3,5–4 рази проти початкового періоду війни. Як

показують дані, у 2022 р. Росія вводила до 120 танків на місяць, однак до кінця 2023-го цей показник знизився до ~90/міс. Упродовж 2024 р. середньомісячне виробництво коливалося від 44 до 75 одиниць і наприкінці року стабілізувалося на рівні майже 50 танків на місяць. На початку 2025 р. ця цифра впала до 30–35 танків на місяць. Очевидно, що навіть такі показники не здібні компенсувати поточні бойові втрати. Водночас важливим є не стільки загальна кількість танків на зберіганні, скільки швидкість їхнього відновлення (ремонту). Серед основних обмежень потенціалу відновлення називають виробничі потужності заводів, нестачу кваліфікованих кадрів і технологічне відставання російського ВПК. Імовірно, Росія вже максимально наблизилася до кінця можливостей свого виробництва і ремонту бронетехніки. На цьому тлі вважають можливим залучення допомоги від союзників: зокрема, не виключають постачання бронетехніки від Північної Кореї, Ірану та, у менш ймовірному випадку, Китаю. У будь-якому разі дані свідчать, що відновлювальний потенціал РФ обмежений і не дає змогу швидко компенсувати втрати бронемашин.

Труднощі у ВПК РФ спричинені впливом міжнародних санкцій, що обмежують доступ до високотехнологічних компонентів, зокрема, тепловізійних прицілів, електроніки, німецьких коробок передач. Навіть провідні підприємства – Уралвагонзавод (Нижній Тагіл), Челябінський тракторний завод, Курганмашзавод – не можуть підтримувати стабільний цикл виробництва без імпортних деталей або “чорного імпорту” з третіх країн. За оцінками, фактична спроможність РФ виробляти танки типу Т-90М не перевищує 20–25 одиниць на місяць у кращому випадку.

Ознаки доктринальної адаптації РФ.

Криза з бронетехнікою супроводжується спробами змінити тактичні й операційні підходи до ведення бойових дій. Починаючи з другої половини 2024 року, спостерігаємо системну переорієнтацію російського командування на використання “штурмових хвиль” піхоти, які часто залучені без належної підтримки бронетехніки. Це підтверджуємо зростанням втрат

серед особового складу та збільшенням використання цивільного транспорту для логістики в зоні бойових дій. Фактично це означає повернення до маломеханізованої війни, характерної для армій із ресурсними обмеженнями.

У районах, де раніше проводилися механізовані наступи із залученням ротно-тактичних груп, тепер переважає тактика “м’ясних штурмів” – піхота з незначною підтримкою техніки атакує в лоб, зазнаючи величезних втрат. Найбільш виразно це було помітно під Авдіївкою (кінець 2023 – початок 2024 рр.), де кількість бронетехніки, залученої до боїв, була меншою, ніж у попередніх фазах наступу. Таке заміщення технічного ресурсу людським свідчить про деградацію мобільності й вогневої підтримки у російських підрозділах.

Цей процес, може, бути симптомом не лише технічної кризи, а й інституційної деградації: зміна бойової доктрини відбувається не через стратегічне переосмислення, а через технічну неспроможність підтримувати сучасні стандарти воєнних дій. У такий спосіб, технічне виснаження бронетехніки тягне за собою глибші наслідки – як у структурі кадрових рішень, так і в якості операційного планування.

Сценарії розвитку (2025–2027).

З огляду на темпи виснаження резервів та реальні можливості нарощування виробництва й ремонту, можна виокремити такі сценарії розвитку на 2025–2027 роки:

Оптимістичний (12–18 міс.): подальше виснаження танкових резервів завдяки підвищенню інтенсивності бойових дій. Росія продовжує активні штурми, що швидко «використовує» залишки складів.

Поміrkований (18–24 міс.): вичерпання основних запасів танків на складах зберігання. Інтенсивність боїв залишається високою, але нові підкріплення дедалі менше відновлюються.

Песимістичний (понад 26 міс.): Росія починає отримувати значні постачання важкої бронетехніки від Ірану, КНДР і потенційно Китаю. Це дає змогу дещо відновити старіший асортимент і продовжити наступальні можливості.

Варто зазначити, що реальність може виявитися гібридною, але всі сценарії передбачають поступове виснаження запасів сучасної бронетехніки РФ. Особливо ризикованим вважають сценарій із зовнішніми поставками, оскільки він залежить від політичних чинників і здатний лише відтермінувати кризу.

Висновки.

РФ дедалі більше відходить від масштабного використання бронетехніки на користь штурмових тактик із масовим залученням піхоти. Вичерпання баз зберігання та сповільнення ремонту призводять до гострого дефіциту машин у військах, який починає компенсуватися підвищеною участю “живої сили”. Унаслідок цього зростання втрат особового складу спричиняє пропорційне збільшення витрат на їхню компенсацію і посилює навантаження на російську економіку. За оцінками аналітиків, описаний процес набуває “спіралеподібного” характеру й має довгострокове стратегічне значення. Ключовим у цій ситуації є темп виснаження та відновлення бронетехніки, а не просто загальна кількість машин на складах.

З огляду на динаміку 2022–2025 рр, можна стверджувати, що Росія входить у фазу технічного та ресурсного перенапруження, коли підтримання інтенсивності бойових дій вимагає або технологічного прориву, або зовнішньої підтримки. Через відсутність обох чинників прогнозують не лише зниження бойового потенціалу, а й накопичення внутрішньої напруги в оборонному секторі РФ, що може мати політичні наслідки. Підрив довіри до здатності воювати “у довгу” створює нові вікна можливостей для українських та західних стратегій стримування.

Хомич Тетяна Миколаївна,

*викладач кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського
Національного університету “Острозька академія”*

e-mail: tetiana.khomych@oa.edu.ua

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕЖІ СВОБОДИ СЛОВА В КОНТЕКСТІ ЗАКЛИКІВ ДО ЗМІНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ Й МЕЖ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Починаючи з 20 лютого 2014 р., відколи Російська Федерація розпочала збройну агресію проти України та окупацію частини її території, практичної актуальності набуло питання про зміни меж території або державного кордону України, форми правління, державного устрою та інших елементів конституційного ладу України, а також можливості вільно й публічно виражати свою думку про такі зміни.

Відразу потрібно зазначити про розрізнення права мати свою думку та висловлювати її. Перше право не має жодних обмежень, тобто нікому не можна заборонити формувати та мати власні переконання. А ось щодо вираження – тут уже можуть бути обмеження.

Отож, чи мають право громадяни України та інші особи вільно висловлювати свої думки про зміни меж території України (як у бік її зменшення, так і розширення), зміни форми державного устрою (наприклад, щодо федералізації), форми правління тощо? Відповідь на це питання треба розпочати з того, що межі свободи людини контролює і встановлює держава через закріплення прав людини та гарантій їхньої реалізації.

Відповідно до ч. 1 ст. 34 Конституції України: “Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.” Одночасно з цим здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського ладу для того, щоб запобігти заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобіганню

розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ч. 3 ст. 34 Конституції України).

Ч. 3 ст. 5 Конституції України гарантує виняткове право народу визначати і змінювати конституційний лад в Україні, а ст. 73 Конституції України передбачає виняткове право вирішувати питання про зміну території України за допомогою всеукраїнського референдуму. Отже, саме Основний Закон визначає та гарантує право громадян України всіх національностей (Українського народу) на визначення та зміну як конституційного ладу, так і меж території України. Відповідно, це право містить вільне формулювання, висловлювання та поширення своїх думок і бачення щодо цих питань.

А як же із закликами до активних дій щодо зміни конституційного ладу або меж території України? Як і будь-яке право людини, це право не є безмежним, і порушення його меж є кримінальною відповідальністю.

В Україні дозволено висловлювати свої думки приватної публічно, поширювати матеріали та навіть закликати до дій щодо змін конституційного ладу чи меж території або державного кордону України. Одне правило – ці висловлювання та заклики мають бути в межах тих способів і порядку змін, які передбачені правовими нормами. Конституція України гарантує можливість народу змінювати конституційний лад, а не знищувати його, і передбачає способи таких змін не насильницьким шляхом. Це ж саме стосується і державної влади: існують законні способи її здобуття, а захоплення державної влади як насильницьким, так і іншим способом тягне за собою кримінальну відповідальність. Аналогічне правило діє і щодо зміни меж території: єдиний передбачений законом спосіб збільшення чи зменшення території України – це всеукраїнський референдум (не місцевий!), який призначає Верховна Рада України.

Отже, висловлювати свої думки та навіть закликати до зміни конституційного ладу, державної влади чи меж території України не заборонено, але такі висловлювання та заклики не мають загрожувати національній безпеці, територіальній цілісності,

громадському ладу, а також реалізації інших прав людини. У деяких випадках закон навіть зобов’язує певних суб’єктів до поширення інформації, закликів та активних дій щодо здобуття ними державної влади. Так, відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України “Про політичні партії в Україні”, у разі не висування політичною партією своїх кандидатів на виборах Президента України та народних депутатів України упродовж десяти років орган, який зареєстрував політичну партію, має звернутися до суду з поданням про скасування реєстрації такої партії.

Крім того, умовою притягнення до кримінальної відповідальності за заклики до, наприклад, насильницької зміни конституційного ладу, є спосіб вчинення таких дій. Так, ч. 2 ст. 109 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність саме за публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади. Публічні заклики передбачають хоча б одне звернення до невизначеного, але значного кола осіб, у якому висловлюють ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб за допомогою поширення серед населення чи його певних категорій (представників влади, військовослужбовців тощо) схилити певну кількість осіб до конкретних дій. Причому таке звернення може бути як безпосереднє, так і через мережу інтернет. Головне, щоб суб’єкт усвідомлював, що його висловлювання записують або транслюють.

Отже, як і будь-які права людини, свобода слова в Україні не є безмежною. Конституційний лад має бути стабільним, але водночас відповідати реаліям і вимогам часу, а тому передбачає способи його зміни. Те ж саме стосується і меж території та кордонів: вони є непорушними й недоторканими, але нормативними актами передбачений лад їхніх змін. Тому висловлювати свої думки чи закликати до зміни конституційного ладу, меж території України треба лише в межах способів, визначених Конституцією та законами України, без загрози національній безпеці, територіальній цілісності чи громадському ладу, для охорони здоров’я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної

конфіденційно, чи підтримання авторитету й неупередженості правосуддя.

Рощенко Тарас Олександрович,

*полковник, начальник кафедри військового лідерства
Військової академії (м. Одеса)*

e-mail: kudalik111@gmail.com

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЛІДЕРСТВА У ВІЙСЬКОВУ ОСВІТУ: ПРОБЛЕМИ Й ВИКЛИКИ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШОГО ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

З початком запеклої збройної боротьби проти широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації в Україні з лютого 2022 року розпочалося мобілізаційне розгортання Збройних Сил України, до лав нашого війська прийшло багато чоловіків та жінок без досвіду військової служби. Згідно із заявою Президента України чисельність армії держави станом на 25 січня 2025 р. становить 880 тисяч військовослужбовців. У порівнянні з чисельністю Збройних Сил України у 2021 р. 250 тисяч військовослужбовців, кількість захисників зросла в 3,5 рази. Через це з'явилася нагальна потреба в командирах – лідерах, які вміють згуртовувати людей, просто та доступно пояснювати порядок виконання бойових завдань, а також обізнані у способах та прийомах мотивації особового складу та мають повагу й авторитет серед підлеглих. Відсутність належно підготовленого командного складу порушує правильну комунікацію в підрозділах та спричиняє відсутність довіри підлеглих до командування. Внаслідок цього якість виконання бойових завдань погіршується, оскільки підлегли відмовляються виконувати накази та самовільно залишають військові частини. Зазначену проблему краще помітно на тактичному рівні керування військами, тому вкрай необхідна підготовка сержантів та молодшого офіцерського складу як лідерів, спроможних вести за собою особовий склад в бій.

Врахувавши зазначену проблему, у Збройних Силах України запровадили курсову підготовку молодшого офіцерського складу, яку проходять військовослужбовці з вищим рівнем освіти.

Актуальність проблеми полягає в тому, що молодший офіцерський склад безпосередньо працює з особовим складом підрозділів. У зв'язку із мобілізацією середній вік військовослужбовців (солдатів, сержантів) становить 43-45 років. Тобто сучасний молодший офіцер повинен мати компетенції щодо ефективного керування зазначеною категорією військовослужбовців. Дуже часто трапляються випадки, коли офіцер майже в 2 рази молодший за своїх підлеглих. Також треба зауважити, що терміни курсової підготовки молодшого офіцерського складу обмежені строком до 2 місяців. Особливо варто наголосити на тому, що категорія мобілізованого особового складу має істотні розбіжності в ступені освіти, життєвому досвіді, розвитку фізичного та розумового складника людини і т.п. Тобто викликів перед сучасним офіцером тактичного рівня стоїть дуже багато і завданням науково-педагогічного (інструкторського) складу є надати здобувачу військової освіти ефективні інструменти, щоб вміло керувати підлеглими в під час його навчання.

Щоб розв'язати зазначені виклики та проблеми необхідно створити навчальне середовище, максимально наближене до сучасних бойових умов, в яких виконують завдання підрозділи Збройних Сил України. Тобто створення та удосконалення інтерактивних методів навчання для формування лідерських компетенцій суттєво може допомогти подолати зазначені виклики та проблеми. У зв'язку чіткими правилами спілкування, зазначеними у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України (правила звертання, правила виконання наказів), майбутніх командирів треба вчити розвивати їхні емоційні та комунікаційні компетенції. Вміти вчасно помітити емоцію підлеглого, знати, як правильно врегульовувати конфлікт, показувати приклад у виконанні військового обов'язку, знати способи формування довіри та поваги в підрозділі – це те, що робить командира людиною, на яку підлеглі хочуть рівнятися. Принцип “Роби людину кращою, а не роби людині краще” повинен розвивати моральну культуру підрозділу сучасних Збройних Сил. Для того під час підготовки треба разом з теоретичними застосовувати

інтерактивні методи навчання зі створенням критичних ситуацій, де майбутній офіцер зможе отримати досвід вирішувати конфлікти, приймати рішення в нестандартних ситуаціях, розвивати свій емоційний інтелект. Як приклад якісного набуття лідерських компетенцій можна зазначити тренажер для морських піхотинців Корпусу морської піхоти США (USMC) Infantry Immersion Trainer. Він оснащений декораціями, генераторами запахів, піротехнікою, також там залучені рольові гравці, є аніматроніка та проєктовані персонажі, для того щоб максимально відтворити середовище з кризовим та напруженим сценарієм. Тренажер має систему відеокамер з функцією запису, щоб створити сценарії дій, бездротову аудіоапаратуру для комунікації керівника з підлеглими, також аудіоапаратуру, яка розташована за зональним принципом, для відтворення звукового супроводу під час пересування, а також має відповідне комп’ютерне обладнання для прогнозування поведінки різноманітних цілей. Саме такі технології дозволяють створити обставини, максимально наближені до реальних, та відстежити порядок прийняття рішень командиром в емоційно важкій ситуації. Також необхідно залучати інструкторський склад як акторів, які виконують роль підлеглих, створюють різноманітні проблеми в кризових ситуаціях, тобто завдання – заглибити здобувача військової освіти в обставини, максимально наближені до бойових. Це можна робити під час проведення занять з психологічної, тактичної та вогневої підготовки, а також під час тактичних навчань. Зазначені заняття повинні мати план нарощування обстановки, яка ставить перед майбутнім офіцером різноманітні завдання та проблеми. Окремо треба зауважити щодо вміння офіцера вирішувати етичні проблеми, тому що ця професія пов’язана з ризиком людських втрат. Тому їхня підготовка повинна обов’язково мати практичні справи на вирішення етичних дилем.

Варто приділити окрему увагу на відносно малу кількість науково-викладацького складу, який має практичний досвід командувати підрозділом; особливо це стосується досвіду виконувати обов’язки командира роти. Рівень роти в житті кожного офіцера – це великий ступінь для його подальшого

зростання як справжнього офіцера-лідера. Велика відповідальність за особовий склад, техніку, матеріально-технічні засоби та безпосередня близькість до особового складу в бою вимагає від командира роти надзвичайної професійної підготовки та високого розвитку лідерських компетенцій. Маючи зазначений практичний досвід, викладач може створити велику кількість практичних ситуацій для здобувачів військової освіти. Також для переймання передового досвіду командирів рот науково-викладацькому складу, під час проходження військового стажування у бойових підрозділах, доцільно інтерв'ювати командирів рот (взводів), які мають повагу й авторитет у підрозділах. Зазначена інформація допоможе створювати нові практичні завдання для розвитку лідерських компетенцій здобувачів військової освіти.

Отже, варто звернути увагу на необхідність подальшого розвитку, вдосконалення методичних прийомів та способів впровадження лідерства в підготовку молодшого офіцерського складу, з урахуванням зазначених викликів та проблем.

CONSTITUTIONAL CONFLICTS IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY GOVERNANCE

Conflicts arising among state authorities vested with the mandate to manage national security and defense are primarily attributable to systemic issues in the legal and institutional framework governing their interrelations. This problem, which the subjects of power try to solve each in their own interests, at the expense of the other party, gives rise to a relationship of confrontation between them, which is the source of the conflict. Since the participants in conflicts in the sphere of management of the national security of Ukraine are subjects of constitutional and legal relations, these conflicts have a legal nature and, accordingly, can be resolved by constitutional and legal means. Such conflicts are called constitutional or “state-and-legal” conflicts.

Given the complex mechanism of interaction among state authorities in the field of national security and defense, conflicts may arise due to differences in their powers, approaches, and political priorities. Under the principle of separation of powers, constitutional conflicts are inevitable and may occur in any sphere of public administration. Particularly dangerous are constitutional conflicts in the area of national security and defense, as they may, under extraordinary circumstances such as wartime, threaten the very existence of the state. Therefore, studying the causes of constitutional conflicts among authorities managing Ukraine’s national security and finding effective means of prevention and resolution becomes especially relevant.

One of the most significant causes of conflicts that arise between entities that perform the function of management in the sphere of national security of Ukraine is the lack of a coherent and effective regulatory mechanism for their interaction. Legal regulation of the aforementioned mechanism, primarily in terms of interaction between state authorities that perform the functions of management and coordination in the sphere of national security and defense, in

conditions of war becomes a matter not of choice, but of necessity. A clear regulatory mechanism for the interaction of these entities, in particular in the process of using the defense forces of Ukraine in conditions of Russian military aggression, becomes of paramount importance.

The problem of interaction between entities that perform leadership and coordination functions in the sphere of national security and defense to a decisive extent concerns the relations between the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine and the entities of the security and defense sector of Ukraine subordinate to the Government. This problem is significantly complicated by the fact that Ukraine has adopted a mixed republican form of government, the distinctive legal feature of which is the dualistic organization of the executive branch. Such an organization of the executive branch requires the creation of an effective mechanism for interaction between its two leading entities – the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine. The sphere of national security and defense is one of the fundamentally important spheres of joint competence of the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine. In this sphere, they are obliged to closely interact, implementing a holistic and systematic state policy aimed at ensuring the national security and defense capability of Ukraine. The absence of an effective regulatory mechanism for interaction between the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine in the field of national security and defense, given the different party affiliations of the President of Ukraine and the Prime Minister of Ukraine, threatens with significant complications in the implementation of the constitutional status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty, territorial integrity of Ukraine, the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, and the leader of the state’s foreign policy activities, and provokes conflicts between the President of Ukraine and the Prime Minister of Ukraine. Against the backdrop of extraordinary threats to Ukraine’s national security, for example, in times of war, such conflicts become extremely dangerous.

At present, the only effective legal means of coordinating the positions of the President of Ukraine with the positions of the Cabinet

of Ministers of Ukraine as a whole and its individual ministers on state policy in the field of national security and defense and in the foreign policy sphere is the chairmanship of the President of Ukraine at meetings of the National Security and Defense Council of Ukraine. Since the National Security and Defense Council of Ukraine includes ex officio the Prime Minister of Ukraine, the Minister of Defense of Ukraine, the Minister of Internal Affairs of Ukraine, and the Minister of Foreign Affairs of Ukraine, the President of Ukraine has the opportunity to directly legally influence these members of the Government.

Another problematic point of interaction between the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine in the sphere of national security and defense and in the foreign policy sphere is the absence of a constitutionally defined procedure for affixing signatures (countersignature) by members of the Government to the relevant acts of the Head of State. Since in a mixed republic the object of countersignature should be exclusively the acts of the President, the implementation of which is ensured by the government, the Constitution of Ukraine should enshrine the provision that the condition for the validity of the acts of the President of Ukraine, the implementation of which is ensured by the Cabinet of Ministers of Ukraine, is their affixation by the signatures of the Prime Minister of Ukraine and the relevant minister, and clearly define the range of such acts. Such are the acts of the President of Ukraine, which accompany the implementation of his constitutional status as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, and the leader of the state's foreign policy activities. The right, but not the obligation of the Prime Minister of Ukraine and the relevant minister to affix their signatures to the aforementioned acts of the President of Ukraine, will give the countersignature the character of an element of the system of checks and balances, and will make it impossible to deliberately distort its content in legislation. On the other hand, by affixing their signatures to the relevant acts of the President of Ukraine, the Prime Minister of Ukraine and the ministers of the Cabinet of Ministers of Ukraine will assume a legal obligation to ensure their implementation. Under such

conditions, the institution of countersignature will also ensure the implementation of the status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, and the leader of the state's foreign policy activities.

The practical absence of effective mechanisms for interaction between the subjects of power at the constitutional level became especially noticeable during the political crisis of 2007. On April 2, 2007, the President of Ukraine issued a Decree “On the Early Termination of the Powers of the Verkhovna Rada of Ukraine”. The President of Ukraine saw the actions of the Verkhovna Rada of Ukraine as attempts to usurp power, from which he deduced his duty as the guarantor of the Constitution of Ukraine to terminate the powers of the Parliament early. The Verkhovna Rada of Ukraine, despite the appearance of the Decree of the President of Ukraine “On the Early Termination of the Powers of the Verkhovna Rada of Ukraine”, refused to terminate its powers and continued its activities.

The situation that led to the early termination of the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine on April 2, 2007, demonstrated the insufficient constitutional support for the status of the President of Ukraine as a guarantor of constitutional values. It is considered necessary to enshrine in the Constitution of Ukraine a provision on the obligation of the President of Ukraine to early terminate the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine in the event of its actions that create the prerequisites for the usurpation of power, threaten the constitutional order, state sovereignty, independence, territorial integrity of Ukraine, its state security and defense capability, or other constitutional values. It is obvious that the subject that must establish a threat to the aforementioned constitutional values in the actions of the Verkhovna Rada of Ukraine can only be the Constitutional Court of Ukraine as a body constitutionally authorized to assess the constitutionality of the acts of the Verkhovna Rada of Ukraine. Therefore, the condition for the early termination of the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine by the President of Ukraine must be a corresponding conclusion of the Constitutional Court of Ukraine.

The establishment of the constitutional obligation of the President of Ukraine to terminate the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine early in the event of its actions that create the prerequisites for usurpation of power, threaten the state sovereignty, independence, territorial integrity of Ukraine, its state security and defense capability, or other constitutional values raises the issue of creating a constitutional mechanism for adopting, under the conditions of early termination of the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine, fundamentally important state decisions, a participant in which, according to the Constitution of Ukraine, is the Verkhovna Rada of Ukraine. The need to adopt such decisions may also arise under more extraordinary circumstances than the early termination of the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine. For example, this may be the need to introduce a state of emergency or martial law. It is clear that the simplest option for solving the problem of exercising the powers of the parliament that was prematurely dissolved is to continue its functioning until the start of the work of the parliament of a new convocation. However, if the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine were terminated on the grounds of its actions that create the prerequisites for usurpation of power, threaten the state sovereignty, independence, territorial integrity of Ukraine, its national security and defense capability, etc., this way of solving the problem may create additional threats to the constitutional order of Ukraine or its sovereign existence in general. It is obvious that under such grounds for the early dissolution of the Verkhovna Rada of Ukraine, its powers related to ensuring state sovereignty, independence, territorial integrity of Ukraine, its state security and defense capability or other constitutional values must be exercised by another, for example, temporary body of state power.

The events related to the conflict between the President of Ukraine and the Verkhovna Rada of Ukraine and its early dissolution on April 2, 2007, also demonstrated the need for a clear resolution at the level of the Constitution of Ukraine of the issue of the time limits of the activities of the Verkhovna Rada of Ukraine, whose powers were terminated prematurely.

In this context, it is important to improve the mechanisms of institutional coherence between the branches of government. In

particular, we believe that the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine should acquire the status of a member of the National Security and Defense Council of Ukraine *ex officio*. This would contribute to the coordination of the position of the parliamentary majority represented by the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine – a member of the National Security and Defense Council of Ukraine with the position of other members of the Council in the process of discussing and developing decisions by the National Security and Defense Council of Ukraine and, as a result, to the proper legislative support for the implementation of these decisions.

Ensuring the national security of Ukraine, guaranteeing its sovereignty and territorial integrity depend to a decisive extent on the coordinated activities of the relevant state authorities in the sphere of national security and defense and in the foreign policy sphere. It is the President of Ukraine as a functionally “neutral” element of the state mechanism, the coordinator of the mechanism of interaction of the highest state authorities, the guarantor of the most important elements of the national security of Ukraine, who is called upon to coordinate the activities of all subjects of the security and defense sector of Ukraine. Therefore, it is necessary to directly enshrine in Article 102 of the Constitution of Ukraine the coordination and arbitration function of the President of Ukraine. Since the granting of the coordination and arbitration function to the President of Ukraine does not authorize the possibility of his taking any actions outside his specific powers, this function should be provided with the coordination and arbitration powers of the President of Ukraine in Article 106 of the Constitution of Ukraine.

The application of constitutional norms by top state institutions inevitably leads to conflicts. These should be resolved through the constitutional jurisdiction’s consideration of competence disputes. However, Article 150 of the Constitution does not currently include such a power for the Constitutional Court of Ukraine. Although the Court *de facto* resolves competence disputes by assessing the constitutionality of legal acts issued by state bodies, conflicts may also stem from actions not formalized in legal documents – including those threatening constitutional order, sovereignty, independence, or national

security. Therefore, Article 150 should explicitly grant the Constitutional Court authority to resolve disputes of competence among the President, the Parliament, and the Cabinet. This would enhance the Constitutional Court’s role in addressing constitutional conflicts, especially in the national security and defense domain. Establishing the Constitutional Court’s authority to resolve disputes over competence between the highest state authorities of Ukraine naturally entails the need to grant it the power to assess not only legal acts but also actions taken by these authorities for compliance with the Constitution of Ukraine. The motivation behind such an assessment of the constitutionality of acts and actions of the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, and the Cabinet of Ministers of Ukraine should be the protection of constitutional norms directly or indirectly related to ensuring the national security of Ukraine.

Паламарчук Сергій Павлович,

викладач кафедри ремонту та експлуатації автомобільної та спеціальної техніки Військової академії (м. Одеса)

e-mail: palamarchuk.sergiy@ukr.net

АДАПТАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ДО СТАНДАРТІВ НАТО: ПРОБЛЕМИ Й ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

Поглиблення співпраці України з НАТО після 2014 р. визначило одним із головних завдань реформування сектору безпеки й оборони – адаптувати систему військової освіти до стандартів та підходів Альянсу. Освіта та професійна підготовка військовослужбовців стали важливим складником забезпечення оперативної сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО. Зокрема, у Стратегічному оборонному бюлетені України (2016 р.) було закріплено цільовий орієнтир – перехід на стандарти НАТО до 2020 р. у сфері військової освіти та підготовки.

За даними Міністерства оборони України та експертних висновків Програми вдосконалення військової освіти НАТО (DEEP Ukraine), станом на 2023 р. повністю адаптованими до стандартів НАТО є близько 30 % навчальних програм військових навчальних закладів. Частково адаптованими визнано 45% програм, тоді як 25 % програм досі не реформовані, або такі, що потребують глибокого перегляду. Водночас кількість викладачів, які пройшли підготовку за міжнародними програмами НАТО, зросла з 12 % у 2018 р. до 37 % у 2023 р., що свідчить про позитивну динаміку, але недостатню для системної трансформації.

Наукові дослідження, проведені у Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського, виявили, що основними проблемами впровадження стандартів НАТО в освіту є: обмеженість фінансового та матеріально-технічного забезпечення (лише 41% навчальних закладів мають доступ до сучасних систем симуляції та моделювання бойових дій); недостатній рівень володіння англійською мовою серед курсантів та викладачів (близько 28 % слухачів досягають рівня

SLP 2 за шкалою НАТО STANAG 6001); нерівномірність впровадження нових стандартів між різними академіями та військовими навчальними центрами.

Важливим кроком стало затвердження у 2022 р. Концепції розвитку професійної військової освіти в Україні, яка передбачає побудову багаторівневої системи навчання відповідно до вимог НАТО. Документ визначає пріоритети розвитку, серед яких – акцент на практичну підготовку, лідерство в бойових умовах, критичне мислення та морально-етичну стійкість особового складу. До пріоритетних заходів належить і створення нових курсів відповідно до стандартів НАТО з оперативного планування, кібербезпеки, інформаційних операцій та цивільно-військового співробітництва.

Крім того, спостерігаємо позитивні результати щодо залучення українських військовослужбовців до програм професійної підготовки за кордоном. Лише у 2023 р. понад 2400 українських офіцерів і сержантів пройшли навчання у військових навчальних закладах Польщі, Литви, Німеччини, США та Великої Британії, що сприяло підвищенню якості підготовки на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях.

Процес адаптації військової освіти України до стандартів НАТО потрібно розглядати не лише як технічне узгодження освітніх програм, але й як докорінну зміну філософії підготовки особового складу. Стандарти НАТО орієнтовані на розвиток самостійності прийняття рішень, ініціативності, здатності діяти в умовах невизначеності та високої динаміки бойового середовища. Саме ці якості мають стати основою формування нового покоління українських офіцерів та сержантського складу.

Необхідно також враховувати, що реформа військової освіти – це довгостроковий процес, який потребує системного підходу, стабільного фінансування та глибокої інституційної підтримки. Варто посилити роботу з розширення співпраці з Альянсом у рамках програм НАТО DEEP, PfP Consortium, а також збільшити кількість міжнародних мобільностей для викладачів та курсантів. Особливу увагу потрібно приділити розвитку змішаного навчання, використанню цифрових освітніх платформ та імітаційних

технологій, які значно підвищують ефективність професійної підготовки.

Успішна адаптація освітніх програм військових закладів до стандартів НАТО є запорукою формування нового військового покоління – мобільного, професійного, морально стійкого та повністю інтегрованого у систему колективної безпеки Європи. Саме така армія здатна не тільки ефективно захищати національні інтереси України, а й робити внесок у зміцнення регіональної та глобальної безпеки. Майбутнє військової освіти України полягає у її спроможності створити динамічне, інноваційне середовище, у якому лідерство, відповідальність і професійна доброчесність стануть незмінними орієнтирами.

Лісова Наталя Вікторівна,

*адвокат, секретар Комітету УБД РАКО, аспірантка заочної
форми навчання ККІБП*

e-mail: info@pravo.expert

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ ЯК СКЛАДНИК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ”

Відповідно до положень Закону України “Про національну безпеку” складником національної безпеки є життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізацію яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності та добробут громадян.

Згідно з положеннями ст. 1 Закону України “Про оборону України” оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Завдання з оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладено Конституцією на Збройні Сили України. Законом України “Про національну безпеку” до складу сил оборони також віднесені військові формування, правоохоронні органи, розвідувальні органи та органи спеціального призначення з правоохоронними функціями.

Стратегія національної безпеки України, Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020, визначила головною ціллю державної політики національної безпеки України реалізацію ст. 3 Конституції України, яка проголошує людину, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні.

В Указі Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25

березня 2021 р. “Про Стратегію воєнної безпеки України” наголошено, що громадяни України на військовій службі та службі у військовому резерві становлять найбільш цінний оборонний капітал держави.

Визначаючи шляхи реалізації першочергових цілей державної політики у воєнній та оборонній сферах, виокремлено необхідність законодавчо унормувати та забезпечити необхідними умовами соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей. Задекларовано найближчим часом провести прискорену професіоналізацію Збройних Сил України та інших складових сил оборони, розвинути військову освіту і науку, розв’язати проблеми військової служби, забезпечити належними правовими, матеріальними та соціальними умовами військовослужбовців, членів їхніх сімей та осіб, звільнених із військової служби.

Основні напрями реалізації воєнної політики України, закріплені в Стратегічному оборонному бюлетені України, затвердженому Указом Президента України від 17 вересня 2021 р. № 473/2021, містять такий напрям трансформації системи військового кадрового менеджменту, як всебічна реалізація соціальних прав і гарантій осіб, на яких поширюється дія Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”.

Також стратегічною ціллю № 2 визначено професійний та вмотивований особовий склад сил оборони, підготовлений військовий резерв, який підтримують за рахунок ефективних прозорих систем кадрового менеджменту, військової освіти і науки, охорони здоров’я і соціального захисту. Очікуваним результатом реалізації закріпленої цілі законодавець вбачає забезпечити престижність і привабливість військової служби завдяки створенню належних правових, матеріальних, психологічних та соціальних умов для військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Військовослужбовці виконують конституційно значущі функції в умовах режимних обмежень, пов’язаних з критичним рівнем ризику для життя та здоров’я, у специфічних соціально-побутових умовах, тому частиною 5 ст. 17 Конституції України

закріплено гарантію соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей без обмежень, визначених ст. 46 Основного Закону.

Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 18.12.2018 № 12-р/2018 сформулював правову позицію щодо розуміння змісту статей 17, 65 Основного Закону і визначив, що громадяни України, які захищають незалежність та територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції; тож держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту відповідно до частини п'ятої ст. 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення.

Відомі українські вчені-правники В. Пилюпчук та О. Гиляка, аналізуючи ч. 5 ст. 17 в Науково-практичному коментарі Конституції України, зазначають, що соціальний захист військовослужбовців є важливою і необхідною гарантією належного забезпечення оборони держави.

Досліджуючи питання мотивації військовослужбовців до діяльності в екстремальних умовах, І. Приходько, О. Колесніченко, Я. Мацегора дійшли висновку, що в різних країнах світу триває пошук додаткових шляхів вирішити проблеми мотивації військовослужбовців, серед перспективних напрямів зазначено створення сприятливих умов служби, пільг, соціальної захищеності, матеріальної і кар'єрної зацікавленості військовослужбовців.

Отже, важливим складником обороноздатності держави є система соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей. Надійний функціональний механізм соціального захисту є одночасно і компенсаторним, і безпековим складником політики держави, який є необхідною умовою забезпечення національної безпеки України.

Розуміння основ нормативного закріплення соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей сформує у слухачів курсу “Національної безпеки України” розуміння важливості забезпечення надійності реалізації таких державних гарантій для створення іміджу престижності і

привабливості військової служби, що своєю чергою забезпечить формування професійного та вмотивованого особового складу сил оборони.

Мельник Геннадій Геннадійович,

*аспірант відділу ад’юнктури і докторантури Національної
академії Служби безпеки України*

e-mail: aspirantmelnik@gmail.com

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО- ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ І РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА Й МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Забезпечити міжнародний правопорядок та запобігти посяганням на мир та безпеку людства за допомогою взаємодії норм міжнародного та національного законодавства є пріоритетним вектором розвитку правових механізмів європейських держав. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України стала викликом не лише для національної безпеки української держави, а й для спроможності забезпечити ефективний захист і відновлення прав та основоположних свобод людини в умовах подолання серйозних наслідків збройного конфлікту. Так, станом на січень 2025 р., Офісом Генерального прокурора обліковано більше 150 тис. кримінальних правопорушень за ознаками діянь, передбачених статтями Кримінального кодексу України, серед яких найпоширеніші – 438 (“Воєнні злочини”), 437 (“Планування, підготовка або розв’язання та ведення агресивної війни”), 436 (“Пропаганда війни”), інші злочини проти миру і безпеки людства тощо. Акт воєнної агресії проти України призводить до загибелі та поранень значної кількості цивільних, появи значних потоків внутрішньо переміщених осіб, позбавлених житла і засобів для існування. Протягом усього часу на тимчасово окупованих територіях із боку влади РФ та підконтрольних їй окупаційних адміністрацій масово та системно вчиняють також грубі порушення прав людини, воєнні злочини, злочини проти людяності та міжнародного правопорядку тощо.

Одночасно з притягненням до кримінальної відповідальності конкретних військовослужбовців держави-агресора порушена магістральна справа щодо агресії РФ, в межах якої правоохоронними органами України оголошено про підозру більш ніж 733 особам із числа представників військово-політичного керівництва РФ, серед яких багато військового командування, міністрів, депутатів, керівників правоохоронних відомств, інших посадовців-розпалювачів війни та пропагандистів Кремля. Запровадження системного та ефективного документування та розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в умовах збройного конфлікту в Україні є необхідним для комплексного подолання наслідків тривалого збройного конфлікту з РФ. Формування ефективної національної системи правосуддя у цьому напрямі має бути заснованим на законодавстві, що відповідає міжнародним стандартам розслідування і забезпечення дотримання основоположних прав людини і громадянина.

Закріплення українським кримінальним законодавством злочинів проти миру й безпеки людства та міжнародного правопорядку зобов'язує звертатися до джерел, які вперше формулюють злочинність цих діянь. Україна неодноразово зазначала, що завдяки активній інтеграції української держави в європейський геополітичний і правовий простір, норми міжнародного права є базовими і визначальними. В основоположних міжнародних документах чітко наголошено, що існує першочергова необхідність “підтримувати міжнародний мир і безпеку”, у зв'язку з цим виникає необхідність вживати комплекс ефективних колективних заходів, щоб усунути загрозу міжнародному миру.

Наразі Україна активно продовжує удосконалювати кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство в контексті приведення його до міжнародних стандартів, зокрема до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, як найбільш відомого та деталізованого кодифікованого акту у цій сфері. Римський статут відносить до міжнародних злочинів воєнні злочини (ст. 8), злочини проти людяності (ст. 7), злочин геноциду

(ст. 6) та злочин агресії (ст. 8 bis). Варто відмітити, що Міжнародний кримінальний суд здійснюватиме юрисдикцію стосовно злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до ст. 121 і 123 Статуту положення, що містить визначення цього злочину та встановлює умови, за яких цей Суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину. Таке положення повинно бути сумісним з відповідними положеннями Статуту ООН.

Зазначимо, що вітчизняні законодавці постійно відкладали питання щодо ратифікації Римського статуту. Причиною таких зволікань були численні дискусії стосовно неузгодженості положень національного законодавства з положеннями Римського статуту. Нарешті у серпні 2024 р. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду, ухваливши Закон України № 3909-IX “Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього”, що водночас викликало необхідність адаптувати кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України до його положень.

Тому Законом України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв’язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього” № 4012-IX закріплено кримінальну відповідальність військових командирів; узгоджено назви злочинів з тими, які вживають у Римському статуті, а саме: геноцид, воєнні злочини і злочин агресії; збільшено межі санкцій статей, які передбачають покарання за відповідні злочини; також Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею про злочини проти людяності (ст. 442-1 “Злочини проти людяності”); внесені відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу України. На нашу думку, вищевказані нормативні зміни сприятимуть притягненню до справедливої відповідальності осіб, причетних до скоєння воєнних злочинів, злочину агресії, злочинів проти людяності тощо. Однак важливо розуміти, що у центрі уваги розслідування Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду можуть опинитися лише злочини, вчиненні так званими “топ-злочинцями”, високопосадовцями влади РФ чи підконтрольних їй

збройних формувань та окупаційних адміністрацій. При цьому документування та розслідування більшості кримінальних правопорушень, учинених іншими особами на тимчасово окупованих територіях та в ході збройного конфлікту, залишається проблемним завданням для національної правоохоронної та судової систем України. В контексті цього потребує законодавчого врегулювання процесуальне питання щодо спеціального кримінального провадження (за відсутності особи “*in absentia*”) у кримінальних правопорушеннях проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Наприклад, неврегульованою залишається проблема виконання вимог ст. 135 КПК України щодо порядку здійснення виклику та повідомлення у кримінальному провадженні осіб, які перебувають на тимчасово окупованій території. Аналіз судової практики щодо таких кримінальних проваджень свідчить про те, що суди можуть відмовляти у задоволенні клопотання про проведення спеціального досудового розслідування, зокрема через порушення порядку вручення процесуальних документів підозрюваному під час здійснення спеціального досудового розслідування згідно зі ст. 297-5 КПК України.

Річ у тім, що більшість підозрюваних РФ переховується від слідства за межами підконтрольних Україні територій. Через це суди встановлюють неналежність повідомлення особи про виклик та підозру, мотивуючи рішення зокрема тим, що засоби масової інформації України загальнодержавної сфери є недоступними на окупованій території, а направити повідомлення чи процесуальні документи на цю територію неможливо через відсутність поштового сполучення внаслідок окупації. З іншого боку, дослідники зауважують, що практика європейських країн є досить обережною у застосуванні процедури “*in absentia*”. А у країнах із системою прецедентного права (Велика Британія, Ірландія, Канада, Австралія, Нова Зеландія тощо) така процедура має дуже обмежене застосування через надто великі ризики порушення права обвинуваченого на справедливий суд.

Отже, належне і ефективне розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного

правопорядку має виявлятися в удосконаленні правових основ і механізму протидії цим кримінальним правопорушенням в Україні з огляду на провідні міжнародні норми та принципи в цій сфері; також необхідно вдосконалювати правозастосовну практику у справах, що стосуються злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; важливим є забезпечення ефективного міжнародного співробітництва щодо розслідування цієї категорії злочинів паралельно з Міжнародним кримінальним судом та притягнення до відповідальності осіб за межами підконтрольних Україні територій.

Мокляк Микола Миколайович,

майор Збройних Сил України

e-mail: mykola.mokliak@oa.edu.ua

МЕРЕЖЕВІ ВІЙНИ ЯК СПОСІБ АГРЕСІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

У ХХІ столітті збройна агресія еволюціонувала, набувши нових форм, серед яких особливу небезпеку становить мережева війна. В епоху глобальної цифровізації, коли функціонування держави, економіки, соціуму та свідомості громадян значною мірою залежить від інформаційних систем, мережева агресія стає ключовим інструментом гібридної війни. Вона надає можливість завдавати руйнівних ударів без застосування фізичної сили, впливати на процеси ухвалювання рішень, формувати громадську думку та дестабілізувати державні утворення. Динамізм і специфіка сучасної соціальної системи, зумовлені інтенсивним розвитком інформаційних технологій та мережевих комунікацій, призвели до кардинальних змін у характері розв'язання конфліктів і ведення війни, стираючи межі між воєнними та мирними формами протиборства.

Серед дослідників мережевих війн значний внесок у розвиток теорії належить Дж. Аркіллі та Д. Ронфельдту, під чією редакцією у 1997 р. було опубліковано дослідження “В таборі Афіни: готуючись до конфліктів в інформаційне століття” та праця “Мережі та мережеві війни: майбутнє терору, злочину і збройної боротьби”. Вивчення мережевих феноменів найбільш активно здійснюється в межах західної політичної науки, представниками якої є Е. Смітт, Дж. Моффат, М. Губа, Д. Альбертс, Дж. Гарстка та Ф. Стейн. В Україні питання мережевих воєн були досліджені в Національному університеті “Києво-Могилянська академія”, зокрема Д. Дроздовським. Сучасний політолог В. Гречанинов визначає війну Росії проти України як мережеву. Серед інших вітчизняних науковців, які досліджували та продовжують досліджувати тематику мережевих війн, варто відзначити О. Данильяна, О. Дзьобаня, О. Курбана, М. Куця та О. Сосніна.

Попри зростання наукового інтересу до проблем сучасного насильства, комплексне розуміння феномена мережевих війн залишається недостатньо розробленим. У вітчизняній науковій лексиці поняття “мережева війна” є відносно новим соціально-політичним, соціально-економічним та культурним явищем, що зумовлює необхідність його концептуалізації. Особливої уваги потребує уточнення особливостей трансформації змісту і форм мережевих війн, їхнього місця та ролі в широкому спектрі сучасних проявів насильства. Мережева війна, як спосіб агресії, здійснює тотальне руйнування базових характеристик нації в усіх геополітичних просторах, переважно в прихованій формі. У зв’язку з цим актуалізується проблема дослідження характерних рис і принципів мережевих війн та їхнього впливу на безпеку особистості, суспільства й держави.

Історія людства є історією війн і збройних конфліктів. У сучасному розумінні війна визначається як конфлікт між політичними утвореннями, що відбувається у формі збройного протиборства, воєнних дій між їхніми збройними силами. Базові доктринальні положення К. Клаузевіца залишаються фундаментальними для сучасних воєнних доктрин. Війна, за Клаузевіцом, є не ізольованим явищем, а вираженням політичних цілей, залежних від міждержавних відносин. Це акт насильства, спрямований на примушення противника до виконання певної волі, що має імпульсивний характер. У військовій науці традиційно розрізняють соціально-політичний і стратегічний характер війни. Перший визначає соціально-політичний зміст війни та розклад сил, другий – стратегічні цілі, сили й засоби боротьби, масштаби, тривалість, способи та форми воєнних дій. Характер війни визначається особливостями епохи, конкретними історичними умовами, соціально-політичним ладом держав, які воюють, рівнем розвитку виробництва, науково-технічного прогресу та засобами збройної боротьби.

Ключовою особливістю новітніх війн є інтеграція характеристик, раніше притаманних партизанським рухам, рухам опору та терористичним організаціям, у форму соціальної мережевої війни, що набуває глобального масштабу. Дж. Аркілла

ввів поняття “роювання”, яке проявляється у множинних “мікродіях” і “сутичках”, які містять у собі публічні й масові заходи, медійні наративи, нав’язані діалоги та переговори, збройні зіткнення тощо. Лінія фронту розмивається, поступаючись багатовимірному простору війни, що охоплює політику, культуру, економіку, науку й технології, міський простір та глобальну мережу “Інтернет”. Збройна агресія Російської Федерації проти України є показовим прикладом гібридної війни, в якій поєднуються збройна боротьба, терористичні акти, інфраструктурна війна, кібератаки, інформаційні та психологічні операції, а також публічні дебати.

Характерною рисою ведення нових війн є використання соціальних мереж у широкому розумінні – мереж реального суспільства, колективів, груп, рухів та організацій – для формування необхідного контексту. Подібні війни ведуться як проти опонентів, так і проти союзників чи нейтральних сил з метою впливу на їхню поведінку. Глобальний простір інформаційних конфліктів має планетарний масштаб і певною мірою корелює з поняттями ноосфери та інфосфери Землі, а в аспекті реалізації інформаційно-технологічних процесів – з концепцією “глобального села” М. Маклюєна. Це явище геополітичного порядку, що має значення для загальної історії людства.

Досягненням XX століття стало формування нового формату інформаційно-комунікаційних протистоянь – кібервійни. Кібервійна визначається як боротьба на рівні програмного забезпечення, спрямована на отримання закритої інформації та виведення з ладу програмно-апаратних засобів противника для досягнення переваг в економічній, політичній та військовій сферах. Основним інструментом кібервійни є спеціалізований програмний код, що порушує функціонування, виводить з ладу або перехоплює контроль над різними матеріальними об’єктами та мережами, оснащеними електронними системами управління. Кібервійна має значний деструктивний вплив на реальний світ.

У сучасних умовах геополітичний та регіональний авторитет держави значною мірою залежить від її здатності впливати на

світові та регіональні події не стільки конвенційно, скільки інформаційно. Відповідно, зростає значення не силових, а інформаційних факторів: можливості ефективно впливати на політичне, економічне та культурне життя інших країн, поширювати та впроваджувати у суспільну свідомість певні духовні й ідейні цінності, трансформувати традиційні основи інших націй і народів. Інформаційні впливи, як складники інформаційної війни, спрямовані на встановлення інформаційного та соціального контролю на території противника. Суспільство необхідно підготувати, створюючи контекст, який забезпечить прихильне ставлення до вигідних агресору радикальних соціальних і політичних трансформацій. У такому стані суспільство стає сприйнятливим до нових ідей, інших стратегічних моделей та чужої логіки, що фактично означає його підкорення. Під впливом дезінформації цільовій аудиторії не нав'язується готове рішення, а подається як логічно обґрунтований результат власної діяльності.

Окрім латентності, до ключових ознак інформаційної війни належать насильницьке викривлення інформаційного простору об'єкта впливу та використання психофізіологічних особливостей людини для досягнення мети. Сьогодні інформаційна війна є одним із найнебезпечніших видів зброї. Використання секретної інформації, поширення неправдивих відомостей та спроби введення в оману стали основою функціонування багатьох тоталітарних систем. Розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій багаторазово посилив вплив інформації на прогрес людства.

Логіка мережевого суспільства трансформує звичні раціональні структури в психології особистості. Згідно з когнітивною психологією, кожна людина сприймає зовнішній світ, інших людей і себе крізь призму власної пізнавальної системи, “персональних конструктів”. Розробники “новітньої теорії війни” стверджують, що сучасні зміни відбуваються на глибинному рівні людської свідомості. Операції, орієнтовані на ефекти (військові операції, спрямовані на формування поведінки ворогів, союзників і нейтральних сторін у мирний час, кризах і війнах), становлять

концептуальну основу для поетапного перетворення мережевих можливостей на національну перевагу. Операції, орієнтовані на ефекти, визначають “мету” для мережевих “засобів”. Операції базових ефектів передбачають план прямого планетарного контролю нового типу, об’єктом управління якого є не фізичні об’єкти, а їхні мотивації, дії та наміри.

Наведені визначення характеризують війни нового типу, акцентуючи увагу на нових способах ведення війни або на виведенні традиційних способів на якісно новий рівень. Практика останнього десятиліття свідчить про гібридний характер сучасних війн. У наукових публікаціях використовують терміни “гібридна війна”, “змішана війна”, “нестандартна війна”, “дифузна війна”, “війна керованого хаосу” тощо. Принципово такі війни варто визначати як “неконвенційні”, що характеризуються одночасним застосуванням усіх методів і технологій, поєднанням використання інструментів м’якої та жорсткої сили.

Отже, мережева війна є війною модерного покоління, якісно новим рівнем міждержавного протиборства та воєнного мистецтва, формою геополітичного насильства із залученням значної кількості суб’єктів у комплекс різноманітних мереж, передусім інформаційних. Ефективність мережевої війни проявляється у створенні інформаційно-мережевого механізму управління та комунікації, який забезпечує організаційні, маніпулятивні й дестабілізаційні компоненти, здатні з високою швидкістю, децентралізовано, тотально та в глобальних масштабах впливати на процеси життєдіяльності людини і сучасного суспільства загалом. З огляду на це, здатність ефективно розробляти стратегію та вміло застосовувати тактику протиборства в умовах мережевої війни є одним із ключових завдань забезпечення національної безпеки України.

Беган Микита Павлович,

*аспірант кафедри державного управління та місцевого
самоврядування Херсонського національного технічного
самоврядування*

e-mail: nikkitosbehappy@gmail.com

ЗМІЩЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключовим аспектом державної політики у сфері ідентичності є усвідомлення її значення як фундаменту національної безпеки, особливо в умовах тривалої агресії з боку Росії. Ця агресія спрямована не лише на захоплення територій України, а й на асиміляцію населення та знищення будь-якої ідентичності, що не відповідає російській – національній, громадянській, культурній, релігійній, локальній чи навіть гендерній.

У нормативно-правовій базі, що регулює питання ідентичності в Україні, існує розрив у термінології та невідповідність європейським стандартам. Ця проблема вже стала одним із ключових питань у рамках переговорів щодо вступу України до Європейського Союзу.

Російська повномасштабна агресія значно активізувала процеси самоідентифікації українського суспільства. Вона сприяла формуванню політичної нації та чіткішому окресленню зовнішніх меж української ідентичності.

Громадянська свідомість українців здебільшого формувалася через протидію авторитарним тенденціям, боротьбу за політичні права, демократію та європейський вектор розвитку. Ця боротьба часто набувала форм активізму, а в умовах правового вакууму, корупції та відсутності соціальної мобільності, трансформувалася у масові протести та повстання.

Становлення національної ідентичності є процесом багатогранним і це знаходить своє відображення в державних документах, які формують стратегічне бачення розвитку українського суспільства, розвиток політичної нації та становлення культурної самоідентифікації. Законодавчі стратегії,

акти, концепції та політичні програми відіграють вирішальну роль у формуванні загальнонаціональної ідеї, яка об’єднує громадян навколо спільних цінностей, символів і цілей.

Зокрема, Конституцією України закріплено основи національної ідентичності, через проголошення суверенітету, єдності і демократичних принципів державного устрою. Українську мову в ній визнано як державну, що є одним із ключових маркерів ідентичності. Крім того, важливе значення мають закони про освіту, культуру, інформаційну політику, які визначають способи та механізми захисту та розвитку національної спадщини, забезпечення доступу до знань про історію й культуру України.

Серед стратегічних документів, які акцентують увагу на необхідності зміцнення громадянської ідентичності, протидії дезінформації та формуванні свідомого суспільства, можна визначити такі як: Концепція національно-патріотичного виховання, Національна стратегія розвитку громадянського суспільства та Державна стратегія інформаційної безпеки. Ці документи спрямовані на популяризацію національних цінностей і утвердження української ідентичності в умовах викликів, спричинених глобалізацією та зовнішніми загрозами.

Також варто зазначити, що інтеграція України в європейський простір посилює позиції України на міжнародній арені як незалежної та самобутньої держави, яка впевнено зберігає свою ідентичність у глобалізованому світі, в тому числі й в аспектах, які стосуються культурної, мовної та етнічної ідентичності.

З числа значущих для утвердження національної ідентичності документів зупинимося на Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 р., схваленої постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 (далі – Стратегія), та Державній цільовій соціальній програмі з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 р., затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 30 липня 2024 р. № 864 (далі – Програма).

Цими документами виявлено поточний стан у сфері

утвердження української національної та громадянської ідентичності, тенденції та обґрунтування щодо необхідності розв’язання виявлених проблем, шляхи і способи їх розв’язання.

Згідно із Стратегією, суттєвий вплив на соціально-економічну ситуацію в державі, а відповідно і на формування національної свідомості в цілому та її регіонах, протягом останніх років чинять такі виклики і загрози, як збройна агресія проти України, яка здійснюється державою-окупантом, тимчасова окупація частини територій України, демографічна криза, епідемічна ситуація, проблеми у сфері освіти, науки, культури, відсутність єдиної системи національно-патріотичного виховання в регіонах. Все це відображається на розвитку демократичного суспільства.

У рамках ідеологічної концепції “руського міра” серед українського населення пропагувався наратив про “нерозривну єдність” з “братнім народом”, спільну історію, російську мову, культуру та православну віру. Так, наприклад, у 2021 р. лише 72,1 % молоді пишалися тим, що вони є українцями. При цьому 33,8 % населення, яке проживає у східному регіоні, та 34 % населення, яке проживає у південному регіоні України, відносили себе до громадян колишнього СРСР.

За результатами соціологічного дослідження громадянської ідентичності українців у 2022 р. абсолютна більшість опитаних ідентифікує себе громадянином України – 94 %, майже стільки ж – мешканцем свого регіону, половина ідентифікують себе європейцями, близько 30 % – ні, “радянською людиною” вважають себе майже 10 %.

Крім того, європейцями себе частіше вважає молодь, а “радянською людиною” – старші. Ще у 2020 р. “тужили” за СРСР близько 32 %, а позитивно оцінювали розпад цього історичного утворення 49 %. У східному і південному регіонах України негативна оцінка розпаду СРСР переважала.

Результати проведених соціологічних опитувань переконують, що проблема ідентифікації населення себе українцями, зокрема за регіональним зрізом, існує, а її розв’язання потребує перманентних комплексних дій, спрямованих на довгостроковий результат щодо досягнення єдності в

українському суспільстві через подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, консолідації суспільства навколо суспільно-державних (національних) цінностей.

Отже, існує нагальна потреба у здійсненні комплексу заходів, спрямованих на подолання постколоніальних та посттоталітарних деструктивних наслідків у свідомості населення України.

Важливим завданням у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є поширення інформації про досягнення українців та їх внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту, бізнесу, висвітлення внеску представників корінних народів, національних меншин (спільнот) України та громадян інших держав у боротьбу за державну незалежність і територіальну цілісність України.

Сьогодні українська мова перестала бути лише засобом комунікації. Продовжує зростати кількість тих, хто частіше розмовляє українською мовою вдома. У грудні 2022 р. зросла частка громадян, які вживають українську мову в повсякденному житті. Якщо у 2021 р. цей показник становив 64 %, то у 2022 р. він зріс до 71 %. Водночас рівень вживання російської мови знизився майже на 10 %. Така динаміка є наслідком ефекту символічної відмови, свідомої ідентифікації населення себе українцями через мову.

Тенденція до ідентифікації себе як громадянина через мову обумовлює нагальність створення цілісного українськомовного простору, зокрема завдяки розробленню нового цифрового та культурного українськомовного продукту для різних вікових категорій та цільових груп.

Збройна агресія держави-окупанта проти України актуалізує питання підготовки фахових кадрів у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Зокрема, наявність фахівців такого напрямку дасть змогу побудувати ефективну навчально-виховну систему, метою якої є національно-патріотичне, військово-патріотичне виховання та громадянська

освіта населення. Існує також потреба у підготовці фахівців, які будуть працювати з цивільним населенням, яке тривалий час проживало на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України (далі – тимчасово окупована територія).

Значну роль у формуванні та зміцненні української національної ідентичності, становленні громадянського суспільства, підтримці військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб, які постраждали внаслідок російської агресії проти України, відіграють волонтерські рухи та організації.

З початком окупації АР Крим та антитерористичної операції на Сході держави волонтерські організації допомагають Збройним Силам України із забезпеченням сучасною амуніцією, технічними засобами, транспортом та іншими необхідними речами. Особам з числа внутрішньо переміщених волонтерські організації допомагають із пошуком житла, забезпеченням необхідними побутовими речами, харчовими наборами.

Майдан не зміг би вистояти без активної участі волонтерів, які стали основою народного тилу. Звичайно, протест зібрав би людей, але саме завдяки злагодженій самоорганізації киян він отримав потужну підтримку, необхідну для досягнення своєї головної мети – трансформації України у правову європейську державу. Волонтери взяли на себе значну частину організаційних питань: вони облаштовували польові кухні, встановлювали намети та поширювали важливу інформацію. Серед них були також професіонали – медики, юристи, психологи, які використовували свої знання та навички для підтримки однодумців. За короткий час з'явилися десятки волонтерських ініціатив і онлайн-проектів, таких як “#єврохостел” (допомога з розміщення протестувальників у квартирах жителів Києва), “Євромайдан.SOS”, “Майдан.Медик” та інші.

Одним із найважливіших наслідків Революції Гідності, окрім формування усвідомлення необхідності побудови національної держави, стало зародження масштабного волонтерського руху. Він став невід'ємною частиною громадянського суспільства і ключовою силою, що стимулює реформи в Україні.

Після анексії Криму та початку війни на Донбасі

волонтерський рух в Україні досяг безпрецедентного рівня розвитку за всю історію незалежності. У грудні 2014 р. компанія GfK Ukraine, за ініціативою Організації Об’єднаних Націй, провела масштабне дослідження щодо стану волонтерства в країні. Результати опитування свідчать про високу оцінку українцями внеску волонтерів у суспільні процеси: 62 % респондентів відзначили їхню роль у політичних змінах останнього року, 85 % визнали, що волонтерська діяльність сприяє зміцненню миру, а 81 % вважають її невід’ємною частиною громадянського суспільства.

Кожен четвертий українець (23 %) мав досвід волонтерської роботи, причому 9 % із них долучилися до цієї діяльності протягом року, що минув. У 2014 р. більшість волонтерів (70 %) зосередили свої зусилля на підтримці української армії та допомозі пораненим. До подій Майдану основна увага волонтерів приділялася підтримці соціально незахищених верств населення та розвитку громадських просторів.

Без перебільшення можна стверджувати, що саме волонтери відіграли вирішальну роль у збереженні суверенітету України у 2014 р. Їхня активна допомога сприяла стримуванню російської агресії на сході країни та відновленню боєздатності української армії, підкріпивши її високим моральним духом.

У період війни, яку веде Російська Федерація проти України, виникла потреба у переосмисленні державних підходів та здійсненні системних заходів, спрямованих на реалізацію заходів утвердження української національної ідентичності, формування “нового” українця через посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді, які б базувалися на основі національних та європейських цінностей. Сьогодні громадяни України є безпосередніми учасниками процесів, які можуть стати вирішальними для долі країни та подальшого світового порядку. В таких умовах, попри виклики та загрози для своєї суверенності й територіальної цілісності, українське суспільство має можливості значних перспектив розвитку економіки, соціальної сфери, кардинальних змін у політиці, інтегрування в європейське та євроатлантичне співтовариство, сформувати майбутній розвиток

Української держави.

Соловей Дмитро Валерійович,

аспірант Державної наукової установи "Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України"

e-mail: royalsvd838@gmail.com

ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах тривалої збройної агресії РФ проти України пріоритетним напрямком забезпечення нашої національної безпеки залишається формування та вдосконалення професійних навичок співробітників сил безпеки, які б повною мірою відповідали актуальним потребам сьогодення. Належний рівень професійних навичок є основою успішного виконання покладених на сили безпеки завдань з протидії розвідувально-підривній діяльності іноземних спеціальних служб проти України, боротьби з тероризмом, контррозвідувального захисту державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури, охорони державної таємниці, забезпечення громадської безпеки і порядку, захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань тощо.

Забезпечення сил безпеки високопрофесійними кадрами значно посилює нашу спроможність протистояти зовнішній агресії та виступає ключовою передумовою для гарантування мирного, безпечного й стабільного майбутнього України як суверенної, демократичної і правової держави. Відтак держава спрямовує значні ресурси на організацію безперервної, поглибленої та системної фахової підготовки особового складу сил безпеки, покликаної сформувати у них компетенції, необхідні для ефективного реагування на наявні та перспективні загрози національним інтересам України невоєнного характеру.

Стратегія національної безпеки України передбачає, що одним із важливих складників підвищення безпекових спроможностей сектору безпеки нашої держави є модернізація системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів за стандартами Європейського Союзу та Північноатлантичного Альянсу.

Для реалізації вказаних вище завдань правоохоронні, розвідувальні та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України (сили безпеки), на постійній основі проводять професійну підготовку особового складу з метою отримання необхідних знань і навичок для їх подальшого застосування у практичній діяльності. Ця підготовка здійснюється як на рівні готування спеціалістів у відомчих закладах вищої освіти та спеціальних навчальних підрозділах інших закладів вищої освіти, так і впродовж всієї службової діяльності співробітників.

Професійна підготовка співробітників сил безпеки є комплексним, багатокомпонентним процесом, що не обмежується суто вузькоспеціалізованими навичками, а спрямований на всебічний розвиток їхніх особистісних якостей, морально-вольових характеристик, аналітичних здібностей та загального потенціалу, необхідного для ефективного виконання службових обов'язків в умовах підвищеної відповідальності та динамічно змінюваного безпекового середовища. Під час навчання співробітники, крім спеціальної, тактичної, домедичної підготовки, отримують глибокі та системні знання у правовій сфері для забезпечення законності їхніх діянь та підтримання легітимності правоохоронної діяльності в очах суспільства.

Виходячи зі специфіки професійної діяльності, правову підготовку співробітників сил безпеки можна визначити як цілеспрямований процес оволодіння ними комплексом теоретичних знань і практичних навичок у сфері права, спрямований на формування та розвиток у них професійних компетенцій для законного виконання завдань із забезпечення національної безпеки України, яке ґрунтується на повазі до людини, її гідності, прав і свобод.

Фахова правова компетентність співробітників сил безпеки потребує достатнього рівня їх знань у різних галузях матеріального та процесуального права. Залежно від визначених функцій органи сил безпеки реалізують повноваження з використанням знань в різних галузях права та законодавства.

Зокрема, для належного виконання покладених на них завдань використовуються такі галузеві правові науки, як адміністративне, адміністративно-деліктне, цивільне, кримінальне, міграційне, кримінально-процесуальне право тощо.

Також, професійні вміння та навички кадрів сил безпеки доповнюються завдяки знанням положень спеціальних або прикладних юридичних наук та навчальних дисциплін: криміналістика, кримінологія, оперативно-розшукова діяльність, агентурно-оперативна діяльність, контррозвідувальний режим, оперативна психологія, спеціальна техніка тощо.

Це пояснюється тим, що за своїм призначенням низка державних органів, що входять до структури сил безпеки України, мають правоохоронні функції та згідно з чинним законодавством в інтересах забезпечення національної безпеки і запобігання протиправним діям наділені повноваженнями здійснення правозастосовної діяльності з прийняттям або ініціюванням прийняття відповідних юридичних рішень, як-от:

- здійснення заходів з протидії нелегальній (незаконній) міграції, зокрема, прийняття рішень про застосування адміністративно-правових заходів реагування у вигляді заборони в'їзду в Україну іноземцям або особам без громадянства, їх примусового видворення з України;

- внесення пропозицій щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій);

- застосування у встановленому законодавством порядку інших обмежень прав і свобод людини і громадянина;

- забезпечення охорони та захист державного кордону України;

- проведення оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, досудового розслідування;

- забезпечення безпеки визначених законом посадових та інших осіб, органів державної влади України та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;
- здійснення заходів боротьби з тероризмом;
- виявлення та протидія фактам вчинення колабораційної діяльності та державної зради;
- припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій, осіб, які здійснюють злочинний вплив або перебувають у статусі суб'єктів підвищеного злочинного впливу;
- протидія бандитизму;
- припинення незаконного обігу зброї, вибухівки, боєприпасів, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;
- протидія кіберзагрозам та кіберзлочинності;
- реалізація заходів із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів і майна, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Наявність системних правових знань та професійних навичок безпосередньо впливає на готовність до виконання службових обов'язків співробітниками сил безпеки, законність і вчасність прийняття ними відповідних рішень.

У зв'язку з цим, важливим аспектом належного рівня правової підготовки і результативності службової діяльності має бути мінімізація юридичних помилок та прийняття незаконних рішень. Зазначене може негативно вплинути на позиції України на міжнародній арені та в міжнародних судових органах, а також використовуватися державою-агресором на свою користь для ведення антиукраїнської пропагандистської діяльності.

Враховуючи обстановку воєнного часу в державі та існування постійних загроз національній безпеці України з боку держави-агресора, ефективне функціонування сил безпеки є запорукою збереження державності та суверенітету. У зв'язку з цим, готовність сил безпеки до виконання функцій за призначенням має бути на високому професійному рівні та містити комплексну і

безперервну правову підготовку, яка охоплюватиме впровадження передових стандартів навчання з урахуванням специфіки діяльності, вивчення актуальних проблем правозастосування, шляхів їх вирішення та попередження можливих негативних наслідків, використання сучасних інформаційно-освітніх технологій тощо.

З огляду на викладене, складники якісної правової підготовки співробітників сил безпеки мають ґрунтуватися на раніше набутому практичному досвіді, дієвості прийнятих рішень, досвіді реагування на виниклі загрози, а також спрямовуватися на подальше готування кадрового потенціалу для реагування на прогнозовані загрози. Зважаючи на реалії сьогодення та безпекову ситуацію в державі, окрім загальнотеоретичних навчальних юридичних дисциплін, вкрай важливим є подальша підготовка особового складу сил безпеки, що вміщуватиме вивчення спеціальних навчальних дисциплін, а саме: оперативно-розшукової діяльності, здійснення заходів контррозвідального режиму в інформаційному середовищі під час забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона, на об'єктах критичної інфраструктури, протидії агентурно-розвідальній та диверсійно-підривній діяльності іноземних спеціальних служб, боротьби з тероризмом та вжиття заходів реагування на терористичні загрози, документування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, інших тяжких та особливо тяжких злочинів корисливо-насильницького спрямування, організованих форм злочинності, бандитизму, незаконного обігу зброї та вибухівки.

Белецький Андрій Вячеславович,

*аспірант Херсонського національного технічного
університету*

e-mail: beletskiyandrey19@gmail.com

ПІДГОТОВКА СПЕЦІАЛІСТІВ У СФЕРІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ – ОДИН ЗІ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Державна політика фармацевтичного забезпечення здоров'я населення України є одним із стратегічних напрямків безпеки країни, тому підготовка спеціалістів у сфері фармацевтичної освіти дуже важлива для укомплектування фармацевтичних закладів висококваліфікованими кадрами.

Особливо ця необхідність з'явилася під час повномасштабного вторгнення Росії на територію України, коли стало необхідним забезпечити ліками та лікарськими медичними засобами не тільки мирне населення, але й військових на фронті.

У зв'язку з цим, цього року Міністерство охорони здоров'я, як гарант напрямку, доручило Державній службі України з лікарських засобів та контролю за наркотиками перевірити аптечні заклади щодо вимог до фармацевтичної діяльності, тобто перевірити всі аптеки через випадки роботи некваліфікованих фармацевтів. У міністерстві зазначають, що лікарські засоби мають відпускатися тільки через аптечні заклади і лише фахівцем, який має фармацевтичну освіту, тому що такі порушення становлять ризик для безпеки пацієнтів.

Як відомо, у роки незалежної України почав зростати аптечний бум, який продовжує розвиватися і надалі. Особливо це відбулося наприкінці минулого тисячоліття. Бурхливий розвиток фармацевтичної галузі вимагав, згідно з ліцензійними умовами, відповідну кількість підготовлених висококваліфікованих кадрів. Зі збільшенням кількості вітчизняних виробників різноманітних лікарських засобів і створенням значної кількості гуртових

фармацевтичних компаній, відповідно збільшилась і кількість аптечних установ, які також вимагали різкого збільшення підготовки фахівців цієї галузі.

На той час існували “найстаріші” вищі медичні та фармацевтичні навчальні заклади, такі як: Львівський державний медичний університет імені Данила Галицького, заснований у 1784 р.; Національний медичний університет імені О. О. Богомольця (НМУ) м. Київ, дата заснування якого – 1841 р.; Запорізький державний медичний-фармацевтичний університет, заснований у 1903 р.; Національний фармацевтичний університет в м. Харкові (його заснування датується 1921 р. і, у якого неодноразово змінювалася офіційна назва: 10.09.1921 – Харківський фармацевтичний інститут, 08.10.1992 – Українська фармацевтична академія, 06.09.1999 – Національна фармацевтична академія України; 18.09.2002 – Національний фармацевтичний університет); Луганський державний медичний університет (ЛДМУ), заснований у 1956 р.); та інші, які не могли забезпечити потребу фармацевтичної галузі у фахівцях відповідного профілю, а тому виникла необхідність у розширенні географії української фармацевтичної освіти.

Окрім медично-фармацевтичних навчальних закладів ІІІ– ІV рівня акредитації, котрі готували провізорів (на сьогодні – фармацевтів), на той час працювало ще й багато закладів ІІ та І рівнів акредитації, які випускали фармацевтів (на сьогодні – асистентів фармацевтів). Однак їм також не вдавалося забезпечити у повному обсязі такий величезний запит на фахівців для відкриття аптек та аптечних пунктів. Тому, деякі засновники почали вдаватися до порушення умов ліцензування і приймали на роботу медичних сестер або фахівців іншого медичного профілю.

Отже, через “фармацевтичний бум” на ринку надання фармацевтичних послуг аптеками та іншими фармацевтичними закладами, виник професійний голод на фахівців такого профілю.

По-перше, через невідповідну кількість підготовки кадрів державними та комунальними начальними закладами, у яких не вистачало ні відповідних коштів, ні обладнання, ні навчальних площ, ні викладачів фармацевтичного профілю та ін.

По-друге, через велику конкуренцію між державними, комунальними та приватними навчальними закладами, які також з’явилися на ринку праці і засновники яких мали всі необхідні умови для їх ліцензування.

По-третє, величезна корупція на всіх рівнях під час ліцензування медичних навчальних закладів. Особливо, за відкриття в них спеціальності “Фармація”, знову ж таки через фармацевтичний бум і спеціалістів, які потрібні були в кожному регіоні країни, тому “боротьба” за кожного з них між державними, комунальними і приватними фармацевтичними закладами була величезна.

Так, за даними синдикативної бази даних Ахіома аналітичної компанії Proxima Research International, до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, станом на 23 лютого 2022 р., на території нашої держави працювало 20,8 тис. аптек та аптечних пунктів (дані на 2 травня 2022 р.).

За офіційними даними аналітичного дослідження "Географія ритейлу" на основі даних 110 мереж, які входять до Асоціації ритейлерів України (RAU) з початку 2024 р. в Україні відкрили майже 1000 нових аптек. Серед усіх відкритих об’єктів у ритейлі (997 об’єктів. Аптеки – 43 %). Лідером розширення аптечних мереж стала фірма “Подорожник” (370 аптек). Від загальної кількості роздрібних точок різних галузей ритейлу, згідно з результатами дослідження, аптеки займають 36 %.

Нині в Україні працює 8135 аптек. За 10 місяців 2024 р. їх відкрилося 977, а закрилося – 171 закладів.

Як зазначає директор ДП “Укрвакцина”, Олександр Пономарьов: “Відкриття власної аптечної мережі – один із стратегічних напрямів підприємства”.

Сьогодні одним з найбільших труднощів у разі відкриття аптек є кадровий дефіцит під час пошуку персоналу, оскільки головним винуватцем у цій ситуації є війна, яка спричинила відтік фахівців і цим самим погіршила ситуацію на фармацевтичному ринку. Попит на працівників у сфері фармації значно вищий, ніж у довоєнний період, оскільки під час повномасштабного

вторгнення Росії в Україну стався великий відтік професіоналів внаслідок внутрішньої і зовнішньої міграції.

Велике значення для людей, які знаходяться в еміграції, має офіційне працевлаштування, соціальний пакет, стабільна заробітна плата та подальший перспективний розвиток, тому ці фактори дуже вплинули на кількість вступників на фармацевтичні факультети навіть дуже відомих і з високим рейтингом навчальних закладів.

Так, наприклад, на сайті Центру міжнародних проєктів “Євроосвіта”, виявилось, що Національний університет “Львівська політехніка” в 2024 р., посідаючи третє рейтингове місце серед 200 найкращих університетів України, з ліцензованим набором у 25 місць, мали мінімальний рейтинговий бал серед зарахованих на бюджет – 165.80. Зараховано на бюджет всього 5 осіб і на контракт всього 1 особу, де була всього 21 подана заява і 19 ліцензійних місць залишилися невикористаними. До речі, показник кількості поданих заяв вступників до ЗВО та середній конкурсний бал – демонструє популярність ЗВО.

Тому на щорічному форумі “Фармбюджет-24” у вересні 2024 р. обговорювали питання кадрового голоду в цій сфері, де було наголошено, що, як свідчать дослідження, на сьогодні 40 % вакансій на ринку праці у фармацевтичній галузі припадає саме на вакансії фармацевтів.

Головними “гравцями” ринку є такі фірми як: “Подорожник”, “9.1.1.”, “АНЦ”, “Бажаємо здоров’я”, “ЗІ”. Протягом 10 місяців 2024 р. вони відкрили 977 аптек, що становить близько 96 % серед галузі. При цьому лідером серед галузей українського ритейлу за кількістю відкритих нових точок стали вищезгадані аптечні мережі. Найбільше серед них – 377 нових точок – відкрила мережа “Подорожник”. Таким чином, чистий приріст аптек становить – 806.

Найбільше аптек в таких регіонах: Київська область – 1770 (+190 за 2024 р., -8); Дніпропетровська область – 812 (+117, -8); Львівська область – 641 (+45, -10); Харківська область – 606 (+64, -34); Одеська область – 390 (+48, -10), якраз у тих регіонах, де

розташовані найбільші та “найстарші” ЗВО медичного та фармацевтичного напрямку.

З вищесказаного, можна зробити висновок, що набір персоналу – це ключ до успішної роботи аптеки. Однією із найпоширеніших помилок новачків у відкритті фармацевтичних закладів – це недооцінка важливості кваліфікованого персоналу. Кваліфікація фармацевта повинна бути на високому рівні, адже фармацевти не тільки продають ліки, але й надають консультації клієнтам. Всі працівники повинні мати профільну освіту та ліцензії на роботу. Навичками спілкування з клієнтами повинно бути вміння фармацевта правильно пояснити їм дію препарату та надавати рекомендації під час лікування цим препаратом.

Тому, на нашу думку, всім медико-фармацевтичним навчальним закладам усіх рівнів акредитації необхідно:

- якнайбільше рекламувати заклад у всі ЗМІ для вступників;
- якомога більше проводити днів відкритих дверей, де професіонали цієї професії будуть надавати консультації вступникам, які повинні мати чітку уяву про майбутню професію фармацевта або асистента фармацевта, адже багато з них не мають ніякої уяви про неї;

- для підготовки до вступної кампанії, навчальним закладам відкрити підготовчі курси при школах, які не тільки будуть рекламувати їхні навчальні заклади, а й зосереджувати увагу абітурієнтів на вступ до них.

Федорчук Микола Васильович,

ад'юнкт відділу докторантури і ад'юнктури Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

e-mail: fedorcukmikola7@gmail.com

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАСТУПАЛЬНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДПСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах правового режиму воєнного стану постає критична потреба в удосконаленні методів оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) у сфері забезпечення недоторканності державного кордону, а також охорони суверенних прав України. Питання реалізації принципу наступальності в діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України (далі – ОРП ДПСУ) набуває особливої ваги, оскільки саме проактивний підхід забезпечує запобігання, виявлення та припинення правопорушень на державному кордоні ще на стадії готування, а в деяких випадках – навіть на стадії виявлення умислу.

Принцип наступальності в ОРД є активною, ініціативною системою заходів, спрямованих на виявлення та нейтралізацію протиправних намірів і діянь на стадії їх готування. Такий підхід передбачає не лише реагування на вже вчинені правопорушення, а і створення умов, що унеможливають реалізацію протиправних задумів.

Теоретичне обґрунтування наступальності як принципу ОРД базується на фундаментальних положеннях: розумінні зазначеної діяльності як випереджувальної форми протидії кримінально протиправній активності, визнанні необхідності створення умов для ефективного застосування сил і засобів ОРД та спрямованості на досягнення стратегічних цілей забезпечення недоторканності державного кордону.

У науковому розумінні наступальність розглядається як

принцип, що передбачає перехоплення ініціативи у правопорушників за допомогою активного пошуку інформації про факти підготовки до вчинення правопорушень і цілеспрямованого впливу на об’єкти оперативної уваги з метою недопущення реалізації протиправних намірів. Водночас важливо підкреслити, що наступальність як принцип ОРД має реалізуватися виключно у правовому полі, із суворим дотриманням прав і свобод людини.

Теоретико-правові засади наступальності в ОРД Державної прикордонної служби визначені у низці нормативно-правових актів, зокрема в Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність”, Законі України “Про Державну прикордонну службу України”, Законі України “Про державний кордон України”. Відповідно до цих нормативних документів, Державна прикордонна служба належить до суб’єктів ОРД, які уповноважені планувати та проводити оперативно-розшукові заходи, спрямовані на протидію правопорушенням на державному кордоні.

У 2019 р. законодавчими змінами у Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” щодо вдосконалення діяльності Державної прикордонної служби України створено умови щодо поліпшення механізму реалізації принципу наступальності через створення правового підґрунтя для діяльності ОРП ДПСУ безпосередньо в структурі прикордонних загонів, що дозволяє ефективніше реагувати на криміногенну обстановку.

Практичне втілення принципу наступальності в діяльності ОРП ДПСУ охоплює декілька ключових напрямів, що комплексно забезпечують ефективну протидію правопорушенням на державному кордоні.

Фундаментальним елементом реалізації принципу наступальності є проведення оперативного (ініціативного) пошуку, який дозволяє виявляти ознаки протиправної діяльності на початкових етапах її формування. Оперативний (ініціативний) пошук спрямований на отримання первинної інформації про готування до вчинення правопорушень, встановлення осіб, які можуть бути причетні до протиправної діяльності, виявлення та документування каналів незаконного переміщення людей і

товарів, які є предметом контрабанди, через державний кордон. Така робота сприяє превентивному характеру ОРД та дозволяє запобігати кримінальним правопорушенням ще до початку їхнього безпосереднього вчинення.

Важливим компонентом практичної реалізації принципу наступальності є здійснення так званих фільтраційно-перевірочних заходів, які набувають особливої актуальності в умовах воєнного стану. Фільтраційно-перевірочна робота передбачає виявлення серед осіб, які перетинають державний кордон, потенційних правопорушників, представників незаконних збройних формувань, осіб, причетних до терористичної діяльності або диверсійних дій. Для ефективної організації вказаних заходів активно використовують інформаційні бази даних, сучасні технічні засоби перевірки документів, аналітичні методи оцінки ризиків та профілювання порушників.

Суттєвим складником утілення принципу наступальності є організація конфіденційного співробітництва, що забезпечує отримання оперативної інформації з різних джерел у режимі реального часу. Конфіденційне співробітництво дозволяє встановлювати надійні канали надходження інформації про готування до вчинення правопорушень, своєчасно виявляти організовані форми співучасті, які спеціалізуються на порушенні законодавства про державний кордон, та нейтралізувати їхню діяльність на ранніх стадіях формування злочинного умислу.

Практична реалізація принципу наступальності в умовах воєнного стану має свої особливості, зумовлені необхідністю протидії новим видам загроз. Зокрема, протягом 2023 – 2024 рр. ОРП ДПСУ активно протидіяли кримінальним правопорушенням, пов’язаним із нелегальними схемами виїзду з України чоловіків призовного віку. За матеріалами ДПСУ було відключено від системи “Шлях” 202 ліцензіатів-перевізників, яких використовували в таких схемах.

Аналіз статистичних даних Державної прикордонної служби, широко розповсюджених у медіа, свідчить про ефективність наступальних методів в ОРД ДПСУ. Із початку 2024 р. ОРП ДПСУ направили до правоохоронних органів понад 2 тисячі повідомлень

про виявлення ознак правопорушень, передбачених ст. 332, 358 Кримінального кодексу України. За результатами зібраних матеріалів розпочато близько 1,5 тис. кримінальних проваджень; більш ніж 1700 осіб отримали повідомлення про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень. Суди винесли понад 200 обвинувальних вироків, серед яких близько 100 стосуються незаконного переправлення осіб через державний кордон.

Реалізація принципу наступальності забезпечила значні досягнення в боротьбі з організованою злочинністю на державному кордоні. ОРП ДПСУ вдалося ліквідувати майже 70 протиправних угруповань, які налічували понад 220 учасників. Серед них 27 груп фокусувались на організації незаконної міграції та торгівлі людьми, 6 злочинних формувань займалися наркотрафіком (вилучено 555 кг наркотичних речовин), 14 угруповань спеціалізувались на незаконному переміщенні товарів (конфісковано 16 млн пачок сигарет, приблизно 135 тонн фальсифікованого спирту, більше 18 тонн алкогольної продукції та близько 150 кг бурштину).

Особливу увагу в реалізації принципу наступальності приділено організації оперативного забезпечення контролю другої лінії в пунктах пропуску через державний кордон. Це дозволяє виявляти осіб, які намагаються перетнути державний кордон з використанням підроблених документів, виявляти канали нелегальної міграції, запобігати спробам вивезення з України культурних цінностей, зброї, боєприпасів, наркотичних засобів.

Важливим напрямом практичної реалізації принципу наступальності є організація взаємодії між ОРП ДПСУ та іншими правоохоронними органами. Відповідно до змін, внесених до інструкції про взаємодію Національної поліції України та ДПСУ зі Службою безпеки України при проведенні оперативно-розшукових заходів із застосуванням технічних засобів і негласних (розшукових) дій, посилено механізми координації дій у протидії транскордонній злочинності.

Інформаційно-аналітичне забезпечення наступальності в ОРД ДПСУ реалізується через використання методів кримінального аналізу, який дозволяє виявляти закономірності у протиправній

діяльності, прогнозувати розвиток криміногенної ситуації, визначати найбільш уразливі ділянки державного кордону. Аналітичні методи дають можливість оцінювати ефективність проведених оперативно-розшукових заходів та визначати напрями їх удосконалення.

Вважаємо, що для підвищення ефективності реалізації принципу наступальності в діяльності ОРП ДПСУ доцільно запровадити такі практичні заходи: удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації персоналу ОРП; впровадження новітніх технічних засобів для проведення оперативно-технічних заходів; розширення міжнародного співробітництва у сфері боротьби з транскордонною злочинністю; розробка та впровадження методик оцінки ефективності наступальних оперативно-розшукових заходів.

Таким чином, у реаліях сьогодення принцип наступальності в діяльності ОРП ДПСУ є вагомим чинником забезпечення ефективної протидії кримінальним правопорушенням на державному кордоні. Його реалізація потребує системного підходу, що поєднує правові, організаційні та тактичні аспекти.

Теоретичне обґрунтування принципу наступальності в ОРД Державної прикордонної служби базується на розумінні необхідності проактивного виявлення та припинення правопорушень, а практичне втілення цього принципу забезпечують за допомогою проведення оперативного пошуку, фільтраційно-перевірочних заходів, організацію конфіденційного співробітництва.

В умовах правового режиму воєнного стану наступальність в оперативно-розшуковій діяльності набуває особливого значення як інструмент забезпечення національної безпеки України. Вдосконалення методів реалізації цього принципу повинно стати одним із пріоритетних напрямів розвитку діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України.

Сисолятин Денис Ігорович,

ад'юнкт наукового відділу організації підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів науково-методичного центру організації наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України

e-mail: drozd1980@ukr.net

ДЕКОМПОЗИЦІЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ СУЧАСНОСТІ

Зміна характеру війни, що відбувається в Україні, вимагає від військовослужбовців нових знань, вмінь та навичок. Саме викладачі вищих військових навчальних закладів є ключовими у підготовці військових фахівців до сучасних бойових дій.

Якісне навчання слухачів (курсантів) неможливе без наявності в науково-педагогічного (педагогічного) персоналу не тільки професійних навичок, але й вмінь критично мислити, знаходити рішення для складних задач та бути лідером у навчанні.

Отже, сучасні виклики зумовлюють зміни до вимог щодо компетентностей викладача вищого військового навчального закладу, а їхнє якісне виявлення та оцінювання можливе лише за умови проведення чіткої декомпозиції та структуризації.

Так, у зв'язку зі зміною пріоритетності компетентностей для науково-педагогічних (педагогічних) працівників вищих військових навчальних закладів, постає нагальна потреба в ідентифікації тих знань, вмінь та навичок, які є важливими та безпосередньо впливають на здатність якісно організовувати та проваджувати освітній процес та готувати офіцерів до успішних дій в умовах війни.

Проте такої можливості немає, оскільки структура компетентностей, що зараз існує, не дозволяє визначити роль і місце кожної компетентності у загальній структурі професійної майстерності викладача вищого військового навчального закладу провести їх декомпозицію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питанню

дослідження структуризації компетентностей викладача вищого навчального закладу, як основи його професійного розвитку, приділяли значну увагу низки науковців, таких як В. Саюк, С. Масич, М. Головань, Т. Борова, О. Коркішко та ін..

Так, у ст. О. Коркішко “Зміст та складові soft skills особистості майбутнього викладача” автор визначає сутність та системно аналізує складники професійної компетентності викладача післядипломної педагогічної освіти, як основи його професійного розвитку, що дало змогу виділити психологічну, предметну, дидактичну, методичну, комунікативну, управлінську та проєктивну компетентності викладача, як окремі системи, що складаються з відповідних компонентів та елементів.

Проте пропонований у роботі поділ компетентностей не враховує важливість виокремлення загальних знань та вмінь з відповідним поділом їх на знання та вміння інтелектуального, емоційного, психологічного та соціального розвитку, які можуть бути віднесені до компетентностей загального розвитку.

У роботі Т. Борової “Професійна компетентність науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу як індикатор ефективності їхньої діяльності” автором на основі аналізу наукової літератури описано підходи до класифікації компетентностей викладача вищого навчального закладу, що дало змогу поділити їх на загальні, загальнокультурні та професійні компетенції.

Однак зазначений узагальнений поділ не враховує компетентності, здобуті викладачем в наслідок діяльності, не пов’язаної з викладацькою роботою та не дозволяє провести якісну декомпозицію компетентностей, які можливо віднести до компетентностей попереднього досвіду.

У ст. С. Масич “Система компетенцій викладача вищого навчального закладу” авторка розглянула сутність професійної компетентності викладача вищого навчального закладу, запропонувала модель на основі бінарної класифікації, що дало змогу поділити її на ключові компетенції, професійні компетенції, які є базовими для всіх спеціальностей та компетенції, що зумовлені предметною областю діяльності.

Проте не враховано компетентності, що не пов’язані з викладацькою діяльністю, які можливо віднести до компетентностей попереднього досвіду.

У роботі В. Саук “Професійна компетентність як основа розвитку сучасного викладача в системі післядипломної педагогічної освіти” автор провів аналіз системи професійних компетентностей науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, що дало змогу провести їх поділ на базові, загально фахові та спеціально-фахові компетентності.

Проте автор не врахував важливість виявлення та оцінювання інших компетентностей, які можливо віднести до компетентностей попереднього досвіду.

У роботі М. Головань “Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу” автор провів аналіз наукових праць вітчизняних та закордонних учених щодо універсальних навичок, які допомагають професійно розвиватися та будувати успішну кар’єру в будь-якій галузі, зокрема майбутніх педагогів, що дало змогу виокремити два підходи до їх класифікації, а саме: за спрямованістю діяльності та за характером діяльності, а також на міжособистісні та професійні.

Проте автор не врахував особливості проходження викладачів вищого військового навчального закладу військової служби та важливість ідентифікації й оцінювання більшого кола компетентностей для ефективного планування довгострокової перспективи кар’єрного росту офіцера.

Так, структурування компетентностей, яке представлено у роботах авторів, не дозволяє повністю провести їхню ідентифікацію з урахуванням вимог сьогодення, визначити роль і місце кожної компетентності в загальній структурі з урахуванням їх сучасної пріоритетності, та потребує нової візії.

Метою дослідження є ідентифікація та декомпозиція компетентностей, які є важливими для ефективного виконання обов’язків науково-педагогічними (педагогічними) працівниками вищих військових навчальних закладів.

З метою ідентифікації та декомпозиції компетентностей сучасного фахівця, доцільно здійснити їх структурування за

трьома окремими блоками, а саме: компетентності загального розвитку, компетентності професійної підготовленості та компетентності попереднього досвіду.

Зазначений підхід базований на джерелах формування компетентностей, виходячи за межі акцентування уваги винятково на професійній діяльності та враховує загальний розвиток особистості й результати попереднього практичного досвіду.

Такий підхід дозволить врахувати особливості компетентностей, виявити ознаки їх системності, забезпечить структуроване та комплексне їх оцінювання для довгострокового планування службової кар’єри військовослужбовця, що робить її актуальною та пристосованою до особливостей науково-педагогічної (педагогічної) діяльності вищих військових навчальних закладів.

Так, до блоку “компетентності загального розвитку” відносять такі компетентності: фізичного, інтелектуального, емоційного, психологічного та соціального розвитку.

Туди ж відносять професійні знання у відповідній галузі, здатність застосовувати отримані знання на практиці та використовувати сучасні технології навчання, методики викладання, спроможність організовувати та впроваджувати навчальний процес, уміння аналізувати та оцінювати результати роботи.

До блоку “компетентності попереднього досвіду” відносяться такі компетентності, як здатність до усвідомлення власних дій відповідно до цілей і умов професійної діяльності, вміння визначати стратегію та організувати діяльність підрозділу, здатність до стимулювання у підлеглих інтересу до професійної діяльності, здатність знаходити нестандартні підходи у процесі прийняття управлінських рішень, прагнення до досконалості професійної діяльності.

Так, пропонується підхід має перевагу від наявних, дозволяючи провести структуровану та комплексну оцінку розвитку компетентностей, урахувавши компетентності загального розвитку та компетентності, здобуті внаслідок досвіду попередньої діяльності, у кандидатів на посади науково-

педагогічного (педагогічного) персоналу у вищих військових навчальних закладах.

Отже, у дослідженні за допомогою методу системного аналізу вперше проведено декомпозицію компетентностей за джерелами їх походження, що дало змогу структурувати їх за трьома окремими блоками: компетентності загального розвитку, компетентності професійної підготовленості та компетентності попереднього досвіду.

Крім того, використовуючи метод порівняльного аналізу проведено порівняння охоплення компетентностей наявними методами оцінювання персоналу, що дало змогу встановити переваги пропонованого авторського підходу та обґрунтувати його адекватність.

Подальше дослідження варто зосередити на визначенні показників оцінювання компетентностей, які включені до блоків “компетентності загального розвитку”, “компетентності професійної підготовленості” та “компетентності попереднього досвіду”.

Хоменко Дмитро Володимирович,
ад'юнкт Національної академії Служби безпеки України
e-mail: ivan.stepanych@ukr.net

ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Процес формування сучасного співробітника Служби безпеки України вимагає глибоких знань методології аналізу ризиків та управління ними, як сучасного інструментарію управління безпекою, в якій враховуються впливи людського чинника, надійності системи, зовнішніх факторів небезпек на інтегральний рівень безпеки. В основі управління безпекою лежить системний підхід до виявлення джерел небезпеки і контролю чинників ризику на користь зведення до мінімуму людських жертв, матеріального збитку, а також фінансових, екологічних і соціальних втрат.

Розглядати злочинність саме як кримінальну загрозу, а діяльність правоохоронних органів та інших суб’єктів боротьби з тероризмом через призму спроможності державних інститутів щодо відвернення її проявів, допомагає сформуванню принципово інші підходи до системи організації роботи правоохоронного сектору, зокрема в питаннях оперативно-розшукової і аналітичної діяльності. У такому випадку застосування активного підходу та реалізація превентивної функції в діяльності правоохоронних органів, що спрямована на мінімізацію ризиків, стає цілком реалістичним проектом.

Для того, щоб зрозуміти актуальність питання стосовно ризиків і загроз для безпеки, зокрема безпеки людини в умовах загрози тероризму, потрібно визначитися щодо цих понять. Так, якщо ризиком вважають потенційний негативний вплив на будь-яку цінність або певні характеристики цінності, можливий унаслідок реалізації в майбутньому певного процесу чи події, то загроза – це явище чи сукупність чинників), що здатні реально створити умови чи стати причиною повної або часткової неможливості реалізації національних інтересів. Існує й ширше визначення загрози як соціального, природного чи техногенного явища з прогнозованими, але не контрольованими небажаними подіями. Так само, безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Небезпеку, за А. Качинським, описують як ситуацію, постійно наявну в навколишньому середовищі, що за певних умов може призвести до реалізації небажаної події, з якою пов’язана низка небезпек.

На думку М. Рижова, можна виділити як пріоритетний традиційно-діалектичний підхід до розуміння причинності тероризму (за аналогами з кримінології) і, відповідно до аналізу детермінант ризиків та загроз терористичного характеру. У ньому виділяють умови зовнішнього матеріального середовища, що впливає як на громадську свідомість у цілому, так і на конкретну людину, найближчі причини ризиків та загроз терористичного характеру, які пов’язані з характеристиками конкретної

особистості. У межах цього підходу вплив умов на причини і причин на поведінку є односпрямованим: умови, заломлюючись у свідомості людини, формують причини, які визначають скоєння конкретного вчинку. З урахуванням особливостей використання гібридних технологій формування сучасних соціальних кризових станів особливий інтерес становить підхід, що пояснює виникнення ризиків та загроз терористичного характеру зовнішнім провокативно-силовим або інформаційним впливом. Такий вплив розуміють не тільки як фізичне, а й соціально-психологічне явище в різних його варіантах.

Основним моментом впровадження ризик-орієнтованого підходу (далі – РОП) в Україні в питаннях протидії тероризму варто розглядати такі передумови.

По-перше, прийняття Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”, де у п. 53 ч.1 ст. 1 РОП – визначення (виявлення) оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня. А також у п. 3 ч. 1 ст. 3 застосування РОП під час проведення фінансового моніторингу та ст.7 у якій визначено застосування РОП.

По-друге, включення в Закон України “Про Бюро економічної безпеки України” 2021 р. де у п. 7 ч. 1 ст. 2 визначено, що ризик-орієнтований підхід – виявлення, оцінювання та визначення ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня, а також у ст.12 розкрито застосування ризик-орієнтованого підходу у аналітичній діяльності, а також критерії ризику, що використовуються при застосуванні ризик-орієнтованого підходу, поділяються на критерії, пов’язані з

правопорушником, характером та видом протиправної дії, галузевими особливостями системних кримінальних явищ, фінансовими втратами держави від оптимізації сплати податків тощо.

По-третє, видання Указу Президента України “Про запровадження національної системи стійкості”, лише посилило актуальність реалізації у правоохоронній практиці такого підходу.

У широку практику протидії тероризму принципи РОП ще не увійшли, хоча вони отримали визнання в розвинених країнах під час вирішенні проблем забезпечення антитерористичної безпеки держави.

На нашу думку, метою застосування ризик-орієнтованого підходу у протидії тероризму є ідентифікація ризиків вчинення злочинів терористичної спрямованості та розроблення й здійснення за результатами їх оцінювання заходів щодо мінімізації та усунення таких ризиків.

Тому, ризикований підхід у протидії тероризму передбачає: виявлення, оцінювання та визначення ризиків вчинення злочинів терористичної спрямованості; вжиття заходів щодо управління ризиками; періодичну фіксацію результатів застосування ризик-орієнтованого підходу; підтримання в актуальному стані інформації щодо оцінки ризиків.

Горбачевський Сергій Станіславович,

*ад’юнкт відділення докторантури та ад’юнктури наукового
організаційного відділу Національної академії Державної
прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*

e-mail: 241dpsu241@ukr.net

ПРИКОРДОННИЙ КОНТРОЛЬ У ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ ЯК СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

У сучасних умовах динамічних змін загроз національній безпеці України пункти пропуску розглядаються не лише як точка перетину державного кордону, а як захисний бар’єр проти зовнішніх ризиків.

Аналіз результатів оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України доводить, що основними ризиками є:

- міграційні ризики та ризики торгівлі людьми;
- ризики незаконного переміщення осіб через державний кордон;
- ризики незаконного переміщення зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, матеріалів і предметів, заборонених до переміщення через державний кордон.

Однією із основних функцій Державної прикордонної служби України є здійснення в установленому порядку прикордонного контролю – державного контролю, який включає комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів.

У зв’язку з цим, забезпечення законного перетину державного кордону в пунктах пропуску набуває важливого значення для запобігання зовнішніх загроз та підтримання національної стійкості.

Концепція забезпечення національної системи стійкості визначає здатність своєчасно ідентифікувати загрози, виявляти

вразливості та оцінювати ризики національній безпеці. Під час здійснення прикордонного контролю у пунктах пропуску проводиться профілювання ризиків і загроз, зокрема національній системі стійкості.

Проведений аналіз законодавства України вказує, що прямого визначення прикордонного контролю як частини національної стійкості немає, однак в окремих законах прикордонний контроль розглядають як один із елементів безпеки, що забезпечує стійкість держави.

Законом України “Про національну безпеку України” визначено склад сектору безпеки і оборони, серед якого є Державна прикордонна служба України, як суб’єкт забезпечення національної безпеки. Основні загрози національній безпеці включають незаконну міграцію, транскордонну злочинність, протидія яким безпосередньо стосується прикордонного контролю.

Стратегія національної безпеки України декларує розвиток інтегрованого управління державним кордоном України з метою створення і підтримання балансу між забезпеченням належного рівня прикордонної безпеки і збереженням відкритості державного кордону України для законного транскордонного співробітництва, а також осіб, які подорожують.

Законом України “Про прикордонний контроль” визначено, що прикордонний контроль здійсню з метою протидії незаконному переміщенню осіб через державний кордон, незаконній міграції, торгівлі людьми, а також незаконному переміщенню зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, матеріалів і предметів, заборонених до переміщення через державний кордон.

Отже, вимоги перелічених нормативно-правових документів вказують на зв’язок прикордонного контролю з національною стійкістю на стратегічному рівні, хоча в законодавстві немає прямої формули “прикордонний контроль = елемент національної стійкості”, де-факто він є її складником через функції:

- захисна функція – нейтралізація ризиків транскордонної злочинності, тероризму, контрабанди, нелегальної міграції;

- регуляторна функція – дотримання законодавства щодо перетину державного кордону у пунктах пропуску;
- інформаційна функція – збирання, аналіз і обмін інформацією між правоохоронними органами.
- прикордонний контроль, у контексті сучасних гібридних загроз та інтенсифікації транскордонного трафіку, потребує постійної адаптації та модернізації, що включає впровадження:
 - інтелектуальних системи ризик-менеджменту;
 - автоматизованих технологій ідентифікації осіб;
 - інтеграції з міжнародними базами даних (SIS II, SLTD, VIS);
 - координаційно-ситуативних та аналітичних центрів;
 - цифрової трансформації всіх процедур перевірки, використання безконтактного контролю, а також відеоаналітики на основі алгоритмів штучного інтелекту.

Отже, комплексне використання інновацій у прикордонному контролі забезпечить виконання функцій захисту пунктів пропуску від загроз безпеці державного кордону як важливого складника забезпечення національної стійкості.

Кольцов Руслан Віталійович,

аспірант Київського університету ринкових відносин

e-mail: ferol@ukr.net

ОСВІТНЬО-НАУКОВІ ОРІЄНТИРИ СТАБІЛІЗАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Воєнна агресія проти України кардинально змінила умови функціонування вітчизняного ринку праці. Відбулося зменшення кількості робочих місць у низці галузей, порушення трудової мобільності, масова трудова міграція, зростання тіньової зайнятості, а також поглиблення регіональної диспропорції у доступі до можливостей працевлаштування. Водночас сформувався новий запит на гнучкі форми праці, нові професії та сфери діяльності. В цих умовах освіта і наука відіграють стратегічну роль у стабілізації ситуації на ринку праці та зміцненні національної безпеки держави.

Роль освіти і науки виходить за межі традиційної підготовки кадрів і дедалі більше виконує функцію стратегічного прогнозування, упередження дефіциту професій, забезпечення соціальної мобільності населення та формування стійких моделей зайнятості. Воєнні виклики актуалізували потребу в перегляді цілей і змісту освітніх програм, у посиленні прикладного, компетентнісного та інноваційного компонентів навчання. Одночасно виникає запит на адаптивні освітні траєкторії, які дозволяють швидко реагувати на структурні зміни в економіці, запроваджувати нові спеціальності, зокрема в сферах, пов'язаних із безпекою, енергетичною стійкістю, цифровими технологіями, охороною здоров'я, аграрним сектором і логістикою.

Наука в свою чергу покликана формувати доказову базу для прийняття рішень у сфері працевлаштування, досліджувати зміни в структурі зайнятості, трансформацію професійних навичок, ефективність програм перекваліфікації та роль інновацій в економічній адаптації населення. Науковий супровід реформ у сфері зайнятості сприятиме більш точному спрямуванню ресурсів,

зменшенню соціальних ризиків та підвищенню ефективності політики зайнятості.

Серед ключових освітньо-наукових орієнтирів стабілізаційного впливу на ринок праці варто відзначити:

перенавчання та підвищення кваліфікації внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб, які втратили роботу, із врахуванням пріоритетних напрямів національного відновлення;

підтримка короткострокових і модульних програм освіти, особливо у сферах, що демонструють динамічний розвиток (ІТ, інженерія, логістика, медицина, енергетика, сільське господарство, безпекові технології);

активне впровадження дуальної освіти з посиленням взаємодії між роботодавцями, університетами й закладами професійно-технічної освіти;

розвиток регіональних освітньо-наукових центрів як основи для підготовки кадрів у межах регіональної спеціалізації та підтримки процесів децентралізованого відновлення;

поширення цифрових платформ для дистанційного навчання та консультування, що підвищують доступність освіти у нетилових регіонах;

формування кластерів знань й інновацій, що об’єднують заклади вищої освіти, наукові установи, представників бізнесу та місцеву владу для спільної розробки освітніх і соціально-економічних рішень;

підтримка наукових досліджень, спрямованих на вивчення процесів адаптації трудового потенціалу в умовах соціальних викликів і загроз;

розширення міжнародної співпраці в сфері освіти і науки, зокрема участь в програмах Erasmus+, Horizon Europe, Twinning Projects та ін., що дозволяють інтегрувати український досвід у ширший європейський контекст;

формування системи безперервного навчання (lifelong learning) з урахуванням принципів гнучкості, персоналізації та мультидисциплінарності підготовки.

Цифрова грамотність стає не менш важливим аспектом освітньої стратегії в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Вона є критично необхідною для ефективного функціонування як державних, так і приватних інституцій, сприяючи переходу до нових форм комунікації, організації праці та соціальних послуг. Інтеграція цифрових технологій у навчальні програми на всіх рівнях, починаючи від базової освіти і до професійних тренінгів, допомагає забезпечити відповідність попиту на нові професії в умовах цифровізації ринку праці. Освітні програми, спрямовані на підвищення рівня цифрової грамотності, дозволяють громадянам швидко адаптуватися до змін на ринку праці, активно використовувати інноваційні інструменти та забезпечувати конкурентоспроможність в умовах стрімкого технологічного розвитку.

Особливу увагу варто приділити розвитку “soft skills” (м’які навички) – особисті, міжособистісні та комунікативні навички, які дозволяють людині ефективно взаємодіяти з іншими, працювати в команді, адаптуватися до змін та вирішувати проблеми. На додачу до технічних знань це вимагає й здатності управління стресом, ефективної комунікації та критичного мислення. Освітні програми повинні орієнтуватися на формування таких компетенцій, які дозволяють людям продуктивно працювати в умовах невизначеності та високого навантаження. Зокрема, підготовка до лідерства, управління командою та здатність до ефективної співпраці в умовах кризових ситуацій набувають особливої актуальності в часи війн і конфліктів. Наукові дослідження в галузі соціальної психології, управління людськими ресурсами та економіки праці виявляють важливість таких навичок у забезпеченні як конкурентоспроможності на ринку праці, так і соціальної стабільності та психологічної стійкості суспільства в цілому. Враховуючи вищевказане, опанування цими навичками має бути невід’ємною частиною освітніх програм, спрямованих на підготовку фахівців для ринку праці, що трансформується під впливом війни.

Так, освітньо-науковий сектор має стати не лише реактивним інструментом реагування на кризові явища, але й активним учасником відновлення та сталого розвитку економіки,

формування якісного людського капіталу та зміцнення соціально-економічної стійкості держави.

Базиченко Вікторія Вікторівна,

*аспірантка Херсонського національного технічного
університету*

e-mail: bazichenko.vika@ukr.net

ПРИНЦИПИ Й ПІДХОДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Нині Україна перебуває на етапі фундаментальних перетворень системи державного управління, що обумовлені як внутрішніми потребами модернізації, так і зовнішніми викликами. Війна, що розпочалася внаслідок воєнної агресії Росії, створила безпрецедентні умови для функціонування управлінських систем, висунувши на перший план питання безпеки, ефективності функціонування державних інституцій та органів місцевого самоврядування в контексті їхньої спроможності забезпечувати базові потреби суспільства.

Трансформація системи державного управління в Україні є досить складним і багатогранним процесом, що зумовлений як внутрішніми реформаторськими ініціативами, так і зовнішніми чинниками, серед яких особливе місце посідають європейська інтеграція, глобалізаційні процеси й соціально-економічні виклики та наслідки, пов'язані з пандемією COVID-19 і повномасштабною війною.

Сучасна трансформація системи державного управління в Україні розпочалася в умовах стрімкої інтеграції до європейського простору. Вітчизняні науковці відзначають, що базові моделі реформування в Україні мають враховувати не лише внутрішні особливості, але й досвід країн Європейського Союзу (далі – ЄС), де публічне управління базовано на принципах відкритості, орієнтації на громадян і верховенства права. Першочерговою умовою ефективності таких реформ є гармонізація законодавчої бази, розбудова інституційної спроможності та впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Також існує інший складник трансформаційних процесів – глобалізація, яка спричиняє необхідність адаптації національних моделей управління до світових викликів. Вплив глобалізації підсилюється локальними проблемами, такими як соціально-економічна нестабільність і виклики, зумовлені регіональними конфліктами. Як зазначають вітчизняні автори, національні держави мають шукати баланс між збереженням своєї ідентичності й відкритістю до міжнародного співробітництва, що є особливо важливим в умовах військових конфліктів.

Важливу роль у трансформації державного управління відіграють і внутрішні реформаторські процеси, які спрямовані на вдосконалення механізмів управління, розбудову інституційної спроможності та створення ефективної системи надання адміністративних послуг. Саме ці послуги мають бути більш доступними, зручними для громадян і відповідати сучасним стандартам. Більшість дослідників підкреслюють той факт, що реформування державного управління має базуватися на чіткій стратегії, яка враховує як короткострокові, так і довгострокові цілі.

Відомо, що модернізація публічного управління є однією з ключових умов ефективного розвитку демократичних суспільств, особливо в умовах євроінтеграції та глобалізації. Саме цей процес передбачає не лише адаптацію сучасних інструментів управління, але й запровадження нових принципів, що відповідають таким стандартам європейського врядування: транспарентність, підзвітність, ефективність, орієнтація на потреби суспільства (громад).

Наразі Україна перебуває на шляху активних реформ, намагається досягти належного рівня ефективності на шляху впровадження концепцій і підходів, спрямованих на вдосконалення системи державного управління, аби відповідати викликам сучасності. Досліджуючи закордонний досвід державного управління у сфері національної безпеки (на прикладі країн Західної Європи), важливо зазначити основні аспекти модернізації публічного управління в Україні, які потрібно впроваджувати: адаптування управління до європейських стандартів (треба гармонізувати адміністративні й управлінські

механізми й узгодити з європейськими принципами публічного управління); транспарентність (забезпечення доступу громадян до інформації про діяльність органів влади, а також впровадження електронного врядування для зниження корупційних ризиків); підзвітність (зобов’язання звітувати перед громадянами про досягнуті результати, оцінка ефективності надання адміністративних послуг як індикатор підзвітності); ефективність (оптимізація використання ресурсів для досягнення максимально можливих результатів, довгострокова оцінка результатів реформ); орієнтація на потреби громадян (забезпечення зручності й доступності адміністративних послуг, а також використання цифрових технологій для скорочення часу та витрат громадян на отримання послуг); цифровізація управлінських процесів (використання цифрових інструментів для підвищення прозорості, ефективності та залучення громадян до процесу ухвалення рішень); антикорупційні механізми на всіх рівнях публічного управління (запобігання корупції через підвищення прозорості, контроль за використанням ресурсів і вдосконалення процедур управління).

Впроваджуючи ці стандарти, потрібно враховувати історичні й соціокультурні особливості країни, аби забезпечити їхню ефективну інтеграцію. Водночас адаптація передбачає необхідність розбудови інституційної спроможності органів публічної влади для виконання нових завдань, що виникають у зв’язку з інтеграцією до європейського простору.

У науковому виданні “Енциклопедичний словник з державного управління” 2010 р. дослідник С. Кравченко під час визначення терміну “трансформації управлінські” зазначав про важливість урахування принципу об’єктивності державного управління. Сутність цього принципу полягає в тому, що системну управлінську трансформацію в певній країні необхідно проводити з урахуванням тенденцій розвитку суспільства й самого державного управління як у цій країні, так і у світі. Ми повністю підтримуємо позицію знаного вченого.

У такий спосіб, ключовим елементом трансформації системи державного управління є адаптація європейських стандартів і

діяльності всіх гілок влади на всіх рівнях управління, що передбачає імплементацію принципів прозорості, підзвітності, ефективності й орієнтації на потреби громадян. Особливу роль у вищезгаданих процесах відіграють нормативно-правове забезпечення реформ і концепція децентралізації, яка довела свою ефективність як одна з найважливіших реформ останнього десятиліття.

Станом на сьогодні надзвичайно важливим для підвищення ефективності державного управління в період трансформацій є застосування моделі інтегрованого підходу, завдяки якому можна враховувати національні особливості, найкращі міжнародні практики й сучасні виклики, пов'язані з війною і необхідністю повоєнної відбудови. Важливим завданням для органів державної і місцевого самоврядування є поєднання технологічних рішень із розвитком людського капіталу, що є основою для впровадження змін.

Серед перспективних напрямів удосконалення державного управління варто відзначити підвищення рівня цифровізації, розвиток людського капіталу, упровадження ефективних механізмів моніторингу й оцінювання результативності державних реформ. Саме ці вищезазначені напрями створюють підґрунтя для досягнення цілей сталого розвитку України на 2030 р.

Павлюк Володимир Миколайович,

*старший інспектор відділу моніторингу та аналітичного
забезпечення управління патрульної поліції в Рівненській області
Департаменту патрульної поліції Національної поліції України
e-mail: volodymyr.pavliuk.7@gmail.com*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Корупція є одним із найбільших викликів сучасності, що загрожує національній безпеці, спотворює інституційну довіру, ускладнює реалізацію державної політики й послаблює обороноздатність країни. Щодо України, де одночасно тривають збройна агресія, реформи та курс на європейську інтеграцію, антикорупційну політику мають розглядати не лише як компонент правової системи, а також як базовий складник безпекової архітектури. Високий рівень корупції, за даними індексу сприйняття корупції у світі, тривалий час лишається стримувальним фактором для міжнародних інвестицій, структурної допомоги та оборонного партнерства.

За міжнародним досвідом, ефективна боротьба з корупцією можлива лише за умови наявності незалежних інституцій, прозорих процедур і чіткої політичної волі. Прикладом слугує політика Сінгапуру щодо моделі жорсткого контролю: у межах 1980 р. було створено Комісію з розслідування корупції, яка має автономію від політичного керівництва, пряму підпорядкованість прем'єр-міністру й широкі повноваження щодо переслідування корупційних злочинів. Згідно з даними антикорупційної організації Transparency International, Сінгапур регулярно зараховують до 5 найменш корумпованих країн світу.

Досвід Грузії після “революції троянд” 2003 р. – ще один важливий кейс. Протягом 5 р. країна повністю реформувала систему правоохоронних органів, зокрема ДАІ, запровадила електронне врядування, зменшила регуляторний тиск і скоротила кількість чиновників. У результаті, за оцінками Світового банку,

рівень дрібної (побутової) корупції в країні знизився майже до нуля. Грузія стала прикладом для інших країн Східного партнерства.

У країнах Європейського Союзу переважає модель інституційної незалежності. Так, у Румунії Національна антикорупційна дирекція (далі – DNA) функціонує як автономний орган, підпорядкований Генеральній прокуратурі, але з процесуальною самостійністю. Протягом 2013–2017 р. було засуджено понад 1000 посадових осіб високого рівня, чи зокрема міністрів, депутатів і суддів. Єврокомісія визнала досвід DNA як приклад успішної боротьби з політичною корупцією в умовах молодої демократії.

У випадку Сполучених Штатів Америки (далі – США) продемонстровано глобальний підхід. Закон про корупцію за кордоном (англ. Foreign Corrupt Practices Act, далі – FCPA) 1977 р. передбачає кримінальну відповідальність американських компаній і їх партнерів за корупційні дії навіть за межами США. Практика застосування FCPA охоплює понад 80 країн. Додатково функціонують інституції, відповідальні за внутрішній комплаєнс, наприклад, Офіс державної етики, що слугує превентивним інструментом у публічному адмініструванні.

Окрему увагу міжнародна практика приділяє цифровізації. В Естонії понад 99 % державних послуг, доступні в онлайн-форматі. Програмне забезпечення “X-Road” забезпечує безпечний обмін даними між усіма органами влади. Це знижує людський фактор, що, за даними Організації економічного співробітництва та розвитку (англ. Organisation for Economic Co-operation and Development, далі – OECD), сприяє зменшенню ймовірності корупційних схем до 35–40 %. В Україні успішно функціонують системи “Prozorro”, “eHealth”, електронні реєстри, платформа “Дія”. Згідно з аналізом проєкту “TAPAS”, лише “Prozorro” зекономила державі понад 170 млрд грн за перші 5 р. роботи.

У сфері безпеки особливо важлива співпраця з Організацією Північноатлантичного договору (далі – НАТО), яка реалізує програми щодо стандартів етики, аудиту та антикорупційних практик у Збройних Силах. Програма “Building Integrity” є

основою впровадження антикорупційної політики в секторах оборони країн-партнерів, зокрема України. Окрім цього, Організація Об'єднаних Націй ((далі – ООН) через Конвенцію ООН проти корупції), Група держав проти корупції (англ. The Group of States against Corruption, далі – GRECO) та OECD надають експертну й технічну допомогу в реформуванні українського антикорупційного законодавства.

Проте існують і виклики. Згідно з даними Центру політико-правових реформ, в Україні зберігаються ризики політичного втручання в діяльність Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) та Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), нестачі фінансування для систем електронного урядування, слабкого захисту викривачів корупції, а також низького рівня довіри до судової влади. Також досі бракує системної координації між державними, правоохоронними та громадськими структурами у сфері виявлення, аналізу й профілактики корупційних ризиків.

Враховуючи виклики, владі України варто адаптувати міжнародні підходи з урахуванням національного контексту. Йдеться про зміцнення незалежності Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС), повне забезпечення операційної автономії НАБУ, модернізацію НАЗК, а також розвиток громадського контролю та електронної демократії. Варто також запровадити обов'язкове антикорупційне навчання для всіх держслужбовців і посилити систему регулярного зовнішнього аудиту органів влади.

Варто підкреслити роль суспільства щодо протидії корупції. Одним із яскравих прикладів впливу громадян на подолання системної корупції стала операція “Чисті руки” (італ. Mani Pulite), що розгорталась в Італії протягом 1992–1996 р.. Її ініціатором виступила прокуратура Мілана на чолі із суддею А. ді П'єтро. Розслідування розпочалося з викриття одного чиновника, проте швидко переросло в масштабну антикорупційну кампанію, яка охопила всю країну й виявила системну корупцію між політичними елітами, державними структурами та бізнесом.

У межах операції під слідство потрапили близько 5000 осіб, а також міністри, парламентарі, мери міст, великі підприємці.

Унаслідок розслідування було фактично демонтовано післявоєнну політичну модель Італії – зникли традиційні партії, як-от Християнсько-демократична й Італійська соціалістична. Розпочався процес політичної трансформації, що отримав назву “Друга республіка”.

Ключовим фактором успіху цієї операції стала широка підтримка суспільства. Італійські медіа активно висвітлювали судові процеси, формуючи високий суспільний запит на справедливість. Соціологічні дослідження того періоду засвідчують: понад 80 % італійців підтримували діяльність прокуратури. Такий рівень довіри й солідарності з боку громадян захистив слідчих від політичного тиску та забезпечив легітимність рішень судів.

У такий спосіб, операція “Чисті руки” продемонструвала, що антикорупційна реформа може бути успішною лише за умов широкої суспільної підтримки, участі громадян у контролі й тиску на владу, що сприяє сталому зниженню рівня толерантності до корупційної поведінки.

Враховуючи вищенаведений досвід, було розроблено механізми (заходи), упровадження котрих зміцнить національну безпеку України через протидію корупції.

1) Інституційна незалежність антикорупційних органів:

- забезпечити повну процесуальну й політичну незалежність НАБУ, САП, ВАКС, НАЗК;
- закріпити прозорі процедури призначення керівництва на конкурсній основі з міжнародною участю;
- запровадити механізм зовнішнього аудиту, що не залежить від політичних впливів.

2) Цифровізація як інструмент системної прозорості:

- розширити використання електронних сервісів: е-декларування, відкриті реєстри, електронне судочинство;
- впровадити обов’язкову цифрову верифікацію державних витрат (на зразок “Prozorro”) у всіх міністерствах;
- інтегрувати єдину платформу обміну між реєстрами (аналог естонського “X-Road”).

3. Освіта, етика та антикорупційна культура:

- ввести антикорупційні модулі в освітні програми для держслужбовців, поліції, військових;
- підвищити роль служб комплаєнсу в органах влади;
- створити єдину етичну хартію державної служби й публічно її імплементувати.

4. Захист викривачів корупції:

- запровадити реальні механізми захисту для викривачів: юридичний, психологічний, фінансовий;
- передбачити анонімну подачу скарг через зашифровані платформи;
- створити окремий незалежний орган або відділ у НАЗК з підтримки викривачів.

5. Судова реформа – ядро довіри:

- завершити реформу Вищої ради правосуддя та кваліфікаційної комісії суддів із міжнародною участю;
- запровадити окремі антикорупційні колегії в судах загальної юрисдикції;
- забезпечити цифрову прозорість у розгляді справ (прямі трансляції, онлайн-доступ до рішень);

6. Міжнародна співпраця та відповідальність:

- посилити участь у програмах NATO (“Building Integrity”), GRECO, Управління ООН з наркотиків і злочинності (англ. United Nations Office on Drugs and Crime);
- підписати нові міждержавні угоди щодо спільних розслідувань і повернення активів;
- запровадити механізм публічного звітування щодо виконання міжнародних антикорупційних рекомендацій.

7. Громадянський контроль:

- розширити повноваження громадських рад при органах влади;
- запровадити інструменти прямих звернень громадян до антикорупційних органів з обов’язковим зворотним зв’язком;
- фінансувати незалежні аналітичні центри для моніторингу корупційних ризиків.

8. Розвиток громадянського суспільства й роль медіа:

– створити всеукраїнські інформаційні кампанії, спрямовані на формування нетерпимості до корупції:

а) соціальна реклама на білбордах, ТБ, радіо, з гаслами типу “НІ – корупції”;

б) антикорупційні меседжі в школах, університетах, армії;

– підтримати громадські ініціативи, які проводять антикорупційний активізм (громадські слухання, мітинги, просвітницькі заходи);

– створити незалежні медіаресурси, які системно викривають зловживання;

– підвищити роль журналістських розслідувань у формуванні суспільної нульової толерантності до корупції.

У такий спосіб, міжнародний досвід переконливо свідчить, що успішна протидія корупції є результатом не поодиноких рішень, а цілісної стратегії, в основі якої – політична воля, інституційна автономія, цифрова прозорість, міжнародна інтеграція та активне суспільство. Успішні приклади таких країн, як Сінгапур, Грузія, Румунія, Італія, Естонія та США, демонструють, що за належних умов можливо досягти радикального зниження рівня корупції навіть у країнах із серйозними початковими викликами.

Для України впровадження адаптованої моделі має критичне значення не лише в контексті внутрішньої стабільності, а й як умова посилення обороноздатності, довіри до влади, залучення міжнародних інвестицій та збереження геополітичного курсу. Зниження толерантності до корупції на рівні громадян і формування нової антикорупційної культури в державному управлінні створюють підґрунтя для зміцнення національної безпеки.

Умовно кажучи, “національна безпека без довіри – неможлива”. Корупція роз’їдає основи державності, деморалізує армію, блокує розвиток, послаблює міжнародну підтримку. Навпаки, ефективна антикорупційна політика є стратегічним фактором, завдяки якому українці не лише виживають, а й будують сильну, демократичну, стійку державу.

Саме зараз, у критичний історичний момент, Україна має шанс не просто реформуватись, а стати прикладом для інших країн у

трансформації антикорупційної боротьби на інструмент безпеки,
незалежності й розвитку.

Русенко Наталія Віталіївна,

ад'юнкт наукового відділу організації підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів Національного університету оборони України

e-mail: n-a-t-a-l-i-2009@ukr.net

АЛГОРИТМ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕОРІЇ ІГОР

Найрозповсюдженими проблемами кадрового менеджменту є нестача кваліфікованого персоналу, плінність кадрів, зміни в економіці, нестабільність ринку праці, конфлікти й несприйняття між особовим складом, відсутність мотивації, несправедливість у визначенні успіху, відсутність ефективного лідерства, необхідність перепідготовки персоналу, неефективна система управління кар'єрою особового складу.

Вирішення цих проблем вимагає комплексного й системного підходів до кадрового менеджменту, а також гнучкості та вміння адаптуватися до викликів і загроз сьогодення. Проблеми кадрового менеджменту в Збройних Силах України (далі – ЗСУ) мають такі конкретні аспекти, як необхідність поповнення втрат особового складу під час війни; утримання та мотивація підготовлених фахівців; лідерські навички в керівництва, які подекуди спрямовані в іншій парадигмі; частковий опір особового складу до впровадження нових технологій або організаційних змін; не пояснені або суб'єктивні критерії оцінювання командирів підлеглого особового складу; необхідність діяти в умовах невизначеності.

Зважаючи на специфіку військової служби, професійна діяльність офіцерів є специфічним видом діяльності, який належить до діяльності в особливих умовах, а часом навіть екстремальних під час виконання навчального або бойового завдання. Екстремальні чинники діють у часі та просторі, мають визначене значення для особистості й суб'єктивно оцінюються нею як незвичайні, напружені, важкі. Екстремальна ситуація пов'язана з необхідністю виконувати складні дії в умовах

усвідомлюваної загрози (життю, здоров'ю, соціальному стану особистості). Ризики, які виникають, потребують відпрацювання механізмів страхування від невизначеності.

Стратегія кадрового менеджменту базується на узагальненому підході побудови універсальної моделі системи управління кар'єрою для всіх офіцерів без урахування індивідуальних особливостей та кар'єрних прагнень. Запропонований алгоритм, адаптований під кожного офіцера, має людиноцентричний підхід, завдяки якому можна обрати кращу стратегію побудови кар'єри для офіцерів, ураховує особливості військової служби, дозволяє розподілити офіцерів за категоріями. Це дає можливість кожному офіцеру знайти бажаний кар'єрний шлях, реалізувати таланти, оптимально інтегруватися в загальну систему кадрового менеджменту, максимально поєднати особисті цілі, цілі підрозділу, частини, ЗСУ загалом. Зважаючи на нинішній стан системи управління кар'єрою офіцерів, можна стверджувати, що існує невідповідність між людиноцентричним підходом й узагальненими шаблонами кадрового менеджменту ЗСУ сьогодення. Потреби офіцерів у побудові своєї кар'єри не відповідають можливості їх реалізації.

У такий спосіб, ураховуючи важливість дослідження стратегій кадрового менеджменту та присутність проблеми в цьому напрямку, актуальною є необхідність удосконалення методики оптимізації стратегії кадрового менеджменту із застосуванням методу теорії ігор.

Завдяки застосуванню теорії ігор у кадровому менеджменті можна знайти баланс між інтересами військової організації та індивідуальними потребами офіцерів, що сприяє підвищенню ефективності й загального задоволення службовою діяльністю. Алгоритм оптимізації кадрового менеджменту із застосуванням методу теорії ігор для кожного офіцера може містити кілька етапів, орієнтованих на максимізацію ефективності управління кар'єрою та задоволення всіх учасників процесу.

На першому етапі буде визначено цілі й умови гри, а саме цілі військової організації та індивідуальні цілі офіцерів. Другий етап – моделювання ситуації, виокремлення гравців, визначення

стратегії гравців, їх виграші. Далі – збір даних і створення моделі гри, моделювання можливих сценаріїв розвитку кар’єри для кожного офіцера. Наступний етап – оптимізація рішень, вибір найбільш ефективних і стабільних розподілів завдань і посад. П’ятий етап – це впровадження оптимальних стратегій, перерозподіл завдань відповідно до знайдених оптимальних стратегій, аналіз результатів і внесення корективів для досягнення максимальної ефективності. Шостий етап – можливості для навчання та кар’єрного росту. Сьомий етап – оцінка результатів, корегування стратегії на основі отриманих даних. Кінцевий етап – удосконалення стратегії відповідно до змін у зовнішньому середовищі й усередині військової організації.

Кадровий менеджмент базовано на системі ідей, поглядів, принципів, вимог, які визначають напрями, форми та методи забезпечення ЗСУ кваліфікованими кадрами, з урахуванням можливостей самореалізації кожного військовослужбовця. Професійна діяльність офіцерів є специфічним видом діяльності. Військово-професійна діяльність відбувається в конкретних умовах, упродовж визначеного проміжку часу в ході виконання навчального або бойового завдання. Етапи кар’єри – це періоди військової служби, що передбачають прийняття на військову службу, проходження військової служби на посадах й отримання чергових військових звань, здійснення заходів атестування, навчання (підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації), продовження військової служби за новим контрактом, кар’єрне зростання, переміщення на рівнозначні посади у випадках службової необхідності, звільнення з військової служби.

Вироблення стратегії управління кар’єрою для офіцера з певним військовим званням пропонуємо розглянути таким чином: отримання освітньо-кваліфікаційного рівня, отримання професійно-кваліфікаційного рівня, самоосвіта.

Стратегія отримання освітньо-кваліфікаційного рівня для молодших офіцерів, зокрема, “лейтенант”, передбачає: вступ до військової академії або військового університету для отримання освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” із військових спеціальностей; навчання за програмою, у якій є теоретична

підготовка з військової стратегії, військової тактики, військової теорії, а також практичні заняття, тренування; отримання диплому “бакалавра” з військової спеціальності.

Для старших офіцерів, зокрема, “майор”, передбачає: вступ до магістратури або програми підвищення кваліфікації у військовому університеті; поглиблені курси з військового управління, стратегічного планування, міжнародних відносин тощо; отримання диплому магістра або сертифіката про підвищення кваліфікації.

Стратегія отримання професійно-кваліфікаційного рівня для молодших офіцерів окреслює: проходження базових курсів спеціалізації відповідно до обраного напрямку (інженерні війська, зв'язок, розвідка тощо); проходження служби у відповідному підрозділі для набуття практичних навичок; отримання сертифікату, що підтверджує спеціалізацію.

Для старших офіцерів передбачено: проходження курсів із підвищення кваліфікації управлінських і стратегічних дисциплін, участь у програмах розвитку лідерських навичок, отримання сертифікатів про завершення курсів і лідерських програм.

Стратегія самоосвіти для молодших офіцерів визначає: постійне вивчення нових матеріалів із військової справи, історії, тактики; використання онлайн-ресурсів для додаткового навчання; участь у військових форумах, конференціях, семінарах.

Для старших офіцерів визначає: написання наукових статей, проведення досліджень на військову тематику для професійних журналів; активна участь у міжнародних військових конференціях, симпозіумах; наставництво молодих офіцерів, передача досвіду й знань.

У такий спосіб, у стратегії управління кар'єрою для кожного офіцера повинні бути етапи отримання освітньо- й професійно-кваліфікаційного рівнів, а також постійна освіта. Завдяки цьому підходу, офіцери не тільки досягнуть успіху, але й матимуть забезпечення постійним розвитком і готовність до нових викликів у військовій службі.

Для застосування стратегії оптимізації кадрового менеджменту з використанням методу теорії ігор для кожного

офіцера в умовах мирного часу, особливого періоду, воєнного стану й трансформації ЗСУ для вступу до Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО), пропонуємо дослідити моделі, які враховують специфіку кожного із цих сценаріїв. Проаналізуймо умови мирного часу:

Мирний час не має періоду трансформації ЗСУ для вступу до НАТО. Метою кадрового менеджменту є підвищення ефективності підготовки офіцерів, підтримання високого рівня професіоналізму. Особливостями кадрового менеджменту є розробка програм підвищення кваліфікації, регулярне навчання та підготовка; прозора система управління кар’єрою, у якій врахували досягнення та особисті компетенції; створення сприятливих умов для проходження служби, навчання. На основі методу теорії ігор очікуваними виграшами в умовах мирного часу є підвищення боєготовності й професіоналізація військових частин і підрозділів, кар’єрний зріст, застосування системи заохочень.

Під час дії особливого періоду метою кадрового менеджменту є готовність до швидкої мобілізації та реагування на загрози, підтримання високої бойової готовності. Особливостями кадрового менеджменту під час дії особливого періоду є підготовка до мобілізації, мобілізаційні тренування і перевірки; формування резерву, який може бути швидко залучений до служби. Під час дії особливого періоду, застосовуючи метод теорії ігор, очікуємо на такі виграші, як забезпечення готовності до швидкої мобілізації та ефективного реагування на загрози, отримання знань і досвіду, формування вмінь і навичок.

Під час дії воєнного стану метою кадрового менеджменту є мобілізація ресурсів і людського потенціалу для відсічі агресії. Особливостями кадрового менеджменту під час дії воєнного стану є швидке розгортання військових підрозділів і резерву, оперативне прийняття рішень, чітка структура командування, ефективне управління, забезпечення безперебійного постачання і підтримки військ. Відповідно очікуваними виграшами під час дії воєнного стану є ефективна мобілізація та управління військовими

ресурсами, захист країни, підвищення боєготовності, можливість відзначитися в бойових діях.

Період трансформації ЗСУ для вступу до НАТО – це окремий період, коли ЗСУ трансформують під певний Альянс. Метою кадрового менеджменту є інтеграція в структури НАТО, приведення стандартів підготовки й управління у відповідність з вимогами Альянсу.

До особливостей кадрового менеджменту в період трансформації ЗСУ для вступу до НАТО зараховують: адаптацію військових стандартів і процедур до вимог НАТО; участь у спільних навчаннях і тренуваннях із країнами-членами НАТО; установлення співпраці з військовими структурами НАТО, обмін досвідом. Відповідно до очікуваних вигащів у період трансформації ЗСУ для вступу до НАТО є підвищення стандартів підготовки, інтеграція в систему колективної безпеки НАТО, можливість участі в міжнародних місіях, підвищення професійного рівня, кар’єрні перспективи.

Пропонуємо розглянути узагальнений алгоритм за методом теорії ігор:

Перший крок: ідентифікація гравців (офіцери, командири, керівництво військових частин, країни-партнери).

Другий крок: визначення стратегій для кожного сценарію (мирний час, особливий період, воєнний стан, період трансформації ЗСУ для вступу до НАТО) та можливих стратегій поведінки гравців.

Третій крок: створення матриці вигащів, що відображатиме результати кожної стратегії для всіх гравців.

Четвертий крок: аналіз рівноваги Неша (англ. Nash Equilibrium) для визначення оптимальних стратегій, де жоден із гравців не захоче змінювати свою стратегію, якщо інші не змінюють своїй.

П’ятий крок: запровадження оптимальних стратегій на практиці й постійний моніторинг результатів.

У такий спосіб, завдяки застосуванню методу теорії ігор для оптимізації кадрового менеджменту офіцерів у різних умовах, можна розробити ефективні стратегії управління, що

враховуватимуть специфіку кожного сценарію. Це сприяє підвищенню боєздатності, готовності до мобілізації та інтеграції в міжнародні структури, а також забезпечує індивідуальний розвиток і мотивацію офіцерів.

Горбач Олександр Олексійович,

ад'юнкт наукового відділу організації підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів Національний університет оборони України

e-mail: gorbacgh77@ukr.net

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАУКОВИХ І НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, стратегічний курс держави на приєднання до європейської спільноти, прагнення якнайскоріше приєднатись до Північноатлантичного альянсу трансформує вищу освіту й наукову спільноту до нових викликів сьогодення, вирішення яких безпосередньо залежить від наукових (далі – Н) і науково-педагогічних працівників (далі – НПП) та їхньої компетентності.

У такий спосіб, з такими новими викликами, як підготовка фахівців для Сил безпеки й оборони України, спроможних вести збройну боротьбу й одночасно спільно діяти зі збройними силами держав-членів Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО); здійснення наукового обґрунтування рішень щодо вдосконалення форм і способів ведення бойових дій; упровадження підходів НАТО до планування та ведення операцій; ефективне застосування нових зразків озброєння і техніки, наданої країнами-партнерами, збільшується і кількість питань, які необхідно вирішувати Н і НПП. Водночас зростають і вимоги до компетентності Н і НПП відповідно до обійманої посади.

Водночас аналіз існуючого стану ефективності комплектування посад Н і НПП, які передбачають науковий ступінь (далі – НС) (Н і НПП з НС), свідчить про проблеми з визначенням вимог до компетентності Н і НПП з НС для вирішення поставлених завдань, але наявні підходи, що визначають ефективність комплектування вищезгаданих посад, не дозволяють урахувати рівень компетентності Н і НПП з НС за освітою до напряму діяльності за посадою.

У такий спосіб проблема визначення ефективності комплектування посад Н і НПП, які передбачають НС пов’язана з оцінкою рівня компетентності Н і НПП з НС за освітою до напрямку діяльності за посадою. Іншими словами, існує невідповідність між потребою оцінки рівня компетентності Н і НПП з НС й відсутністю можливості це здійснити через недосконалість підходів визначення рівня компетентності Н і НПП з НС за освітою до напрямку діяльності за посадою. З огляду на реформування Збройних Сил України (далі – ЗСУ) й нинішню воєнно-політичну обстановку в країні (й воєнно-політичний лад у країні зараз), дослідження цього питання набуває особливої актуальності.

У ЗСУ проводили дослідження щодо оцінювання ефективності системи комплектування персоналом такі дослідники, як М. Думенко, А. Рибидайло, С. Горбенко та інші.

У праці М. Думенка) набула подальшого розвитку кількісна і якісна оцінки системи комплектування особовим складом ЗСУ в умовах гібридної війни (особливого періоду). Завдяки дослідженню доведено, що оцінка системи комплектування ЗСУ особовим складом залежить від конкретних умов, які склалися з урахуванням таких чинників: списочна чисельність особового складу; кількість штатно-посадових одиниць; індекс штату, на якому перебуває військова частини (орган військового управління); способи та принципи комплектування; наявність людських резервів; рівень військової освіти і якість підготовки, перепідготовки (підвищення кваліфікації) військовослужбовців тощо. Також запропонований (-о) методологічний підхід аналітичної оцінки, що можна вирішити методом укладених скалярних згорток векторного критерію із застосуванням нелінійної схеми компромісів, а якісна оцінка здійснюється на основі вербально-числової шкали Харрінгтона. Однак, запропонований підхід не дозволяє враховати показники компетентності Н і НПП з НС умовам певної посади, як то професійна спрямованість, здатність до опанування нових технологій під час викладання і досліджень, здатність швидкого реагування на зміну становища т. п.

У наступному напрацюванні М. Думенко запропонував методичний підхід до оцінювання ефективності функціонування системи комплектування персоналом ЗСУ, який дозволяє отримувати кількісні оцінки ефективності функціонування складових системи комплектування персоналом і системи в цілому як у поточний час, так і під час виконання завдань ЗСУ. У цьому дослідженні для визначення вагових коефіцієнтів складових системи комплектування персоналом ЗСУ було використано метод експертних оцінок, що дозволило врахувати такі показники, як: робота кадрового органу щодо укомплектування Н і НПП з НС, підготовлений персонал Н і НПП з НС. Однак, не було розглянуто взаємозв'язок між ефективністю використання потенціалу Н і НПП з НС до ступеню реалізації можливості такого працівника, оскільки не враховано показники компетентності Н і НПП з НС.

У статті А. Рибідайла розглянуто питання особливостей розроблення та використання основних показників ефективності в системі кадрового менеджменту ЗСУ на основі концепції контролінгу й запропоновано підходи до розроблення та впровадження в діяльність кадрових органів ключових показників ефективності для оцінювання складових елементів системи кадрового менеджменту відповідно до планування основи спроможностей. Але в цьому дослідженні не розглянуто чинники, що впливають на систему кадрового менеджменту ЗСУ, а отже не дозволяє врахувати чинники, які впливають ефективність комплектування посад Н і НПП, які передбачають науковий ступінь, і не дозволяють урахувати показники компетентності Н і НПП з НС під час призначення на відповідні посади.

У науковій праці С. Горбенка вдосконалено методику оцінювання ефективності комплектування посад офіцерського складу військових частин ЗСУ в особливий період і визначено раціональний спосіб комплектування ЗСУ офіцерським складом. Показником раціонального способу комплектування в цій методиці є критерій “ефективність-вартість”. З одного боку, методика можуть використати для оцінювання ефективності комплектування посад Н і НПП передусім для забезпечення виконання кількісних показників. Але, ця методика не дає

можливості оцінити рівень компетентності Н і НПП з НС посадовців, які передбачають НС.

Отже, проблему ефективності комплектування персоналом ЗСУ активно досліджують, що підкреслено актуальністю напрямку вибраного дослідження. Але залишається невирішеним питанням оцінки рівня компетентності Н і НПП з НС, яке вимагає врахування нових показників компетентності вищезгаданих працівників.

Разом із тим, у проаналізованих дослідженнях не розглянуто показники компетентності Н і НПП з НС до напряму діяльності за посадою, що так само не дозволяє об'єктивно оцінити рівень компетентності таких працівників.

Проаналізовані наукові дослідження відтворюють методи та підходи, які дозволяють отримати якісні оцінки результатів функціонування елементів системи комплектування персоналом, системи кадрового менеджменту, або кадрових органів, проте у вказаних дослідженнях аналізуються методи, які не дозволяють оцінити ефективність використання кадрового потенціалу Н і НПП з НС враховуючи рівень компетентності НПП і НП з НС до напряму діяльності за посадою.

Таким чином, подальше дослідження з обґрунтуванням показників компетентності Н і НПП залишається на сьогодні важливим й актуальним.

Дослідження ґрунтуватиметься на декомпозиції оцінки рівня компетентності Н і НПП з НС та базуватиметься на використанні методу системного аналізу – дерево цілей, яке дозволить структурувати процес оцінки, розкласти загальну ціль на цілі меншого рівня ієрархії та конкретні показники, що зробить оцінювання більш об'єктивним і комплексним.

Подальше дослідження буде спрямоване на розробку моделі оцінки рівня компетентності Н і НПП.

Пархомчук Ольга Ігорівна,

ад'юнкт Воєнної академії імені Євгенія Березняка

e-mail: irina_alekseenko@yahoo.com

МІГРАЦІНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ

Тривалий час феномен міграції залишався поза межами безпекового дискурсу, оскільки концепція безпеки обмежувалася двома вимірами. По-перше, національною безпекою держави, а по-друге, геополітичними й воєнними загрозами, що розглядалися як зовнішні чинники. Водночас міграція трактувалася як питання внутрішньої політики.

Цей підхід давав розуміння того, як безпекова криза, внутрішній конфлікт, інтервенція, масові порушення прав людини призводять до міграційних зрушень. Натомість зворотний зв'язок, тобто вплив міграційних процесів на безпеку, потрапляв у поле зору дослідників рідше. Трансформація підходів до розуміння безпеки розпочалася після завершення “холодної війни”, коли дедалі більшу увагу почали привертати не “жорсткі” (воєнні), а так-звані “м'які” загрози: деградація навколишнього середовища, тероризм, злочинність, нелегальна міграція тощо.

Прорив у розумінні цієї проблематики пов'язаний з дослідженнями Б. Бузана, який запропонував розглядати безпеку за кількома напрямками. Крім воєнного, він наголошував на політичному, економічному, соціальному й екологічному її вимірах.

Вивчення міграції найчастіше відбувалося з використанням удосконаленої моделі “секторальної безпеки”, в центрі якої перебувала не лише держава, як об'єкт загрози, а й суспільство, його соціальна згуртованість та культурна ідентичність, що виражалося терміном “соціальна безпека”.

Уперше взаємозв'язок міграції та безпеки системно розглянув М. Вайнер у своїй праці, він стверджував, що міграція впливає не лише на внутрішню стабільність держави, а й на міжнародну безпеку. Професор акцентував на тому, що загрозу безпеці може

становити не тільки приплив іноземців, а й відтік власних громадян.

На думку М. Вайнера, міграція та безпека пов’язані не лише прямим, а й зворотним зв’язком, тобто безпекові заходи держав суттєво впливають на переміщення населення. Професор розглядав наслідки міграції для безпеки держави за чотирма напрямками: політичним, правовим, соціально-економічним, культурним.

У міжнародно-політичній площині міграція викликає напруженість у відносинах між державами через походження мігрантів і країну їхнього призначення. Оскільки мігранти або біженці все частіше виступають проти політики уряду країни-реципієнта, відстоюючи свої політичні та соціально-економічні права.

Внутрішньополітичні наслідки міграційних потоків проявляються у посиленні активності екстремістських угруповань, зокрема крайніх правих партій, які активізуються на тлі зростаючої соціальної напруги, викликаной міграційними хвилями.

Під впливом популярності “нових правих” традиційні консервативні партії, враховуючи настрої електорату, змушені переглядати ставлення до міграції та дедалі частіше використовувати антиіммігрантську риторику.

Вектори впливу міграції на економічну безпеку залежать від того, йдеться про країну призначення, чи країну походження мігрантів. Небезпеки міграції передусім фіксуються в державах, які приймають переселенців, що, загалом, парадоксально. Адже завдяки іммігрантам вони поповнюють свої людські та інтелектуальні ресурси, тобто основні фактори виробництва, чим посилюють економічну безпеку. Проте населення часом негативно ставиться до міграції через пов’язані з нею витрати. Оскільки міграція створює додаткове навантаження на систему соціальної підтримки, послугами якої часто користуються переселенці, а також підвищує тиск на інфраструктуру, зокрема системи освіти, транспорту та житлового забезпечення. Однак у підсумку мігранти

відпрацьовують ці витрати і створюють для країни перебування додатковий дохід.

У контексті впливу міграції на соціальну безпеку особливу стурбованість викликають пов’язані з нею криміногенна та терористична загрози. Перша стосується як зростання рівня вуличної злочинності, особливо в районах, заселених іммігрантами, так і поширення транснаціональної організованої злочинності, що спеціалізується на незаконному переправленні людей через кордони та торгівлі людьми.

У сфері культури та ідентичності міграцію можна розглядати як загрозу базовим цінностям суспільства. Йдеться про безпеку громадян через різницю в культурах прибулого і корінного населення, а також недотримання мігрантами усталених культурних норм. Досить часто упередження до мігрантів виникають через мовну, релігійну, культурну відмінності, що сприяє посиленню ксенофобських настроїв у місцевих громадян. Прояви расизму та ксенофобії становлять загрозу внутрішній стабільності держави, зокрема через процеси анклавізації, міграційного сепаратизму та екстремізму серед певних груп мігрантів. Ці виклики та загрози акцентують увагу дослідників щодо міграційної безпеки держави, яка стала важливим складником національної безпеки.

Отже, сучасні глобалізаційні виклики і загрози трансформували підходи у сфері безпекових наукових досліджень, внаслідок чого міграційна безпека стала важливим складником національної безпеки держави.

Панько Володимир Миколайович,

*ад'юнкт кафедри військового права та правоохоронної
діяльності Національного університету оборони України,
полковник юстиції*

e-mail: vova_po@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОДИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ІТАЛІЙСЬКОЇ РУСПУБЛІКИ

Нині військове законодавство України налічує понад 950 нормативно-правових актів, серед яких більше, ніж 40 є законодавчими. Воно є невід'ємною частиною національного законодавства України, яке за важливістю предмета правового регулювання посідає провідне місце в його системі. Військове законодавство взаємодіє з нормами конституційного, адміністративного, фінансового, господарського, житлового, земельного, міжнародного та інших галузей права, доповнюючи їх. На законодавчому рівні основу військового законодавства України становлять 4 кодифікаційні акти (Статути Збройних Сил України), які регулюють окремі групи військових правовідносин з питань організації, несення військової служби, дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Досвід правозастосування багатьох норм цих кодифікаційних актів в умовах збройної агресії засвідчив необхідність пошуку альтернативних сучасних шляхів удосконалення та кодифікації військового законодавства. Пріоритетним залишається завдання очільника держави, визначене в Указі Президента № 837/2019 “Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави”, щодо підготовки пропозицій із кодифікації законодавства у сфері оборони.

В Україні варто враховувати позитивний досвід провідних європейських країн, які успішно завершили нормотворчий процес кодифікації національного військового законодавства. Серед них особливо варто відзначити Італійську Республіку – одну з провідних європейських країн-членів Північноатлантичного

договору, де було проведено комплексну роботу з кодифікації військового законодавства. За її результатами 15 березня 2010 р. ухвалили Військовий кодекс Італійської Республіки, який набрав чинності 10 жовтня 2010 р. та врегулював більшість правовідносин, пов'язаних з організацією оборони та функціонуванням збройних сил Італії.

За обсягом Військовий кодекс Італійської Республіки охоплює дев'ять книг, які містять 2272 статті. Кожна книга має такі структурні елементи: розділи, глави, секції. Окремі секції можуть поділятися на частини та статті. Кожна стаття структурована на параграфи та абзаци.

Ухвалення Військового кодексу Італійської Республіки сприяло:

1) перегляду значного масиву актів військового законодавства Італії, ухвалених протягом 125 р. (1885–2010 роки). Із набранням чинності цього кодексу втратили діяння 1085 основних (первинних) положень законодавчих актів, а також було скасовано 394 підзаконні нормативно-правові акти.

Водночас окремі нормативні акти залишилися чинними, серед них – 36 законодавчих актів, виданих у період з 1922 р. по 1995 р., та 12 підзаконних актів, ухвалених у 1938–2006 р.;

2) вирішенню низки проблемних питань, зокрема врегулюванню широкого спектра взаємопов'язаних військових правовідносин, які стосуються одного і того ж предмета правового регулювання. Серед головних завдань, які потребували вирішення у зв'язку з прийняттям Військового кодексу, провідне місце зайняло внесення до нього норм, що комплексно регулюють проведення реформи Збройних сил Італії на період з жовтня 2010 р. по грудень 2030 р.. Зокрема було визначено: загальну чисельність італійської армії; кількість посад осіб генеральського та офіцерського складів; поетапне скорочення особового складу до 31.12.2030 р.; перелік органів військового управління, які підлягають скороченню або реорганізації у визначені періоди; підходи до перепідготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовців; порядок присвоєння військових звань у перспективі; організацію навчального процесу; заходи, щодо

посилення соціального захисту у зв’язку з реформуванням, а також низку інших важливих питань, які забезпечують обороноздатність держави.

Детальний виклад актуальних аспектів, порівняльно-правовий аналіз кодифікації військового законодавства України та Італійської Республіки, а також авторське визначення поняття “кодифікація військового законодавства України” подано у науковій статті В. Панька: “Кодифікація військового законодавства України та Італійської Республіки: компаративістсько-правовий аналіз”. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”. Ужгород, 2025. Вип. 87, ч. 1. С. 95–104.

Варто погодитися з думкою П. Богуцького, що серед актуальних проблем, які потребують вирішення, є систематизація військового законодавства, розробка й ухвалення єдиного кодифікованого акту з питань правового регулювання військових і цивільно-військових відносин.

Отже, оптимальним варіантом подальшої кодифікації військового законодавства України та формування нової концепції його розвитку є розробка проєкту Військового кодексу України з урахуванням позитивного досвіду нормотворчої діяльності провідних європейських країн, зокрема Італійської Республіки.

Полякова Поліна Павлівна,

студентка бакалаврату спеціальності “Національна безпека” Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та національної безпеки Національного університету “Острозька академія”

e-mail: polina.poliakova@oa.edu.ua

РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

Рада національної безпеки і оборони України (далі – РНБОУ) відіграє важливу роль у державотворчих процесах. Цей орган є платформою для комунікації між представниками державних установ, що сприяє оперативному ухваленню окремих внутрішньо- та зовнішньополітичних рішень. Окрім цього, саме під час засідань РНБОУ її учасники можуть пропонувати Президенту України задля схвалення різні законопроекти та міжнародні акти.

Відповідно до ст. 107 Конституції України, Президент України очолює РНБОУ. Згідно із ст. 102 Конституції України, яка визначає Президента представником всього українського народу на міжнародній арені, можна зробити висновок про можливість використання ним РНБОУ як інструмента для ухвалення рішень у сфері зовнішньої політики також.

Повертаючись до ст. 107 Конституції України, варто звернути увагу на роль членів РНБОУ за посадою, зокрема Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Голови Служби безпеки України (далі – СБУ), Міністра внутрішніх справ України та Міністра закордонних справ України. Відповідно до положень Закону України “Про міжнародні договори України”, кожен із зазначених очільників державних установ, окрім Голови СБУ, має право ініціювати укладення міжнародних договорів або підписувати їх від імені відповідного органу. Обговорення таких актів на засіданнях РНБОУ дає змогу комплексно оцінити ситуацію у сфері безпеки й оборони держави. Також

проаналізувати, як конкретне рішення вплине на діяльність інших органів виконавчої влади, чи готові вони до його реалізації, чи не становитиме його ухвалення потенційних загроз у майбутньому.

Крім цього, у своїх рішеннях РНБОУ може визначати завдання для Міністерства закордонних справ України (далі – МЗС України) та інших центральних органів виконавчої влади, затверджувати стратегії та доктрини, що містять положення щодо зовнішньополітичного курсу України, визначати способи реалізації міжнародних актів тощо. Також члени Ради мають повноваження пропонувати Президенту України або відповідним органам державної влади міжнародні акти для погодження або подальшого опрацювання. Для підтвердження вищесказаного можна навести такі приклади:

1) починаючи з квітня 2025 р., РНБОУ регулярно публікує рішення про запровадження персональних санкцій щодо фізичних та юридичних осіб. У цих документах Рада акцентує на необхідності інформування держав-партнерів України про введені обмежувальні заходи. Водночас саме у рішенні РНБОУ зазначено МЗС України як відповідальний орган за здійснення відповідної зовнішньополітичної комунікації;

2) затвердження Стратегії морської безпеки України також демонструє залученість РНБОУ до процесу формування ключових державних документів, що окреслюють стратегічні цілі міжнародної співпраці у сфері безпеки й оборони. У рішенні РНБОУ окремо зазначено, що з метою реалізації цієї стратегії Кабінет Міністрів України у взаємодії зі Службою зовнішньої розвідки та СБУ має розробити план конкретних заходів.

3) у лютому 2025 р. РНБОУ ухвалила рішення “Про подальшу реалізацію програм підтримки українців на основі гарантування економічної стійкості держави та посилення заходів очищення фінансової системи України”. У документі визначено завдання для державних органів з метою підвищення ефективності діяльності у зазначеному напрямі, зокрема щодо залучення країн Європейського Союзу (далі – ЄС) до співпраці у певних сферах. Іноді зазначено терміни виконання.

Варто звернути увагу на роль Президента України у діяльності РНБОУ. Рішення Ради набувають чинності після підписання відповідного Указу Президента України, який як гарант суверенітету, територіальної цілісності держави та представник українського народу на міжнародній арені, забезпечує їх детальне опрацювання.

На основі вищенаведеного можна зробити висновок про ефективність співпраці представників державних органів та спеціальних служб України в межах РНБОУ. На засіданнях Ради члени обговорюють не лише внутрішньополітичну ситуацію, а й формування зовнішньої політики України. Також дипломатичні рішення та стратегічні плани щодо співпраці з країнами ЄС та Північноатлантичним альянсом, зокрема подальшої інтеграції України до складу цих міжнародних організацій.

Матяш Михайло Миколайович,

*завідувач кафедри загальної і медичної психології
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця,
д. мед. н., професор*

Шкаровецька Анастасія Дмитрівна,

*студентка Національного медичного університету імені
О. О. Богомольця*

e-mail: space_kroxa@icloud.com

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ Й СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВТОМЛЮВАНOSTІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У БОЙОВИХ УМОВАХ

Втома у військовослужбовців, залучених до бойових дій, є складним багатоаспектним феноменом, що охоплює фізичну, психологічну та когнітивну складники. В умовах підвищеного бойового навантаження, тривалого фізичного виснаження, порушення сну, дефіциту харчування та гідратації у військових формуються стани функційного виснаження. У медичній психології втому трактують як наслідок тривалого впливу стресогенних чинників, що призводять до зниження працездатності, порушень координації, уваги та моторики.

Фізичне навантаження, недостатнє відновлення та порушення циркадних ритмів призводять до порушень соматичних функцій і зменшення фізіологічних резервів організму. Хронічне недосипання, характерне для бойових умов, зумовлює когнітивний дефіцит, м'язову слабкість, зниження витривалості та загального тону. Дослідження свідчать, що відсутність сну впродовж лише однієї ночі у поєднанні з фізичним навантаженням значно знижує рівень бойової готовності військовослужбовця.

Крім того, екстремальні температурні режими, порушення терморегуляції, дефіцит води та поживних речовин спричиняють порушення електролітного балансу, що додатково посилює фізіологічну втому. Сукупність зазначених чинників формує стійке функційне виснаження організму та призводить до

зниження ефективності професійної діяльності військовослужбовців.

Згідно з сучасними нейрофізіологічними уявленнями, втома має периферичний (м'язовий) і центральний (нейрональний) компоненти. Раніше основною причиною її виникнення вважалося накопичення молочної кислоти в м'язах. Однак наразі доведено, що вирішальну роль у виникненні втоми відіграють процеси, пов'язані з центральною нервовою системою (далі – ЦНС). У бойових умовах надходження інтенсивних ноцицептивних та емоційно значущих сигналів активує нейронні механізми, що гальмує моторну активність, унаслідок чого знижується фізична продуктивність.

У такий спосіб, фізіологічна втома є результатом інтегрованої реакції організму: виснаження енергетичних резервів, м'язові мікротравми та зниження активаційного потенціалу ЦНС спричиняють обмеження функційних можливостей організму.

Психоемоційна втома є наслідком інтенсивного та тривалого впливу бойового стресу. Стан, відомий як "бойова втома", трактують як гостра реакція на бойову травматизацію, що супроводжується порушенням когнітивної продуктивності, емоційною нестабільністю, втратою здатності до концентрації уваги та зниженням мотивації. У тяжких випадках спостерігають панічну дезорганізацію або емоційне притуплення, що суттєво знижує ефективність дій у критичних ситуаціях.

За умов тривалого стресового впливу формується синдром хронічного психоемоційного виснаження, схожий на емоційне вигорання. Військовослужбовці втрачають здатність емоційно реагувати, відчувають апатію, мотиваційний колапс і стійке відчуття внутрішнього виснаження. Надмірний страх, на відміну від помірного мобілізувального, чинить деструктивний вплив на психіку, викликаючи пригнічення волі та посилення невротичних реакцій.

Після завершення бойових дій у частини ветеранів з'являється посттравматичний стресовий розлад (далі - ПТСР) та інші психологічні проблеми, які теж супроводжуються високою втомлюваністю. ПТСР характеризується постійною тривогою,

нав’язливими спогадами про травматичні події, порушеннями сну (нічні жахи, безсоння) та підвищеною збудливістю нервової системи. Безсоння і погана якість сну у ветеранів з ПТСР призводять до хронічної денної втоми та зниження рівня енергії. За дослідженнями, серед фізичних симптомів ПТСР у ветеранів часто фіксують постійну втому та виснаження, які суттєво погіршують якість життя. Зокрема, ветерани з ПТСР часто скаржаться на брак сил, швидке виснаження під час виконання повсякденних справ, труднощі з концентрацією уваги та емоційне оніміння. Хоча ПТСР є психіатричним діагнозом, його соматичні прояви (втома, порушення сну, головні болі) значною мірою впливають на загальний стан здоров’я. Іншим наслідком бойового травматичного досвіду може бути астеничний синдром (неврастенія) – нервово-психічна слабкість, що проявляється підвищеною втомлюваністю та дратівливістю. Цей синдром нерідко спостерігають у військових після тривалих бойових ротацій і фактично відображає виснаження адаптаційних резервів психіки.

Психологічна втома тісно пов’язана зі зниженням мотивації та бойового духу військовослужбовців. Коли борець перебуває у стані емоційного виснаження, йому важче підтримувати високу відданість завданню, проявляти ініціативу та сміливість. Втомлений психологічно солдат може втрачати віру в успіх, відчувати байдужість або фаталізм. Соціально-психологічні дослідження в армії вказують на те, що накопичена втома (фізична чи моральна) може стати причиною погіршення дисципліни, збільшення кількості помилок у бою, зниження рівня кооперації в підрозділі. Тому командири намагаються запобігати надмірному виснаженню підлеглих шляхом ротації, надання відпочинку та психологічної підтримки. Висока психологічна втома без втручання може стати причиною розвитку клінічних станів, таких як депресія чи тривожний розлад, що потребують професійної допомоги.

Когнітивна втома – це різновид психічної втоми, який проявляється у погіршенні розумової працездатності, уваги, швидкості мислення. У бойових умовах солдати повинні

обробляти величезні обсяги інформації: стежити за ситуацією, координувати дії з товаришами, ухвалювати швидкі рішення під тиском часу і небезпеки. Така інтенсивна розумова робота в екстремальних умовах зумовлює виснаження когнітивних ресурсів мозку. Довготривале підтримання високого рівня пильності неминує спричиняє спад концентрації уваги й збільшення кількості помилок. Наприклад, після кількох годин безперервного чергування спостерігають уповільнення реакції на зовнішні стимули, труднощі з обробкою нової інформації – класичні ознаки когнітивної втоми.

Когнітивна ефективність тісно пов’язана з фізіологічним станом організму. Хронічне недосипання, фізичне виснаження та бойовий стрес призводять до зниження швидкості мислення, порушень уваги, уповільнення реакцій і погіршення короточасної пам’яті. За дослідженнями, позбавлення сну навіть протягом однієї ночі у поєднанні з бойовим навантаженням спричиняє значне зниження рівня пильності та ментальної продуктивності. Тимчасова стимуляція когнітивної сфери внаслідок викиду адреналіну під час загрози не компенсує кумулятивний ефект виснаження, після завершення бойової активності когнітивна втома посилюється.

Під час сучасної війни військові мають проявляти високу когнітивну гнучкість, здатність до багатозадачності, опрацювання великого обсягу інформації, орієнтацію в динамічному середовищі та користування складними технічними засобами. Перевантаження когнітивної системи призводить до ментального виснаження, проявами якого є спрощення мислення, автоматизм дій, зниження емпатії та когнітивної гнучкості. Такі зміни можна тлумачити як короточасну адаптивну реакцію мозку, однак за відсутності відновлення вони формують стійкі нейропсихологічні порушення.

Окрему проблему становить когнітивна втома, спричинена черепно-мозковими травмами, зокрема легкою травматичною енцефалопатією. У постраждалих від вибухових хвиль військовослужбовців можна спостерігати зниження виконавчих функцій, порушення уваги, пам’яті та підвищений рівень загальної

й ментальної втоми. Органічне ушкодження нейронних структур у поєднанні з ПТСР спричиняє хронічний когнітивний дефіцит.

Явище втомлюваності у військових є результатом дії множинних біологічних, психологічних і соціальних факторів. Згідно з біопсихосоціальною моделлю, когнітивне виснаження формується як інтеракція нейрофізіологічного стану, психоемоційного навантаження та контексту бойового середовища. Професійні стресори, властиві військовій службі, посилюють вплив цих чинників, сприяючи ранньому настанню втоми та зниженню психофізіологічної стійкості.

Індивідуальна втомлюваність військовослужбовців значною мірою визначається фізіологічними особливостями організму, рівнем фізичної підготовки, віком, наявністю хронічних захворювань і бойових ушкоджень. Особи з доброю соматичною витривалістю зазвичай демонструють нижчу схильність до виснаження, натомість соматичні порушення (анемія, ендокринні розлади, черепно-мозкові травми) суттєво знижують резерви організму. Біль, інфекції та інші соматичні стани, що супроводжують бойову діяльність, підвищують загальне навантаження на фізіологічні системи, сприяючи швидкому розвитку втоми.

Ключовим фактором є хронічна депривація сну, яка порушує нейрохімічну регуляцію ЦНС та знижує енергетичні запаси організму, посилюючи суб'єктивне відчуття втоми навіть при незначних навантаженнях. Аналогічний вплив мають недоїдання та дегідратація, які порушують метаболічний баланс і знижують ефективність енергозабезпечення м'язової активності.

Тривалий стрес спричиняє нейроендокринні зміни: підвищення рівня кортизолу, виснаження надниркових залоз, зниження концентрації серотоніну, дофаміну й норадреналіну. У результаті відбувається формування стійкої фізіологічної та когнітивної втоми. Порушення гормонального гомеостазу негативно впливає на якість сну, метаболізму, мотивацію та регуляцію психічного стану.

Психоемоційні чинники також відіграють значну роль. Постійна бойова напруга, тривожність і тривале очікування

небезпеки спричиняють емоційне виснаження, підвищену реактивність нервової системи та формування суб’єктивного відчуття загальної втоми. В таких умовах навіть незначні завдання виявляються надмірно обтяжливими, що вказує на тісний зв’язок між психологічним станом і фізіологічними ресурсами організму.

Психологічний стан особистості є важливим модератором рівня втомлюваності військовослужбовців. Депресивні та тривожні розлади знижують толерантність до фізичних і психічних навантажень, сприяючи формуванню стану хронічної астенії. Натомість високий рівень психологічної стійкості, мотивації, сформоване почуття обов’язку та внутрішньої установки на подолання труднощів асоціюються зі зменшенням суб’єктивного виснаження.

Попередні психотравмувальні переживання, наприклад, емоційне насильство в дитинстві можуть знижувати адаптивні ресурси психіки та посилювати втомлюваність у бойових умовах. Емоційна підтримка від керівництва, побратимів і родини здатна тимчасово підвищити психічну стійкість. Натомість соціальна ізоляція, конфлікти в підрозділі чи нестача довіри, навпаки, прискорюють виснаження.

Соціокультурні установки, зокрема домінування культури витривалості та знецінення скарг на втому, часто сприяють ігноруванню меж фізіологічних можливостей, що призводить до кумулятивного виснаження. Високі очікування командування, професійний тиск і потреба відповідати груповим стандартам підсилюють психологічне навантаження на бійця.

До професійних чинників належать тривалі бойові ротації без адекватного відновлення, цілодобове несення служби, перевантаження завданнями та постійна бойова готовність, що моделює хронічний стрес і сприяє розвитку професійного вигорання. Повторні відрядження мають кумулятивний ефект: кожна наступна місія супроводжується вищим рівнем втоми та зниженням психофізіологічних резервів.

Суттєвим джерелом емоційного виснаження є відчуття безсилля і непередбачуваність бойових умов, що знижують контролювання ситуації та породжують фрустрацію. Стан

очікування небезпеки без можливості діяти має високу енергетичну вартість для нервової системи й спричиняє різке зниження бойової ефективності.

У такий спосіб, втома військовослужбовця є наслідком комплексної взаємодії психологічних ресурсів, соціального контексту та специфіки професійного навантаження. Біопсихосоціальна модель дає змогу інтегрувати ці фактори в цілісне уявлення про механізми формування втомлюваності в умовах бойової діяльності.

Матяш Михайло Миколайович,

завідувач кафедри загальної і медичної психології Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, д. мед. н., професор

Колотило Марія Олександрівна,

студентка Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

e-mail: mirstud@ukr.net

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ПОРУШЕНЬ СНУ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ З ПТСР

Порушення сну є характерною ознакою посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) серед учасників бойових дій, що спостерігають у понад 90 % випадків. За результатами досліджень, існує тісний зв'язок між вираженістю симптомів ПТСР та погіршенням якості сну. Тому можна розглядати сомнологічні розлади як центральний патогенетичний механізм. Хронічна інсомнія та нічні кошмари не лише супроводжують, а й поглиблюють клінічну картину ПТСР, сприяючи хронізації розладу, розвитку депресії та підвищенню ризику самогубства. Ефективна корекція порушень сну, навпаки, асоціюється зі зниженням інтенсивності посттравматичних симптомів.

Міжнародні клінічні протоколи, зокрема Department of Defense and Veterans Affairs, наголошують на необхідності самостійної діагностики й лікування розладів сну при ПТСР. Дані підтверджують недостатню ефективність лише традиційної психотерапії, адже у значної частини пацієнтів інсомнія не зникає. Тому реабілітаційні заходи мають містити обов'язковий сомнологічний скринінг із використанням валідних інструментів (Пітсбурзький індекс, шкали інсомнії) та, за потреби, полісомнографію або актографію.

Окрему увагу варто приділяти виявленню обструктивного апное сну, яке діагностують у 10–50 % ветеранів із ПТСР.

Респіраторні порушення сну погіршують нічний відпочинок і посилюють денні прояви ПТСР. Ефективність у зменшенні частоти нічних кошмарів і покращенні якості сну продемонструвала CPAP-терапія (терапія постійного позитивного тиску в дихальних шляхах; англ. Continuous Positive Airway Pressure). Проте вона потребує додаткової психологічної підтримки для подолання низької прихильності до лікування.

Оптимізація сну потребує впровадження немедикаментозних підходів, зокрема когнітивно-поведінкової терапії безсоння (далі – КПТ-Б), яка є методом вибору при хронічній інсомнії. КПТ-Б охоплює техніки стимульного контролю, обмеження сну, гігієни сну та релаксації. Ефективність методу проявляється у зменшенні латентності засинання, фрагментації сну та полегшенні денних симптомів ПТСР. У такий спосіб, КПТ-Б доцільно інтегрувати в комплексну систему реабілітації ветеранів бойових дій.

Для подолання посттравматичних нічних кошмарів доцільним є застосування когнітивно-поведінкових інтервенцій, зокрема методу репетиції образів (далі – IRT), який передбачає зміну змісту сновидіння на нейтральний або позитивний та його повторне уявлення. Така техніка у поєднанні з релаксаційними вправами сприяє зменшенню частоти нічних жахів і покращенню якості сну при ПТСР. Попри обмежену емпіричну базу, дослідження засвідчують ефективність цього методу, особливо в поєднанні з КПТ-Б. Вибір підходу має ґрунтуватися на структурі порушень сну: при інсомнії рекомендована КПТ-Б, при повторюваних снах – IRT або комбінований підхід.

Травмофокусована психотерапія залишається пріоритетним методом лікування ПТСР згідно з рекомендаціями Американської психологічної асоціації та Національного інституту здоров'я і досконалості допомоги (далі – NICE). Техніки, зокрема пролонгована експозиція, когнітивна обробка, а також десенсибілізація та переробка рухами очей демонструють позитивний вплив на сон завдяки зниженню нічної гіперзбудливості. Проте навіть після ефективної терапії в частини пацієнтів зберігаються сомнологічні порушення, що потребує додаткових втручань, спрямованих на корекцію сну. Оновлені

настанови NICE допускають застосування ізольованих КПТ-інтервенцій у випадках неможливості проведення основної терапії чи наявності резидуальної симптоматики.

Фармакотерапію варто застосовувати обережно, переважно як другорядний варіант у разі неефективності психотерапії. Основними препаратами вибору є селективні інгібітори зворотного захоплення серотоніну й інгібітори зворотного захоплення серотоніну-норадреналіну, які опосередковано покращують сон завдяки зниженню рівня тривожності. Хоча на початкових етапах приймання можуть спричинити його тимчасове погіршення.

Нині не існує єдиного препарату “першої лінії” для ефективного усунення порушень сну при ПТСР. Бензодіазепінові транквілізатори та седативні засоби групи Z, наприклад, золпідем, можуть короточасно застосовувати при гострій реактивній інсомнії. Однак їх тривале використання задля лікування хронічного безсоння не рекомендують через ризик розвитку залежності та потенційне зниження ефективності психотерапії. Натомість, якщо медикаментозна корекція сну є необхідною, перевагу варто надавати препаратам з адаптогенним або антигістамінним ефектом й низьким потенціалом зловживання. У клінічній практиці для покращення сну при ПТСР часто застосовують низькі дози трициклічних або тетрациклічних антидепресантів. Зокрема, поширеним є призначення тразодону перед сном. Цей антагоніст серотонінових рецепторів має виражену седативну дію та за даними окремих клінічних спостережень сприяє зменшенню частоти нічних жахів і покращенню якості сну у ветеранів. Водночас кількість контрольованих клінічних досліджень тразодону при ПТСР залишається обмеженою, тому його використання ґрунтується здебільшого на клінічному досвіді.

Найбільшу увагу в лікуванні посттравматичних нічних кошмарів привертає препарат із групи альфа-1-адреноблокаторів – празозин. Його механізм дії полягає в блокуванні постсинаптичних альфа-1-адренорецепторів, що зменшує вплив норадреналіну на центральну нервову систему під час сну та

сприяє зниженню нічної гіперактивності. Численні плацебо-контрольовані дослідження та метааналізи демонструють, що празозин достовірно знижує частоту травматичних сновидінь, покращує якість сну та навіть полегшує денні симптоми ПТСР. Згідно з алгоритмом психофармакотерапії, розробленим Гарвардською психіатричною школою у 2022 р., празозин рекомендовано як препарат першого вибору при наявності стійких порушень сну та нічних жахів у пацієнтів із ПТСР.

Враховуючи добру переносимість празозину, багато фахівців впроваджують його до реабілітаційних програм як препарат вибору при виражених нічних жахах, здійснюючи індивідуальну оцінку ефективності протягом 2 – 4 тижнів.

Інші фармакологічні опції при рефрактерних випадках містять атипові антипсихотики у низьких дозах, наприклад, кветіапін (25 – 50 мг) перед сном, які можуть знижувати гіперзбудливість і полегшувати засинання. Настанова NICE 2018 р. допускає додавання антипсихотика (рисперидону) при ПТСР лише за умови тяжких симптомів збудження, що не піддаються іншій терапії. Такий підхід варто застосовувати тільки у виняткових випадках і під контролем психіатра через ризик побічних реакцій. Необхідно також враховувати лікування супутніх соматичних і неврологічних станів, що часто спостерігають у ветеранів, які можуть погіршувати якість сну. Наприклад, при хронічному больовому синдромі доцільне призначення анальгетиків чи ад'ювантів (прегабаліну, дулоксетину) для полегшення нічного болю; при симптомах легкої черепно-мозкової травми – ноотропних або судинних препаратів для покращення нейродинаміки мозку, що опосередковано може позитивно впливати на сон. Коморбідні психічні розлади (депресія, тривожні розлади, зловживання алкоголем чи іншими речовинами) потребують паралельного лікування згідно з відповідними протоколами, оскільки їхня декомпенсація може ліквідувати ефективність реабілітаційних заходів. Зокрема, встановлено, що поєднання ПТСР з розладами вживання алкоголю значно погіршує якість сну, тому успішна терапія адикції є необхідною умовою нормалізації сну в таких пацієнтів.

У сучасній клінічній практиці наголошують на необхідності комплексного мультидисциплінарного підходу до реабілітації ветеранів з ПТСР. Оптимізація сну повинна відбуватися у поєднанні з іншими компонентами реабілітації – психотерапевтичним, медико-фармакологічним, фізичним та соціально-психологічним. У реабілітаційних відділеннях доцільно впроваджувати заходи гігієни сну, спрямовані на його покращення. Зокрема, йдеться про створення комфортних умов у спальнях (темрява, тиша в нічний час), дотримання сталого розпорядку дня із фіксованим часом відходу до сну та пробудження, а також забезпечення психоемоційної підтримки – чергування психолога або персоналу, готового надати допомогу в разі нічних пробуджень чи панічних атак. Важливим складником реабілітації є психоосвіта щодо сну. Ветеранам та їхнім родинам варто пояснювати, що безсоння та нічні жахи є типовими проявами ПТСР, які піддаються лікуванню. Пацієнтам необхідно опанувати базові навички самопомоги при порушеннях сну. Наприклад, дихальні вправи та м'язову релаксацію перед сном, застосування методики “заземлення” при нічних страхах, а також ведення щоденника сну для моніторингу динаміки стану.

До реабілітаційної програми доцільно запровадити модулі фізичної активності та релаксації. У зв'язку з цим у реабілітаційних центрах для учасників бойових дій рекомендують організовувати дозовані фізичні навантаження: лікувальну фізкультуру, спорт, лікувальне плавання як невід'ємну частину щоденного розпорядку. Додатковий терапевтичний ефект можуть забезпечувати техніки майндфулнес і йоги, які сприяють зниженню фізіологічних проявів стресу та покращенню суб'єктивної якості сну в травмованих пацієнтів. Такі підходи можуть слугувати ефективною альтернативою або доповненням для осіб, які на початкових етапах реабілітації не готові залучатися до формалізованих психотерапевтичних втручань.

Сьогодні впроваджуються інноваційні нейропсихологічні підходи, здатні підвищити ефективність реабілітації ПТСР, зокрема в аспекті стабілізації сну. Одним із таких методів є ЕЕГ-нейрофідбек – біологічний зворотний зв'язок за показниками

енцефалограми. Завдяки цій методиці пацієнти навчаються довільно регулювати мозкову активність, досягати стану розслаблення та переходити до спокійніших ритмів функціонування мозку. Нейрофідбек вважають безпечною методикою, що не викликає побічних ефектів.

Поліпшення нейрогуморальної регуляції, досягнуте за допомогою нейрофідбеку, може позитивно впливати на якість сну. Пацієнти повідомляють про зменшення кількості нічних пробуджень та відчуття більшого контролю над розслабленням перед сном. У такий спосіб, за наявності відповідного технічного обладнання нейрофідбек може бути корисним доповненням реабілітаційної програми.

Іншим перспективним напрямом є неінвазивна нейромодуляція. Зокрема, досліджено можливості транскраніальної магнітної стимуляції (далі – ТМС) для корекції симптомів ПТСР. Повторювана ТМС, спрямована на префронтальну кору, в низці досліджень продемонструвала зменшення рівня тривоги, покращення настрою та якості сну в пацієнтів із ПТСР. Хоча наразі цей метод не входить до стандартних протоколів і потребує подальших випробувань, у випадках резистентності до традиційних підходів його можна розглядати як експериментальний варіант за умови згоди пацієнта. Перевагою ТМС є відсутність системних побічних ефектів і потенціал викликання стійких нейропластичних змін, що може сприяти довготривалому покращенню сну та загального стану. Також триває пошук фармакологічних ад’ювантів, які б адресно впливали на нейробіологічні механізми порушень сну при ПТСР. Наприклад, агоністи мелатонінових рецепторів для відновлення циркадного ритму, чи засоби, що знижують рівень орексину і цим послаблюють вечірнє гіперзбудження тощо.

Важливим компонентом комплексної програми є практика кризової психології – своєчасна допомога на ранніх етапах травматизації, що може запобігти розвитку тяжких хронічних розладів сну. Згідно з рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров’я (далі – ВООЗ) та міжнародним досвідом надання допомоги учасникам бойових дій, після травматичних подій

постраждалим варто надати базові потреби. Наприклад, безпечне місце для відпочинку, можливість відновити сон, емоційну опору та фізичну підтримку: теплу їжу, належну гідратацію. Раннє втручання, орієнтоване на покращення сну, може містити короткотривалі седативні заходи (за потреби – тимчасове вживання снодійних препаратів), нормалізацію режиму сну й активності, а також надання першої психологічної допомоги (вислуховування, застосування нескладних заспокійливих технік).

Під час реабілітації учасникам бойових дій варто формувати навички самостереження за сном і заохочувати до своєчасного звертання по допомогу у разі його погіршення. Командири підрозділів та військові психологи повинні бути ознайомлені з важливістю моніторингу стану сну особового складу до бойових епізодів та після. У збройних силах деяких країн вже впроваджують превентивні програми, зокрема передрозгортальні тренінги з подолання стресу, які містять компоненти покращення сну та навчання релаксацийним технікам. Такий превентивний підхід узгоджується з позицією ВООЗ щодо необхідності зміцнення резилентності військових шляхом формування навичок саморегуляції та гігієни сну. Урахування порушень сну як одного з провідних симптомів ПТСР є важливою умовою ефективної реабілітації учасників бойових дій. На основі результатів дослідження обґрунтовано доцільність своєчасної діагностики та цілеспрямованого мультидисциплінарного лікування інсомнії, нічних страхів й апное. Особливу роль відіграє впровадження КПТ-Б та методів роботи з травматичними сновидіннями. Фармакотерапію застосовують за показаннями, при цьому перевагу надають засобам із доведеною ефективністю, таким як антидепресанти та празозин, проте тривале використання бензодіазепінів не рекомендують. Комплексна допомога передбачає лікування супутніх розладів, фізичну активність, психоосвіту, формування навичок гігієни сну та залучення родини до процесу відновлення. Реалізація таких підходів сприяє стабілізації сну, покращенню емоційного стану, зменшенню симптомів ПТСР і підвищенню якості життя ветеранів.

**Матеріали VII Міжнародної науково-практичної
І конференції**

**ОСВІТА І НАУКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ**

м. Острого, 16 травня 2025 р.

Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Острого, 16 травня 2025 р.) / за ред. проф. Е. М. Балашова, проф. М. С. Романова, доц. Р. С. Мартинюка. Острого : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2025. 431 с.

DOI 10.25264/26.06.2025